

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): II Sayı (Issue): 2 Yıl (Year): 2018

Sinop Üniversitesinin 23. Bilimsel Yayımıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SİNOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): II Sayı (Issue): 2 Yıl (Year): 2018

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Puplication Type

Sürelî Yayın | Periodicial

Sahibi | Publisher

Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN

Rektör|Rector

Editör | Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Emrah DİNDİ

Editör Yardımcısı | Editorial Assistant

Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI - Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAMAN

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Okutman Işık DAĞDEVİREN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Dr. Öğr. Üyesi Emrah DİNDİ,

Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI, Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAMAN,

Dr. Öğr. Üyesi Hasan BARLAK, Dr. Öğr. Üyesi Sezen ÖZEK,

Dr. Öğr. Üyesi Hazar KABA, Dr. Öğr. Üyesi Sevim KARABELA ŞERMET,

Doç. Dr. Vafa SAVAŞKAN, Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem TOPÇU

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Kaya - Giresun Ünv., Prof. Dr. Bayram Dalkılıç -Necmettin Erbakan Ünv., Prof. Dr. Bekir Yüktaşır - Sinop Ünv., Prof. Dr. Dursun Dilek - Sinop Ünv., Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç - Ondokuz Mayıs Ünv., Prof. Dr. Hanefi Palabıyık - Atatürk Ünv., Prof. Dr. Mahfuz Söylemez - Hitit Ünv., Prof. Dr. Mehmet Yavuz Erler - Ondokuz Mayıs Ünv., Prof. Dr. Saffat Köse - İzmir Katip Çelebi Ünv., Prof. Dr. Saffet Sarıkaya - Süleyman Demirel Ünv., Prof. Dr. Savaş Baştürk - Sinop Ünv., Prof. Dr. Soner Gündüzöz - Kırıkkale Ünv., Prof. Dr. Şenol Çavuş - Aydın Adnan Menderes Ünv., Prof. Dr. Yaşar Düzenli - İstanbul Ünv., Prof. Dr. Musa Kadioğlu - Ankara Ünv., Prof. Dr. Turan Takaoğlu - Çanakkale Onsekiz Mart Ünv., Prof. Dr. Servet Karabağ - Gazi Ünv., Doç. Dr. Ferhat Akdemir - Ondokuz Mayıs Ünv., Doç. Dr. Hakan Uşaklı - Sinop Ünv., Doç. Dr. İbrahim Keskin - Bursa Uludağ Ünv., Doç. Dr. Kutay Oktay - Kastamonu Ünv.

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Dilaver Düzgün, Prof. Dr. Sema Uğurcan, Prof. Dr. Süleyman Elmaci, Prof. Dr. Tuğba Kiper, Doç. Dr. Birsen Altay, Doç. Dr. Hakan Özdemir, Doç. Dr. Levent Kurgun, Doç. Dr. Memduh Beğenirbaş, Doç. Dr. Mustafa Şenel, Doç. Dr. Onur Şenel, Doç. Dr. Orhan Taşkesen, Doç. Dr. Reyhan Saydam, Doç. Dr. Sedat Balyemez, Doç. Dr. Utku Altınöz, Doç. Dr. Vafa Savaşkan, Dr. Öğr. Üyesi Aykut Sariçiftçi, Dr. Öğr. Üyesi İlhan Özgül, Dr. Öğr. Üyesi Adeviye Aydın, Dr. Öğr. Üyesi Betül Pazarbaşı, Dr. Öğr. Üyesi Canan Tiftik, Dr. Öğr. Üyesi Dadaşhan Celaleddin Kavas, Dr. Öğr. Üyesi Derya Kaçmaz, Dr. Öğr. Üyesi Dilay Açıl, Dr. Öğr. Üyesi E. Seda Arslan Muhacir, Dr. Öğr. Üyesi Elif Gözdaşoğlu Küçükalioglu, Dr. Öğr. Üyesi Elif Mamur Yilmaz, Dr. Öğr. Üyesi Emre Esat Topaloğlu, Dr. Öğr. Üyesi Engin Topuzkanamış, Dr. Öğr. Üyesi Fatih Aman, Dr. Öğr. Üyesi Fatih Yaman, Dr. Öğr. Üyesi Güner Tuncer, Dr. Öğr. Üyesi Hatice Baysal, Dr. Öğr. Üyesi Huriye Gonca Diler, Dr. Öğr. Üyesi Hüda Sayin Yücel, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Arslan, Dr. Öğr. Üyesi İsmail Tetikçi, Dr. Öğr. Üyesi Kani Ülger, Dr. Öğr. Üyesi M.Balkan Demirdal, Dr. Öğr. Üyesi Makbule Tokur, Dr. Öğr. Üyesi Münür Bilgili, Dr. Öğr. Üyesi Nesrin Şevik, Dr. Öğr. Üyesi Nurullah Şahin, Dr. Öğr. Üyesi Özcan Demir, Dr. Öğr. Üyesi Özgür Kiran, Dr. Öğr. Üyesi Özgür Şahan, Dr. Öğr. Üyesi Pınar Özgökbil Bilis, Dr. Öğr. Üyesi Rahman Akalin, Dr. Öğr. Üyesi Şeyma Gün Eroğlu, Dr. Öğr. Üyesi Tuba Tuba Kinay Gör, Dr. Öğr. Üyesi Ulvican Yazar, Dr. Öğr. Üyesi Utku Ongun, Dr. Öğr. Üyesi Ziya İnce, Dr. Caner Övsan Çakaş, Dr. Engin Cenberci, Dr. Meral Mcdermott, Dr. Oktay Aktürk, Dr. Özgür Özen, Dr. Pınar Karacan Doğan, Dr. Şirin Benuğur, Dr. Tarkan Okçuoğlu.

Redaksiyon | Redaction

Ar. Gör. Muhammet KARAAĞAÇ

Ar. Gör. İbrahim TOPRAK

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

Sinop, Aralık 2018

Baskı/Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayın organıdır. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

e-posta: sbd@sinop.edu.tr | web: <http://dergipark.gov.tr/sinopusd>

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Editörden | Editorial

Makaleler | Articles

Faik ARDAHAN & Yılmaz AKDENİZ

Koristlerin Profilleri ve Bireyleri Korolara Korist Olarak Katılmaya Motive Eden Faktörlerin Demografik Değişkenlerle Karşılaştırılması: Antalya Örneği

Defining the Profile and Comparison of Motivational Factors of Being a Choir Singer with Respect to Some Demographic Variable 1–30

Bilge AFŞAR & Yasemin ERKOÇ

2008 Küresel Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri “Konya Organize Sanayi Bölgesi Örneği”

Turkey Economy Effects of 2008 the Global Economic Crisis "Konya Organized Industry Zone Sample" 31–48

Ahmet GÜNEY & Ensar BALKAYA

Kamu Harcamaları ve Ticari Açıklığın İşsizlik ve Genç İşsizliğe Etkisi

The Effect of Public Expenditures and Trade Openness on Unemployment and Young Unemployment 49–74

Özcan IŞIK

Türk Bankacılık Sektöründe Etkinlik: Pay Senetleri Borsa İstanbul’da İşlem Gören Ticari Bankalardan Kanıtlar

Efficiency in Turkish Banking Sector: Evidence from Commercial Banks Publicly Traded on the Borsa Istanbul 75–100

Aykut HALDAN

Skopos Kuramı, Çeviri Edinci ve Çeviribilim Öğrencilerinin Teknoloji Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment of Skopos Theory, Translation Competence and Translation Students' Technology Usage 101–112

Faruk POLATCAN

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Bilgi ve Kitap Kavramlarına İlişkin Metaforları

Prospective Turkish Teachers' Knowledge and Metaphors Related to Book Concepts 113–126

Ayşenur USLU & Melek ERSOY KARAÇUHA & Huriye Demet CABAR

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İş Sağlığı Ve İş Güvenliği Konusuna Yaklaşımlarının Ön Değerlendirilmesi: Sinop Örneği

A Preliminary Study of Approaches to the Occupational Health and Safety Issue of Vocational School Students: The Case of Sinop Province 127–148

Elif ULU ERCAN

Çocuk ve Ergenlerde Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ve Saldırganlık

Aggression and Attention Deficit and Hyperactivity Disorder in Children and Adolescents 149–164

Ahmet DAĞ

Avrupa ve Modernite Sarmalında Bir İslam Arayışı Olarak: Euro-İslam

Europe and the Search for Islam in the Spiral of Modernity: Euro-Islam 165–184

Bilal EZİLMEZ

Duygusal Emek: Öncülleri ve Ardılları

Emotional Labor: The Antecedents and Consequences 185–210

Hürol ERBAY

Eski Hukuk Sisteminden Yeni Hukuk Sistemine Geçiş Süreci, Nedenleri ve Türk Hukuk Devrimi

The Process and Causes of Succession from the Old Legal System to the New Legal System and The Turkish Law Revolution 211–238

Mustafa KARNIBÜYÜK

Montesquieu'nün İklim Teorisi

Montesquieu's Climate Theory 239–262

Kitap İncelemesi | Book Review

Mehmet UYAR

Ali BOLAT, *Ebû Saîd Harrâz Hayatı, Eserleri Ve Tasavvuf Anlayışı*, E-Yazı Yay., Samsun, 2016, 162 S. 263–268

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucular!

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin (SÜSBD) Temmuz-Aralık 2018 dönemi 4. sayısını, Eğitim, Felsefe, Psikoloji, Çeviri Bilim, Rekreasyon, İktisat, İşletme ve İş Sağlığına dair birbirinden değerli on iki makale ile çıkarmış olmanın, akademisyen ve okuyucularla buluşturmanın heyecan ve mutluluğunu yaşamaktayız. Öncelikli olarak teşekkür ediyorum.

Geçen sayımızda yayınladığımız makaleler hakkında kısa bilgi vermiştik. Bu sayımızda da dergimize gönderilen bir makaleyle ilgili dergimizin Editörlüğü yahut Yayın Kurulu tarafından yapılan/yapılması gereken Makale Ön Kontrol işlemleri hakkında kısa malumat vermek istiyorum.

Çalışmaların yayınlanacağı dergilerin en önemli sorumluluklarından bir tanesi, değerlendirme ve yayın için gönderilen makalelerin ulusal/uluslararası yayıncılık kuralları çerçevesinde hazırlanıp hazırlanmadığını denetlemek ve yayına kabul veya ret kararlarını bu kurallar çerçevesinde vermektir. Bu amaca matuf olarak dergimize gönderilen makaleler hakem süreci başlatılmadan önce ön değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu aşamada editörler ve yayın kurulu önemli rol üstlenmektedirler. Dolayısıyla dergimize gönderilen bir makale, öncelikle *teknik ön incelemeden* geçirilir. Makalenin, derginin öncelikli yayın alanına, yayın politikasına, derginin kullandığı yazım kurallarına, Türk Dil Kurumu dilbilgisi ve imla kurallarına uyup uymadığına bakılır. Editör ön kontrol aşamasında bu çerçevede makalenin yazım kurallarında belirtilen kurallar doğrultusunda makale hacmi, tablolar, resimler, şekiller, yazarların isim ve kurum bilgilerinin yer alıp almadığı, anahtar kelimeler, metin içi referanslar ve kaynakça kontrol edilir. Tüm makalenin aynası konumunda olan Makale Başlığı'nın metnin içeriğini yansıtıp yansıtmadığı, Özet'in makalenin özü olup olmadığı, özetle makalede ele alınan konuya, bu makalenin hangi amaçla ele

alındığına, hipotez ve problematiğin ne olduğuna, çalışmanın yapılma gerekçesi, hedeflenen amaç doğrultusunda hangi araç, gereç ve yöntemlerin kullanıldığına, kullanılan bu yöntemle hangi sonuçlara varıldığına açık, anlaşılır ve yalın bir dille temas edilip edilmediği incelenir. Şöyle ki Makale Başlığı makalenin kısa künyesi, adeta cazibe vitrinidir. Makale özeti ise makaleyi baştan sona okuma kararını verdiren aslında bu özet vitrininde makalenin içerisinde ne olduğunu kabaca hissedilen bir sunumdur. Maalesef bazı yazarlar, yukarıda olması gerekenlere temas etmek yerine özette genel bilgilerden bahsetmektedirler. Bunların dışında editörün ön kontrolde, makaleyi hakem değerlendirme sürecine almadan dikkat etmesi gereken hususlardan biri de makaleyi *usûl ve esastan incelemektir*. Bu da makaleyi bilimsel bir dil, üslup, akıcılık yönünden değerlendirmek, makalenin kuramsal, kurgusal ve metodolojik yönden sorunlu olup olmadığını test etmektir. Özette belirtilen amaç, bu amaç doğrultusunda kullanılan araç, gereç ve yöntemlerle varılan bulgulara sonuç bölümünde yer verilip verilmediğini gözden geçirmektir. Elbette ki ideal editörlük yahut danışmanlıkta makalenin sadece içeriden (*textuel*) değerlendirilmesi değil dışardan da (*contextuel*) okunması gerekir. Yani makale benzer çalışmaların içine bu bağlama yerleştirilerek değerlendirilmeli, yeni bir şey ve bir hipotez ortaya koyup koymadığı test edilmelidir. Öncelikle editör, bu, yeni bir şey sunuyor mu, bir boşluğu dolduruyor mu, daha önce aynı ya da benzer çalışmalar başkaları tarafından yapılmış mı, yapılmış ise bu çalışma onların arasında nerede duruyor yani makaleyi orijinallik, özgünlük alanına artı değer sunup sunmadığı yönünden değerlendirir. Şöyle ki makalenin isminden ya da anahtar kelimelerinden uluslararası indekslere veya ulusal tez vb. veri tabanlarına bir göz atmakla makale alanına ilişkin bu büyük fotoğrafı görmek mümkün olabilir. Çünkü ön kontrolde bu türden bir değerlendirmeye tabi tutulamayan makaleler büyük oranda hakemlik/danışmanlık aşamasında reddedileceğinden bu türden makaleleri hakem sürecine almanın zaman ve emek kaybı olacağına kuşkusuz unutulmaması gerekir. Editörler özellikle de birden fazla yazarlı makalelerde hayali yazarların bir başka ifadeyle ödüllendirilmiş yazarlık, lütfü yazarlığının önüne geçmesi için makale yazarlarının çalışma alanlarına göz atmasında

fayda olduğunu da ifade etmek gerekir. Değerlendirme aşamasında çok nadir de olsa başyazar tarafından ilave etme yahut çıkarma taleplerine ilişkin gözlemler de bu duruma işaret etmektedir. Dolayısıyla bilimin şeffaflık ve ölçülebilirlik ilkeleri gereği çok yazarlı makalelerde hangi yazarın makalenin hangi aşamasında ve ne katkısının olduğunu belgeleyen “*Makale Katkı Formu*”nun çok yazarlı makale yazarları tarafından doldurulmasına yönelik dergimizin bir sonraki sayısına hazırlık yapıldığını şimdiden ifade edelim. Tüm bu ön kontrol aşamalarını geçen makaleler makalenin alanı ile ilgili hakemlere yönlendirilir. Değilse makale ya gerekli düzeltme ve öneriler dikkate alınarak yeniden düzenlenmek üzere yazara geri gönderilir ya da makalenin hakem sürecine alınamayacağı/reddi gerekçesiyle uygun bir dille yazara ifade edilir.¹

Dergimizin Makale Ön Kontrol işlemlerinden kısaca bahsettikten sonra bu arada teşekkürü de unutmamak gerekir. Dolayısıyla makaleleriyle bilim dünyasına ve dergimize katkıda bulunan emektar yazarlara, kıymetli zamanlarını ayırarak makaleleri değerlendirme külfetine katlanan sayı hakemlerine, redaktörlere, derginin basımına katkı sağlayan Basın Yayın Müdürlüğü çalışanlarına, bâhusus Dergi Park sistemi üzerinden işlemlerin yürütülmesi ve makalelerin dizgi/basım formatına sokulmasında emeği geçen editör yardımcılarımızdan Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI'ya ve Dr. Öğr. Üyesi Pınar KARAMAN'a teşekkür ediyorum.

Bir dahaki sayıda buluşmak dileğiyle...

Dr. Öğr. Üyesi Emrah DİNDİ

Editör

¹ Bu yazıda faydalanılan kaynaklar için bkz. Seda Vatansver, “Red mi Kabul mü?”, *Bilimsel Makale Yazma Kursu*, Girne 2015; İbrahim Kara, “Makale Değerlendirme Sürecinde Dergilerin Kalitesine Etki Eden Konular ve Kullanılan Formlar”, *Anadolu Kardiyoloji Dergisi*, İstanbul ty.; Ahmet Asan, “Bilimsel Dergilere Yayın Sunma ve Yayın Değerlendirme İşlemleri”, *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*, 2006; Day RA. *Bilimsel bir makale nasıl yazılır ve yayımlanır?*, (Çev. Altay GA), Tübitak Yayınları, 1998.

KORİSTLERİN PROFİLLERİ VE BİREYLERİ KOROLARA KORİST OLARAK KATILMAYA MOTİVE EDEN FAKTÖRLERİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERLE KARŞILAŞTIRILMASI: ANTALYA ÖRNEĞİ*

Faik ARDAHAN*

Yılmaz AKDENİZ*

Öz

Bu çalışmanın amacı; rekreasyonel korolara korist olarak katılan bireylerin profillerini belirlemek ve bireylerin korolara korist olarak katılmaya motive eden faktörlerin çeşitli demografik değişkenlere göre karşılaştırmaktır. Tanımlayıcı modelde yapılandırılan çalışmanın ana kütlesi Antalya’da 2016 yılında faaliyette bulunan 43 profesyonel olmayan korodan 37’si araştırmaya dâhil olmak istediği için bu korolara korist olarak katılan bireyler oluşturmaktadır. Koroların o günkü çalışmasına gelen 260’ı erkek ($X_{yaş}=56.27±14.30$), 393’ü kadın ($X_{yaş}=51.10±12.05$) toplam n=653 koriste anket uygulanmıştır. Araştırmada demografik bilgilerin yanında Ardahan (2016a) tarafından geliştirilen “Bireyleri Korolara Korist Olarak Katılmaya Motive Eden Faktörler Ölçeği- MFSCS” kullanılmış ve anket yüz yüze uygulanmıştır. Tanımlayıcı analizlerin yanında karşılaştırmalarda Pearson Corelation Test, Bağımsız Örneklerde t Testi ve ANOVA testi kullanılmış, sonuçlar 0.01 ve 0.05 anlamlılık düzeyinde sorgulanmıştır. Araştırma bulgularına göre koristlerin önemli bir kısmı kadın, 50 yaş ve üstü, TSM korolarına katılmakta, evli, bir koroya gitmekte, iyi eğitim görmüş, arkadaşlarının etkisiyle koroya başlamış, 3000 TL ve altı gelire sahip, emekli, eşi ve çocuklarıyla yaşamakta, korolara yalnız gitmekte, aidat ödemektedir. Koristler serbest zamanlarında pasif rekreasyonel aktiviteler içinde olmayı tercih etmekte, müziği sevdikleri,

* Bu çalışma Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Uluslararası 4. Turizm ve Rekreasyon Kongresi, 21-23 Nisan 2017, Burdur, Türkiye’de sözel sunum olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Spor Bilimleri Fak. Rekreasyon Bölümü, ardaahan@akdeniz.edu.tr

* Öğrenci, Akdeniz Üniversitesi Spor Bilimleri Fak. Rekreasyon Böl., ylmz.akdeniz@gmail.com

mental olarak rahatladıkları, yenileme/gelişme, sosyalleşme, örnek olmak, uzaklaşmak, tanınma ve sosyal statü elde etmek için korolara katılmaktadırlar. Korolara katılarak; kendilerini daha mutlu hissetmişler, yeni şeyler öğrenmişler, yeni kişilerle tanışmışlar, rahatlamış ve tazelenmiş hissetmişler ve daha kaliteli ve verimli zaman geçirmişlerdir. Sonuç olarak; bireyler, müziği sevmeye, mental olarak rahatlama, yenilenme/gelişme ve sosyalleşme amaçlı korolara gittikleri, korolara gitmenin kendilerine, mental iyi olma hali yaşattığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Korolar, Korist olma, Motivasyonel faktörler, Rekreatif etkinlik.

Defining the Profile and Comparison of Motivational Factors of Being a Choir Singer with Respect to Some Demographic Variable

Abstract

The purpose of this study is to determine the profiles of the individuals who participate as choristes to the recreational choruses and to compare the factors according to various demographic variables that motivate individuals to participate as choristes in choruses. The main body of the study, which is structured in the descriptive model, consists of 43 non-professional choruses operating in Antalya in 2016, 37 of which are choruses participating as chorist who want to be involved in the study. In this study, the questionnaire was handed to 260 men ($X_{age}=56.27\pm14.30$), 393 women ($X_{age}=51.10\pm12.05$) total 653 choir singers. In addition to demographic information, "MFSCS", which was developed by Ardahan (2016a), was used as a scale of factors that motivate individuals to participate in the chorus as a chorist, and the questionnaire was applied face to face. In the processing of assessing data the descriptive statistic methods, Independent Samples t-Test, ANOVA Test and Pearson Correlation Test have been used, results have been assessed according to significant level of 0.01 and 0.05. The findings show that the majority of choir singers were 50 years old and more, attend to Turkish Art Music Choir, are married, belong to a choir, are well educated, start with advice of friends, have 3000 TL or below monthly income, are retired, live with family husband/wife/ children, go choir alone, pay due. Chorist prefer passive recreational activities in their free time and major motivational factor for attending to choirs were liking music, relaxing as mentally, renovate and/or developed, socialization, exempli-

fyng, to be away and/or escape, and recognition and social status. The benefits of participating in to choir are feel happier, meet new people, learn new things, relaxed and refreshed, spend time more effective and efficiency. As a result, it can be said that individuals going to a choir for liking music, relaxing as mentally, renovate and/or developed, socialization, exemplifying, to be away and/or escape, and recognition and social status and create globally wellness and happiness in their life.

Keywords: Choir, Choir singer, Motivational factors, Recreational activity

Rekreasyonel Aktivitelere Katılım ve Koro Birey İlişkisi

Bireylerin rekreasyonel aktivitelere neden katıldıkları hem bilim adamlarının hem de rekreasyonel aktiviteleri düzenleyen kişi ve kurumların ilgisini çekmektedir. Bireylerin katılım amaçlarına uygun etkinliklerin tasarlanması hem etkinliğin talep edilmesini hem de etkinliğe katılan bireylerin daha çok tatmin elde edilmesini sağlayacaktır (Ardahan ve Çalışkan, 2016). Bireylerin genelde rekreasyonel etkinliklere özelde korolara korist olarak katılım gerekçelerini bilmek etkinlikten beklenen faydaların elde edilmesini, diğer korolarla karşılaştırıldığında o koro faaliyetinin ayırt edici unsurun doğru tanımlanmasını ve kaynakların doğru kullanılması açısından koro yöneticilerinin ve çalıştırıcılarının başarısını da arttıracaktır (Chin-Huang ve ark. 2014). Bununla birlikte korolara doğru bireylerin katılmasının ve devamının sağlanması, koristlerin yeterince tatmin edilmesini mümkün kılacak ve bireylerin korolardan bekledikleri tatmin düzeyini arttıracaktır (Ardahan, 2016b).

Profesyonel koroların konserlerini izlemek pasif rekreasyonel faaliyet iken, amatör korolarda korist olarak rol alıp müzik ve ses eğitimi aldıktan sonra öğrenilen becerilerin sergilenmesi rekreasyonel aktiviteye aktif katılımıdır. Bireylerin koroların verdikleri konserlerin izlenilmesi bireylerin sanat ürününü talep etmesi iken, korolara korist olarak katılma sanat ürününü üretmektir. Bu sebeple rekreasyonel bir ürünü üretme nedeni ve ürünü satın alma nedeninin bilinmesi de önemlidir. Bu soruların cevapları; bireylerin kültür, sanat, spor, beceri gelişimi dahil tüm rekreatif etkinliklere neden katıldıkları Özgür İrade Teorisi (Self-Determination

Theory, SDT) (Deci 1975; Deci ve Ryan 1985; 1991), Başarılacak Amaç Teorisi (Achievement Goal Theory; AGT) (Ames 1992; Dweck 1986; Roberts 1993), Maslow'un İhtiyaç Teorisi (İbrahim ve Cordes, 2002), Aktivite Teorisi (Activity Theory, AT) (Engeström ve ark. 2003; Rodriguez ve ark. 2007) olarak bilinen motivasyon teorileriyle ve bireyin kişiliği, içinde bulunduğu durumlar (Crandall, 1980) ve içinde bulunulan sosyal koşulların (Levy, 1979) belirleyici/etkili olduğu birçok çalışmada ele alınmış ve cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma da bu sorulara Antalya ölçeğinde cevap bulabilmek için yapılmaktadır.

Bireyler sosyal bir varlık olmaları gereği etrafındaki dünya/kişiler ile sözlü, yazılı veya beden dilini kullanarak iletişim kurarlar. Bu iletişim yaşamın her yerinde her türlü istek ve beklentiyi dile getirmek için kullanılmaktadır. Müzik ve dans da insanlık tarihi kadar eski olmak üzere bu iletişimin bir aracı ve/veya amacı olmuştur.

Koro kavramı eski Yunan kültüründen günümüze uzansa da bilinen haliyle 19. yy'dan itibaren Avrupa ülkeleri dâhil diğer birçok ülkede önemli bir artış olmuştur (Garretson, 1993). Bizim kültürümüze ve müzik hayatımıza koro kavramı ilk olarak İtalyan Giuseppe Donizetti ve beraberindeki müzik adamları aracılığıyla 19. yy'da ilk Türk Bandosu olma özelliği taşıyan Mûsikâ-i Hümâyûn'un (günümüzde Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası) kurulmasıyla girmiştir (Say, 2005).

Koro kavramı tek ve/veya çok sesli müzik eserlerini seslendirmek için bir araya gelen grubu tarif etmek için kullanılmaktadır (Karakaya, 2009). Diğer bir tanımlamayla koro; "sayısal oluşum, ses türü, ses kapasitesi ve tını bakımından dengeli, önceden belirlenen bir modele uygun olarak tek ya da çoksesli müzik yapıtlarını seslendirme - yorumlama amacıyla oluşturulan, etkinlikleri ile toplumun kültür ve sanat yaşamına katkıda bulunan topluluklardır" (Çevik, 1997, 646).

2014 verilerine göre Almanya'da kayıtlı 60.000'in üzerinde koro vardır². Bulgaristan'da koro sayısı 10.000'den fazladır. Almanya rakamlarına yakın sayıda ABD'de, Fransa'da, İngiltere'de korolar vardır ve neredeyse her ülkede yaklaşık 3.000.000 kişi korolarla müziğin yarattığı dünya içinde olmaktadır (Gökçe, 2007).

Bugün neredeyse her ülkede korolar bir misyonu duyurmak, sosyal sorumluluk üstlenmek, kuruluş amacına uygun faaliyette bulunmak amacıyla korolar faaliyette bulunmak gibi bir veya birden çok birçok amacı gerçekleştirmek için örgütlenmektedirler. Korolar kendi faaliyetlerini konserler düzenleyerek sergilerken, aynı zamanda da kendi aralarında “Koro Festivalleri veya Olimpiyatları” da düzenlemektedirler. Ülkemizde değişik isimlerde birçok müzik festivali ve etkinlikler olsa da 1989 yılında kurulan Türkiye Polifonik Korolar Derneği’nin öncülüğünde, 1996 da başlayıp ve aralıksız sürdürülen “Türkiye Korolar Şenliği” 2017 itibariyle 22 yıldır devam eden koro şenliğinin ülkemizdeki yansımasıdır.

Korolar değişik parametrelerle sınıflanmaktadır (Çevik, 1999). Bu sınıflama; a) korist sayısına göre; Oda Koroları (12-14 veya 20-22 korist), Orta Büyüklükteki Korolar (30-60 arası) ve Büyük Korolar (90 ve daha fazlası), b) müzik türüne göre; Türk Halk Müziği Koroları, Türk Sanat Müziği Koroları, Tasavvuf Müziği Koroları, Çoksesli Korolar, Kilise Koroları, Opera Koroları ve belirli bir alanda uzmanlaşmış korolar (Jazz Koroları, Bach Korosu, Madrigal Koroları, Bhrams Korosu, gibi), c) kuruluş amaçlarına göre; Profesyonel Korolar, Özengen (Amatör) Korolar, d) yaş gruplarına göre; Çocuk Koroları, Yeniyetme Koroları, Gençlik Koroları, Yetişkin Korolarıdır, e) cinsiyete göre; Kadın Koroları, Erkek Koroları veya Karma Korolardır.

Bu sınıflamalara ilave olarak; f) karma korolar, örneğin Türk Halk Müziği Kadın Korosu, Çok Sesli Çocuk Korosu gibi, ve g) koroların kimler tarafından organize edildiğine göre de STK koroları, Kurum Koroları ve Özel korolar olarak sınıflamak mümkündür. Kurum koroları daha çok kamuya ait kurumların ve/veya tüzel kişiliğe sahip Baro, Serbest Muhasebeciler Mali Müşavirler Odası, Makine Mühendisleri Odası gibi yarı resmi özellikteki kurumların daha çok kendi üyelerinin rekreasyonel hayatlarını zenginleştirmek amaçlı kurdurdukları ve o kurumlar tarafından finanse edilen korolardır. STK koroları; yapısı gereği bir misyonu yaymak, yaygınlaştırmak, kamunun ve özel sektörün olmadığı ve/veya olmaması gereken alanlarda faaliyette bulunmak için yapılanmış kâr amacı gütmeyen sivil toplum

kuruluşlarının organize ettikleri korolardır. Özel korolar ise çoğunlukla kâr amacı elde etmek ve aynen özel okullar gibi faaliyette bulunmak amaçlı yapılanmış korolardır.

Bu koro sınıflamaları içinde rekreasyonel korolara en yakın koro biçimi Özenge Korolardır. Amatör korolar olarak da isimlendirilen bu koroların temel amacı gelir amacı güdülmeden, koristlerin müziksel bilgi ve donanımını arttırmak ve koristlerin serbest zamanlarını daha nitelikli geçirmelerini sağlamak amaçlı kurulan ve sürdürülen korolardır. Okul ve Sınıf koroları, Kültür Merkezi Koroları, Müzik Evi Koroları, Dernekler, Vakıflar, Kamu veya Özel tüzel kişiliğe sahip Kurum Koroları bu kapsamda yer alırlar. Özenge korolar; müzik alanında yapılan yaygın eğitimi gerçekleştirmek için kendiliğinden rol üstlenen ve bu eğitimi en kapsamlı ve içerikli verebilen korolardır. Bireyler bu korolara dâhil olarak müzik konusunda bilgi, beceri ve birikimlerini deneyimleyerek geliştirmekte, çevre ve arkadaş kazanmakta, bireysel iyi olma hali yaşamakta ve topluma daha yararlı birey olma sürecini yaşamaktadırlar (Öztop, 2007).

Özenge koroların kuruluşunda bireyler a) birlikte söyleme, konuşma, seslenme ve seslendirme gereksinimi duymak, b) bu amaçla bireylerin bir araya gelmesi, toplanması ve topluluk oluşturması, c) bir olma, birlik olma ve birlikte bir şey üretme bilincine ulaşma, d) bir koro yönetmeni/eğitimcisi aracılığıyla örgütlenmek, e) topluluk olarak müzik dilinde konuşmak ve söylemek amacıyla koroları örgütlerler (Apaydın, 2006).

Korolarda müzik eğitiminin temelini ses eğitimi ve müzik eğitimi oluştursa da, Uçan (1997) koro eğitimini müzik gibi etkili bir araç kullanarak a) toplum ve insan eğitimi ve yönetimi, b) bireyin ve toplumun dönüşümü olarak görür.

Çevik (2006) korolarda ses eğitimi; a) Doğruluk (bireyin anatomik ve fizyolojik yapı özelliklerine, kullanılan dilin ses, söyleyiş ve cümle yapısını belirleyen kurallarına uygun olarak doğru bir entonasyonla ses üretmesi), b) Güzellik (sesin doğru kullanıma bağlı olarak, gürlük, genişlik, tını özellikleri ve müziksel dinamikleri ile hoş giden, beğeni toplayan, estetik açıdan ölçülebilir –

değerlendirilebilir davranışlar sergilemesi) ve c) Etkililik (sesin doğru ve güzel kullanımına dayalı olarak gerçekleştirilen yorumla, dinleyiciler üzerinde heyecan, coşku, hayranlık, sükunet vb. gibi güçlü duygular yaratması) esaslarıyla; a) bireyin topluluk içinde ve/veya tek başına müzikal duyarlılıkla, doğru ve temiz seslerle şarkı söylemesini, b) hem yorumlayıcı hem de dinleyici olarak müziğe bilinçli şekilde katılmasını, c) müzik çevresiyle doğru ve sağlıklı ilişkiler kurmasını, d) bireye müzik alanında kültürel bir kimlik (kariyer) kazandırması olarak tariflemiştir.

Öztop (2007) korolarda müzik eğitiminin kazanımlarını; a) belirli düzeyde nota okuyabilme, b) nota yazım kurallarını öğrenme ve ses türlerine göre anahtarları tanıma, c) müziğin işaret ve terimlerini tanıma, d) tonalite konusunda bilgilenme, e) iki, üç, dört ve fazla sesi aynı anda duyma ve ayırt etme, f) çok sesli müziğin en temel yeterliliği olan partitür takip edebilme becerisini kazanma olarak sıralamıştır.

Bu konulara ilave olarak, Apaydın (2006) bireylerin korolarda sadece müzik konusunda eğitilmekle kalmayıp, toplumsal, bireysel, çevresel, kültürel, ekonomik ve psikososyal alanlarda işlevi olduğunu belirtmiştir. Gökçe (2007) ve Cohen (1991) bireylerin korolarda korist olarak görev aldıklarındaki kazanımlarını izleyen şekilde sıralamıştır; a) Çevresiyle etkileşebilmeyi, etkin vücut dili kullanımını, çevresiyle uyum yaratabilmeyi, farklı bireyleri ve toplumları tanıyabilmeyi öğrenir, b) Korodaki ses ve müzik eğitimi sayesinde disiplinli olmayı ve bilinçli çalışmayı öğrenirler, c) Duyuşsal, bilişsel ve devinişsel alanlarda gelişirler, d) Öğrendiklerini topluma eriştirecekleri için toplumsal değişimin bir parçası ve topluma yararlı bir birey olurlar, e) Şarkıların ve müzikal altyapılarının gelişmesiyle kendine olan güvenlerinde ve toplumsal onanma da artış yaşarlar, f) Toplu yapılan/üretilen sanatsal etkinliklerle ekonomikselse davranmayı öğrenirler.

Bunların yanında korolar toplumların kültür sermayesinin belirli bir grup veya zümrenin etkisi ve tekelinden kurtarıp, yaygınlaşmasını ve çoğalmasını sağlarlar. Özellikle iki veya daha fazla neslin bir arada bu sürecin içinde olması kültür sermayesinin nesilden nesile aktarılmasını da sağlamaktadır.

Birey aktif veya pasif katılım gerektiren rekreasyonel faaliyetlerden hangisine katılırsa katılsın genel olarak rekreasyonel katılımından dolayı elde edeceği pozitif edinimlerine ilave olarak Selçuklular döneminden beri müziğin tedavi amaçlı kullanımı bireylerin koroya katılmaktan elde edeceği rekreasyonel tatmin düzeyinden daha fazla tatmin elde etmesi müziğin doğasına uygundur.

Müziğin terapatik etkisiyle koro çalışması yapılırken koristlerin mental olarak kendilerini iyi hissetmeleri, koro çalışması süresince yaratılan iyi olma halinin yaşamın geri kalan alanlarına sirayet etmesi de koristlerin pozitif duygusal, fiziksel, sosyal, ruhani ve yaratıcı edinimlerinin ve doyumlarının artmasına sebep olmaktadır (Beck ve ark. 2000; Cohen, 1991; Clift ve Hancox, 2001). Bu da doğal olarak bireylerin yaşam doyumlarını pozitif yönde etkileyecektir. Buna ilave olarak, Ucan (1997) müzik çalışmaları ve korolarda korist olarak görev almak bireylere, sosyal fayda, ekonomik fayda, bireycil fayda, kültürel ve eğitimsel faydalar sağlamaktadır. Benzer şekilde, Beck ve ark. (2000) grup olarak şarkı söylemenin bireylerde duygusal, fiziksel faydalarının yanında bireylerin yaratıcılıklarını ve duygusal dünyalarının gelişimini de sağladığını belirtmiştir. Bu haliyle müziğin terapatik etkisi olduğu da gerçektir. Clift and Hancox (2001) müziğin bu faydalarına müzikle aktif ve/veya pasif olarak ilgilenenlere ruhani sağlık kazandırdığını ve ruhani hayatlarını zenginleştirdiğini de ilave etmiştir. Müzik aynı zamanda nesiller arası bağların kurulması, güçlendirilmesi işlevinde de önemli bir araç ve/veya amaç olarak kullanılan unsurdur. Tinto (1975) müzikle uğraşan ebeveynlerin çocuklarını müzik ve/veya sanat konusunda daha çok destekledikleri, çocukların onların yollarından çoğu zaman gittiklerini ve müziğin bir şekilde içinde olmayı istediklerini belirtmişlerdir.

Tüm bu faydaları sağlamak için bireylerin neden müzik çalışmalarına gittiklerini ve elde ettikleri faydaları, Weissinger ve Bandalos (1995), McKenzie (2000), Cordes ve Ibrahim (2003), Jacob ve ark. (2009) izleyen şekilde sıralamışlardır. Bunlar; a) Kendilerini önemli hissetmek, b) Dinlenip, yenilenip rahatlamak, c) Kendilerinin ve diğerlerinin sorumluluklarını alma isteği, d) Aile bireyleriyle ve/veya arkadaşlarıyla zaman geçirmek, e) Mental ve duygusal gelişim yaşamak, f)

Kişisel sınırlarını geliştirdikleri, g) Daha mutlu hissetmek, h) Kendilerine olan güvenlerinin arttırmak, i) Sosyalleşmek ve bir guruba ait olma duygusunu yaşamak, j) Yeni değişimlere yönelmek, k) Mevcut becerilerini kullanmak ve yeni beceriler edinmek, l) Değişime ve öğrenmeye hazır olmak, müziğin terepatik etkisini hissetmek, sahne korkusunu yenmek, mazeretlerden kurtulmak ve bu sebeple diğer birçok aktivite için motivasyon ve enerji bulmak, m) Kendi kişiliklerini ifade edebilme fırsatı bulmak, n) Yaşamsal becerileri geliştirmek ve takım çalışması yapma fırsatı bulmaktır. Bununla beraber, aktif rekreasyonel aktivitelere katılım bireylerin yaşam doyumlarını arttırmakta, daha mutlu olmasını sağlamakta, kendine olan güvenini arttırmaktadır (Diener 1984; Diener ve ark. 1985; Pavot and Diener 1993; Ngai, 2005; Rodriguez ve ark. 2007; Kim, 2011; Bakker ve ark. 2013).

Yöntem

Bu çalışmanın amacı; rekreasyonel korolara korist olarak katılan bireylerin profillerini belirlemek ve koristlerin yaşam doyumlarının demografik değişkenlere göre karşılaştırmaktır.

Çalışmanın ana kütesini Antalya’da 2016 yılında faaliyette bulunan profesyonel olmayan özel ve kurum korolarına korist olarak katılan bireyler oluşturmaktadır. 2016 yılında Antalya’da aktif koro sayısı 43’dür. Bunlardan üçü profesyonel olduğu için üçünün de koro yöneticisi ve/veya koro şefinin anket uygulanmasına onay vermemesi sebebiyle araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu haliyle araştırmanın evreni Tablo-1’de verilen 37 korodan oluşmaktadır. Ana evrene gireni koronun o günkü çalışmasına gelen, yüz yüze anket uygulamasına gönüllü olarak katılmayı istemiş 260’ı erkek ($X_{yaş}=56.27\pm14.30$), 393’ü kadın ($X_{yaş}=51.10\pm12.05$) toplam $n=653$ koriste anket uygulanmıştır.

Tablo-1: Anket Çalışması Yapılan Korolar

Koro No	Koro Adı	Korist Sayısı	%	Aidat Alma Evet/Hayır
1	Antalya Halk Müziği Korusu	13	2,0	E
2	AKSET	13	2,0	E
3	Antalya Emniyet Müdürlüğü Korusu	14	2,1	E
4	ASMO THM Korusu	26	4,0	H
5	Gülnihal Türk Müziği Korusu	16	2,5	E
6	Nağmekar Türk Müziği Korusu	33	5,1	E
7	ASKEF Çağdaş Türk Müziği Korusu	19	2,9	E
8	Konyaaltı Belediyesi Kadınlar Korusu	17	2,6	H
9	Bestekar Kemal Olguncan Kadınlar Korusu	11	1,7	E
10	Arzu Dede Türk Halk Müziği Korusu	7	1,1	E
11	Hümayun Türk Müziği Topluluğu	13	2,0	E
12	Baro THM Korusu	8	1,2	E
13	Makina Mühendisleri Odası TSM Korusu	33	5,1	E
14	Antalya Musiki Derneği	22	3,4	E
15	Kaleiçi'nde Doğanlar ve Sevenler TSM Korusu	9	1,4	E
16	Kepez Belediyesi TSM Topluluğu	12	1,8	H
17	Metin Çiçek Fasıl Topluluğu	34	5,2	E
18	TRT THM Gençlik Antalya Radyosu	22	3,4	H
19	Atacan THM Korusu	29	4,4	E
20	Karayolları TSM Korusu	7	1,1	H
21	Konyaaltı Belediyesi Çokslesli Korusu	13	2,0	H
22	Kepez Belediyesi THM Topluluğu	15	2,3	H
23	Antalya Kent Konseyi Topluluğu THM Korusu	24	3,7	E
24	Konyaaltı Belediyesi TSM Korusu	42	6,4	H
25	TRT Gençlik Korusu	8	1,2	H
26	ADD Korusu	7	1,1	H
27	Antalya Engelliler Sanat Evi Okulu	8	1,2	H
28	Emekli Subaylar Korusu	10	1,5	E
29	Azize Kahraman HEM TSM	18	2,8	E
30	Azize Kahraman HEM THM Korusu	22	3,4	H
31	Kepez Belediyesi THM Korusu	16	2,5	H
32	Antalya Tabip Odası THM Topluluğu Korusu	34	5,2	E
33	Baro TSM Korusu	28	4,3	E
34	Estelya Korusu	13	2,0	E
35	Eski Dostlar Musiki Topluluğu	8	1,2	E
36	Konyaaltı Belediyesi THM Kadınlar Korusu	24	3,7	H
37	Emekli Astsubaylar Derneği Korusu	5	,8	E
Toplam		653	100,0	

Araştırmada demografik bilgilerin yanında Ardahan (2016a) tarafından geliştirilen “Bireyleri Korolara Korist Olarak Katılmaya Motive Eden Faktörler Ölçeğinin- MFSCS” bulunduğu anket formu kullanılmış ve anket yüz yüze uygulanmıştır. Ankette bireylerin neden korolara gittikleri ve korolara giderek elde ettikleri

faidaların belirlenmesinde “1- Kesinlikle Katılmıyorum,..., 5- Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde yapılandırılmış beşli Likert ölçeği kullanılmıştır. Tanımlayıcı analizlerin yanında karşılaştırmalarda Pearson Correlation Test, Bağımsız Örneklerde t Testi ve ANOVA testi kullanılmış, sonuçlar 0.01 ve 0.05 anlamlılık düzeyinde sorgulanmıştır.

MFSCS'nin alt boyutları “Yenilenmek / Gelişim, Cronbach's Alpha=0.908”, “Mental Olarak Rahatlamak, Cronbach's Alpha=0.889”, “Uzaklaşmak, Cronbach's Alpha=0.871”, “Sosyalleşmek, Cronbach's Alpha=0.842”, “Müziği Sevme, Cronbach's Alpha=0.765”, “Tanınma ve Sosyal Statü, Cronbach's Alpha=0.842” ve “Örnek Olma, Cronbach's Alpha=0.891”dir.

Bulgular

Korolara korist olarak katılan bireylerin profilleri Tablo-2'de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi;

- Koristlerin %38'i Türk Halk Müziğine giderken, %60'ı Türk Sanat Müziği korosuna gitmektedir. Bunların dışında Polifonik, Çok sesli vb. gibi korolara giden katılımcıların oranı ise %2'dir.

- Sivil toplum kuruluşu korolarına giden koristlerin oranı %9.2, kurum korolarına gidenlerin oranı %58.7 ve özel korolara gidenlerin oranı ise %32.2'dir. Bu sonuçlara göre en çok tercih edilen korolar kurum korolarıdır.

- Koristlerin %39.8'i erkek, %60.2'si kadındır. Kadınların korolara korist olarak katılımları erkeklere göre daha fazladır.

- Koristlerin %62.8'i evli ve %37.2'si bekârdır.

- Koroya bir yıl ve daha az süre giden koristlerin %26.0, iki-dört yıl arası gidenlerin %30.2, beş-on yıl arası gidenlerin %24.3, on bir yıl ve daha fazla süredir giden koristlerin oranı %19.4'dür. Bu bulgulara göre koristlerin koroya gitmeleri çoğu zaman uzun süreli devam eden rekreasyonel bir eylemdir ve korist olarak koroya gitmeyi ciddi boş zaman faaliyeti olarak görebiliriz.

• Koristlerin %66.2'si bir koroya, %22.7'si iki farklı koroya, %9.5'i üç farklı koroya ve %1.7'si ise dört farklı koroya gitmektedir. Bu üç farklı boyuttan değerlendirebiliriz. Birincisi; bireylerin gittikleri koroda aradıklarını tam olarak bulamamaları ve bunu diğer korolarda bulmayı istemeleri, ikincisi; bir yerde THM korosuna giderken bir başka yerde TSM korosuna gitmesi, üçüncüsü ise; koristlerin önemli kısmının emekli olması sebebiyle serbest zamanlarının çok olmasıdır.

• Koristlerin %18.7'si aile bireyleriyle, %64.3'ü yalnız ve %17.0'ı arkadaşlarıyla koro çalışmalarına gitmektedir.

• Koristlerin %76.4'ü arkadaşlarının, %15.2'si aile bireylerinin, %6.1'i sosyal medyanın ve %2.3'ü ise gazete/radyo gibi görsel ve işitsel basının etkisiyle korolara başlamıştır.

• Koristlerin %62.2'si gittiği koroya aidat öderken %37.8'i herhangi bir aidat ödememektedir. Koristlerinden aidat alan koroların oranı %64.86'dır.

• Koristlerin %13.6'sı 1000 TL ve altı, %42.0'ı 1001-2000 TL arası, %28.6'sı 2001-3000 TL arası, %9.5'i 3001-4000 TL arası, %6.3'ü 4001 TL ve üstü aylık kişisel gelire sahiptir. Bunun yanında; katılımcıların %4.4'ünün 1000 TL ve altı, %25.3'ünün 1001-2000 TL arası, %30.6'sının 2001-3000 TL arası, %16.2'sinin 3001-4000 TL arası, %11.9'unun 4001-5000 TL arası ve %5.2'sinin 5001-6000 TL arası aylık aile gelirine sahiptirler. Buna göre hem kişisel gelir olarak hem de aile geliri olarak orta ve alt gelir gurubundadırlar.

• Koristlerin %11.3'ü kamuda, %4.1'i kendi işinde, %6.4'ü özel sektörde, %4.0'ı serbest meslek erbabı olarak çalışmakta, %57.0'ı emekli, %10.0'ı ev hanımı, %5.8'i öğrenci ve %1.4'ü işsizdir.

• Koristlerin %8.1'i ilköğretim, %37.8'i lise ve dengi, %43.5'i üniversite ve %10.6'sı yüksek lisans/doktora düzeyinde mezun veya eğitim görmektedir.

• Koristlerin %17.9'u yalnız, %38.3'ü ailesiyle birlikte, %41.8'i eşi ve çocuklarıyla birlikte ve %2.0'ı arkadaşlarıyla birlikte yaşamaktadır.

• Koristler korolara ortalama aylık 31.97 TL (en az 10 en fazla 60 TL) aidat vermektedirler. Birden fazla koroya giden koristlerin toplam koro aidatları orta-

lama 41.58 TL (en az 10 en fazla 200 TL)'dir. Katılımcılar ulaşıma ortalama 28.17 TL (en az 0 en fazla 600 TL),yeme-içmeye 77.13 TL (en az 0 en fazla 3000 TL) aylık ödeme yapmaktadır. Yıllık konser giderlerine ise ortalama 196.32 TL (en az 0 en fazla 5000 TL) ödeme yapmaktadır.

- Koristlerin yaşam doyumları beş üzerinden 3.44'dür. Diğer bir deyişle ortalamının üstündedir.

- Koristlerin önemli bir kısmı 41-60 yaş arasındadır ve yaş ortalaması 53.16'dır.

- Koristler devam ettikleri korolarda haftada 4.09 ± 3.11 saat zaman harcamaktadırlar.

Tablo-2: *Koristlerin Profilleri*

Koro Tipi	n	%	Koro Biçimi	Koro Sayısı	Katılımcı	%
THM	248	38.0	STK	5	60	9.2
TSM	392	60.0	Kurum	21	383	58.7
Diğer	13	2.0	Özel	10	210	32.2
Cinsiyet	n	%	Medeni Hal		n	%
Erkek	260	39.8	Evli		410	62.8
Kadın	393	60.2	Bekar		243	37.2
Kaç Yıldır Koroya Gidiyor	n	%	Kaç Farklı Koroya Gidiyor		n	%
1 Yıl ve daha az	170	26.0	1		432	66.2
2-4 yıl arası	197	30.2	2		148	22.7
5-10 yıl arası	159	24.3	3		62	9.5
11 yıl ve daha fazla	127	19.4	4		11	1.7
Koroya Başlama	n	%	Eğitim Durumu		n	%
Arkadaşlarının Etkisi	499	76.4	İlköğretim		53	8,1
Aile Bireylerinin Etkisi	99	15.2	Lise ve Dengi		247	37,8
Sosyal Medyanın Etkisi	40	6.1	Üniversite		284	43,5
Görsel ve İşitsel Basının Etkisi	15	2.3	Yüksek Lisans/Doktora		69	10,6
Aylık Kişisel Gelir	n	%	Aylık Aile Geliri		n	%
1000 TL ve altı	89	13.6	1000 TL ve altı		29	4.4
1001- 2000 TL	274	42.0	1001-2000 TL		165	25.3
2001- 3000 TL	187	28.6	2001- 3000 TL		200	30.6
3001- 4000 TL	62	9.5	3001- 4000 TL		106	16.2
4001 TL ve üstü	41	6.3	4001- 5000 TL		78	11.9
			5001TL ve Üstü		34	5.2

Çalışılan Yer	n	%		n	%	
Emekli	372	57.0	Yaş			
Kamu	74	11.3	40 Yaş ve Altı	100	15.3	
Ev Hanımı	65	10.0	41-60 Yaş	362	55.4	
Özel Sektör	42	6.4	61 Yaş ve Üstü	191	29.2	
Öğrenci	38	5.8	Kiminle Yaşıyor	n	%	
Kendi İşim	27	4.1	Yalnız	117	17,9	
Serbest Meslek	26	4.0	Ailemle	250	38,3	
İşsiz	9	1.4	Eşim/Çocuklarımla	273	41,8	
Kimle Gidiyor	n	%	Arkadaşlarımla	13	2,0	
Yalnız	420	64.3	Koro Aidatı	31.97±13.25		
Aile Bireyleri	122	18.7	Ulaşım Maliyeti (aylık)	28.17±53.25		
Arkadaşlarla	111	17.0	Yeme-İçme Maliyeti (aylık)	77.13±217.88		
Aidat Ödeme	Koro Sayısı	Korist	%	Konser Maliyeti (Yıllık)	196.32±368.83	
Aidat Ödüyör	23	%64.86	406	62,2	Yaşam Doyumu	3.44±0.83
Aidat Ödemiyor	14	%35.14	247	37,8	Yaş Ortalaması	53.16±13.23
Toplam	653	100.0			Koroda Harcanan Süre	4.09±3.11
					hafta/saat	

Katılımcıların korolara korist katılmak dışında dâhil oldukları kültürel, sanatsal ve sportif serbest zaman aktiviteleri Tablo-3’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi katılımcıların öncelik sırasına göre dâhil oldukları kültürel ve sanatsal faaliyetlerin ilk beşini öncelik sırasına göre; “Müzikle uğraşmak”, “Aile ile birlikte olmak”, “TV izlemek”, “Sinemaya gitmek” ve “İnternette gezinmektir”. Katılımcıların nadiren tercih ettiği son iki aktivite ise; “Fotoğrafçılık” ve “El sanatlarıdır”.

Buna ilave olarak, katılımcıların çoğunluğunun katılım sağladığı sportif aktivitelerin ilk beşi; dağcılık, kaya tırmanma, doğa yürüyüşü gibi, “Doğa Sporları”, yüzme, yelken, kano gibi “Su Sporları”, bireysel fitness, Step Aerobik gibi grup fitnessi gibi “Spor Salonlarında Yapılan Sporlar”, “Halk oyunları yerli ve yabancı oyunlar ve danslar” ve “Parklardaki rekreatif spor aktiviteleri” dir. Katılımcıların nadiren katıldığı aktivitelerden ikisi ise; serbest paraşüt, yamaç paraşütü gibi “Hava Sporları”, ve Güreş, Karete, Taekwondo gibi “Mücadele Sporları”dır.

Tablo-3: Katılımcıların Kültürel, Sanatsal ve Sportif Aktivitelere Katılım Düzeylerine Göre Dağılımı

Kültürel, Sanatsal Aktivite-ler	n	%	Sportif Aktiviteler	n	%
Müzikle uğraşmak	464	71.1	Doğa Sporları	194	29.7
Aile ile birlikte olmak	386	59.1	Su Sporları	127	19.4
TV izlemek	366	56.0	Spor Salonlarında Yapılan Sporlar	102	15.6
Sinemaya gitmek	357	54.7	Halk oyunları ve danslar	82	12.6
İnternette gezinmek	334	51.1	Parklardaki spor aktiviteleri	74	11.3
Evde dinlenmek	332	50.8	Takım Sporları	48	7.4
Alış verişe çıkmak	295	45.2	Raket Sporları	36	5.5
Tiyatroya gitmek	274	42.0	Ferdi Sporlar	31	4.7
El sanatlarıyla uğraşmak	205	31.4	Motor Sporları	16	2.5
Sosyal medyada zaman harcamak	161	24.7	Mücadele Sporları	15	2.3
Fotoğrafçılıkla ilgilenmek	76	11.6	Hava Sporları	7	1.1

Koristlerin korolar tercih etme nedenlerine göre dağılımı Tablo-4’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi koristlerin korolara katılımlarıyla ilgili nedenlerin önem sırasına göre ilk beşi; “Müziği Sevme”, “Mental Olarak Rahatlama”, “Yenilenmek/Gelişmek”, “Sosyalleşmek”, “Örnek Olma”, “Uzaklaşmak” ve “Tanınma ve Sosyal Statü”dür.

Tablo-4: Bireyleri Korolara Korist Olarak Katılmaya Motive Eden Faktörler

Katılımcıların Koroyu Tercih Etme Nedenleri	Ort±SS
F5-Müziği Sevme	4.35±0.73
F2-Mental Olarak Rahatlamak	4.10±0.80
F1-Yenilemek/Gelişmek	3.99±0.86
F4-Sosyalleşmek	3.39±0.94
F7-Örnek Olma	3.29±1.23
F3-Uzaklaşmak	2.75±1.12
F6-Tanınma ve Sosyal Statü	2.72±1.19

Koristlerin korolara katılarak elde ettikleri elde ettiği faydalar Tablo-5’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi elde ettikleri faydaların hepsi oldukça yüksek ortalamaya sahiptir. Bunlardan ilk beşi; “Daha mutlu hissettim”, “Yeni şeyler öğrendim”, “Yeni kişilerle tanıştım”, Rahatlamış ve tazelenmiş hissettim” ve “Daha kaliteli ve verimli zaman geçirdim”dir. Buna ilaveten koristlerin yüksek sayılabilecek bir ortalamaya sahip olsa da diğerlerine göre nispeten daha düşük

oranda fayda sağladığı iki seçenek ise “Hayal Gücüm Arttı” ve “Yalnızlık Hissinden Kurtuldum”dur.

Tablo-5: *Katılımcıların Korolardan Elde Ettiği Faydalar*

Elde Edilen Faydalar	Ort±SS
Daha mutlu hissettim	4.24±0.98
Yeni şeyler öğrendim	4.21±1.01
Yeni kişilerle tanıştım	4.18±0.96
Rahatlamış ve tazelenmiş hissettim	4.10±1.00
Daha kaliteli ve verimli zaman geçirdim	4.05±1.00
Kişisel tatmin elde ettim.	3.95±1.08
Müzik konusunda (Solfej, ritim, nota, enstrüman çalma gibi) birikim elde ettim.	3.94±1.27
Kendime güvenim arttı.	3.90±1.16
Bir gruba ait olma duygusu yaşadım.	3.85±1.12
Daha verimli çalıştım.	3.82±1.11
Monotonluktan, Sıkıntı ve stresten uzaklaştım.	3.74±1.26
Hayal gücüm arttı.	3.70±1.17
Yalnızlık hissinden kurtuldum.	3.40±1.35

Katılımcıları koroya katılmaya motive eden faktörlerle koroya katılarak elde ettikleri faydalar arasındaki korelasyon değerleri Tablo-6’da verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi koroya gitme nedenleri ile elde edilen faydalar arasında anlamlı bir korelasyon vardır. Örneğin Uzaklaşmak faktörü ile Kişisel tatmin elde ettim, Kendime güvenim arttı, Rahatlamış ve tazelenmiş hissettim, Hayal gücüm arttı, Daha verimli çalıştım, Bir gruba ait olma duygusu yaşadım, Yalnızlık hissinden kurtuldum, Monotonluktan, Sıkıntı ve stresten uzaklaştım, Müzik konusunda (Solfej, ritim, nota, enstrüman çalma gibi) birikim elde ettim) fayda değişkenleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir korelasyon çıkmıştır. Bunun anlamı; Aileden, İşten/Okuldan ve Günlük hayatın karmaşasından bir süreliğine uzaklaşmak için koroya giden bireyler bu nedenleri karşılayacak fırsatı korolarda bulduğu gibi karşılığında başka birçok faydayı da elde etmiştir. Diğer koroya gitme nedenleri ve elde edilen faydalar arasında benzer bir korelasyonu görmek mümkündür.

Tablo-6: Katılımcıların Korolardan Katılma Nedenleri ve Elde Ettiği Faydalar Arasındaki Korelasyon

Elde Edilen Faydalar	Koroya Gitme Nedenleri Faktörler						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
Daha mutlu hissettim	0.388*	0.483*	0.034	0.325*	0.396*	0.067	0.238*
Kişisel tatmin elde ettim	0.409*	0.422*	0.115*	0.343*	0.336*	0.177*	0.246*
Kendime güvenim arttı	0.444*	0.392*	0.154*	0.416*	0.304*	0.324*	0.329*
Yeni şeyler öğrendim	0.489*	0.494*	0.033	0.353*	0.421*	0.129*	0.261*
Rahatlamış ve tazelenmiş hissettim	0.493*	0.505*	0.106*	0.414*	0.360*	0.187*	0.324*
Yeni kişilerle tanıştım	0.417*	0.440*	0.064	0.365*	0.346*	0.138*	0.254*
Hayal gücüm arttı	0.450*	0.389*	0.186*	0.444*	0.256*	0.368*	0.368*
İşimde ve hayatın diğer alanlarındaki verimim arttı	0.470*	0.392*	0.171*	0.419*	0.289*	0.337*	0.349*
Bir gruba ait olma duygusu yaşadım	0.413*	0.368*	0.139*	0.400*	0.264*	0.273*	0.281*
Daha kaliteli ve verimli zaman geçirdim	0.428*	0.441*	0.069	0.394*	0.329*	0.169*	0.300*
Yalnızlık hissinden kurtuldum	0.305*	0.236*	0.269*	0.424*	0.156*	0.424*	0.291*
Monotonluktan, Sıkıntı ve stresten uzaklaştım	0.382*	0.364*	0.217*	0.414*	0.241*	0.317*	0.285*
Müzik konusunda (Solfej, ritim, nota, enstrüman çalma gibi) birikim elde ettim	0.224*	0.219*	0.114*	0.162*	0.191*	0.223*	0.191*

** p<0.01

Bireyleri korolara korist olarak katılmaya motive eden faktörlerin çeşitli demografik değişkenlerle karşılaştırılması Tablo-7’de verilmiştir. Tablodan da görülebileceği gibi;

- Bireylerin koroya gitme nedenleri Koro Türüne göre Müziği Sevme ve Tanınma Sosyal Statü alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Polifonik, Çok Sesli, TRT Gençlik Korusu gibi spesifik bir amaçla yapılmış, seçerek öğrenci/korist alan korolarda bireyler diğer korolara göre daha öncelikli olarak Müziği Sevme gerekçesiyle korolara gitmektedirler. Bunun yanında aynı korolara giden koristlerin Tanınma ve Sosyal Statü gibi bir beklentileri yokken diğer korolara gidenler böyle bir beklenti ile korolara gitmektedirler.

- Koro Biçimine göre bireylerin koroya gitme nedenleri Uzaklaşma, Müziği Sevme, Tanınma ve Sosyal Statü, Örnek Olma alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Özel Korolara korist olarak katılan bireyler diğer koro biçimleriyle karşılaştırıldığında korolara Uzaklaşmak, Tanınma ve Sosyal Statü ve Örnek Olma amaçlı devam ederlerken, Kurum ve Özel Korolara devam edenler STK Korolarına göre daha çok Müziği Sevme nedeniyle korolara devam etmektedirler.
- Bireylerin koroya gitme nedenleri cinsiyete göre karşılaştırıldığında, Mental Olarak Rahatlamak ve Müziği Sevme boyutlarında kadınların lehine istatistiki olarak anlamlı farklılık varken, erkekler Tanınma ve Sosyal Statü gerekçesiyle korolara katılmaktadırlar.
- Bireylerin koroya gitme nedenleri Örnek Olma alt boyutu dışında Medeni Duruma göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Örnek Olma boyutundaki farklılık ise evli koristlerin lehinedir. Buna göre evliler başkalarına, aile bireyelerine, toplumdaki diğer bireylere daha çok örnek olma davranışı sergilemektedir.
- Bireylerin koroya katılımları ile yaşa göre Uzaklaşma ve Sosyalleşmek dışındaki alt boyutlarda istatistiki olarak anlamlı farklılık göstermektedir. 40 yaş ve altı Koristler Yenilemek Gelişmek ve Müziği Sevdikleri için daha çok koroya giderken, 60 yaş ve altı koristler Mental Olarak Rahatlamak, 61 yaş ve üstü koristler Tanınma ve Sosyal Statü elde etmek için korolara gitmektedirler.
- Bireylerin koroya katılım nedenlerinin koristlerin eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye bakıldığında ilköğretim mezunu koristlerin Uzaklaşma, Sosyalleşme, Tanınma-Sosyal Statü ve Örnek Olma gerekçeleriyle koroya katılımları diğer eğitim düzeylerindeki koristlere göre istatistiki olarak anlamlı fark göstermektedir.

- Koristlerin koroya katılım gerekçelerinin kişisel gelirlerine göre farklılaşmadığı, aile gelirlerine göre 1000 TL ve altı aile gelirine sahip koristlerin lehine Mental Olarak Rahatlama, Uzaklaşma, Tanınma ve Sosyal Statü alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı farklılık göstermektedir.
- Koristlerin koroya gitme nedenleri Yenilenmek Gelişmek, Müziği Sevme, Tanınma ve Sosyal Statü alt boyutlarına göre Çalışılan Yere göre istatistiki olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Bu farklılık Yenilenmek Gelişmek, Tanınma ve Sosyal Statü alt boyutlarında öğrencilerin (TRT Gençlik THM ve TSM Korosu) lehine iken, Müziği Sevme alt boyutunda özel sektör çalışanları ve emeklilerin aleyhinedir.
- Koristlerin koroya gitme nedenleri koristlerin koroya kimle gittiğine göre ve kaç yıldır koroya gittiğine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermezken, Tanınma ve Sosyal Statü beklentisiyle koroya gitmede koristlerin Kiminle Yaşadığına göre ve Kaç Farklı Koroya Gitmeye göre istatistiki olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Kiminle Yaşadığına göre farklılık Arkadaşlarıyla yaşayan koristlerin, Kaç Farklı Koroya gitmeye göre de üç ve daha fazla koroya gidenlerin lehinedir.
- Koristlerin koroya gitme nedenleri aidat ödeme durumuna göre Uzaklaşma, Tanınma ve Sosyal Statü alt boyutlarında Aidat Ödeyerek korist kabul eden korolara gidenlerin lehine istatistiki olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Bunun anlamı korolara aidat ödeyerek giden koristler, korolara aidat ödemediği koristlere göre daha fazla Uzaklaşma arzusu ve Tanınma ve Sosyal Statü arayışındadırlar.
- Koristlerin koroya gitme nedenleri koroya başlamaları durumuna göre Uzaklaşma alt boyutunda farklılık göstermektedir. Arkadaşlarıyla ve Sosyal Medyanın Etkisiyle koroya başlama diğerler başlama nedenlerine göre istatistiki olarak pozitif anlamlı farklılık yaratmaktadır. Buna göre uzaklaşma güdüsü içinde olan bireyler çözümünü arkadaşları aracılığıyla ve/veya sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirmektedirler.

Tablo-7: Bireylerin Korolara Korist Olarak Katılmaya Motive Eden Faktörlerin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Faktörler Demografik Değişkenler	Yenilenmek Gelişim F1	Mental Olarak Rahatlamak F2	Uzaklaşmak F3	Sosyalleşmek F4	Müziği Sevme F5	Tamama ve Sosyal Statüsü F6	Örnek Olma F7
Koro Türü (F)	3.379*	4.312*	2.329	1.016	8.712*	3.179*	1.722
THM	4.09±0.77	4.18±0.75	2.74±1.15	3.46±0.96	4.45±0.67	2.75±1.24	3.43±0.83
TSM	3.92±0.91	4.04±0.83	2.78±1.11	3.35±0.93	4.27±0.78	2.74±1.16	3.44±0.82
Diğer	4.24±0.83	4.55±0.74	2.10±0.98	3.41±0.99	4.92±0.16	1.90±0.98	3.68±0.94
Koro Biçimi (F)	1.616	2.763	12.700*	1.956	3.879*	15.883*	8.139*
STK	3.83±0.90	3.87±0.95	2.70±1.10	3.31±0.97	4.14±0.92	2.80±1.29	2.84±1.53
Kurum	3.97±0.85	4.11±0.80	2.59±1.09	3.35±0.94	4.41±0.62	2.52±1.14	3.24±1.27
Özel	4.05±0.88	4.15±0.77	3.07±1.14	3.50±0.93	4.31±0.86	3.08±1.17	3.52±1.12
Cinsiyet (t)	-0.882	-3.254*	-0.329	-0.757	-1.965*	2.971*	-0.708
Erkek	3.96±0.86	3.98±0.87	2.74±1.19	3.36±0.98	4.28±0.77	2.90±1.18	3.25±1.29
Kadın	4.02±0.87	4.18±0.75	2.77±1.08	3.41±0.92	4.40±0.71	2.61±1.19	3.32±1.20
Medeni Hal (t)	-1.738	-0.491	0.083	1.412	-1.439	0.543	2.466*
Evli	3.95±0.87	4.09±0.81	2.76±1.13	3.43±0.93	4.32±0.77	2.75±1.16	3.39±1.22
Bekar	4.07±0.86	4.12±0.80	2.75±1.11	3.32±0.96	4.40±0.69	2.69±1.24	3.14±1.25
Yaş (F)	10.069*	5.791*	2.459	0.883	4.050*	8.220*	0.543
40 Yaş ve Altı	4.32±0.69	4.18±0.79	2.60±1.04	3.28±1.05	4.53±0.57	2.78±1.21	3.22±1.36
41-60 Yaş	3.98±0.86	4.17±0.75	2.72±1.11	3.42±0.87	4.35±0.74	2.57±1.18	3.34±1.19
61 Yaş ve Üstü	3.85±0.92	3.94±0.89	2.89±1.18	3.40±1.01	4.27±0.81	2.99±1.17	3.25±1.27
Eğitim Durumu(F)	0.903	1.199	3.743*	3.752*	0.534	9.107*	5.405*
İlköğretim	4.10±0.84	4.04±0.81	3.13±1.14	3.67±0.88	4.46±0.68	3.19±1.24	3.60±1.14
Lise ve Dengi	4.00±0.89	4.05±0.82	2.84±1.15	3.44±0.95	4.32±0.79	2.93±1.14	3.44±1.15
Üniversite	4.00±0.82	4.17±0.79	2.65±1.09	3.36±0.94	4.35±0.71	2.49±1.19	3.22±1.28
Yük.Lisans/Doktora	3.85±0.98	4.05±0.78	2.60±1.11	3.13±0.91	4.37±0.73	2.61±1.15	2.86±1.31
Kişisel Gelir (F)	2.188	0.560	2.024	1.523	1.481	2.229	1.820
1000 TL ve altı	4.23±0.70	4.15±0.76	2.94±1.12	3.39±0.82	4.50±0.59	3.01±1.20	3.34±1.18
1001-2000 TL	3.93±0.93	4.08±0.83	2.81±1.14	3.47±0.98	4.31±0.79	2.75±1.16	3.42±1.18
2001-3000 TL	3.97±0.82	4.06±0.81	2.6±1.080	3.31±0.87	4.35±0.74	2.62±1.20	3.17±1.28
3001-4000 TL	4.00±0.82	4.16±0.76	2.79±1.13	3.20±0.99	4.25±0.68	2.61±1.20	3.16±1.23
4001 TL ve üstü	3.94±0.88	4.21±0.71	2.55±1.07	3.47±1.08	4.42±0.66	2.50±1.19	3.04±1.39
Aylık Aile Geliri (F)	1.823	2.240*	2.294*	0.838	1.153	3.273*	0.538
1000 TL ve altı	4.21±0.72	4.18±0.62	3.32±1.12	3.58±0.89	4.44±0.60	3.31±1.24	3.59±1.09
1001-2000 TL	4.00±0.86	4.02±0.87	2.77±1.09	3.39±1.00	4.32±0.74	2.87±1.13	3.26±1.19
2001-3000 TL	4.06±0.88	4.13±0.77	2.74±1.13	3.45±0.91	4.41±0.73	2.74±1.20	3.29±1.24

3001-4000 TL	3.79±0.87	3.93±0.85	2.80±1.20	3.27±0.88	4.26±0.75	2.65±1.22	3.26±1.23
4001-5000 TL	3.95±0.79	4.21±0.68	2.69±1.04	3.35±0.94	4.25±0.77	2.51±1.19	3.20±1.26
5001 TL ve üstü	4.02±0.89	4.25±0.80	2.51±1.08	3.32±0.96	4.42±0.73	2.46±1.13	3.38±1.35
Çalışılan Yer (F)	2.157*	1.390	1.569	1.321	2.385*	2.285*	0.645
Kamu	4.03±0.82	4.26±0.73	2.71±1.02	3.36±1.02	4.52±0.56	2.41±1.28	3.22±1.34
Emekli	3.91±0.90	4.03±0.84	2.73±1.16	3.39±0.95	4.28±0.79	2.74±1.15	3.29±1.22
Ev Hanımı	4.06±0.76	4.20±0.62	2.96±1.11	3.59±0.77	4.48±0.60	2.92±1.17	3.46±1.12
Kendi İşim	4.11±0.87	4.29±0.49	3.20±0.96	3.43±0.86	4.31±0.53	2.63±1.32	3.44±1.21
Öğrenci	4.43±0.57	4.17±0.84	2.44±1.02	3.28±0.96	4.60±0.44	3.16±1.10	3.21±1.46
Özel Sektör	3.93±0.92	4.05±0.91	2.63±0.96	3.06±1.00	4.20±0.96	2.42±1.28	3.03±1.17
İşsiz	3.84±0.86	3.80±0.92	2.51±0.86	3.29±0.88	4.52±0.61	2.44±1.18	3.66±0.68
Serbest Meslek	4.13±0.73	4.19±0.69	2.83±1.38	3.50±0.82	4.35±0.59	2.87±1.14	3.26±1.35
Kiminle Yaşıyor (F)	1.398	1.588	0.163	1.650	0.228	3.539*	1.995
Yalnız	3.97±0.93	4.01±0.86	2.78±1.14	3.23±1.01	4.35±0.67	2.60±1.21	3.04±1.21
Ailemle	4.03±0.83	4.05±0.84	2.77±1.12	3.45±0.94	4.32±0.83	2.86±1.18	3.37±1.20
Eşim/Çocuklarımla	3.94±0.86	4.17±0.74	2.71±1.12	3.39±0.91	4.37±0.66	2.61±1.17	3.32±1.25
Arkadaşlarımla	4.40±0.65	4.20±0.67	2.84±1.09	3.64±0.88	4.44±0.72	3.34±1.16	3.41±1.51
Kiminle Gidiyor (F)	1.342	1.041	1.751	1.812	0.936	2.914	0.671
Yalnız	4.06±0.84	4.17±0.81	2.58±0.95	3.46±0.93	4.29±0.83	2.51±1.16	3.37±1.23
Aile Bireyleri	3.95±0.86	4.06±0.81	2.79±1.16	3.33±0.96	4.34±0.74	2.80±1.20	3.25±1.26
Arkadaşlarla	4.07±0.87	4.14±0.77	2.79±1.12	3.50±0.86	4.42±0.59	2.68±1.15	3.36±1.15
Aidat Ödeme (t)	-0.437	-1.251	2.449*	0.132	-2.110*	2.979*	0.170
Aidat Ödüyor	3.98±0.85	4.07±0.81	2.83±1.18	3.39±0.95	4.30±0.77	2.83±1.22	3.30±1.23
Aidat Ödemiyor	4.01±0.88	4.15±0.78	2.61±0.99	3.38±0.91	4.42±0.67	2.54±1.11	3.28±1.25
Kaç Farklı Koro (F)	1.426	0.852	1.549	1.299	0.577	4.117*	0.102
1	3.94±0.89	4.06±0.83	2.69±1.07	3.36±0.91	4.33±0.76	2.62±1.17	3.28±1.23
2	4.06±0.77	4.14±0.73	2.84±1.16	3.46±1.00	4.34±0.71	2.85±1.19	3.29±1.26
3	4.13±0.76	4.21±0.72	2.87±1.30	3.31±0.97	4.46±0.58	3.06±1.22	3.35±1.24
4 ve fazla	4.12±1.03	4.19±0.97	3.19±1.26	3.81±0.76	4.34±0.88	3.25±1.12	3.42±1.18
Kaç Yıldır (F)	0.538	0.731	0.045	0.930	0.771	0.304	0.259
1 Yıl ve daha az	4.00±0.85	4.16±0.75	2.72±1.00	3.43±0.80	4.33±0.72	2.73±1.15	3.35±1.21
2-4 yıl arası	3.97±0.84	4.09±0.74	2.75±1.07	3.34±0.97	4.30±0.72	2.66±1.19	3.24±1.19
5-10 yıl arası	4.05±0.86	4.10±0.87	2.77±1.23	3.32±1.00	4.42±0.65	2.75±1.20	3.29±1.24
11 yıl ve daha fazla	3.92±0.91	4.02±0.87	2.75±1.22	3.48±0.99	4.34±0.87	2.78±1.23	3.27±1.33
Koroya Başlama (F)	1.129	1.630	2.876*	0.438	0.472	1.127	0.186
Arkadaşlarım	3.97±0.85	4.12±0.77	2.78±1.14	3.39±0.95	4.35±0.72	2.74±1.21	3.27±1.21
Aile Bireyleri	4.05±0.89	3.95±0.88	2.47±1.02	3.3±0.92	4.31±0.76	2.58±1.12	3.35±1.37
Sosyal Medya	3.99±0.91	4.12±0.97	3.01±1.13	3.5±0.84	4.27±0.82	2.63±1.13	3.38±1.14
Görsel/ İşitsel Basım	4.35±0.64	4.31±0.63	2.76±0.78	3.36±0.82	4.51±0.63	3.11±0.98	3.24±1.29

Tartışma

Bireylerin ağırlıklı olarak TSM ve THM korolarına korist olarak gitmeleri bireylerin daha çok bu tarz müzikleri benimsedikleri, bu korolara devam ederek toplumun kültür sermayesinin çoğalmasına ve yaygınlaşmasına hizmet ettikleri söylenebilir. Bu çalışma sonuçlarına göre kurum korolarının sayısı oldukça fazladır. STK korolarının sayısı da bunun tam tersine azdır. Yurt dışındaki korolara bakıldığında bu sayı daha çok STK ve gönüllü birliklerin korolarının lehinedir (Jacob ve ark. 2009). Bu haliyle ülkemizde amatör korolarda hala kurumsal liderliğin önde olduğu söylenebilir.

Diğer birçok rekreasyonel aktivitenin tersine korolarda kadın hâkimiyeti vardır (Ardahan, 2011a; 2011b). Bunun en önemli nedeni şehir merkezinde, kolay ulaşılır, güvenlik sıkıntısı olmayan mekânlar ve zamanlarda bu çalışmaların yapılıyor olmasıdır.

Katılımcıların önemli bir kısmının emekli olması koro çalışmalarına daha çok ve daha rahat zaman ayırabilmesini, hatta katılımcıların yaklaşık %34'ünün birden fazla koroya gitme fırsatını vermektedir. Bu durumun muhtemel üç sebebi olabilir. Birincisi; bireylerin gittikleri koroda aradıklarını tam olarak bulamamaları ve bunu diğer korolarda bulmayı istemeleri, ikincisi; bir koroda çalışılan müzik türünün diğerinden farklı olması ve koristin iki müzik türünü de yapmayı istemesi, üçüncüsü ise; koristlerin önemli kısmının emekli olması sebebiyle serbest zamanlarının çok olmasıdır.

Bireylerin rekreasyonel aktiviteleri başlama ve sürdürme de arkadaş ilişkileri oldukça önemlidir. Bu birçok çalışmada bulgulanmış bir durumdur (Kaplan ve Ardahan, 2013). Korolara başlamada ve sürdürmede önceki arkadaşlıkların ve korolarda kurulan arkadaşlıkların önemi oldukça yüksek gözükmektedir.

Diğer birçok çalışmada bulgalandığı gibi, bireyler evli olsalar bile rekreasyonel etkinliklere daha çok yalnız katılmayı tercih etmektedirler (Ardahan, 2013). Benzer durum korolar için de geçerlidir ve araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Korolara başlayan kişilerin müzik faaliyetlerini uzun süreli sürdürmesi bireylerin korolarda gündelik rekreasyon gerekçesiyle değil ciddi boş zaman faaliyeti olarak görmesinden kaynaklanmaktadır (Stebbins, 1992; 1997; 2004). Bunun iki önemli sebebi olabilir. Birincisi gerçekten bireylerin müzikle olan ilişkisinin sürdürülebilir bir kariyer beklentisiyle bireyin hayatında güçlü bir şekilde yer alması, ikincisi bireylerin müzikle yaratılan rekreasyonel dünyayı anlamlı bulmasıdır. Koristlerin koro çalışmaları için haftada ortalama 4.09 ± 3.11 saat zaman ayırması bunun önemli göstergelerinden biridir. Bunların dışında, koroların bireye yüklediği maliyetler; koro aidatı, ulaşım maliyeti, konser maliyeti ve koro çalışmalarında yeme içmeden kaynaklı maliyetlerden oluşmaktadır. Bu maliyetler diğer birçok rekreasyonel faaliyetler açısından karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Koristlerin bireysel gelirleri ve aile gelirleri yüksek değildir. Bu sebeple bireylerin düşük bireysel gelirleri ve aile gelirleri üzerinde önemli bir maliyet baskısı yaratmamaktadır. Bu da korolar açısından elbette sürdürülebilir bir rekreasyonel yaşama dönüşmektedir.

Bunlara ilave olarak; koroya katılan bireylerin önemli kısmı iyi eğitim almış bireylerden oluşması rekreasyonel bilinç düzeylerinin ve bilinçli tercih düzeylerinin de yüksek olması anlamına gelir. Bu haliyle, eğitim düzeyi arttıkça rekreasyonel talep ve ciddi boş zaman faaliyetinde kalıcılığın da arttığı söylenebilir (Stebbins, 2004; Ardahan, 2016c).

Koroya devam edenlerin yaş ortalamasının 53.16 ± 13.23 olması koroların daha çok emekliler ve ileri yaştaki bireylere dönük tasarımı ve/veya gençlerin çalışma zamanları ve diğer zorluklar sebebiyle bu tarz aktivitelere gerekli zamanı ayıramamalarından kaynaklanmaktadır.

Koroya gidenlerin önemli bir kısmının ailesi, eşi ve çocuklarıyla yaşıyor olması aile bağlarının ve iletişimlerinin güçlü olmasını tariflese de koroya aile bireyleriyle gitmiyor olması sadece korolarla ilintili bir sonuç değildir. Dağcılık, kaya tırmanışı, spor kaya tırmanışı, balıkçılık, bisiklet gibi doğa sporları ile uğraşan, hatta kent merkezlerinde rekreasyonel egzersiz yapan bireylerde de etkinliğe

bireylerin yalnız katılmayı istemesi durumuyla da çakışmaktadır (Ardahan, 2013; Kaplan ve Ardahan, 2013; Ardahan ve Turgut, 2013; Ardahan ve Mert, 2014). Bunun nedenleri mutlaka başka çalışmalarla sorgulanmalıdır.

Bunun yanında koristler Müzikle uğraşmak hariç, Aile ile birlikte olmak, TV izlemek, Sinemaya gitmek, İnternette gezinmek, Evde dinlenmek gibi daha çok pasif nitelikli kültürel ve sanatsal aktivitelere katılmayı tercih ederlerken, aktif katılımı gerektiren sportif etkinliklere katılım yeterli düzeyde değildir. Bu sonuçlar Ardahan'ın (2013) çalışmasındaki sonuçlarla örtüşmektedir.

Bireylerin korolara neden devam ettikleri açısından bakıldığında tanınma, beğenilme, uzaklaşma gibi önceliklerin olmadığı, öncelikli maddelerin neredeyse tamamının da motivasyon teorileriyle açıklamak mümkündür. Özellikle koristlerin koroya gitmelerinde içsel motivasyon unsurlarının baskın olması, Özgür İrade Teorisi'nin (Deci 1975; Deci ve Ryan 1985; 1991; Weissinger ve Bandalos, 1995) genel tanımlamasıyla örtüşmekte ve buna ilave olarak ciddi boş zaman faaliyetine sahip olma özelliğini baskın hale getirmektedir (Stebbins, 1992; 1997; 2004). Bunun yanında ego merkezli motivasyon yerine görev merkezli yapılanmanın olması bu koristlerin korolarda kendilerini göstermek, beğenilme arzusu dışındaki gerekçeleri baskın hale getirmektedir (Ames 1992; Dweck 1986; Roberts 1993). Koro çalışmasına gitmek, gelmek ve orada gerekli performansı göstermek fiziksel yeterliliğin olmasını ve bunun için yeteri düzeyde aktif olunmasını gerektirmektedir. Bu da bireylerin gündelik yaşamlarında ihtiyaçlarını karşılamak için bireysel olarak yeterli olmasını gerektirmektedir. Yeterli olmak ve bu yeterlilikleriyle bireylerin bir eser ortaya koyması aktivite teorisiyle açıklanabilecek bir durumdur (Engeström ve ark. 2003). Bunun yanında koristler müzikle uğraşmalarını, ait olma, sevme, sevilme ve kendini gerçekleştirme boyutlu bir ihtiyaç olarak görmekte ve bu durumu Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisiyle açıklamak mümkündür (İbrahim ve Cordes 2002; Rodriguez ve ark. 2007).

Bireylerin koro faaliyetlerine katılarak elde edilen faydaların yüksek olması, katılma nedenleri ile elde edilen faydaların uyumlu olduğu, beklenen faydaların

realize edildiğidir. Bunların yanında bireylerin koroya gitmelerini etkileyen Motivasyonel faktörler ile elde ettikleri faydalar Weissinger ve Bandalos (1995), McKenzie (2000), Cordes ve Ibrahim (2003), Rodriguez ve ark. (2007), Jacob ve ark. (2009)'ın çalışmalarında bahsettikleri nedenlerle ve elde edilen faydalarla örtüşmektedir.

Koroya giden bireylerin yaşam doyumları koroya gitmeyenlerden yüksek olması beklenen bir durumdur (Ardahan, 2016b). Bunun yanında Ardahan'ın (2011a), Ardahan ve Turgut'un (2013) çalışmalarıyla karşılaştırıldığında koroya devam eden bireylerin yaşam doyumları dağcılık, kaya tırmanma, balıkçılık, avcılık gibi doğa sporu yapanlardan daha fazladır.

Bireylerin koroya gitmelerini etkileyen motivasyonel faktörlerin demografik değişkenlere göre çok fazla farklılık göstermemesi, her yaş, cinsiyet, gelir, eğitim düzeyindeki bireylerin daha çok benzer nedenlerle korolara gittiklerinin göstergesidir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bulgularına göre bireylerin koroya gitmeleriyle yaşam doyumları yükselmekte ve bireyler koroya giderek hem müzik konusunda hem de sosyal yapılarda birçok faydalar elde etmektedirler. Bu sebeple bireylerin koroya gitmeleri özendirilmelidir.

Koroların nitelik ve nicelik olarak sayısının artırılması için okullarda, camiler başta olmak üzere diğer ibadet yerlerinde, mahallelerde, STKlarda, kurumlarda, belediyelerde ve halk eğitim merkezlerinde koroların kurulmaları teşvik edilmelidir. Bunun yanında koro çalıştırıcılarının da belirli bir formasyonda olmasının sağlanması ve sertifika edilmesi korolardan beklenen müzik ve ses eğitim düzeyini arttıracaktır.

Diğer taraftan; her ne kadar Kepez Belediyesi ve Konyaaltı Belediyesi'nin toplamda o yıl faaliyette olan toplam beş korusu olsa da, temel varoluş nedeni sınırları içindeki halka kültür, sanat, spor, sağlık gibi konularda alt yapı ve üst yapı

hizmetleri üretmekle yükümlü belediyeler bu konuda yeterli rol üstlenmemektedir. Muratpaşa Belediyesi, Döşemealtı Belediyesi ve Antalya Büyükşehir Belediyelerinin koroları mevcut değildir. Bunun yanında ülkemizde yaygın eğitim vermekle yükümlü Halk Eğitim Merkezleri daha çok meslek kazandırma amaçlı bir yapılanma içinde olduğu için rekreasyonel koro eğitiminde koro çalışmalarının yapılması için yer vermek dışında bir rol üstlenmemektedir. Belediyeler, Halk Eğitim Merkezleri bu konuda işbirliği yaparak Koro veya Müzik Okulu adıyla kademelendirilmiş bir eğitim sistematığı içinde olacak yapılanmaya gitmelidir. Temel amaç bir grup bireyi müzik aracılığıyla rekreasyonel anlamda mutlu etmek dışında müzik okuryazarlığının artırıldığı, gerçek ses ve müzik eğitiminin verildiği, konser verilse bile temel çıktının sadece konser olmadığı bir eğitim sürecine dönüşmesi gereğidir.

Korolara katılan bireylerin yaş olarak gençleştirilmesi koro tasarımlarının değiştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Bunun için iki neslin bir arada olduğu korolar oluşturulmalıdır. Anne-Çocuk, Baba-Çocuk koroları bu süreci hem kültür sermayesinin daha çok biriktirilmesi ve bir sonraki nesile daha sağlıklı aktarılmasını sağlayacaktır. Bunun yanında sağlıklı ebeveyn çocuk ilişkisinin de kurgulanması mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Ames, C. (1992). Classrooms: Goals, structures, and student motivation. *Journal of Educational Psychology*, 84, 261-271.
- Apaydın, M. (2006). *Çocuk ve gençlik korolarının, toplumun kültürel gelişimindeki yeri ve önemi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, 4-6 Ekim 2006, Ankara. http://www.muzikegitimcileri.net/bilimsel/bildiri/M-Apaydin_2.html okunma tarihi: 23.03.17.
- Ardahan, F. (2016a). *Developing and doing validity and reliability of the motivational factor scale of being choir singer*. 4th International Academic Conference on Social Sciences. Proceedings book. July 28-29, 2016, Barcelona, Spain.

- Ardahan, F. (2016b). *The comparison of life satisfaction level of recreational choir singers and non-choir singers*. 4th International Academic Conference on Social Sciences. Proceedings book. July 28-29, 2016, Barcelona, Spain.
- Ardahan, F. (2016c). Volunteering as a serious leisure activity: the case of AKUT. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(1), 47-61.
- Ardahan, F. (2011a). *Examining relation between emotional intelligence and life satisfaction on the example of outdoor sports participants*. I th International Sport Economy and Management congress, 12-15 th October 2011, Izmir/Turkey.
- Ardahan, F. (2011b). *The profile of the Turkish mountaineers and rock climbers: the reasons and the carried benefits for attending outdoor sports and life satisfaction level*. 8 th International Conference Sport and Quality of Life/2011, 10-11 November 2011, Congress Centre-Brno/Czech Republic.
- Ardahan, F. (2013). Rekreasyonel egzersize güdüleme ölçęęi'nin rekreatif spor türüne göre incelenmesi: Antalya örneği. *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 95-108.
- Ardahan, F. ve Çalışkan, A. (2016). *Bir spor festivaline katılanların çeşitli demografik değişkenlere göre ve yıllara göre karşılaştırılması: Runatolia'ya örneği*. Gaziantep Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu. 3.Uluslararası Spor Bilimleri, Turizm ve Rekreasyon Öğrenci Kongresi. 27-29 Mayıs 2016, Gaziantep, Türkiye.
- Ardahan, F. ve Mert, M. (2014). Bisiklet kullanan bireylerin profillerinin belirlenmesi ve bireyleri bisiklet kullanmaya motive eden faktörlerin çeşitli demografik değişkenlere göre değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Türkiye Klinikleri Spor Bilimleri Dergisi*, 6(2), 53-57.
- Ardahan, F. ve Turgut, T. (2013). Motivational factors for recreational fishing, the profile and life satisfaction level of recreational fishers and non-participants of fishing in Turkey. *Turkish Journal Of Sport And Exercise*, 15(1), 58-72.
- Bakker, A. B., Demerouti, E., Oerlemans, W. ve Sonnentag, S. (2013). Workaholism and daily recovery: A day reconstruction study of leisure activities. *Journal of Organizational Behavior*, 34(1), 87-107.
- Beck, R., Cesario, T., Yousefi, S. ve Enamoto, H. (2000). Choral singing, performance perception and immune system changes in salivary immunoglobulin and cortisol. *Music Perception*, 18(1), 87-106.

- Chin-Huang, H., Chun-Hung, L., Chun-Chu Yeh, J. ve Po-Hsun Hsiao, J. (2014). Estimating congestion costs and segmenting motivations for recreational festivals. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 19(5), 558-578.
- Clift, S. ve Hancox, G. (2001). The perceived benefits of singing: findings from preliminary surveys of a university college choral society. *Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*, 121(4), 248-56.
- Cohen, S. (1991). *Rock culture in liverpool: popular music in the making*. Oxford: Clarendon Press.
- Cordes K.A. ve Ibrahim H.M. (2003). *Applications in Recreation and Leisure for Today and Future*. (Third Edition), New York: Von Hoffmann Press,
- Crandall, R. (1980). Motivation for leisure. *Journal of Leisure Research*, 12(1), 45-54.
- Çevik, S. (1997). *Koro eğitimi ve yönetim teknikleri*. (1. Baskı). Ankara: Doruk Yayımcılık.
- Çevik, S. (1999). *Koro eğitimi, yönetimi ve teknikleri*. Ankara: Yurt Renkleri Yayınları.
- Çevik, S. (2006). *Müzik öğretmenliği eğitiminde ses eğitimi alan derslerinin müzik öğretmenliği yeterlikleri yönünden değerlendirilmesi*. Ulusal Müzik Sempozyumu Bildirileri Kitabı, 26-28 Nisan 2006, Pamukkale Üniv. Eğt. Fak. Denizli. <http://www.muzikegitimcileri.net/bilimsel/bildiri/pamukkale/S-Cevik.pdf> erişim 22.03.17
- Deci, E. L. (1975). *Intrinsic motivation*. New York: Plenum Press.
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York, NY: Plenum Press.
- Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (1991). *A motivational approach to self Integration in personality*. In R. Dientsbier (Ed.), Nebraska symposium on motivation: Vol: 38, Perspectives on motivation (ss. 237-388). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Diener E, Emmons RA, Larsen RJ, Griffin S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*. 49(1),71-5.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*. 95(3), 542-575.
- Dweck, C. (1986). Motivational processes affecting learning. *American Psychologist*, 41, 1040-1048.
- Engeström, Y., Miettinen, R. ve Punamaki, R.L. (2003). *Perspective On Activity Theory*. (Second Edition), USA: Cambiridge University Press, NY, 10011-4211, p. 22-80.

- Garretson, R. L. (1993). *Choral music history, style and performans practice*. Fort Collins: Colorado State University.
- Gökçe, M. (2007). *Koro müziğinin toplumsal işlevleri açısından Türkiye korolar şenliğinin kazandırışları üzerine genel bir değerlendirme*. 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS'38), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, 10-15 Eylül 2007, Ankara.
- Ibrahim H. ve Cordes K.A. (2002). *Outdoor Recreation, Enrichment For a Lifetime*. (Second Edition), Sagamore Publishing, II, p. 5-150.
- Jacob, C., Guptill, C. ve Sumsion, T. (2009). Motivation for continuing involvement in a leisure- based choir: The lived experiences of university choir members. *Journal of Occupational Science*. 16(3), 187-193.
- Kaplan, A. ve Ardahan, F. (2013). Doğa sporları yapan bireylerin profilleri, doğa sporu yapma nedenleri ve elde ettikleri faydalar: Antalya örneği. *Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 93-114.
- Karakaya, O. (2009). *Türk müziği eğitimi veren devlet konservatuvarlarında koro eğitimi ve yönetimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kim, Y. S. (2011). The effect of 40-hour work week system on leisure life of workers. *Korean journal of labor studies*, 17(1), 37-71.
- Levy, J. (1979). *Motivation for leisure: An interreactionist approach*. In H. Ibrahim and R. Crandall (Eds.), *Leisure: A psychological approach*. Los Alamitos, CA: Hwong Publishing, p.12-42.
- McKenzie, M.D. (2000). How are adventure education program outcomes achieved?: A review of the literature. *Australian Journal of Outdoor Education*, 5(1), 19-28.
- Öztop, S. (2007). *Planlı Ve Programlı Bir Özengen Koro Eğitimi İle Bireylere Kazandırılması Hedeflenen Eğitimsel, Toplumsal Ve Kültürel Yeterliklerin incelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ngai, V.T. (2005). Leisure satisfaction and quality of life in Macao, China. *Leisure Studies*, 24(2), 195-207.
- Pavot, W. ve Diener, E. (1993). Review of the satisfaction with life scale. *Psychological Assessment*. 5(2), 164-172.

- Roberts, G. (1993). *Motivation in sport: Understanding and enhancing the motivation and achievement of children*. In R. N. Singer, M. Murphy, ve C. K. Tennant (Eds.), *Handbook of research on sport psychology* (pp. 405-420). New York: Macmillan.
- Rodriguez, A., Latkova, P. ve Sun, Y.Y. (2008). The relationship between leisure and life satisfaction: application of activity and need theory. *Social Indicators Research*, 86, 163-175.
- Say, A. (2005). *Müzik ansiklopedisi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Stebbins, R.A. (2004). *Serious leisure, volunteerism and quality of life*. In John T.H. and Veal A.J (Eds). *Work and Leisure*, Routledge Publishing, Madison Avenue, New York, NY. pp. 200-212.
- Stebbins, R. A. (1992) *Amateurs, Professionals, and Serious Leisure*. Montreal. PQ and Kingston, ON: McGill-Queen's University Press.
- Stebbins, R. A. (1997). Casual leisure: a conceptual statement. *Leisure Studies*. 16, 17-25.
- Tinto, V. (1975). Dropout from higher education: A theoretical synthesis of recent research. *Review of Educational Research*, 45, 89-125.
- Ucan, A. (1997). *Müzik eğitiminde temel kavramlar-ilkeler-yaklaşımlar*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Weissinger, E. ve Bandalos, D.L. (1995). Development, reliability and validity of a scale to measure intrinsic motivation in leisure. *Journal of Leisure*, 27(4), 379-400. <https://www.goethe.de/en/kul/mus/20395048.html> erişim tarihi 22.03.17.

2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ “KONYA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ÖRNEĞİ”*

Bilge AFŞAR*

Yasemin ERKOÇ*

Öz

2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde başlayan ve giderek tüm dünya ülkelerine hızlı bir şekilde yayılan ekonomik kriz; küreselleşmenin de etkisi ile ekonomik sistemin derin sorunu haline gelmiştir. Ekonomik küreselleşme ve finansal piyasaların bütünlük olması gelişmekte olan ve kırılgan ekonomik yapıya sahip ülkeleri derinden etkilemiştir. Büyüme rakamlarındaki düşüş, sanayi üretimindeki azalış, işsizlik oranlarındaki artış gibi makro ekonomik verilerin kötüleşmesi devlet harcamalarının azaltılması gibi durumların yaşanması ülkelerin yoksulluk oranlarında artışa neden olurken bir taraftan da devletleri sosyal harcamalar sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Krizlerin hızlı bir şekilde yayılması ve etkisinin derin olması, küreselleşme ve ekonominin kuvvetli bağlantısını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada 2008 yılında dünyada yaşanan küresel krizin etkilerinin Türkiye ve Konya ekonomisi açısından değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak Türkiye ve daha sonra Konya’nın kriz öncesi ve sonrası bazı ekonomik göstergeleri incelenmiştir. Firmaların krizden nasıl ve ne boyutta etkilendikleri ve ayrıca kriz süresince krizden korunmak için firmaların kriz yönetimine yönelik ne tür önlemler aldığı ve kriz sürecini nasıl yönettikleri çalışma dâhilindedir. Çalışmada Konya Organize Sanayi Bölgesi örneğinde anket metodu kullanılmıştır. Çalışma kapsamında yer alan üç hipotezden sonuç olarak, hipotez 1 ve hipotez 3 reddedilmiş, hipotez 2 kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küresel kriz, Konya ekonomisi, Türkiye ekonomisi, Kriz yönetimi.

* Bu makale “2008 Küresel Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkileri –Konya OSB Örneği” adlı yüksek lisans tezinden derlenerek oluşturulmuştur.

* Doç. Dr., KTO Karatay Üniv. İktisadi İdari Bilimler Fak., bilge.afsar@karatay.edu.tr

* KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turkey Economy Effects of 2008 the Global Economic Crisis "Konya Organized Industry Zone Sample"

Abstract

The economic crisis that started in the United States in 2008 and quickly spread to all the countries of the world; it has become the deep problem of the economic system with the impact of globalization. Economic globalization and the integration of financial markets have deeply affected developing and fragile countries. The decline in growth figures, the decline in industrial production, the worsening of macroeconomic data such as the increase in unemployment rates the reduction of the state expenditures have led to an increase in the poverty rates of the countries and on the other hand they have faced the problem of social expenditures. The rapid spread of crises and the profound impact of the crisis reveal the strong link between globalization and the economy. In This study, it was aimed at evaluation the impact in terms of Turkey and Konya economy experienced in the world due to the global financial crisis in 2008. For this purpose, some economic indicators were examined before and after the crisis in Turkey and then in Konya. How and to what extent companies are affected by the crisis and also what kind of measures are taken by the companies in order to protect themselves from the crisis during the crisis and how they manage the crisis process are within the scope of the study. The survey method was used in Konya Organized Industrial Zone. As a result of the three hypotheses included in the study, hypothesis 1 and hypothesis 3 were rejected and hypothesis 2 was accepted.

Keywords: Global crisis, Konya economy, Turkey economy, Crisis managemen.

Giriş

Küreselleşen dünyada rekabetin artması ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte her alanda yaşanan olumlu ve olumsuz etkiler hemen hemen her ülkede hissedilmektedir. Nitekim 2007 yazında ABD’de yaşanmaya başlanan ve daha sonra 2008 yılının Eylül ayında, ABD’nin 4.büyük yatırım bankası olan Lehman Brothers’ın (600 milyar dolar borç) iflasını açıklaması ile dünya küresel ekonomik krize girmiş oldu. Böylece birçok alanda krizin etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle ABD’de birçok finansal merkezde yatırım bankacılığı sistemi iflas etmiş-

tir. Türkiye’de ise kriz 2008 yılının son çeyreğinden itibaren hissedilmeye başlamıştır. Kriz öncesi Türkiye’nin dış talep ve finansman olanaklarının yavaşlaması kriz sonrasında daha şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Türkiye ekonomisinde üst üste üççeyrek daralma yaşanmıştır.

Kriz dönemlerinde birçok sektörde negatif etki hissedilmiştir. Buna rağmen birçok işletme krizi en hafif zararla atlattı ve bazen de krizi fırsata çevirici uygulamalar geliştirmeyi başarmıştır. Bu çalışmada 2008 Küresel Finansal Krizi’nin Türkiye ekonomisine etkilerini incelemek ve ardından kriz dönemlerinde işletmelerin yaptığı krize yönelik çalışma faaliyetlerinin önemine değinmek amacıyla Konya Organize Sanayi Bölgesinde krize yönelik anket çalışması yapılmış ve Konya ili özelinde tespitler yapılmıştır.

1. 2008 Finansal Krizin Dünya ve Türkiye Ekonomisi’ ne Etkileri:

Küresel kriz, makro alanın yanı sıra mikro bazda işletmelerinde etkilenmesiyle beraber sarsıntıların tüm alanlarda belirgin olarak hissedilmesi sonucu yaşanabilecek bir krizdir. 2008 krizi büyük ölçüde marjinal alanlarla, kişi ve kurumlara verilmiş mortgage kredileri ile ucu bucağı belli olmayan türev ürünler bileşiminin sebep olduğu bir finansal krizdir (Gümüş & Levent, 2014).

2008 yılı Eylül ayında başlayan bu kriz gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde kendini hissettirmiştir. Krizin diğer bir nedeni de son dönemde ABD ekonomisinin çok yüksek düzeyde cari açık vermesidir. 2006 yılından itibaren ABD’nin cari işlemler ve bütçe açıklarının tedirginliği yaşanmaya başlanmıştır (Göçer, 2013). ABD’de düşük faiz ve artan konut fiyatları nedeni ile oluşan rant geliri beklentisine bağlı yüksek olan konut talebi, 2006 yılının ikinci yarısında FED ’in enflasyonun artacağı kaygısıyla faizleri yükseltmeye başlaması ile tersine dönmüş sistem için çöküşün başlangıcı olmuştur (Danacı & Ulusoy, 2010) . ABD Merkez Bankası(FED) var olan durgunluğu önlemek amacıyla faiz oranlarını düşürmü ve ipotekli konut kredilerini yatırımcılar açısından daha uygun hale getirmiştir (Kalaycı, 2010). Bu uygulama neticesinde ipotekli konut kredileri ilk zamanlarda maddi durumu iyi olan ödemede güçlük çekmeyecek kişilere verilmiş

ardından zamanla ödeme gücü olmayan gruba da verilmiştir. Her iki grubun da almış olduğu bu krediler emlak fiyatlarında artışa neden olurken ödenemeyen krediler beraberinde yeni kredileri getirmiştir.

Krize kronolojik olarak bakıldığında, krizin sinyallerinin ilk olarak 2006 yılında hissedilmeye başlandığı ortaya çıkmaktadır. 2007 yılında Türkiye ekonomisi, küresel ekonominin beklentilerin üzerine çıkarak %5,4 büyümüştür (Evliyaoğlu, 2010). Fakat aynı esnada ABD’de yaşanan ekonomik hareketliliği emlak piyasasındaki düşüş sarsmıştır. Bununla birlikte ABD’ ye yapılan yatırımlar azalmış fakat hizmet sektörü istihdamın güçlü kalmasında büyük etkiye sahip olmuştur. Euro bölgesi ise son yıllara oranla yerel talebe olan artışın etkisi ile en yüksek büyüme oranını yakalamıştır. Talepte meydana gelen büyümede, iş dünyasındaki güven, gelişen emek piyasaları, Futbol Dünya Kupası gibi özel durumlar ve Almanya’da Ocak 2007’deki KDV artışları etkili olmuştur (Evliyaoğlu, 2010).

Türkiye ile AB ülkeleri arasında ciddi bir dış ticaret ilişkisi olup yaklaşık ihracatımızın yarısını oluşturmaktadır. Krizde olan Avrupa ile Türkiye arasında ticari ilişkiler azalmış Türkiye’nin cari açığı artmış, makroekonomik veriler kötüleşmiş, eksi büyüme oranı artan işsizlik ve yoksullukla beraber Türkiye’de küresel krizden nasibini almıştır. Türkiye’nin en önemli sorunlarının başında gelen cari işlemler sorunu bu krizle beraber artış göstermiştir (Yurdakul, 2015).

Tablo 1: Dünya Ticaret Hacmi % (Yıllar)

	YILLAR			
	2005	2006	2007	2008
Dünya Ticaret Hacmi	7,6	9,3	7,2	2,6
İhracat				
Gelişmiş Ülkeler	6	8,4	5,9	-0,1
Gelişmekte olan ülkeler	11,1	11	9,5	5,6
İthalat				
Gelişmiş Ülkeler	6,3	7,5	4,5	-2,2
Gelişmekte olan ülkeler	12	14,7	14,2	7,2

(IMF, World Economic Outlook, & World Economic Outlook, 2008)

Küresel pazarda yaşanan krizin etkileri dünya ticaretinde de gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerin de ithalat ve ihracatında büyük etkilere neden olmuştur. Tablo 1 verilerine göre; Dünya ticaret hacmi 2005-2006 yılları arasında artmış, 2007 yılının sonlarında ABD emlak piyasasında gerçekleşen Mortgage krizinin etkisi ile % 7,2 seviyesine gerilemiştir. Bu esnada kriz tüm ülkelerde hissedilmeye başlanmıştır. 2008 yılında dünya ticaret hacmindeki daralma daha da artmıştır. 2008 yılında dünya ihracatına bakıldığında gelişmiş ülkelerin ihracatlarının -0,1 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin oranları da 2005 yılında % 11,1 iken 2008 yılında %5,6 ya kadar gerilemiştir. İhracatta seviyelerinde yaşanan düşüşte 2007 yılından itibaren krizin neden olduğu -talep daralması- önemli bir yere sahiptir. Gelişmiş ülkelerde büyümenin düşmesiyle birlikte talebin de gerilemesi sonucunda bu ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yapmakta oldukları ithalatta düşüş yaşanması, krizin gelişmekte olan ülkeleri de derinden etkilemesine neden olmuştur. Dünya ticaretindeki ihracat verileri ile ithalat verileri birbiriyle benzer durumdadır. Dünya ticaretinde yaşanan düşüş gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde de hissedilmesiyle beraber gelişmiş ülkelerde bu etki daha fazladır. Her ülke finansal krizden etkilenmiştir. Fakat bu etkilenme farklı boyutlarda olmaktadır. Yaşanan bu son küresel krizden ise en çok etkilenen ülkeler arasında ihracata dayalı büyüyen ve gelişen ülkeler yer almıştır.

Türkiye ekonomisi özellikle büyüme oranı itibarıyla krizden olumsuz etkilenmiştir. 2001 yılında yaşanan ulusal krizden sonra hızlı bir büyüme gösteren ülke ekonomisi, 2007 yılında %4,7 büyürken 2008 yılında krizin de etkisiyle ekonomik %4 lük bir düşüş sonucu %0,7 düzeyinde büyümüştür (Pekcan, 2010). 2009 yılında da krizin etkileri tamamen hissedilmiş ve -% 4,8 olarak gerçekleşmiştir. Fakat bu durum 2010 yılında tersine dönmüş, büyüme ivme kazanmış ve % 9,2 olmuştur (Sungur, 2015).

2. 2008 Finansal Krizinin Konya Ekonomisi Üzerindeki Etkisi

Konya, sahip olduğu organize sanayi bölgeleri ve özel organize sanayi bölgelerinde yer alan KOBİ'lerin çokluğu açısından Türkiye'de önemli bir yere sahiptir. Konya'da faaliyette bulunan işletmelerin çoğu kendi öz sermayesi ile büyümeyi başarmıştır.

Tablo 2: Konya'nın Dış Ticaret İstatistikleri (2007 – 2016)

Yıllar	İhracat % Değişim (Önceki Yıla Göre)		İthalat % Değişim (Önceki Yıla Göre)		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	x 1000\$	Değişim %	x 1000\$	Değişim %			
2007	694 111	40,6	695 625	25,2	- 1 514	1 389 736	100
2008	871 223	25,5	775 418	11,5	95 805	1 646 641	112
2009	735 997	-15,5	583 483	-24,8	152 514	1 319 481	126
2010	980 101	33,2	802 842	37,6	177 259	1 782 943	122
2011	1 168 598	19,2	1 170 864	45,8	- 2 266	2 339 462	100
2012	1 275 626	9,2	1 153 774	-1,5	121 851	2 429 400	111
2013	1 368 079	7,2	1 249 700	8,3	118 378	2 617 779	109
2014	1 491 166	9	1 341 964	7,4	149 202	2 833 130	111
2015	1 353 104	-9,3	1 167 120	-13	185 984	2 520 224	116
2016	1 313 541	-2,9	1 061 763	-9	251 778	3 275 304	124

(Konya Ticaret Odası, 2015)

Tablo 2 verilerine göre, 2008 – 2016 döneminde Konya'nın dış ticaret hacmi 2 kat artmıştır. 2016 Konya ekonomik raporuna göre; Türkiye ekonomisi, yılın ikinci yarısında daralma eğilimi göstermiş ve milli gelirden düşüş yaşanmıştır. Ayrıca 2016'da belirgin biçimde zayıflayan turizm sektörü ve turizm gelirindeki azalma da büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Yurt dışı ve ulusal faktörlerin birleşmesi ile dış ticarete de daralma yaşanmıştır. Konya sanayi sektörü de bu gelişmelerden paralel etkilenmiştir. Çalışmanın devamında bu etki yapılan anket ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. Konya Organize Sanayi Bölgesi Örneği

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı; 2008 yılında yaşanan küresel kriz sonrası Türkiye' nin ve Konya'nın ekonomik durumunun incelenmesi ve bununla bağlantılı olarak Konya'da bulunan firmaların krizden önce, kriz esnasında veya kriz sonrasında kriz yönetimlerindeki davranışlarının ortaya konması ve kriz ardından sonuç ve analize ilişkin işletmelerin neler yaptıkları hakkında bilgi sahibi olmak, alınan önlemlerin nasıl gibi etkiler yaptığını ortaya koymaktır. Ayrıca ileride yaşanabilir olası bir krizde faydalı olabilecek uygulamaları ve önerileri tespit etmek ve bunları işletmelere sunmaktır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılığı

Yapılan araştırma kapsamında, Konya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren ve kayıtlı toplam 456 işletme araştırmanın ana kütesini oluşturmaktadır. İşletmeler arasında tesadüfî örneklem yöntemi ile toplam 220 işletmeden oluşan örneklemelerden tamamı anket formunu cevaplandırmıştır. Araştırma 220 işletme üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sınırlılığı kapsamında (Soysal, Karasoy, & Alıcı, 2009); sosyal bilimlerde yapılan araştırmanın her zaman için kesin doğruluk özellikleri taşımamaları, araştırmaya kaynaklık eden yöneticilerin, anket sorularını doğru olarak algıladıkları ve doğru yanıt verdikleri varsayımları önemli bir sınırlılık olarak görülebilir.

3.3. Araştırmada Kullanılan Anket ve Yöntem

Araştırmada veri toplama yöntemlerinden anket metodu kullanılmıştır. Anket çalışması, işletme bünyesinde bulunan yöneticilerle yüz yüze görüşme yöntemi ile yapılmıştır. Araştırmada genelde bu konuyla ilgili araştırmalarda kullanılan (Deniz & Sağlam, 2007) (Soysal, Karasoy, & Alıcı, 2009) ve geliştirilen anket temel alınmıştır. Anketin geçerliliği ve güvenilirliği bu araştırmalarda test edilmiştir. Araştırmada faktör analizi sonucu ulaşılan yapıya bağlı olarak değişkenlerle ilgili Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Hesaplama sonucunda tüm değişkenlerle ilgili Cronbach Alpha güvenilirliklerin 0.65 üzerinde olduğu bulunmuştur.

3.4. Araştırmanın Değişkenleri

Bağımsız Değişkenler: Konya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan işletmeler.

Bağımlı Değişkenler: Kriz öncesi kriz yönetim çalışmaları kapsamında; “Kriz rehberi”, “kriz yönetim ekibi”, “bilimsel çevre analizi”, “kriz hazırlık eğitimi”, “strateji ve taktik geliştirme”, “acil bilgi merkezi”, “krize karşı erken uyarı sistemi”, “çalışanlara kriz yönetimi ile ilgili temel bilgilerin verilmesi”, “Çalışanların krizlere karşı psikolojik olarak uyarılması”, “çalışanlara iş güvenliği konusunda gerekli uyarıların yapılması” olarak sayılabilir.

Kriz anında kriz yönetim çalışmaları kapsamında; “yönetim tarzında değişiklik”, “krizin tüm gelişmelerini kaydetme ve sürece göre davranma”, “moral desteği ve motivasyon”, “işten çıkarma”, “örgüt içi etkin iletişim”, “ücretsiz izin verme” ve “ücretli izin”, “yeni pazar araştırması (ihracat)” maddeleri sayılabilir.

Kriz sonrası kriz yönetim çalışmaları kapsamında ise; “kriz sonrası durum analizi”, “yeniden yapılanma”, “maliyetlerin gözden geçirilmesi ve düşürülmesi”, “faaliyet ölçeği geliştirme”, “küçülme”, “insan kaynakları niteliğini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmak” olarak belirtilebilir.

Sonuç ve analiz kısmı kapsamında ise; “iş gücü verimliliğinin artması”, “sermaye verimliliğini artırmak”, “ihracatın öğrenilip geliştirilmesi ve dış pazara açılma”, “rakipler krizden olumsuz etkilendiği için iç pazar payının artışı”, “kriz nedeniyle planlanan yatırımları düşük maliyetle ve uygun koşullarla gerçekleştirme”, “karlılığın artması”, “yarar-fırsat sağlanamaması ve zarar” olarak belirtilebilir.

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada Konya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan işletmelerde kriz yönetimi kapsamında kriz öncesi, kriz anı ve kriz sonrası çalışmalarının yapılıp yapılmadığı, yapılıyorsa bu çalışmaların düzeyinin ne olduğuna yönelik varsayımlar test edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada test edilen hipotezler “kabul” ve “red” bağlamında alternatif hipotezlerdir. Bu bağlamda araştırmanın amacı çerçevesinde geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

H1: Konya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan işletmelerde kriz yönetimi kapsamında kriz öncesi çalışmaların yapılması,

H2: Konya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan işletmelerde kriz yönetimi kapsamında kriz anı kriz yönetim çalışmalarının yapılması,

H3: Konya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan işletmelerde kriz yönetimi kapsamında kriz sonrası kriz yönetim çalışmalarının yapıldığıdır.

3.6. Araştırmadan Elde Edilen Bulgular:

Araştırma kapsamındaki çalışanların demografik bilgileri kapsamında cinsiyetler ile ilgili bulgulara bakıldığında; %64,5'inin erkek, %35,5'inin ise kadın olduğu belirlenmiştir. Araştırmada çalışanların medeni durumlarına bakıldığında; % 68,2 gibi önemli bir çoğunluğunun evli olduğu, % 31,8'sinin bekâr olduğu saptanmıştır. Çalışanların yaş aralıkları incelendiğinde ise; % 48,8 gibi önemli bir oranının 34-41 yaş aralığındadır. Bunu % 26,4 ile 42-49 yaş grubunun takip ettiği görülmektedir. 26- 33 yaş grubunun % 19,1'lik kısmı oluşturduğu, 50 ve üstü yaş grubunun ise %7,3 ve 18- 25 yaş grubunun ise % 5'lik kısmı oluşturduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan şirket çalışanlarının % 36,8 gibi büyük bir oranının lisans mezunu olduğu bulgulanmıştır. Bunu % 35 ile lise ve % 20,5 ile ön lisans izlemektedir.

Araştırma kapsamındaki işletmeleri tanımlama kapsamında işletmelerin faaliyet süreleri incelendiğinde; % 52,7'sinin 16-26 yıl arası, % 25,0'inin 27-37 yıl arası, %12,3'ünün 5-15 yıl arası ve % 8,6'sının 38-49 ve %1,4' ünün 50 ve üstü bir süredir faaliyetlerini sürdürdükleri tespit edilmiştir.

Anket sorusu yöneltilen işletmelerin faaliyet alanları; metal sanayi, otomotiv yedek parça, ambalaj, plastik ve teneke ürün imalatı, gıda ürünleri imalatı, makine ve ekipmanları imalatı, römork ve yarı römork imalatı, tarım makinaları ve ürünleri imalatı, kimyasal ürün imalatı yanı sıra kimyasal ürün ve mobilya sektörleri imalatıdır.

Şirket çalışanlarının işyerindeki çalışma sürelerine bakıldığında; % 51,4' ünün 6-10 yıl, % 21,8'inin 11-15 yıl arası ve % 16,4'ünün ise 0-5 yıl arasında

çalıştıkları belirlenmiştir. %10,5'inin ise 16 yıl ve üstü süredir çalıştıkları bulgulanmıştır.

Faaliyet alanları; % 13,6 'lık kısmı makina imalatı, %13,2'lik kısmı gıda imalatı, %12,7'lik kısmı römork ve yarı römork imalatı , %10,0'lık kısmı metal ürün imalatı ve %6,4' ü de plastik ürün imalatında yer almaktadır. % 44.1' lik kısmı ise diğer sektörler oluşturmaktadır.

Tablo 3: *Kriz Öncesi Yönetim Çalışmaları*

	N	Mean	Std. Deviation
Kriz rehberi	220	1,2727	,48557
Kriz yönetim ekibi	220	1,0455	,24870
Kriz hazırlık eğitimi	220	1,0182	,13391
Bilimsel çevre analizi	220	1,5955	,51015
Strateji ve taktik geliştirme	220	1,4818	,51872
Acil bilgi merkezi	220	1,1091	,32675
Krize karşı erken uyarı sistemi	220	1,1500	,42764
Çalışanlara kriz yönetimi ile ilgili temel bilgilerin verilmesi	220	1,1455	,37833
Çalışanlara krize karşı psikolojik olarak uyarılması	220	2,0591	,40675
Çalışanların iş güvenliği için uyarılması	220	2,3682	,49277
Valid N (listwise)	220		

Tablo 3'de "Kriz öncesi kriz yönetim çalışması" ile ilgili bulgular sunulmuştur. Bu bulgulara bakıldığında, işletmelerin kendilerine yönlendirilen on adet "kriz öncesi yönetim çalışmalarından" sadece dördünü ağırlıklı olarak işletmelerinde kullandıkları ifade edilebilir. Bunlar; "çalışanlara iş güvenliği konusunda gerekli uyarıların yapılması" (2,36), "çalışanların krize karşı psikolojik olarak uyarılması" (2,05), "bilimsel çevre analizi" (1,59), "strateji ve taktik geliştirme" (1,48) olarak sıralanabilir. Bu sonuç, Soysal, Karasoy ve Alıcı'nın (2009) Kahramanmaraş'ta 45 işletme üzerinden gerçekleştirilmiş olan araştırmanın bulgularını da destekler niteliktedir. Bu sonuca göre işletmelerin; kriz rehberi, krize hazırlık eğitimi, acil bilgi merkezi, krize karşı erken uyarı sistemi, krizle ilgili temel bilgilerin verilmesi gibi

kalıcı nitelikte olan çalışmalardan ziyade krizin çalışanlar üzerinde oluşturabileceği çalışmalara yoğunlaştıkları söylenebilir. İşletmelerden anket dışı edinilen bilgiler doğrultusunda kriz için kurulmuş bir kriz yönetim ekibinin olmadığını ve işletmenin üst düzey yöneticilerinin krizle ilgili az çok öngörülerinin olmasıyla ilgili olarak kriz öncesi süreçte çok fazla çalışma yapılmadığı görülmüştür.

Tablo 4: *Kriz Anı Yönetim Çalışmaları*

	N	Mean	Std. Deviation
Yönetim tarzında değişiklik	220	2,1045	,49929
Moral desteği motivasyonu	220	2,3045	,55144
Krizin tüm gelişmelerini kaydetme sürece göre davranma	220	2,3545	,66327
Örgüt içi etkin iletişim	220	2,2409	,79448
Yeni pazar araştırması	220	2,2909	,60206
İşten çıkarma	220	2,0000	,68246
Ücretsiz izin verme	220	2,0545	,73200
Ücretli izin	220	1,6136	,90195
Valid N (listwise)	220		

Tablo 4’de araştırma kapsamındaki işletmelerin “kriz anı yönetim çalışması” ile ilgili sonuçlar sunulmuştur. Bu bulgular incelendiğinde, işletmelerin kriz anı yönetim çalışması ile ilgili toplam sekiz soru mevcut olup “kriz yönetim çalışmasından” yedisinin işletmelerinde uyguladıkları belirlenmiştir. Bu uygulamalar; “krizin tüm gelişmelerini kaydetme sürecine göre davranma” (2,35), “moral desteği motivasyonu” (2,30), “yeni pazar araştırması” (2,29), “örgüt içi etkin iletişim” (2,24), “yönetim tarzında değişiklik” (2,10), “ücretsiz izin verme” (2,05), “işten çıkarma” (2,00) olarak sıralanmaktadır.

Tablo 5: *Kriz Sonrası Yönetim Çalışmaları*

	N	Mean	Std. Deviation
Kriz sonrası durum analizi	220	1,3591	,65037
Faaliyet ölçeği geliştirme	220	1,3273	,59846

Yeniden yapılanma	220	1,2591	,44941
Küçülme	220	2,5727	,55656
Maliyetlerin gözden geçirilmesi ve düşürülmesi	220	2,2818	,52572
İnsan kaynakları niteliğini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmak	220	1,6773	,58943
Valid N (listwise)	220		

Tablo 5’de araştırma kapsamındaki işletmelerin “kriz sonrası yönetim çalışması” ile ilgili bulgular sunulmuştur. Bu bulgular incelendiğinde, işletmelerin “kriz sonrası yönetim çalışmaları” ile ilgili toplam altı kriz yönetim çalışmasından ikisinin işletmelerinde uyguladıkları belirlenmiştir. Bu uygulamalar; “küçülme” (2,57), “maliyetlerin gözden geçirilmesi ve düşürülmesidir” (2,28).

Tablo 6: *Sonuç ve Analiz*

	N	Mean	Std. Deviation
İşgücü verimliliğinin artması	220	2,7455	,44694
İhracatı öğrenip dış pazara açılmak	220	2,3273	,59078
Sermaye verimliliğini artırmak	220	2,9000	,31550
Rakipler krizden olumsuz etkilendiği için iç pazar payının artışı	220	2,7091	,47486
Karlılığın artışı	220	2,4045	,61561
Kriz nedeniyle planlanan yatırımların uygun koşullarda gerçekleştirilmesi	220	1,9818	,41615
Hiçbir yarar ve fırsat sağlanamaması, zarar edilmesi	220	1,5000	,56939
Valid N (listwise)	220		

Tablo 6’ da araştırma kapsamındaki işletmelerin sonuç ve analiz kısmı çalışması sonuçları sunulmuştur. Bu sonuçlar incelendiğinde, işletmelerin kriz yönetim çalışmasından beş tanesini işletmelerinde uyguladıkları ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalar; “Sermaye verimliliğini artırmak” (2,90), “işgücü verimliliğinin artması” (2,75), “rakipler krizden olumsuz etkilendiği için iç pazar payının artışı” (2,70), “karlılığı artışı” (2,40), “ihracatı öğrenip dış pazara açılmak” (2,32) olarak sıralanabilir.

4.Tartışma

4.1. Birinci Hipoteze İlişkin Bulgular

Tablo 3'den elde edilen bulgular neticesinde işletmelerin örgüt içi ve örgüt dışı çevreden kriz için zamanında, doğru ve hızlı bilgi almakta zorlandıkları ve bu konuda gerekli bilgi alma sistemlerini etkin olarak kurmadıkları söylenebilir. Araştırma kapsamındaki işletmeler, kriz öncesi kriz yönetim çalışmalarını önemli oranda yapmamaktadırlar. Buna göre işletmelerin kriz öncesi kriz yönetim çalışması yaptığı yönündeki hipotez (H1) red edilmiş olacaktır

4.2. İkinci Hipoteze İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki Tablo 2' den elde edilen bulgular neticesinde işletmelerin yönetim tarzında değişiklik yapmaya sıcak baktıkları, büyük kısmının aile işletmesi niteliğinde olması, radikal değişiklikler yapma konusunda yeterli cesareti yakalamaya başladıkları, yeniliklere karşı daha açık olduğunu görmek mümkündür. Araştırma kapsamındaki işletmelerin kriz anında kriz yönetim çalışmalarını önemli oranda yaptıkları söylenebilir. Buna göre, işletmelerin kriz anında kriz yönetim çalışması yaptığı yönündeki hipotez (H2) kabul edilmiş olacaktır.

4.3. Üçüncü Hipoteze İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamındaki işletmelerin bir kısmının kriz sonrası durum analizi yapmaması ve yeniden yapılanma kararına olumsuz bakmaları neticesiyle krizin getirdiği olumsuzlukları kontrol altına almak olanaksız hale gelmektedir. Ayrıca olası fırsatları değerlendirme fırsatlarını kısmen kaçırmış olan işletmelerin yeniden yapılanma çalışmalarına da gereken önemi vermedikleri için krizin denetim altına alınmak istenmesi ve krizin derinleşme riskini ortadan kaldırmak mümkün olmamaktadır.

Küçülme çalışması da işletmelerde dikkate alınan bir diğer kriz yönetim çalışmasıdır. Araştırmaya katılan işletmelerin 133 tanesi küçülme çalışmasını gerçekleştirmişlerdir. İşletmeler küçülme ile çalışanların bir bölümünü geçici veya sürekli olarak işten çıkartarak maliyet tasarrufu sağlamak ve üretkenliği arttırmak gibi amaçlar gütmektedir (Şenturan, 2005).

Sonuç olarak araştırma kapsamındaki işletmelerde kriz sonrası kriz yönetim çalışmalarını tam anlamıyla yapmadıklarını söyleyebiliriz. Buna göre, işletmelerin kriz sonrasında kriz yönetim çalışması yaptığı yönündeki hipotez (H3) red edilmiş olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

2008 krizi ile tüm dünyada kredilerin daralması ve reel kesimin yaşamış olduğu kaynak sıkıntısı ile büyük belirsizlikler olmuştur. Krizden etkilenen ülkelerin çoğunluğu ihracata dayalı olarak büyüyen ülkelerdir. Bunun başlıca nedeni ise 2008 krizinin küresel bir kriz olmasıdır.

Krizin getirmiş olduğu birçok olumsuzluğun yanı sıra, yönetim alanında yaşanan problemler de krizden etkilenme derecesini negatif yönde artırmaktadır. Krizin fırsata çevrilebilmesi ve olası zararlardan en az şekilde etkilenmenin en önemli yollarından olan kriz yönetim çalışmalarına gereken önemin verilmesi adına çalışmamız kapsamında Konya Organize Sanayi Bölgesindeki 220 firmaya yapılan “kriz öncesi”, “kriz anı”, “kriz sonrası”, “sonuç ve analiz” kısmından oluşan ankette Konya Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren işletmelere yönelik kriz yönetim çalışmaları ile ilgili birçok bilgiye ulaşılmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen bilgilere göre, Konya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren araştırma kapsamındaki işletmelerin krize bakış açıları ve krizi yönetme şekilleri şöyle özetlenebilir; yurtiçinde yaşanan Pazar daralması sonucunda satışların gerçekleşemeyeceği düşüncesi ile ihracata yönelmeleri ve dış Pazara açılma eğilimlerinin yanı sıra, üretimi olabildiğince kısarak, işçilere verilen moral ve motivasyonun da etkisi iş verimliliğini artırmıştır. Bunun yanı sıra kriz dönemlerinde işçi çıkarma eğilimi içinde olmaları da krize bakış açıları ve krizi yönetme şekilleri arasında yer almaktadır. Araştırma sonucuna göre kriz yönetim çalışmaları yanı sıra kriz anı yönetim çalışmalarının da yapıldığı sonucuna varılmıştır. Kriz anında yapılan yönetim çalışmalarının yanı sıra kriz öncesinde plan-

lanmış resmi veya gayri resmi bir kriz politikası kriz sürecinin daha kolay işleminde ve işletmenin zararlarının azalmasında etkili olacaktır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerin kriz öncesi toplam on yönetim çalışmaları dördünün uygulanmış olması araştırmada yer alan şirketlerin kriz yönetim çalışmalarını önemli oranda yapmadıklarını göstermektedir. İşletmeler kriz anı yönetim çalışmalarını büyük oranda yaptıklarını ifade etmişlerdir. Fakat kriz anı yönetim çalışmalarında kriz ile karşılaşıldığında işten çıkarma politikasının yüksek oranda uygulanması dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra kriz anında örgüt içi etkin iletişimin yüksek derecede uygulanabilir olması da oluşabilecek korku ve paniğe karşı çalışanları psikolojik ve duygusal olarak desteklemektedir. Araştırma kapsamında rastlanan diğer bir bulgu ise kriz sonrası yönetim çalışmalarında yer alan toplam altı maddenin yalnızca ikisinin uygulandığıdır. Son olarak, analiz ve sonuç kısmında iş verimliliği ve sermaye verimliliğinin yüksek olmasının altında yatan en önemli nedenlerden biri olarak motivasyonun yüksek olması çıkmıştır. Bunun sonucu olarak işçilerin işini kaybetme korkusu neticesinde işe daha sıkı sarılmalarını da görmek mümkündür. Kriz anında işten çıkarılma sonucunda iş bulmanın zorluğu kaçınılmazdır. Bunun için bir işe sahip olan kişinin işini kaybetmemek adına daha verimli çalıştığı görülmektedir.

Tüm bunların sonucu olarak, Konya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren araştırmaya katılan işletmelerin farklı alanlarında hizmet veren katılımcılarının vermiş olduğu cevaplarından elde edilen bilgiler doğrultusunda, kriz öncesi yönetim çalışmasının yapılmadığı ve sadece kriz anında yönetim çalışmasının yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bu sonucun en büyük nedeni ise Konya Organize Sanayi Bölgesinde var olan işletmelerin çoğunlukla aile şirketi olmaları ve yönetimde tek kişiye olan güvenin söz konusu olmasıdır. Kurumsallaşmak için adımlar atan işletmelerin çabaları daha bilimsel temelli ve bilinçli olmalıdır.

Bu bağlamda Konya Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan işletmelerin kriz öncesi, kriz anı, kriz sonrası yönetim çalışmalarının yapılması ve olası

bir krizden en az hasarla ayrılabilmesi ve kriz sürecini en iyi şekilde yönetmesi ve takip edilmesi adına ve beraberinde kurumsallaşmaya da etkisinin olacağı düşünülen birkaç öneri sunmak mümkündür. Bu önerileri şöyle sıralayabiliriz:

-Kriz anında işçi çıkararak günün kurtarılma istenmesi neticesinde, örgütün imajının, kültürünün, çalışanların örgüte güveninin sarsılması ve yaratıcılığının olumsuz yönde etkilenmesi açısından işçi çıkarma politikasının ilk başta uygulanmaması gerekir.

-Krizden önce ve kriz anında her zaman için çevreyi iyi tanıyacak, kendine uygun olan bilgi ve verileri toplayacak ve onlardan kendine yeni fırsatlar sağlayacak bilgi ve donanıma sahip ve bunları yönetebilecek bir ekip kurulmalıdır.

-Kurulacak olan bu ekibe gerektiğinde hızlı karar alma ve uygulama yetkisi verilmelidir.

-Kriz yönetim ekibinde yer alan kişilerin işletme bünyesinde bulunan birimlerle sürekli iletişim halinde olması ve gerekirse grup çalışmalarına ağırlık verilmesi gerekir. Böylece örgüt içi etkin iletişim artırılarak örgütün yapısı olası bir krizde, krizle uyumlu hale getirilmelidir.

-Yeniliklere karşı her zaman açık olunmasının yanı sıra, maliyetleri azaltmak, üretimi daha etkin ve verimli hale getirmek, kaliteyi artırmak adına çalışmalara devam edilmelidir.

-İnsan kaynakları ve halkla ilişkilerin faaliyet alanları artırılmalıdır.

-Olası bir kriz olmadan önce iç ve dış iletişime verilen önem artırılmalıdır. Bunun nedeni ise, kurulan etkin iletişim sayesinde güven kazanmak ve kriz anında olası talep daralmasından kaynaklı olarak pazar arayışında zorlanmamak, bazen müşteri arayışı içinde olmamak ve kriz sonrası olumsuz tepkilerin en aza indirilmesi olarak sıralanabilir.

Kaynakça

- Danacı, M. C., & Ulusoy, O. (2010). *En son yaşanan küresel finansal krizin Türkiye ekonomisine etkilerinin işletmeler bazında değerlendirilmesi ve bir örnek olay*. Malatya: Uluslararası Turgut Özal Siyaset ve Ekonomi Kongresi, İnönü Üniversitesi,.
- Deniz, M., & Sağlam, & M. (2007). Kriz dönemlerinde işletme stratejileri ve Malatya organize sanayi bölgesinde faaliyet gösteren tekstil işletmelerinde bir uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 156.
- Eğilmez, M. (2009). *Küresel finans krizi: piyasa sisteminin eleştirisi*. İstanbul : Remzi Kitapevi.
- Evliyaoğlu, T. (2010). *2008 krizi sonrası yeniden yapılanan dünya ekonomisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göçer, İ. (2013). Küresel Ekonomik Krizin Etkileri: Panel Veri Analizi. <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c16s29/makale/163-188.pdf>,170, 10.12.2018.
- Gümüş, F., & Levent, A. (2014). 2008 küresel finans krizinin sektörel bazda şirket mali tablolarına etkilerinin analizi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(1), 41.
- IMF, W. E., World Economic Outlook, O. 2., & World Economic Outlook. (2008).
- Kalaycı, İ. (2010). *Finansal kriz yazıları "halil seyidoğluna armağan"*. Ankara: Nobel Yayınevi .
- Konya Ticaret Odası. (2015). <http://www.kto.org.tr/dis-ticaret-450s.htm>.(05.03.2018)
- Pekcan, B. (2010, Haziran). *Otomotiv sektöründe kriz yönetimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Soysal, A., Karasoy, H., & Alici, S. (2009). K.Maraş'ta tekstil sektöründeki kobi'lerde bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:21,438.
- Sungur, O. (2015, Ocak-Aralık). *2000 sonrası Türkiye ekonomisi: büyüme,enflasyon, işsizlik, borçlanma ve dış ticarete gelişmeler*. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/210826>, 11.10.2018.
- Şenturan, Ş. (2005). *İşletmelerde küçülme politikalarının insan kaynakları uygulamaları üzerindeki etkileri*. KAMU-İŞ.

- Yıldırım, S. (2010). 2008 yılı küresel ekonomi krizinin dünya ve Türkiye ekonomisine etkileri. *KMÜ Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18), 47-55.
- Yurdakul, H. (2015). 2008 küresel ekonomik krizi ve Türkiye'ye etkisi. *Sahipkiran Akademi Yazıları*. <http://sahipkiran.org/2015/01/12/kuresel-ekonomik-kriz/>, 15.10.2018.

KAMU HARCAMALARI VE TİCARİ AÇIKLIĞIN İŞSİZLİK VE GENÇ İŞSİZLİĞE ETKİSİ*

Ahmet GÜNEY*

Ensar BALKAYA*

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de kamu harcamaları ve ticari açıklığın işsizlik ve genç işsizlik üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 2006Q:1-2017Q:3 döneminin incelendiği bu çalışmada söz konusu değişkenler ile işsizlik ve genç işsizliği arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler ARDL sınır testi yaklaşımı ve hata düzeltme modeli (ECM) yaklaşımı ile tahmin edilmiştir. Ulaşılan bulgular uzun dönemde cari ve transfer harcamaları ile işsizlik arasında pozitif, ticari açıklık ile işsizlik arasında ise negatif bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Yine elde edilen bulgulara göre yatırım ve transfer harcamaları ile genç işsizlik arasında pozitif, ticari açıklık ile genç işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu bağımsız değişkenlerin işsizlik ve genç işsizliği üzerindeki kısa dönemli etkilerinin ise bir çeyreklik bir zaman dilimi içerisinde dengeye geleceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Genç işsizliği, Kamu harcamaları, Ticari açıklık.

The Effect of Public Expenditures and Trade Openness on Unemployment and Young Unemployment

-
- * Bu çalışma; 9-11 Mart 2018 tarihinde Mardin’de düzenlenen 1. Uluslararası İKSAD Sosyal Bilimler Kongresi’nde sunulan özet bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir
 - * Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fak., guney@atauni.edu.tr.
 - * Ar. Gör., Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fak., ensar.balkaya@atauni.edu.tr.

Abstract

This study examines the effects of public expenditures and trade openness on unemployment and youth unemployment. It is estimated that short and long-run relations between unemployment, youth unemployment and aforementioned variables which are cover period 2006:Q1 to 2017:Q3 by ARDL bounds test and error correction model (ECM) in the study. Findings have shown that there is a positive relationship between current and transfer expenditures and unemployment in the long run and a negative relationship between commercial openness and unemployment. According to the findings, the relationship between investment, transfer expenditures and youth unemployment are positive, and there is a negative relationship between commercial openness and young unemployment in long run. The short-term effects of the mentioned independent variables on unemployment and youth unemployment have reached that will come to a balance within a quarter of a period of time.

Keywords: Unemployment, Youth unemployment, Public expenditures, Trade openness.

Giriş

Kamu ekonomik büyüklüğünü oluşturan kamu harcamalarının işsizlik üzerindeki etkisi özelleştirmelerdeki büyük gelişimin de etkisiyle literatürde tartışılan konulardan biridir. Liberal iktisadi görüş kamunun ekonomik anlamda tamamen piyasadan çekilmesini savunurken, klasik iktisadi görüşe göre kamunun ekonomik varlığını devam ettirmesi ve piyasa dengesini sağlaması gerekmektedir. Kamu harcamalarının toplumun refahını artırmak adına yapıldığı göz önüne alındığında; en önemli sosyo-ekonomik sorunlardan biri olan işsizlik üzerinde de olumlu bir etkiye sahip olması beklenilebilir bir durumdur. Cari ve yatırım harcamalarının kamu tüketimi ile toplam talebi artırarak işsizliği azaltabileceği, öte yandan transfer harcamalarının da yine geliri artırmak suretiyle işsizliği azaltabileceği ifade edilmektedir. Fakat gerçekleştirilen birçok çalışmada aksi yönde bulgulara da ulaşılmıştır.

İthalat ve ihracatın toplamı ile elde edilen ticari açıklığın işsizlik üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu noktada ihracatın emek yoğun sektörler yoğun olarak gerçekleşmesi ithalatın da üretimde kullanılmak üzere ara mallar üzerinde yoğunlaşması emeğe olan ihtiyacı ve dolayısıyla emek talebini artırarak işsizliği azaltabilecektir.

Bu çalışma ile Türkiye’de en önemli sosyo-ekonomik sorunlardan biri olan işsizlik ve genç işsizliğinin kamu harcamaları ve ticari açıklıktan nasıl etkilendiği araştırılmıştır. Bu kapsamda Merkez Bankası ve TÜİK’ten 2006Q:1-2017Q:3 dönemine ait *GSYİH, ithalat toplamı, ihracat toplamı, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları* çeyreklik verileri elde edilmiştir. Elde edilen verilerle diğer değişkenlerin GSYİH’ye oranlanması suretiyle çalışmada kullanılmak üzere yeni veri seti oluşturulmuştur. Elde edilen verilerle, uzun dönemli etkileri belirlemek için ARDL yaklaşımı ile eş bütünleşme analizi yapılmış, kısa dönemli etkileri belirlemek için ise Hata Düzeltme Modeli (ECM) tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Türkiye’de işsizlikle mücadelede faydalı olabilecek sonuç ve öneriler geliştirilmiştir.

1. Kamu Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki İlişki

Geleneksel tartışmalarda; kamu sektöründe kaynakların en verimli kullanımından ziyade politik kullanıma ayrılması, kamu büyüklüğüne bağlı olarak ortaya çıkan yüksek vergi oranları ve piyasada belirlenmiş fiyata karşın malların kamu kesiminde politik kaygılarla fiyatlandırılması gibi sebeplerle kamu ekonomik büyüklüğü ile ulusal ekonomik etkinlik arasında negatif ilişki olduğu ifade edilmektedir (Scully, 1989: 151). Kamu ekonomik büyüklüğünün en önemli ekonomik göstergelerden biri olan işsizliği de artırdığı ifade edilmekte ve bu etkinin çeşitli sebeplerinden bahsedilmektedir. İlk olarak kamu ekonomik büyüklüğü özel sektör yatırımlarını olumsuz bir şekilde etkileyerek, ülkenin teknik gelişim ve verimliliği üzerindeki olumsuz etkileri dolayısıyla işsizliği artırabilmektedir (Alesina ve Perotti, 1994: 2). Yüksek kamu harcamaları yüksek vergileri gerektirmektedir. Yüksek vergi oranları ise hem hane halkı gelirinin ve dolayısıyla toplam talebin hem de özel sektör kârının azalmasına sebep olmaktadır (Alesina ve diğ., 1999: 572). Kamu harcamalarındaki artış, gelir vergisi oranlarında da bir artışa sebep olarak hem çalışan hem işsiz insanların boş zaman-çalışma kararları ve çalışmanın teşvik edilebilmesine olumsuz etki ederek işsizliğin artmasına sebep olabilmektedir (Yongjin, 2011: 99).

Transfer harcamaları; emeklilik sistemi, özel sektör hibe destekleri, yiyecek ve yakıt yardımları gibi, devletin üretime yönelik olmayan ve satın alma gücünün kişiler ya da sınıflar arasında dağılmasını sağlayan ödemeleridir (Dandan, 2011: 468). Transfer harcamaları işsizliği önlemek adına kullanılabileceği gibi işsizliği artırabilecek bir özelliğe de sahiptir (Easaw ve Garratt, 2000: 369). Devlet tarafından transfer harcamaları aracılığıyla sağlanan işsizlik yardımı, işsizlerin iş arama konusundaki isteklerini azaltabilmektedir. Ayrıca işletmelere yönelik rekabetçi olmayan sübvansiyonlar da ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek toplam talebi ve dolayısıyla işgücü talebini azaltabilecektir (Feldman, 2006: 462).

Cari harcamalar; devlet tarafından personele ödenen maaş, kira giderleri, su ve elektrik faturaları gibi harcamaları içeren, devletin tüketimi ve mal ve hizmet satın alması ile ilgiliyken yatırım harcamaları; makine, teçhizat, taşıt vb. alımı gibi ekonomide sermaye birikimini sağlama ve üretimi artırma amacı taşıyan harcamalardır (Arslan, 2002: 8). Devlet tarafından gerçekleştirilen tüketim harcamalarındaki artış toplam talebi artırarak işsizliği azaltabilecektir (Kanberoğlu, 2014: 91). Özel sektör için teşvik edici kamu tüketim harcamaları da özel sektör istihdamını artırarak işsizliğin azalmasına sebep olacaktır (Ramey, 2012: 12). Üretimde kullanılan işgücünü de kapsayan cari ve yatırım harcamaları, kaynakların aktif hale gelmesini ve üretimin artmasını sağlayarak (Durmuş, 2006: 257) üretim süreci içerisinde işgücü talebini artırabilecektir.

2. Ticari Açıklık ve İşsizlik Arasındaki İlişki

Ticari açıklık, bir ülkenin sermaye akışına, para birimindeki değer artış ve azalışlarına ya da durgunluk dönemlerine karşı duyarlılığına bağlı olarak belirlenen önemli bir ekonomik göstergedir. Ticari açıklığın ekonomiyi dış şoklara karşı savunmasız hale getirdiğini iddia edenlerin yanı sıra krizlerin zararlı etkilerini azalttığı da ifade edilmektedir (Cavallo ve Frankel, 2008: 3). Ticari açıklığın önemli makroekonomik sonuçlarının olduğu kabul edilmekte ve özellikle en temel ekonomik performans göstergesi olan ekonomik büyüme üzerindeki etkisine odaklanıl-

maktadır (Combes ve Saadi-Sedik, 2006: 1401). Ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında farklı görüşler olmasına karşın dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerinde belirleyici bir role sahip olduğu ve ticari akışın büyümeyi olumlu yönde etkilediği kabul edilmektedir (Yanikkaya, 2003: 58). Ticari açıklık ekonomik büyümenin yanı sıra farklı ekonomik ve sosyo-ekonomik göstergeler üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Ticaret engellerindeki azalmalar (gümrük vergisi, ihracat izni koşulları, ihracat kotası vb.) ihraç edilebilir malların üretildiği sektörlerde kaynakların yeniden dağılımını sağlayarak söz konusu sektörde verimlilik ve genişlemeye sebep olur (Agénor ve Aizenman, 1996: 265). Bu genişleme ise işgücü talebini artırmaktadır. Ticari açıklık sermaye malları üzerinde uzmanlaşmış ülkelerde sermaye mallarına olan talebin işgücüne oranla daha fazla olmasına sebep olarak işsizliğin artmasına sebep olurken, emek yoğun mallar üzerinde uzmanlaşmış ülkelerde söz konusu mallara ve dolayısıyla işgücüne olan talebi artırarak işsizliği azaltabilmektedir (Anjum ve Perviz, 2016: 50). Öte yandan ticari açıklık özellikle ihraçtaki artış nedeniyle işgücü için yeni fırsatlar yaratarak işsizliğin azalmasına sebep olabilmekteyken ithalatın yüksek oranda olduğu ülkeler için özellikle 100'ün altında çalışan firmalarda istihdamı olumsuz etkileyebilmekte ve genel anlamda işsizlik üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir (Kien ve Heo, 2009: 81).

3. Literatür Taraması

Abrams (1999) çalışmasında, kamunun ekonomik büyüklüğü ile işsizlik arasındaki doğrudan ilişkiyi araştırmıştır. Bu çalışmada, literatürde kamunun ekonomik büyüklüğü ile ekonomik büyüme ve teknik etkinlik arasında ters ilişki olduğu sonuçlarından yola çıkılarak sanayileşmiş ülkelerde kamu büyüklüğü ile işsizlik arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada iki farklı veri seti kullanılmıştır. İlk veri seti 1983-1994 yıllarına ait işsizlik ve kamu harcamalarına ilişkin en gelişmiş ekonomiye sahip G7 ülkelerine ait olan veri setidir. İkinci veri seti ise yine aynı zaman aralığına ait G7 ülkelerine kişi başına düşen milli gelirin 15.000 doların

üzerinde ve nüfusun 5 milyonun üzerinde olduğu OECD ülkeleri eklenerek oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan veriler OECD istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmada kurulan regresyon modellerinde kamunun ekonomik büyüklüğü ile işsizlik oranı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ve kamu büyüklüğündeki % 1'lik artışın işsizlik oranında yaklaşık olarak %0,36'lık bir artışa sebep olduğu sonuçlarına ulaşılmış ve iki farklı veri seti için sonuçların oldukça benzer olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu çalışmada literatürde kamu büyüklüğü ve işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi ifade ettiği kabul edilen Abrams Eğrisi geliştirilmiştir.

Christopoulos ve Tsionas (2002) çalışmalarında Abrams eğrisinin geçerliliğini 10 Avrupa üzerinde gerçekleştirdikleri nedensellik analizi ile araştırmışlardır. Çalışmada kullanılan 1961-1999 döneminde ait işsizlik ve kamu büyüklüğü verileri OECD istatistiklerinden elde edilmiştir. Abrams'ın çalışmasına, kullanılan ekonometrik yöntem açısından eleştiride bulunan bu çalışmada Toda ve Philips (1993) ve Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi yapılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle kamu büyüklüğünden işsizlik oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Christopoulos ve diğ. (2005) çalışmalarında yine 10 Avrupa ülkesi için işsizlik ve kamu büyüklüğü arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmışlardır. 1961-1999 aralığına ait veriler OECD istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında panel veri analizi ve tahmin modelleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle kamu büyüklüğünden işsizlik oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu ve iki değişken arasında uzun dönemli pozitif bir ilişkinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Feldmann (2006) çalışmasında kamu ekonomik büyüklüğü ve kamu harcaması çeşitlerinin toplam, genç, kadın ve nitelsiz işgücü işsizliğini nasıl ve hangi boyutta etkilediğini araştırmıştır. Çalışmada Anglosakson, Batı Avrupa, İskandinav ülkeleri ve Japonya gibi farklı özelliklere sahip sanayileşmiş 19 ülke incelenmiştir. 1985-2002 dönemini kapsayan araştırma verileri Uluslararası Çalışma Örgütü ve OECD istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında regresyon

modelleri kurulmuştur. Gerçekleştirilen analizlerle kamu ekonomik büyüklüğünün işsizlik üzerinde, özellikle kadın ve niteliksiz işgücü için olumsuz etkiye sahip olduğu ve uzun dönemli işsizliği artırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca harcamaları gerçekleştiren devlet kuruluşlarının boyutu, toplam yatırımlar içerisinde kamu yatırımları oranlarının fazla olması ve uygulanan yüksek marjinal gelir vergisi oranlarının da işsizlik üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Feldmann (2010) çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde kamu büyüklüğünün işsizlik üzerindeki etkisini araştırmıştır. 52 gelişmekte olan ülke için 1980-2003 dönemini inceleyen çalışmanın verileri Uluslararası Çalışma Örgütü ve Dünya Bankası istatistiklerinden elde edilmiştir. Genelleştirilmiş en küçük kareler tahmin yönteminin kullanıldığı çalışmada, büyük ve nispeten daha küçük kamu büyüklüğü için regresyon modelleri oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen analizlerle kamu ekonomik büyüklüğünün boyutu arttıkça işsizliği olumsuz yönde daha fazla etkilediği ve kamu ekonomik büyüklüğünün toplam işsizliğin yanı sıra kadın ve genç işsizliğini de olumsuz etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Yongjin (2011) çalışmasında hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerde kamunun ekonomik büyüklüğü, büyüme ve işsizlik ilişkisini ve bu iki grup için söz konusu ilişkilerin farklılık gösterip göstermediğini araştırmıştır. 32 gelişmiş, 51 gelişmekte olan ülke için 1996-2006 dönemini kapsayan veri setleri Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında en küçük kareler tahmin yöntemi çerçevesinde regresyon modelleri kurulmuştur. Gerçekleştirilen analizlerle, her iki grup için de daha büyük kamu ekonomik büyüklüğünün işsizliği daha fazla etkilediği ve dolayısıyla ekonomik büyümeği de olumsuz etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada kamu ekonomik büyüklüğünün işsizlik üzerindeki olumsuz etkisinin gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelerekinin neredeyse üç katı kadar daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aslan ve Kula (2010) çalışmalarında Türkiye için Abrams eğrisinin geçerliliğini araştırmışlardır. Bu kapsamda kamu sektör büyüklüğünün eğitim seviyesine

göre işsizlik oranları üzerindeki etkisi incelenmiştir. 2000:1-2007:3 dönemini kapsayan çalışmada kullanılan veriler TÜİK ve Dünya Bankası istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında hata düzeltme modeline dayanılarak Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle, Türkiye için kamu sektör büyüklüğünün işsizliği azalttığı, kamu sektör büyüklüğünden genel lise mezunu ve lise dengi meslek okul mezunu işsizlik oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu ve kamu sektör büyüklüğü ile ortaokul-dengi meslek okul mezunu ve yüksekokul-fakülte mezunu işsizlik oranı arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kanca ve Bayrak (2015) çalışmalarında Türkiye’de kamu harcamaları bileşenleri ile işsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1980-2013 dönemini kapsayan çalışmada kullanılan veriler DPT ve Maliye Bakanlığı istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında Johansen eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen eş bütünleşme analizi ile değişkenler arasında (kamu harcama bileşenleri ve işsizlik) uzun dönemli biri ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gerçekleştirilen nedensellik testi sonuçlarına göre ise transfer harcamaları ile işsizlik arasında çift yönlü bir ilişkinin olduğu, cari ve yatırım harcamalarının ise işsizlik oranını negatif yönde etkilediği sonuçları ulaşılmıştır.

Durkaya ve Ceylan (2016) çalışmalarında Türkiye’de kamu kesimi büyüklüğü ile işsizlik arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkileri araştırmışlardır. 2002-2014 dönemini kapsayan çalışmanın verileri TÜİK ve TCMB istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında kısa dönemli ilişkiler sınır testi ile uzun dönemli ilişkiler ise Toda-Yamamoto testleri ile araştırılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle uzun dönemde kamu büyüklüğü ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu kısa dönemde ise işsizlik oranından kamu büyüklüğüne doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Su ve Bui (2017) çalışmalarında kamu ekonomik büyüklüğü ve kamu yönetimi kalitesinin özel sektör yatırımları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. 63 Vietnam eyaleti için 2005-2013 dönemini kapsayan çalışmada kullanılan veriler

Vietnam İstatistik Kurumu'ndan elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle kamu ekonomik büyüklüğü ile özel yatırımların gelişimi arasında doğrusal bir ilişkinin olmadığı, fakat kamu ekonomik büyüklüğünün kaliteli bir yerel yönetime sahip eyaletlerde artma potansiyeline sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca kamu yönetimi kalitesinin; kamu büyüklüğünün özel sektör üzerindeki etkisini önemli derecede değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Dutt ve diğ. (2009) çalışmalarında işsizlik ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada söz konusu ilişki, Ricardian ve Hecksher-Ohlin modelleri esas alınarak iki şekilde incelenmiştir. 1990-2000 dönemini kapsayan ve işsizlik oranlarının ün düşük olduğu ülkelerden en yüksek olduğu ülkelere kadar 92 ülke üzerinde yapılan çalışmada kullanılan veriler IMF ve Dünya Bankası istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında OLS tahminleri ve panel veri analizinden yararlanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle, Ricardian modelinde işsizlik ve ticari açıklık arasında negatif yönlü bir ilişkinin (korumacılık ve işsizlik arasında pozitif ilişki), H-O modelinde ise söz konusu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Felbermayr ve diğ. (2011) çalışmalarında uzun dönemde yüksek seviyede ticari açıklığın daha düşük bir işsizlikle nedensellik ilişkisinin olup olmadığını araştırmışlardır. 1990-2006 dönemini kapsayan ve 20 OECD ülkesi üzerinde yapılan bu çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında panel veri analizinden faydalanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle ticari açıklıkta meydana gelen %10'luk bir artışın işsizlikte yaklaşık olarak %1 oranında düşüşe sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gozgor (2014) çalışmasında gelişmiş ülkelerde ticari açıklık ve küreselleşmenin işsizlik üzerindeki etkisini araştırmıştır. G7 ülkeleri üzerinde yapılan çalışmada 1960-2011 döneminde her bir ülke için verilerin ulaşılabilirliğine göre farklı zaman dilimleri esas alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler ilgili ülkelerin istatistik kurumlarından elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında panel veri

analizinden faydalanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle, diğer makroekonomik göstergeler ve piyasa boyutuyla birlikte küreselleşme ve ticari açıklığın işsizlik üzerinde önemli derecede negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cheema ve Atta (2014) çalışmalarında Pakistan’da işsizliğin belirleyicilerini araştırmışlardır. 1973-2010 dönemini kapsayan çalışmada kullanılan veriler Pakistan Merkez Bankası ve Uluslararası Finansal İstatistikleri’nden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ARDL sınır testi yaklaşımından yararlanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle, üretim açığı, verimlilik ve ekonomik belirsizlikle işsizlik arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, brüt sabit yatırım ve ticari açıklıkla işsizlik arasında negatif bir ilişkinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Günaydın ve Çetin (2015) çalışmalarında genç işsizliğin makroekonomik belirleyicilerini araştırmışlardır. 1988-2013 dönemini kapsayan çalışmada kullanılan veriler ILO ve TÜİK istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ARDL sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle, hem uzun hem de kısa dönemde ticari açıklık, doğrudan yabancı yatırımı ve reel gelirin genç işsizliği üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu ve uzun dönemde ticari açıklık, enflasyon ve kişi başına gelirden genç işsizliğe nedensellik olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anjum ve Perviz (2016) çalışmalarında, ticari açıklığın işsizlik üzerindeki etkisini hem sermaye yoğun hem de emek yoğun ülkelerde araştırmışlardır. Bu kapsamda 75 emek yoğun ve 44 sermaye yoğun ülke üzerinde yapılan çalışmanın 1990-2012 dönemine ait verileri Dünya Kalkınma Göstergeleri ve Stata veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında panel veri analizinden yararlanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle, emek yoğun ülkelerde ticari açıklığın uzun dönemde işsizlik üzerinde önemli ve negatif bir etkiye sahip olduğu ve bu ülkelerde nüfus artışının işsizlikle pozitif ilişkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada, sermaye yoğun ülkelerde ticari açıklığın uzun dönemde işsizlik üzerinde önemli derecede pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Isaev ve Masih (2017), çalışmalarında dış borç özel sektör payı, ticari açıklık ve işsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1988Q4-2016Q4 dönemini kapsayan ve Avusturalya üzerinde yapılan çalışmada kullanılan veriler Tomson Reuters Data Stream, Avusturalya İstatistik Kurumu ve Bloomberg Veribank istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ARDL sınır testi yaklaşımından faydalanılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerle söz konusu değişkenler arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişkinin olmadığı ve dış borç özel sektör payındaki artışın işsizliğin artmasına sebep olabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Ekinci ve diğ. (2017) çalışmalarında dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 2001Q1-2015Q4 dönemini kapsayan çalışma AB'yi temsilen birkaç üye ülke ve Türkiye üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler OECD ve Dünya Bankası istatistiklerinden elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında “Zamana Göre Değişen Parametrelili VAR” yöntemi çerçevesinde analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, AB ülkeleri ve Türkiye için dışa açıklığın işsizlik üzerinde belirleyici bir role sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. Model

Çalışmada, Türkiye’de kamu harcamaları bileşenleri olan cari, yatırım ve transfer harcamaları ile ticari açıklığın işsizlik ve genç işsizlik üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda; Feldman (2006), Kanca ve Bayrak (2015), Dutt ve diğ. (2009), Gozgor (2014), Günaydın ve Çetin (2015) ve İsaev ve Masih (2017)’nin çalışmalarında kullanılan değişkenler referans alınarak;

$$(UNP) = f(TOI, CE, IE, TE)$$

$$(YUNP) = f(TOI, CE, IE, TE)$$

işsizlik ve genç işsizlik fonksiyonları oluşturulmuştur. Fonksiyonlarda (UNP) işsizliği, (TOI) ticari açıklığı, (CE) cari harcamaları, (IE) yatırım harcamalarını, (TE) transfer harcamalarını ve (YUNP) genç işsizliği ifade etmektedir. İşsizlik ve genç işsizliği fonksiyonlarının genel gösterimini, değişkenlerin doğal logaritmik formda yer aldığı regresyon denklemlerine dönüştürdüğümüzde;

$$\ln UNP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln TOI_t + \beta_2 \ln CE_t + \beta_3 \ln IE_t + \beta_4 \ln TE_t + \varepsilon_t^1$$

$$\ln YUNP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln TOI_t + \beta_2 \ln CE_t + \beta_3 \ln IE_t + \beta_4 \ln TE_t + \varepsilon_t^2$$

elde edilmektedir. İktisat teorisi ve Türk ekonomisinin yapısı ve literatürdeki çalışmalara göre; ticari açıklığın işsizliği azaltacağı beklentisi gereği, ticari açıklık değişkenine ait katsayının negatif ($\beta_1 < 0$,) cari harcama değişkeninin pozitif ($\beta_2 > 0$), yatırım harcamaları değişkeninin negatif ($\beta_3 < 0$) ve transfer harcamalarına ait değişkenin katsayısının pozitif ($\beta_4 > 0$) olması beklenilmektedir.

5. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Çalışmada, Türkiye ekonomisinin 2006:Q1-2017:Q3 dönemi verileri kullanılmaktadır. Söz konusu dönemin ve çeyrek verilerin tercih edilmesinde iki temel kısıtın olduğu söylenebilir. İlk olarak; Türkiye’de ticari açıklığın hesaplanabilmesi için gerekli olan toplam ithalat ve ihracat verilerinin oranının üç aylık olarak ilan edilmesinin başlangıcı 2006 yılının Ocak ayı olması incelenilen dönemin başlangıç noktasını, çalışmanın yapıldığı zaman itibariyle ilan edilen son verinin 2017’nin üçüncü çeyreği olması ise dönemin bitiş noktasını belirlemiştir. İkinci olarak ticari açıklık ve kamu harcamaları paylarının hesaplanmasında kullanılan GSYH’nin üç aylık dönemler için yayınlanması çeyrek verilerin kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Çalışmada kullanılan işsizlik ve genç işsizliği veri setleri TÜİK, diğer tüm değişkenlere ait veri setleri ise Merkez Bankası istatistiklerinden elde edilmiştir. Tahmin edilen her iki model için bağımsız değişkenler; ticari açıklık (TOI), cari harcamalar (CE), yatırım harcamaları (IE) ve transfer harcamaları (TE) iken model 1’de bağımlı değişken işsizlik (UNP) model 2’de bağımlı değişken genç işsizliğidir. Bağımsız değişkenlerin tümü, GSYH içindeki payları hesaplanarak araştırmaya dâhil edilmiştir.

Çalışmanın giriş kısmında da açıklandığı gibi Türkiye’de kamu harcamaları bileşenleri olan CE, IE ve TE ile TOI’nın işsizlik ve genç işsizliği üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkileri tespit edilecektir. Bu çalışmada diğer testlere nispeten daha güncel bir test olan ve Pesaran, Shin, Smith (2001) tarafından geliştirilen

ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. ARDL yaklaşımın gözlem sayısının az olduğu modellerde daha güvenilir sonuçlar vermesi ve değişkenlerin düzeyde ve birinci farkında durağan olmasına izin vermesi (Ben-Salha ve Jaidi, 2014: 9) bu yaklaşımın kullanılmasının gerekçelerini oluşturmaktadır. Sonrasında ise ilişkilerin yönünün belirlenmesi amacıyla Granger nedensellik yaklaşımından faydalanılmıştır.

Eş bütünleşme analizlerine geçilmeden önce serilerin durağan olup olmadıkları, durağan ise hangi düzeyde durağan oldukları incelenmelidir. Bu kapsamda; ampirik çalışmalarda sık kullanılan Phillips-Perron (PP) (1988) ve Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller; ADF) birim kök testleri ile serilerin durağanlığı araştırılacaktır. ARDL yaklaşıma geçilmeden önce gerçekleştirilen birim kök testleri sonucunda serilerin düzeyde veya birinci farkında durağan olması durumunda işsizlik ve genç işsizlik fonksiyonlarının kısa ve uzun dönem kat sayıları tahmin edilecektir. Katsayıların işaretlerinin istatistiksel olarak anlamlı olması durumunda katsayı işaretlerinin teorik beklentilerle uygunluğu tartışılacaktır. Ayrıca; tahmin edilen modellerin diagnostic (tanı) testleri de gerçekleştirilecektir (F testi, eş bütünleşmenin olup olmaması, ECM, oto korelasyon, değişen varyans ve normal dağılım testleri).

6. Bulgular

Serilerin durağanlık durumlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen PP ve ADF birim kök testleri sonuçları Tablo 1’de sunulmaktadır. PP testi sonuçlarına göre işsizliği ifade eden UNP değişkeni düzeyde anlamlı değilken, birinci farkında hem sabit terimli+trendli model hem de sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağandır. ADF sonuçlarına göre, düzeyde sabit terimli+trendli model için %10 anlamlılık düzeyinde durağan, birinci farkında ise sabit terimsiz trendsiz model için %5 anlamlılık düzeyinde durağandır.

Genç işsizliği ifade eden YUNP değişkeni için PP testi sonucunda, YUNP’nin düzeyde durağan olmadığı, birinci farkında ise hem sabit terimli+trendli model hem de sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan

olduğu ortaya çıkmıştır. ADF testi sonucuna göre düzeyde sabit terimli+trendli model için %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu, birinci farkında ise sabit terimli+trendli model için %5, sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 1. PP ve ADF Birim Kök Test Sonuçları

	Phillips-Perron		ADF	
	$H_n = \text{Birim Kök Vardır}$		$H_n = \text{Birim Kök Vardır}$	
	Sabit terimsiz trendsiz	Sabit terimli ve Trendli	Sabit terimsiz trendsiz	Sabit terimli ve Trendli
	Düzye			
UNP	-0.1656	-3.0913	-0.0929	-3.3140*
YUNP	0.3116	-2.7136	0.1424	-3.4395*
CE	-0.4232	-7.0098***	-0.1860	-1.4653
TE	-0.8151	-8.2995***	-0.0312	-2.5189
IE	-3.8810***	-15.7552***	0.5836	-2.2224
TOI	-1.7597*	-2.5213	-1.2386	-2.9420
	Birinci Fark			
UNP	-14.3864***	-16.0936***	-2.0418**	-1.9972
YUNP	-9.9260***	-10.0260***	-3.6134***	-3.5360**
CE	-24.9819***	-27.5798***	-18.6538***	-18.3397***
TE	-34.6452***	-36.0454***	-9.0737***	-8.8746***
IE	-29.0363***	-29.8398***	-41.2905***	-41.1607***
TOI	-5.8760***	-11.7489***	-5.9065***	-4.3390***

Cari harcamaları ifade eden CE için PP testi sonuçları CE'nin düzeyde sabit terimli+trendli model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu, birinci farkında hem sabit terimli+trendli model hem de sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu ortaya çıkmıştır. ADF testi sonuçlarına göre düzeyde durağan olmadığı, birinci farkında ise hem sabit terimli+trendli model hem de sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu ortaya çıkmıştır.

Transfer harcamalarını ifade eden TE için PP testi sonuçları TE'nin düzeyde sabit terimli+trendli model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu, birin-

ci farkında hem sabit terimli+trendli model hem de sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu ortaya çıkmıştır. ADF testi sonuçlarına göre düzeyde durağan olmadığı, birinci farkında hem sabit terimli+trendli model hem de sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu ortaya çıkmıştır.

Yatırım harcamalarını ifade eden IE için PP testi sonuçlarına göre EI'nın düzeyde de birinci farkında da hem sabit terimli+trendli model hem de sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu ortaya çıkmıştır. ADF sonuçlarına göre ise düzeyde durağan olmadığı, birinci farkında ise hem sabit terimli+trendli model hem de sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu ortaya çıkmıştır.

Ticari açıklığı ifade eden TOI için PP testi sonuçlarına göre TOI'nın düzeyde sabit terimsiz+trendsiz model için %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu, birinci farkında ise hem sabit terimli+trendli model hem de sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu ortaya çıkmıştır. ADF testi sonuçlarına göre düzeyde durağan olmadığı ancak birinci farkında hem sabit terimli+trendli model hem de sabit terimsiz+trendsiz model için %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu ortaya çıkmıştır.

PP ve ADF testleri sonuçlarına göre bazı değişkenlerdeki durağanlık durumu farklı olsa da, genel olarak ortak tespitler yaptığı söylenebilir. Değişkenlerin önemli kısmının seviyesinde durağan olmadığı ancak birinci farkında önemli düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Bu sonuç, değişkenlerin seviyesinde veya birinci farkında durağan olmasının önemli olmadığı ARDL sınır testi yöntemini kullanabileceğimizi göstermiştir.

Çalışmada oluşturulan doğrusal modellerin ARDL sınır testine uygunluğunu belirlemek için gerçekleştirilen analizlerin sonuçları Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. ARDL Test Sonuçları

ARDL Test Sonuçları				
Model 1				
	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
UNP (-1)	0.1211	0.116312	1.041408	0.3053
CE	23.154	7.970528	2.905001	0.0065
CE (-1)	26.940	9.195622	2.929690	0.0061
CE(-2)	25.561	9.255007	2.761914	0.0093
TE	-0.2562	4.210964	-0.060859	0.9518
TE(-1)	-0.5121	5.586494	-0.091668	0.9275
TE(-2)	12.900	4.573461	2.820639	0.0080
IE	15.155	5.220647	2.903078	0.0065
IE(-1)	35.184	5.154804	6.825641	0.0000
TOI	-16.451	4.062071	-4.050003	0.0003
C	-0.0406	0.086672	-0.469053	0.6421
Diagnostic (Tanı) Testler (Model 1)				
Test	Test İstatistiği	Test	Test İstatistiği	
R2	0.841928	Akaike info criterion	1.906194	
Düzeltilmiş R2	0.794027	Schwarz criterion	2.352241	
Durbin-Watson	2.004419	Hannan-Quinn criter.	2.071610	
Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri		
LM	0.001	(0.972)		
BPG	5.886	(0.824)		
Model 2				
	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
YUNP	0.0501	0.1213	0.413290	0.6821
CE	-14.160	14.937	-0.948036	0.3500
TE	10.101	8.1694	1.236451	0.2250
TE(-1)	13.259	10.769	1.231172	0.2270
TE(-2)	36.567	10.604	3.448263	0.0016
TE(-3)	18.302	8.3816	2.183645	0.0362
IE	25.196	9.2639	2.719872	0.0103
IE(-1)	36.983	7.3463	5.034211	0.0000
TOI	-35.627	7.1185	-5.004834	0.0000
C	-0.1353	0.1632	-0.828852	0.4131

Diagnostic (Tanı) Testler (Model 2)			
Test	Test İstatistiği	Test	Test İstatistiği
R ²	0.732392	Akaike info criterion	3.139467
Düzeltilmiş R ²	0.659408	Schwarz criterion	3.549049
Durbin-Watson stat	1.854364	Hannan-Quinn criter.	3.290508
Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	
LM	0.435	0.509	
BPG	8.088	0.525	

Schwartz bilgi kriterine göre Model 1 için optimal modelin ARDL (1,2,2,1,0) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen optimal modelin LM testi (0.972>0.05) ve değişen varyans testi BPG (0.824>0.05) sonuçlarına göre otokorelasyon ve değişen varyans problemleri içermediği ortaya çıkmıştır.

Yine Schwartz bilgi kriterine göre Model 2 için optimal modelin ARDL (1,0,3,1,0) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen optimal modelin LM testi (0.509>0.05) ve değişen varyans testi BPG (0.525>0.05) sonuçlarına göre otokorelasyon ve değişen varyans problemleri içermediği ortaya çıkmıştır. Elde edilen bu sonuçlar her iki modelin de ARDL sınır testine uygun olduğunu göstermektedir. Model 1 ve Model 2 için gerçekleştirilen sınır testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Sınır Testi Sonuçları

F- istatistiği		Kritik Değerler					
		%1		%5		%10	
Model 1	Model 2	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
25.41720	19.32676	3,29	4,37	2,56	3,49	2,2	3,09

Tablo 3 incelendiğinde F (Wald) istatistik değerlerinin model 1 ve model 2 için Pesaran ve diğ (2001)'in önerdiği kritik değer üst sınırını %1 önem seviyesinde aştığı görülmektedir(25.41720 > 4,37 ve 19.322676 > 4,37). Bu sonuç, Türkiye'de uzun dönemde bağımlı değişkenler olarak seçilen işsizlik ve genç işsizliği ile bağımsız değişkenler olarak seçilen ticari açıklık ve kamu harcamaları bileşenleri

arasında eş bütünleşik bir yapının varlığını kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla söz konusu değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri kabul edilebilir bir durumdur.

Eşbütünleşik olan serilerin kısa ve uzun dönem ilişkilerinin elde edilebilmesi için hata düzeltme modelinin uygulanması gerekmektedir. Hata düzeltme modeli uygulanmadan önce model 1 ve 2'nin uzun dönem katsayıları Tablo 4'deki gibi elde edilmiştir. Tablo 5'de ise model 1 ve 2 için hata düzeltme modeli sonuçları görülmektedir.

Tablo 4. *ARDL Tahmin Sonuçları (Uzun Dönem)*

Uzun Dönem Katsayılar				
A) Model 1				
Bağımlı Değişken: UNP	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
CE	86.08339	20.832	4.132137	0.0002
IE	57.27889	14.064	4.072622	0.2857
TE	13.80373	12.718	1.085308	0.0003
TOI	-18.71878	5.5703	-3.360432	0.0020
C	-0.046257	0.0992	-0.466094	0.6442
B) Model 2				
Bağımlı Değişken:	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
YUNP				
CE	-14.90842	16.347	-0.911956	0.3684
IE	65.46211	17.343	2.629072	0.0006
TE	82.36075	31.326	3.774412	0.0129
TOI	-37.50794	9.2158	-4.069924	0.0003
C	-0.142492	0.1741	-0.818032	0.4192

İşsizlik ile kamu harcamaları ve ticari açıklık arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin varlığı sonucunda, işsizlik fonksiyonunun uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Tablo 4'ün A kısmı incelendiğinde uzun dönemde Model 1 için yatırım harcamaları değişkeni dışındaki diğer değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar gösterdiği anlaşılmaktadır. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da yatırım harcamalarının katsayısının pozitif olması dikkat çekmektedir. Bu sonuçlar; Türki-

ye’de cari ve transfer harcamalarındaki artışların işsizliği artırdığı, ticari açıklıktaki artışın ise işsizliği azalttığını göstermektedir. Bu doğrultuda, Tabloda sunulan katsayılar üzerinden hesaplanan esneklik değerine¹ göre cari harcamalardaki % 1’lik bir artış işsizliği % 0.7 artırmaktadır. Bu sonuç uzun dönemde personel maaşları ve kamu tüketim harcamaları gibi toplam talebi artırarak işsizliği azaltabilecek işleve sahip olan cari harcamaların özelleştirme ve kamu kesimindeki küçülme nedeniyle işsizliği olumsuz yönde etkileyebileceği ihtimalini güçlendirebilecek niteliktedir. Nitekim Kanca ve Bayrak (2015) da benzer bir sonuca ulaşmışlardır. Öte yandan transfer harcamalarındaki %1 artışın ise işsizliği % 0.1 artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç transfer harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu fakat transfer harcamalarının işsizlik üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Transfer harcamalarının milli geliri doğrudan artırdığı varsayımı dikkate alındığında bu sonucun beklenenin tersi olduğu düşünülebilir. Fakat bu sonuç, işsizlik maaşı vb. transfer harcamalarının işsiz bireylerin iş arama konusunda daha az istekli davranmasına sebep olabileceği düşüncesini doğrular niteliktedir. Kamu harcama bileşenleri toplamının kamu büyüklüğünü oluşturduğu göz önüne alındığında, bu sonuçlar kamu büyüklüğü artışının uzun dönemde Türkiye’de işsizlik üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Ticari açıklıkta meydana gelen %1’lik artış ise işsizliği %0.4 oranında azaltmaktadır. Bu sonuç ihracat ve ithalat toplamındaki artışın başka bir deyişle dış ticaret hacminin işsizlik üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu noktada özellikle son yıllarda ticarete dışa açılmanın yeni istihdam alanları oluşturarak işsizliği azaltabildiği kabul edilebilir bir durumdur.

Genç işsizlik ile kamu harcamaları ve ticari açıklık arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin varlığı sonucunda, genç işsizlik fonksiyonunun uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Tablo 4’ün B kısmı incelendiğinde Model 2 için uzun dönemde cari harcamalar dışındaki diğer değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar gösterdiği görülmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da cari harcamaların katsayısının negatif olması dikkat çekicidir. İşsizlik üzerinde olumsuz bir etkiye

sahip olan cari harcamaların genç işsizlik üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Model 2'deki diğer katsayılar incelendiğinde yatırım ve transfer harcamalarının genç işsizliği artırdığı, ticari açıklığın ise genç işsizliği azalttığı görülmektedir. Bu doğrultuda, Tabloda sunulan katsayılar üzerinden hesaplanan esneklik değerine göre yatırım harcamalarındaki % 1'lik bir artışın genç işsizliğinde % 0,09 artışa sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yatırım harcamalarının uzun dönemde üretimi artırdığı varsayımı altında elde edilen bu sonuç beklenenin tersi yönde gerçekleşmiştir. Bu durumun sebebinin, uzun dönemde gerçekleştirilen yatırımların, sermaye ve teknoloji yoğun sektörlere yoğunlaşması ile işgücü piyasasına henüz girmiş tecrübesiz genç işsizlerin iş bulabilme ihtimalini azaltmasından kaynaklanabileceği düşünülebilir. Öte yandan transfer harcamalarındaki % 1'lik artışın ise genç işsizliği % 0.5 artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Model 1'de işsizlik için elde edilen sonuçla karşılaştırıldığında transfer harcamalarının genç işsizliği, toplam işsizliğe göre önemli oranda daha fazla etkilediği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, transfer harcamalarını oluşturan işsizlik maaşı gibi ödemelerin gençlerin iş arama isteklerini daha fazla azalttığı ve tecrübesiz olmalarına karşın nispeten düşük ücretli işlerde çalışmayı kabul etmemelerine sebep olabileceği düşüncesini destekler niteliktedir. Kamu harcama bileşenleri toplamının kamu büyüklüğünü oluşturduğu göz önüne alındığında, bu sonuçlar uzun dönemde kamu büyüklüğündeki artışın genç işsizliği artırdığını ortaya koymaktadır.

Ticari açıklıkta meydana gelen % 1'lik artış ise genç işsizliği % 0,4 oranında azaltmaktadır. Bu sonuç, ihracat ve ithalat toplamındaki artışın başka bir deyişle dış ticaret hacminin genç işsizlik üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu noktada özellikle son yıllarda ticarete dışa açılmanın gençler için yeni iş fırsatları oluşturarak genç işsizliği azaltabildiği kabul edilebilir bir durumdur. Model 1 ve Model 2 için kısa dönem ARDL tahmin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. ARDL Tahmin Sonuçları (Kısa Dönem)

Kısa Dönem Katsayılar				
Model 1				
Bağımlı Değişken: UNP	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
Δ CE	16.080	5.354698	3.003147	0.0047
Δ CE(-1)	-28.209	8.209071	-3.436340	0.0014
Δ IE	16.280	3.697757	4.402824	0.0001
Δ TE	-6.3745	3.065600	-2.079374	0.0444
Δ TE(-1)	-17.308	2.792609	-6.197883	0.0000
ECM (-1)	-0.8747	0.091187	-9.592465	0.0000
Diagnostic (Tam) Testler (Model 1)				
Testler		Test İstatistiği		Olasılık Değeri
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM [1] Testi		0.029		0.0863
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi		3.028		0.805
Jarque-Bera Normallık Testi		3.264		0.195
Düzeltilmiş R^2		0.875		
RamseyReset Testi		0.417		0.518
Testler		Test İstatistiği		
Akaike info criterion		2.175419		
Schwarz criterion		2.418717		
Hannan-Quinn criter		2.265646		
Durbin-Watson stat		2.028528		
Model 2				
Bağımlı Değişken: YUNP	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değeri
Δ IE	16.108	6.367420	2.529833	0.0157
Δ TE	-7.440	7.209756	-1.032043	0.3086
Δ TE(-1)	-64.760	10.52586	-6.152560	0.0000
Δ TE(-2)	-18.311	7.488181	-2.445445	0.0192
ECM (-1)	-0.8246	0.147291	-5.598711	0.0000
Diagnostic (Tam) Testler (Model 2)				
Testler		Test İstatistiği		Olasılık Değeri
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM [1] Testi		0.043		0.835

Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi	4.922	0.425
Jarque-Bera Normallık Testi	0.202	0.903
RamseyReset Testi	0.745	0.387

Testler	Test İstatistiği
Akaike info criterion	3.812567
Schwarz criterion	4.017358
Hannan-Quinn criter	3.888088
Durbin-Watson stat	2.052773
Düzeltilmiş R^2	0.660340

Tablo 5'ten görüleceği üzere, model 1 ve 2 için hata düzeltme modeli sonucunda elde hata düzeltme teriminin beklenen aralıkta ve istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Model 1 için hata düzeltme katsayısı -0.87'dir. Buna göre kısa dönemde model 1'de yer alan bağımsız değişkenlerde meydana gelecek şoklar uzun dönemde dengeye gelmektedir. Şokların dengeye gelme süresi ($1/ECM(-1)$) 1.14 dönemdir. Çalışmada çeyreklik verilerin kullanılmasından dolayı elde edilen bu değer 1 çeyrek dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuç, bağımsız değişkenlerde meydana gelen şokların işsizlik üzerindeki kısa dönemli etkilerinin üç aylık bir zaman dilimi içerisinde ortadan kalkacağını göstermektedir. Dolayısıyla değişkenlerin kısa dönemli etkilerinden ziyade uzun dönemli etkilerinin dikkate alınması gerekmektedir. Model 2 için ise hata düzeltme katsayısı -0.82'dir. Bu sonuca göre yine bağımsız değişkenlerde meydana gelen şokların uzun dönemde dengeye gelmektedir. Şokların dengeye gelme süresi ($1/ECM(-1)$) 1.21 dönemdir. Elde edilen bu değer bir çeyreklik döneme tekabül etmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenlerde meydana gelen şokların genç işsizlik üzerindeki kısa dönemli etkilerinin üç aylık bir zaman dilimi içerisinde ortadan kalkacağı, uzun dönemli etkilerinin önemsenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada 2006Q1:2017:Q3 dönemi için Türkiye’de kamu harcamaları ve ticari açıklığın işsizlik ve genç işsizliği üzerindeki etkisi araştırılmıştır. ARDL sınır testi yaklaşımı ve hata düzeltme modelleri kullanılarak Türkiye için kısa ve uzun dönemli işsizlik ve genç işsizlik fonksiyonu tahmini yapılmıştır. Bu kapsamda bağımsız değişkenler “*cari harcamalar, yatırım harcamaları, transfer harcamaları ve ticari açıklık*” olarak belirlenmiştir. Tahmin edilen regresyon modellerinde istatistiki açıdan problem olmadığı gerçekleştirilen tanı testleri ve istikrar testleri ile ortaya konulmuştur.

Çalışmada ulaşılan bulgulara göre Türkiye’de kamu harcamaları içerisinde işsizliği en fazla etkileyen harcama kaleminin cari harcamalar olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde cari harcamalarda meydana gelen %1’lik bir artışın işsizliği %0.7 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Transfer harcamalarındaki %1’lik artışın ise uzun dönemde işsizlik oranını %0.1 artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan ticari açıklığın işsizlik üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ticari açıklıktaki %1’lik bir artış işsizlik oranını %0.4 oranında azaltmaktadır. Hata düzeltme modellerinde ulaşılan bulgulara göre bağımsız değişkenlerin işsizlik üzerindeki kısa dönemli etkilerinin bir çeyreklik bir zaman dilimi içerisinde ortadan kalkacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Bağımsız değişkenlerin genç işsizlik üzerindeki uzun dönemli etkileri incelendiğinde ise genç işsizliği en fazla etkileyen kamu harcama kaleminin transfer harcamaları olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde transfer harcamalarındaki %1’lik artışın genç işsizliğini %0.5 oranında artırdığı ve yatırım harcamalarındaki %1’lik artışın ise uzun dönemde genç işsizliği %0.09 oranında artırdığı belirlenmiştir. Öte yandan ticari açıklığın genç işsizliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ticari açıklıkta meydana gelen %1’lik bir artış genç işsizliği %0.4 oranında azaltmaktadır. Hata düzeltme modellerinde ulaşılan bulgulara göre bağımsız değişkenlerin genç işsizlik üzerindeki kısa dönemli etkilerinin bir çeyreklik bir zaman dilimi içerisinde ortadan kalkacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçlar; kamu harcamaları toplamının kamunun ekonomik büyüklüğünü oluşturduğu göz önüne alındığında Türkiye’de kamu büyüklüğü ile işsizlik ve genç işsizliği arasında negatif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkenin refahını artırmak adına gerçekleştirilen kamu harcamalarının en önemli sorunlardan biri olan işsizliği artırması, söz konusu harcamaların amacına aykırı sonuçlara sebep olabileceğini göstermektedir. Ülke ekonomi yönetiminin; söz konusu harcamaları gerçekleştirirken bu sonucu ve özellikle transfer harcamalarının genç işsizlik üzerindeki olumsuz etkisini göz önünde bulundurmasının faydalı olabileceği ihtimali üzerinde durulmalıdır. Öte yandan işsizliği azaltmak için gümrük vergilerinde indirim ve kota sınırlamalarında gerçekleştirilecek düzenlemeler vasıtasıyla diğer ülkelerle gerçekleştirilen ithalat ve ihracat hacminin artırılmasının da faydalı olabileceği ileri sürülebilir.

Sonnotlar

¹ Doğrusal modelde elde edilen katsayının esnekliğinin hesaplanması ile elde edilen değerler, değişkenler arasında yüzdelik yorumların yapılabilmesini sağlamaktadır. Esneklik değeri bağımlı değişkenin ortalamasının (X) bağımsız değişkenin ortalamasına (Y) oranının elde edilen katsayıyla (b) çarpılması sonucunda elde edilmektedir. $E=b(X/Y)$.

Kaynakça

- Abrams, B A. (1999). The effect of government size on the unemployment rate. *Public choice*, 99(3), 395-401.
- Agénor, P-R, Aizenman, J. (1996). Trade liberalization and unemployment. *Journal of International Trade & Economic Development*, 5(3), 265-286.
- Alesina, A, Ardagna, S, Perotti, R, Sohiantarelli, F. (1999). Fiscal policy, profits, and investment. *American Economic Review*, 92(3), 571-589.
- Alesina, A, Perotti, R. (1994). The welfare state and competitiveness: national bureau of economic research. *American Economic Review*, 87(5), 921-939.
- Anjum, N, Perviz, Z. (2016). Effect of trade openness on unemployment in case of labour and capital abundant countries. *Bulletin of Business and Economics (BBE)*, 5(1), 44-58.
- Arslan, A. (2002). Kamu harcamalarında verimlilik, etkinlik ve denetim. *Maliye Dergisi*, 140(2), 1-14.

- Aslan, A, Kula, F. (2010). Kamu Sektör Büyüklüğü-İşsizlik İlişkisi: Abrams Eğrisi'nin Türkiye Ekonomisi İçin Testi. *Maliye Dergisi*, 159, 155-166.
- Ben-Salha, O, Jaidi, Z. (2014). Some new evidence on the determinants of money demand in developing countries–A case study of Tunisia. *The Journal of Economic Asymmetries*, 11, 30-45.
- Cavallo, E A, Frankel, J A. (2008). Does openness to trade make countries more vulnerable to sudden stops, or less? Using gravity to establish causality. *Journal of International Money and Finance*, 27(8), 1430-1452.
- Cheema, A R, Atta, A. (2014). Economic determinants of unemployment in Pakistan: Co-integration analysis. *International Journal of Business and Social Science*, 5(3), 209-221.
- Christopoulos, D K, Loizides, J, Tsionas, E G. (2005). The Abrams curve of government size and unemployment: evidence from panel data. *Applied Economics*, 37(10), 1193-1199.
- Christopoulos, D K, Tsionas, E G. (2002). Unemployment and government size: Is there any credible causality?. *Applied Economics Letters*, 9(12), 797-800.
- Combes, J-L, Saadi-Sedik, T. (2006). How does trade openness influence budget deficits in developing countries?. *The Journal of Development Studies*, 42(8), 1401-1416.
- Dandan, M M. (2011). *Government expenditures and economic growth in Jordan*. Paper presented at the International Conference on Economics and Finance Research, Singapore.
- Durkaya, M, Ceylan, S. (2016). İşsizliğin azaltılmasında kamu kesimi büyüklüğünün rolü/the role of the government size in reducing unemployment. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(615), 23.
- Durmuş, M. (2006). Kamu harcamalarının artışıını açıklayan makro ve mikro modellere ilişkin bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 251-299.
- Dutt, P, Mitra, D, Ranjan, P. (2009). International trade and unemployment: Theory and cross-national evidence. *Journal of International Economics*, 78(1), 32-44.
- Easaw, J, Garratt, D. (2000). Elections and UK government expenditure cycles in the 1980s: an empirical analysis. *Applied Economics*, 32(3), 381-391.
- Ekinci, R, Tüzün, O, Ceylan, F, Kahyaoglu, H. (2017). Dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişki: seçilmiş AB ülkeleri ve Türkiye üzerine zamana göre değişen parametrelili bir analiz. *Sosyoekonomi*, 25(31), 45.
- Felbermayr, G, Prat, J, Schmerer, H-J. (2011). Trade and unemployment: What do the data say?. *European Economic Review*, 55(6), 741-758.

- Feldmann, H. (2006). Government size and unemployment: Evidence from industrial countries. *Public Choice*, 127(3), 443-459.
- Feldmann, H. (2010). Government size and unemployment in developing countries. *Applied Economics Letters*, 17(3), 289-292.
- Gozgor, G. (2014). The impact of trade openness on the unemployment rate in G7 countries. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 23(7), 1018-1037.
- Günaydn, D, Çetin, M. (2015). Genç işsizliğin temel makroekonomik belirleyicileri: ampirik bir analiz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 22*, 17-34
- Isaev, M, Masih, M. (2017). The nexus of private sector foreign debt, unemployment, trade openness: evidence from Australia. MRPA Parer No: 79423.
- Kanberoğlu, Z. (2014). Finansal sektör gelişimi ve işsizlik: Türkiye örneği. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Kanca, O C, Bayrak, M. (2015). Kamu harcamaları bileşenleri ile işsizlik arasındaki ilişki (Türkiye örneği). *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2).
- Kien, T N, Heo, Y. (2009). Impacts of trade liberalization on employment in Vietnam: a system generalized method of moments estimation. *The Developing Economies*, 47(1), 81-103.
- Pesaran, M H, Shin, Y, Smith, R J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P C, Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Ramey, V A. (2012). Government spending and private activity: National Bureau of Economic Research. NBER Working Paper No. 17787.
- Scully, G W. (1989). The size of the state, economic growth and the efficient utilization of national resources. *Public choice*, 63(2), 149-164.
- Su, T D, Bui, T M H. (2017). Government size, public governance and private investment: The case of Vietnamese provinces. *Economic Systems*, 41(4),651-666.
- Yanikkaya, H. (2003). Trade openness and economic growth: a cross-country empirical investigation. *Journal of Development economics*, 72(1), 57-89.
- Yongjin, S. (2011). Government size, economic growth and unemployment: Evidence from advanced and developing economy countries (a time series analysis, 1996–2006). *International Review of Public Administration*, 16(2), 95-116.

**TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK:
PAY SENETLERİ BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN
TİCARİ BANKALARDAN KANITLAR**

Özcan IŞIK*

Öz

Bu çalışmanın amacı 2012-2017 döneminde Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve pay senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören 10 ticari bankanın finansal etkinliğini değerlendirmektir. Çalışmada kazanç odaklı yaklaşım doğrultusunda iki girdi (faiz giderleri ve faiz dışı giderler) ve iki çıktıdan (faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler) oluşan bir veri seti analiz edilmiştir. Bankaların etkinliğinin ölçümünde girdi odaklı BCC veri zarflama analizi kullanılmıştır. Bulgular göstermektedir ki tüm yıllarda sadece iki banka tam etkinliğe ulaşabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk bankacılık sektörü, Etkinlik, Veri zarflama analizi.

**Efficiency in Turkish Banking Sector: Evidence from Commercial Banks
Publicly Traded on the Borsa Istanbul**

Abstract

The purpose of this study is to evaluate the financial effectiveness of 10 commercial banks operating in the Turkish banking sector and trading in the share certificates in Borsa Istanbul during the period 2012-2017. In the study, in the light of the profitability-oriented approach, a data set consisting of two inputs (interest expenses and non-interest expenses) and two outputs (interest incomes and non-interest incomes) have been analyzed. BCC data

* Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi Zara Veysel Dursun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, ozcan@live.com

envelopment analysis, which is input oriented, is employed to measure the efficiency of banks. The findings indicate that only two banks can achieve full efficiency in all years.

Keywords: Turkish banking sector, Efficiency, Data envelopment analysis.

Giriş

Yoğun rekabetin yaşandığı günümüz iş dünyasında, firmaların amaçlarına ulaşma derecesi ve faaliyetlerinin sürekliliği mevcut kaynakların en etkin şekilde kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Ekonomik sistem içindeki finans dışı firmalar gibi bankalar da varlıklarını devam ettirebilmek ve kâr hedeflerine ulaşabilmek için yoğun bir rekabet ortamında faaliyetlerini sürdürmek durumundadır. Özellikle küresel düzeyde yaşanan yoğun rekabet, finansal serbestleşme, teknolojik gelişmeler, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının değişmesi ve krizler gibi faktörler ekonomi içindeki diğer sektörlerinde olduğu gibi bankacılık sektöründe performansın iki önemli göstergesi olan etkinlik ve verimlilik kavramlarını bir kez daha ön plana çıkarmışlardır.

Etkin ve verimli bir şekilde çalışan bankalar, finansal piyasalarda güven ve istikrarı tesis ederek finansal piyasaların gelişimine ve reel sektör faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle sermaye piyasalarının derinliğinin olmadığı gelişmekte olan ekonomilerde tasarrufların ekonomiye kazandırılması ve sermaye birikiminin sağlanması etkin bir finansal aracılık sisteminin varlığına bağlıdır. Dolayısıyla, ekonomik sistem içerisinde finansal aracılık görevi üstlenen bankaların etkinlik düzeyi; tasarruf sahipleri, reel sektör firmaları, yatırımcılar, düzenleyici ve denetleyici otoriteler vs. gibi ekonomideki tüm birimleri yakından ilgilendirmektedir (Yue, 1992: 31; Atan ve Çatalbaş, 2005: 50; San, Theng, ve Heng, 2011: 33; Řepková, 2014: 588; Isik, Kosaroglu ve Demirci, 2018: 21; Henriques, Sobreiro, Kimura ve Mariano 2018: 157).

Çalışmada, Türkiye bankacılık sektöründe faaliyette bulunan ve pay senetleri Borsa İstanbul'a kote olan ticari bankaların, 2012-2017 yılları arasındaki göreceli etkinliklerinin parametrik olmayan bir yöntem olan Veri Zarflama Analizi

(VZA) ile incelenmesi amaçlanmıştır. Literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesinde kazanç odaklı yaklaşımın kullanılmıştır. Ayrıca, ulusal literatürde 2012-2017 dönemine ilişkin bankaların etkinliğini değerlendiren bir başka çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu açıdan özgün bir değere sahip olan bu çalışma ile ulusal literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada konuya genel bir girişin ardından Türk bankacılık sistemi değerlendirilmiştir. Ardından etkinlik ve verimlilik kavramları açıklanmış ve banka etkinliğine ilişkin mevcut yerli ve yabancı literatür özetlenmiştir. Çalışmada kullanılan veri seti ile bankaların etkinlik skorlarını belirlemede kullanılan ve çoklu girdi-çoklu çıktı durumlarında sıklıkla tercih edilen VZA analizi sonraki bölümde açıklanmıştır. Analiz sonucunda ulaşılan bulgular tartışıldıktan sonra son bölümde bulgulara ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Türkiye’de Bankacılık Sistemi

Türkiye’de finansal sistem içinde para piyasalarında faaliyette bulunan bankalar, tasarruf sahipleri ve yatırımcılar arasında fon aktarımına aracılık ederek bir taraftan tasarruf sahipleri ve yatırımcılar için önemli faydalar sağlamakta diğer taraftan da finansal sistemin etkinliğinin artmasına katkıda bulunmaktadır (Coşkun, 2010: 98-99; Karakuş vd., 2017: 380).

Kredilendirmede izlenen yanlış politikalar, kamuya ait bankaların görev zararları, sermaye ve likidite yetersizlikleri gibi nedenlerden dolayı Türk ekonomisi Kasım 2000 ve Şubat 2001’de banka kaynaklı krizlere maruz kalmıştır. Yaşanan krizlerin ardından düzenleyici ve denetleyici otoriteler tarafından alınan çeşitli yapısal önlemler sayesinde bankacılık sisteminin alt yapısı güçlendirilmiştir (Afşar ve Afşar, 2010: 374-375; Coşkun, 2010: 104-105; Çerçi vd., 2012: 30).

2008 yılının son çeyreğinde Amerikan finansal sisteminde ortaya çıkan ve sonrasında küresel bir boyut kazanan finansal kriz birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin finans sistemini olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak, Kasım 2000 ve

Şubat 2001’de yaşanan krizlerin ardından Türk bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması sürecinde sistemin düzenlenmesine ve denetimine ilişkin eksikliklerin giderilmesi, rekabet ve etkinliğinin artırılması sektörün küresel finansal krizden görece olarak daha az etkilenmesine katkıda bulunmuştur (Yıldırım, 2014: 95-96).

Türk finans sistemi içinde oldukça önemli bir paya sahip olan bankalara ilişkin genel istatistikler Aralık 2017 itibariyle Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo 1’e göre, sektörde faaliyette bulunan 52 bankadan 34’ü ticari banka, 5’i katılım bankası ve 13’ü ise kalkınma ve yatırım bankası niteliği taşımaktadır. Aralık 2017 itibariyle bankalar toplam 11.582 şube ve 208.533 personelle finansal hizmet sektöründe faaliyetlerine devam etmektedir. Tablo 1 Borsa İstanbul’a (BİST) kote bankalar açısından incelendiğinde, toplam 13 bankanın (10 adet ticari banka, 1 adet katılım bankası ve 2 adet kalkınma ve yatırım bankası) pay senetlerinin BİST’te işlem gördüğü anlaşılmaktadır. Şube ve çalışan sayıları göz önüne alındığında, Tablo 1’deki istatistikî bilgiler BİST’e kote bankaların Türk bankacılık sektörü içinde ne denli önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1: Aralık 2017 Yılı İtibariyle Türk Bankacılık Sektörüne İlişkin Bazı Veriler

	Sektördeki bankalar			BİST’e kote bankalar		
	Banka sayısı	Şube sayısı	Çalışan sayısı	Banka sayısı	Şube sayısı	Çalışan sayısı
Ticari bankalar	34	10.500	188.266	10	7.466	138.159
Kamu sermayeli	3	3.677	58.502	2	1.896	33.948
Özel sermayeli	9	4.013	73.460	4	3.304	60.287
Yabancı sermayeli	21	2.809	56.079	4	2.266	43.924
TMSF bünyesindeki bankalar	1	1	225	-	-	-
Katılım bankaları	5	1.032	15.029	1	220	3.899
Kalkınma ve yatırım bankaları	13	50	5.238	2	4	928
Toplam	52	11.582	208.533	13	7.690	142.986

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)

2.Etkinlik ve Verimlilik Kavramları

Küreselleşme, bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan önemli gelişmeler ve tüketici tercihlerinin farklılaşması gibi faktörler piyasa şartlarının değişmesi ve piyasada rekabetin artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, günümüzde yaşa-

nan yoğun rekabet, firmaların sahip olduğu kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanmasını gerekli kılmaktadır (Yalama ve Sayım, 2008: 89). Mevcut kaynakların etkin ve verimli kullanımı firmalara hem rekabet hem de karlılık açısından önemli avantajlar sağlayabilir (Kayalidere ve Kargın, 2004: 196).

Literatürde etkinlik (efficiency) ve verimlilik (productivity) kavramlarının anlamlarına ve kullanımlarına yönelik bir belirsizlik söz konusudur. Şöyle ki bazı araştırmacılar bu iki kavramı birbirinin yerine kullanırken bazı araştırmacılar ise bu iki kavramın farklı anlamlar ifade ettiği konusunda hemfikirlerdir (Çoban, 2007: 21; Yükçü ve Atağan, 2009: 1; Demirci, 2018: 18).

Üretim sürecinde kullanılan girdiler ile bu süreç sonucunda ulaşılan çıktılar arasındaki ilişkiye odaklanan verimlilik görece bir kavram olmayıp en basit haliyle çıktının bu çıktıyı üretmek amacıyla kullanılan girdiye oranlanmasını ifade etmektedir (Kayalidere ve Kargın, 2004: 198; Çoban, 2007: 22; Yükçü ve Atağan, 2009: 4). Etkinlik ise verimliliğe kıyasla daha geniş kapsamlı bir kavram olup en az çaba veya maliyetle mümkün olan en iyi sonuca ulaşma kapasitesidir (Çoban, 2007: 23).

Verimlilik mevcut kaynakların kullanılması ile ulaşılan çıktı arasındaki ilişkiye odaklanırken, etkinlik ise firmaların mevcut kaynak potansiyeli ile bu potansiyelin kullanılan kısmı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Verimlilik işlerin doğru yapılmasıyla ilişkiliyken, etkinlik doğru işlerin yapılması ile ilgilidir. Verimlilik mevcut kaynaklarının ne kadar iyi kullanıldığını belirlerken, etkinlik ulaşılmak istenen amaçların ne derecede gerçekleştiğini ölçmektedir (Ekinci ve Yılmaz, 2002: 37; Yükçü ve Atağan, 2009: 7-8).

3. Literatür İncelemesi

Uluslararası ve ulusal literatürde bankaların etkinliklerini değerlendiren birçok çalışma söz konusudur. Bu çalışmalarda kullanılan örneklem, seçilen girdi ve çıktı değişkenleri ve çalışmalarda ulaşılan bulgular Tablo 2’de kısaca özetlenmektedir.

Tablo 2: Bankacılık Sisteminde VZA ile Yapılan Bazı Etkinlik Çalışmaları

Yazarlar	Örneklem/ Dönem	Girdi	Çıktı	Bulgular
Atan (2003)	44 banka/ 1999-2001	Mevduat, Mevduat Dışı Kaynaklar, Özkaynaklar, Faiz Giderleri Faiz Dışı Giderler Şube Sayısı Personel Sayısı	Toplam Krediler	CCR (Charnes, Cooper ve Rhodes (1978))VZA yöntemi- nin uygulandığı çalışmada bir tarafтан kamu ve özel sermayeli bankaların sektördeki diğer bankalara kıyasla daha etkin olduğu, diğer tarafтан da büyük ölçeli bankaların da diğerlerine kıyasla etkinliğe daha yakın oldukları tespit edilmiştir.
Chen, Skully ve Brown (2005)	Çin bankacılık sektörü (43 banka) /1993-2000	Faiz giderleri Faiz dışı giderler Mevduata ödenen faizler Sermayenin maliyeti	Krediler Mevduatlar Faiz dışı gelirler	Bulgular, büyük ve küçük ölçekli bankaların orta ölçekli bankalardan daha etkin olduğunu göstermektedir.
Önal ve Sevimser (2006)	Tüm bankalar/ 1980-2004	Mevduat Faiz giderleri Faiz dışı giderler	Krediler Faiz gelirleri Faiz dışı gelirler	VZA bulgularına göre, en yüksek ortalama etkinliğe sahip bankalar sırasıyla yabancı, kamu ve özel sermayeli bankalardır
Demir ve Gençtürk (2006)	14 banka/ 2000-2006	İş gücü Sermaye Mevduatlar	Krediler Faiz gelirleri Faiz dışı gelirler	CCR modelinin uygulandığı çalışmada incelenen dönem için yabancı banka girişleri bankacılık sisteminin ortalama etkinliğini arttırmaktadır.
Havrylchuk (2006)	Polonya bankacılık sektörü/ 1997-2001	Personel sayısı Mevduatlar Sermaye	Krediler, Devlet tahvilleri Bilanço dışı unsurlar	Yabancı kökenli bankalar ortalama olarak Polonya kökenli bankalarına göre daha etkindir.
Sufian (2007)	Malezya bankacılık sektörü/ 2001-2005	Takipteki krediler Toplam mevduat	Toplam krediler Satılmaya hazır finansal varlıklar	VZA bulgularına göre yabancı sermayeli bankalar yerli bankalara kıyasla daha yüksek teknik etkinlik skorlarına sahiptir.
Chen ve Lin (2007)	Avustralya bankacılık sektörü (9 ticari banka) 1996-2004	Sermaye Mevduatlar	Krediler Ücret gelirleri	VZA bulgularına göre, 2001-2004 döneminde, Avusturya kökenli bankaların ortalama etkinlik düzeyi Amerikan kökenli bankalara kıyasla daha yüksektir.

Drake, Hall ve Simper (2009)	Japon bankacılık sistemi/1995-2002	Toplam mevduatlar Toplam faaliyet giderleri Toplam karşılıklar Faiz dışı giderler Diğer faaliyet giderleri	Toplam krediler Diğer karlı aktifler toplamı Net ücret, komisyon ve ticaret gelirleri Diğer faaliyet gelirleri Net faiz geliri	Farklı yaklaşımlara (üretim, aracılık ve karlılık) göre hesaplanan etkinlik skorları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.
San vd. (2011)	Malezya bankacılık sektörü/ 2002-2009	Toplam mevduat Sabit varlıklar	Toplam krediler Satılmaya hazır finansal varlıklar	BCC bulguları, yerli bankaların yabancı bankalardan daha yüksek bir etkinlik skoruna sahip olduğunu göstermektedir.
Budak (2011)	22 banka/ 2008-2010	Şube sayısı Personel sayısı Faiz ve faiz dışı giderler	Toplam mevduat, Krediler Faiz ve faiz dışı gelirler	Girdiye yönelik CCR modelinin kullanıldığı çalışmanın bulguları göstermektedir ki incelenen her üç yılda da kamu sermayeli bankalar hem özel hem de yabancı sermayeli bankalardan daha etkindir.
Singh, Naresh ve Vikrant (2012)	Hindistan bankacılık sektörü/ 2002-2011	30 farklı girdi	Toplam kar Toplam mevduat Toplam aktifler	Girdi odaklı CCR VZA bulguları incelenen dönemde 18 bankadan sadece 4'ü en yüksek etkinlik skoruna sahip olduğuna işaret etmektedir.
Koçyiğit (2013)	13 banka/ 2006-2010	Faiz geliri Net ücret ve komisyon geliri Diğer faaliyet geliri	Faiz gideri Kredi ve Diğer alacaklar değer düşüklüğü karşılığı Diğer faaliyet gideri	CCR ve BCC modelleri doğrultusunda BİST'te işlem gören 13 bankadan sadece 4'ü tüm yıllarda etkin bulunmuştur.
Küçükaksoy ve Önal (2013)	15 banka/ 2004-2011	Toplam Mevduat Faiz Giderleri Personel Giderleri	Toplam Kredi Faiz Gelirleri	Ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında 2004, 2005, 2008, 2010 ve 2011 yıllarında 11, 2006'da 6, 2007'de 8 ve 2009'da ise 5 bankanın etkin olduğu tespit edilmiştir.
Akbalık ve Sırma (2013)	23 banka/ 2008-2012	Krediler Faaliyet gelirleri	Mevduat Faaliyet giderleri	Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında, yabancı sermayeli bankaların etkinliğinin Türk sermayeli bankaların etkinliğinden daha yüksek olduğu, ancak zamanla bu etkinliğin azaldığı rapor edilmiştir.

Yayar ve Karaca (2014)	37 banka/ 2009-2011	Aktifler Sermaye Personel sayısı Şube sayısı	Krediler Mevduat Net kâr (zarar)	VZA sonuçlarına göre, en yüksek ortalama etkinliğe sahip banka grubu kamu bankalarıdır. Bu bankaları sırasıyla özel ve yabancı bankalar izlemektedir.
Řepková (2014)	Çek cumhuriyeti bankacılık sektörü/ 2003-2012	Mevduat Personel giderleri	Krediler Net faiz marjı	CCR (BCC) modeli için ortalama etkinlik skoru %70-%78 (%84-%89) arasındadır.
Avcı ve Öztaş (2016)	21 banka/ 1998-2014	Mevduat Şube sayısı Personel sayısı	Toplam krediler	Hem CCR hem de BCC'nin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre, 2005-2010 yılları arasında bir kamu bankası etkindir. Ayrıca, özel sermayeli bankaların en etkin olduğu yıl 2003'tür.
Stewart, Matousek ve Nguyen. (2016)	Vietnam bankacılık sektörü (48 banka)/ 1999-2009	Alınan krediler Personel maliyetleri Müşteri mevduatları	Müşteri kredileri Diğer krediler Menkul kıymetler	VZA bulguları bir taraftan büyük bankaların sistemdeki küçük ve orta ölçekli bankalardan daha etkin olduğunu gösterirken, diğer taraftan da küresel etkinlik söz konusu olduğunda ise özel bankaların kamu bankalarından daha etkin olduğunu göstermektedir.
Sufian ve Kamarudin (2016).	Malezya bankacılık sektörü/ 1999-2008	Mevduat Sermaye İşgücü	Krediler Yatırımlar Faiz dışı gelir	DEA sonuçlarına göre, Malezya bankacılık sektörü incelenen dönem boyunca etkinlikte artış eğilimi göstermektedir. Ayrıca, çalışmada Asya kökenli bankaların yerli ve yabancı bankalara kıyasla nispeten daha etkin olduğu rapor edilmiştir.
Duranay (2017)	27 banka/ 2016	Mevduatlar Alınan krediler Faiz giderleri Faiz dışı giderler	Krediler Satılmaya hazır finansal varlıklar Faiz gelirleri Faiz dışı gelirler	CCR modeline göre 19 bankanın etkin olduğu rapor edilmiştir.
Degl'Innocent, Matousek, Sevic ve Tzeremes (2017)	80 ülkeden 1000 banka/ 2004-2010	Çalışan sayısı Sabit varlıklar Müşteri mevduatları	Brüt krediler Menkul kıymetler	Çalışmanın bulguları New York ve Londra'ya daha yakın olan bankaların, bu finans merkezlerine daha uzak bankalara kıyasla daha yüksek teknik etkinlik skorlarına sahip olduklarını göstermektedir.

Özdağoğlu, Yakut ve Bahar (2017)	34 banka/ 2015	Şube sayısı Personel sayısı Faiz giderleri Kredi zararları karşılığı	Satışa hazır finansal varlıklar Faiz gelirleri	Entropi ağırlıklarını dikkate alan ve almayan VZA sonuçları 34 bankadan 16'sının analiz döneminde etkin olduğunu göstermektedir. Her iki yöntem açısından etkinlik skorları farklılık göstermektedir.
Çelik, Öncü ve Yenice (2018)	17 banka/ 2008-2016	Mevduat Faiz giderleri Personel sayısı	Krediler Faiz gelirleri	Hem CCR hem de BCC'ye göre analize dahil edilen yıllar boyunca iki yabancı sermayeli banka en yüksek etkinlik skoruna sahiptir.
Özel, Şahin ve Göral (2017)	16 banka/ 2013-2015	Mevduat oranı Faiz giderleri oranı, Diğer faaliyet giderleri oranı	Kredilendirme oranı Faiz gelirleri oranı	CCR modeli sonuçları göstermektedir ki 2013 ve 2014 yıllarında 9 banka, 2015'te ise 10 banka teknik olarak etkindir.
Henriques vd. (2018)	Brezilya bankacılık sektörü (37 banka) 2012-2016	Sabit varlıklar Toplam mevduatlar Personel maliyetleri	Toplam krediler	Brezilya bankaları, girdi odaklı CCR modeli için ortalama % 51,4, BCC modeli için ise % 69,8'lik bir etkinliğe sahiptir. Bununla beraber büyük bankalar çoğunlukla ölçüğe göre azalan getiride faaliyet gösteren, daha küçük bankalar ölçüğe göre artan getiri özelliği göstermektedir
Dılmaç, Gülcü ve Sümer (2018)	19 banka/ 2015	Aktif karlılığı Özkaynak karlılığı Faiz gelirleri Faiz dışı gelirler	Aktif büyüme oranı Bilanço dışı hs. büyüme oranı Kredi- mevduat büyüme oranı	Araştırmanın sonuçları yabancı sermayeli bankaların kamu ve özel sermayeli bankalara kıyasla daha etkin olduğunu göstermektedir.
Karakaya (2018)	14 İslam ülkesinin katılım bankaları/ 2015	Toplanan fonlar Faaliyet giderleri	Kullanılan fonlar Toplam gelir	VZA sonuçları 5 ülkenin ölçek etkin, 7 ülkenin saf teknik etkin ve 5 ülkenin de teknik etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada etkin olmayan ülkeler için en fazla referans gösterilen iki ülke Bangladeş ve Umman'dır.

4. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Seti

Veri zarflama analizi (VZA) kapsamında temelde iki tür modelden bahsetmek mümkündür. Bunlar sırasıyla Cooper, Charnes ve Rhodes (1978) tarafından geliştirilen ve isimlerinin baş harfleriyle anılan CCR modeli ve Banker, Charnes ve Cooper (1984) tarafından geliştirilen ve yine isimlerinin baş harfleriyle anılan BCC modelleridir. Burada CCR model ölçeğe göre sabit getiri¹ varsayımına dayanırken, BCC modeli de ölçeğe göre değişken getiri² varsayımına dayanmaktadır (Demirci, 2018: 48). Bu çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören ticari bankaların performans etkinliği veri zarflama analizi ile değerlendirilmektedir. VZA modeli, ölçeğe göre sabit getiri (constant returns to scale) ya da ölçeğe göre değişken getiri (variable returns to scale) varsayımlarından birinin kullanılması ile tahmin edilebilir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımının örneklemdaki tüm bankaların optimum ölçek büyüklüğünde faaliyette buldukları durumunda geçerli olduğu göz önüne alındığında, bu çalışmanın amacı doğrultusunda “ölçeğe göre değişken getiri” varsayımı tercih edilmiştir (Sufian ve Kamarudin, 2016). Ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayanan CCR modelinin “girdi odaklı” denklemleri 1 no'lu eşitliklerde gösterilmektedir (Charnes vd., 1978; Henriques vd., 2018);

$$\max h_k = \sum_{r=1}^m u_r y_{rk}$$

Kısıtlar

$$\sum_{i=1}^n v_i x_{ik} = 1$$

$$\sum_{r=1}^m u_r y_{rj} - \sum_{i=1}^n v_i x_{ij} \leq 0, \forall j$$

$$u_r, v_i \geq 0, \forall r, i$$

Yukarıdaki denklemlerde y=çıktılar; x=girdiler; u ve v; ağırlıklar

$$r = 1, \dots, m; i = 1, \dots, n; j = 1, \dots, N$$

Ölçeğe göre değişken getiri varsayımına dayanan BCC modelinin “girdi odaklı” denklemleri 2 no’lu eşitliklerde gösterilmektedir (Banker vd., 1984; Henriques vd., 2018);

$$\max h_k = \sum_{r=1}^m u_r y_{rk} - u_k$$

Kısıtlar

$$\sum_{i=1}^n v_i x_{ik} = 1$$

$$\sum_{r=1}^m u_r y_{rj} - \sum_{i=1}^n v_i x_{ij} - u_k \leq 0$$

$$u_r, v_i \geq 0$$

Yukarıdaki denklemlerde y=çıktılar; x=girdiler; u ve v; ağırlıklar

$r = 1, \dots, m; i = 1, \dots, n; j = 1, \dots, N$

Girdi odaklı modeller karar birimlerinin çıktıları sabitken sadece girdilerini ayarlama imkânına sahip oldukları varsayımına dayanır. Burada karar birimleri çıktı miktarı aynı iken, girdi miktarının azaltılabileceği varsayımını dikkate alır. Yukarıdaki eşitliklerde ifade edilen modeller her bir karar birimi için çözülmesi ile etkinlik skorları hesaplanabilmektedir. Hesaplanan etkinlik skorunun 1’in altında olması durumunda karar biriminin etkin olmadığından, bununla beraber etkinlik skorunun 1’e eşit olması durumunda ise ilgili karar biriminin etkin olduğundan bahsedilebilir (Demirci, 2018: 52-55).

Örnekleme kapsamındaki ticari bankalar(Akbank, Denizbank, ICBC Turkey Bank, QNB Finansbank, Şekerbank, Garanti Bankası, Halk Bankası, İş Bankası, Vakıflar Bankası ve Yapı ve Kredi Bankası) 2017 yılı sonu itibariyle sektörün toplam aktif büyüğünün yaklaşık %74.1’ini temsil etmektedir. Banka etkinlik analizinde girdi ve çıktıların belirlenmesine ilişkin üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla üretim odaklı, aracılık odaklı ve kazanç odaklı yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımların hangisinin tercih edileceği konusunda literatürde bir fikir birliği bu-

lanmamaktadır (Drake vd. 2009: 2; Stewart vd., 2016: 101). Berger ve Mester (2003: 80)'e göre kazanç odaklı yaklaşım çerçevesinde hem giderleri hem de gelirleri girdi-çıktı değişkenleri olarak modele dâhil etmek gelir maksimizasyonu hedefi açısından faydalı olabilir. Bu çalışmada kazanç odaklı yaklaşım çerçevesinde girdi değişkenleri olarak faiz giderleri (x1) ve faiz dışı giderler (x2), çıktı değişkenleri olarak da faiz gelirleri (y1) ve faiz dışı gelirler (y2) seçilmiştir. Analizde kullanılan ve 2012-2017 yıllarını kapsayan söz konusu veriler Türkiye Bankalar Birliği web sitesinden elde edilmiştir.

Girdi çıktı değişkenlerine ait özet istatistikler Tablo 2'de sunulmuştur. Tablo 3'de görüldüğü üzere çalışmanın örneklemini oluşturan BİST'e kote ticari bankaların faiz giderlerinin ortalaması yaklaşık %4 iken faiz dışı giderlerin ortalaması yaklaşık %3.7'dir. Analiz kapsamında çıktı değişkeni olarak kullanılan faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler değişkenlerin ortalaması sırasıyla %7.7 ve %1.3 civarındadır.

Tablo 3: *Girdi ve Çıktı Değişkenine Ait Özet İstatistikler*

	Girdi değişkenleri		Çıktı değişkenleri	
	Faiz giderleri (x1)	Faiz dışı giderler (x2)	Faiz gelirleri (y1)	Faiz dışı gelirler (y2)
Ortalama	0.0405	0.0371	0.0773	0.0134
Medyan	0.0407	0.0339	0.0758	0.0129
Std. sapma	0.0072	0.0099	0.0125	0.0052
Minimum	0.0258	0.0228	0.0516	0.0007
Maksimum	0.0617	0.0610	0.1193	0.0289
Gözlem	60	60	60	60

Not: Tablodaki değişkenler toplam aktiflere bölünmüştür.

Girdi ve çıktı değişkenlerin yıllara ilişkin ortalamaları Tablo 4'te sunulmuştur. Tablo 4'te görüldüğü üzere analiz döneminin ilk üç yılında faiz giderleri ve faiz dışı giderler değişkenlerine ait ortalama değerler değişkenlik göstermekte, bununla beraber son üç yıl baz alındığında ise faiz giderleri artma faiz dışı giderler ise azalma eğilimdedir. Tablo 4 faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler açısından incelen-

diğinde, faiz gelirlerinin ortalamasının yıllar itibariyle faiz dışı gelirler ortalamasına kıyasla daha değişken bir yapıya sahip olduğu görölmektedir.

Tablo 4: Yıl Bazında Girdi ve Çıktı Değişkenine Ait Ortalama İstatistikler

	Girdi değişkenleri		Çıktı değişkenleri	
	Faiz giderleri(x1)	Faiz dışı giderler(x2)	Faiz gelirleri (y1)	Faiz dışı gelirler(y2)
2012	0.0458	0.0408	0.0878	0.0183
2013	0.0340	0.0390	0.0709	0.0170
2014	0.0406	0.0400	0.0777	0.0136
2015	0.0390	0.0369	0.0734	0.0104
2016	0.0410	0.0347	0.0761	0.0124
2017	0.0424	0.0310	0.0780	0.0089

Not: Tablodaki değişkenler toplam aktiflere bölünmüştür.

5. Araştırmanın Bulguları

Banka etkinliklerinin belirlenmesine yönelik olarak yapılan VZA için Frontier Analyst paket programı kullanılmıştır. VZA hem CCR hem de BCC modellerine yönelik sonuçlar üretilebilmesine rağmen, çalışmada seçilen karar verme birimlerinin özelliğine uygun olarak ölçeğe göre değişken getiri modeli olan BCC benimsenmiştir. Dolayısıyla, müteakip değerlendirmeler bu model kullanılarak üretilen sonuçları kapsamaktadır. Bankaların etkinlik skorlarını belirlemek amacıyla yapılan VZA sonucunda elde edilen etkinlik skorlarına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5: Yıllara Göre Banka Etkinlik Skorları

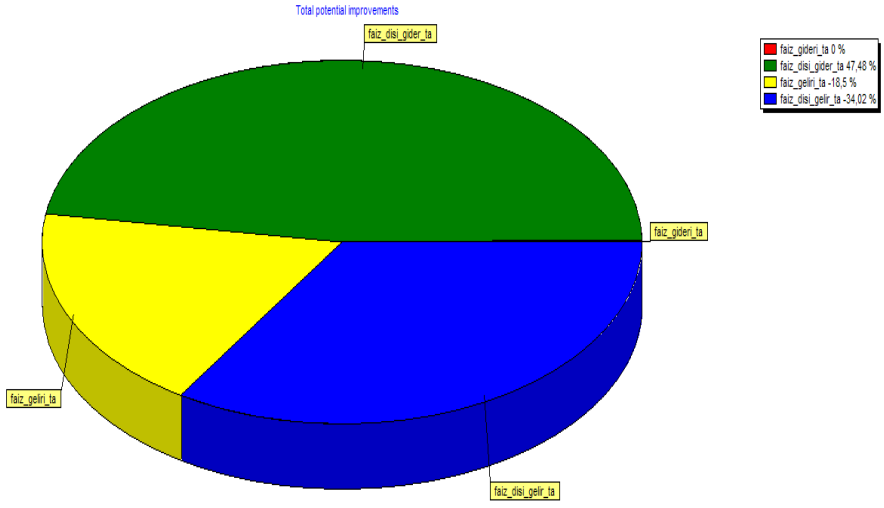
Bankalar	Yıllara Göre BCC Modeli Etkinlik Skorları					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Akbank (ÖSB)	100,00	100,00	96,75	94,36	98,23	90,55
Denizbank (YSB)	100,00	100,00	100,00	100,00	92,30	96,35
ICBC Turkey Bank (YSB)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
QNB Finansbank (YSB)	91,37	100,00	97,84	91,36	92,15	100,00

Şekerbank (ÖSB)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Türkiye Garanti Bankası (YSB)	99,24	99,12	95,76	87,38	84,80	84,21
Türkiye Halk Bankası (KSB)	92,21	99,51	100,00	99,58	100,00	100,00
Türkiye İş Bankası (ÖSB)	100,00	100,00	100,00	94,71	91,29	93,22
Türkiye Vakıflar Bankası (KSB)	97,22	100,00	100,00	100,00	98,85	94,05
Yapı ve Kredi Bankası (ÖSB)	100,00	100,00	100,00	97,27	99,99	98,80

Not: ÖSB, YSB ve KSB özel sermayeli, yabancı sermayeli ve kamu sermayeli bankaları ifade etmektedir.

Analiz sonucunda elde edilen bilgilerden bir tanesi, bankalar tarafından elde edilen etkinlik skorları üzerinde, verilerin etki oranlarıdır. Buna göre, elde edilen etkinlik skorlarında, verilerin ağırlıklarının yanı sıra, etkinlik değerinin artırılmasına yönelik çabaların, hangi veriler üzerinde, ne oranda ve ne yönde yoğunlaştırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin; 2014 yılı analiz sonuçlarına göre “faiz dışı giderler” verisi % 47,48 oranında, “faiz geliri” verisi % -18,50 oranında ve “faiz dışı gelirler” verisi de % -34,02 oranında bir potansiyel iyileştirme önemi sahiptir. 2014 yılı verilerinin potansiyel iyileştirme oranları Şekil 1’de gösterilmiştir. Ayrıca diğer yıllar boyunca verilerin potansiyel iyileştirme oranları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6 incelendiğinde, tüm yıllar boyunca iyileştirmeye en açık olan verinin “faiz dışı gelirler” verisi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla iyileştirme çabalarının bu veriyi artırmaya yönelik oluşturulması, etkinlik artırma çabalarına olumlu katkı sağlayacaktır.

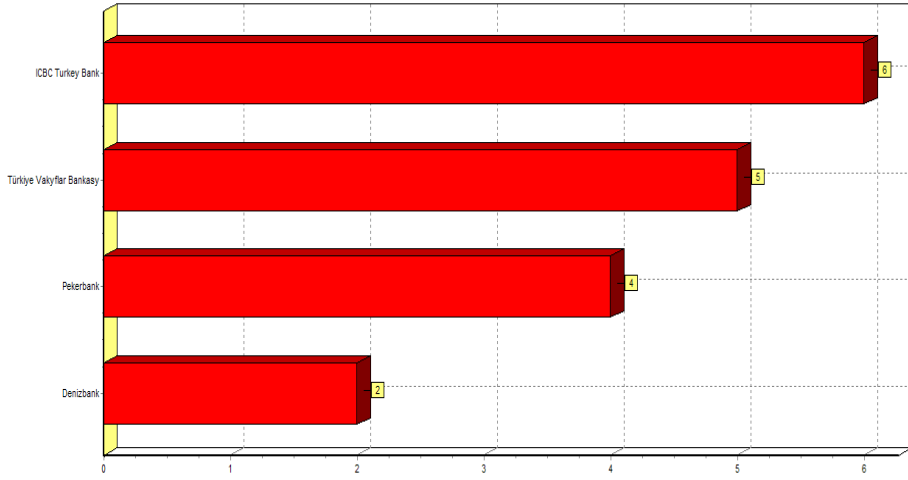

Şekil 1: Verilerin Etkinlik Skorundaki Önem Ağırlıkları

Tablo 6: Yıllara Göre Potansiyel İyileştirme Oranları

Veriler	Yıllara Göre Toplam Potansiyel İyileştirme Oranları (%)					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Faiz Giderleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Faiz Dışı Giderler	34,91	84,79	47,48	14,18	10,46	2,26
Faiz Gelirleri	-19,93	-7,61	-18,50	-13,97	-16,10	-16,96
Faiz Dışı Gelirler	-45,16	-7,61	-34,02	-71,85	-73,44	-80,79

Programdan elde edilen bir diğer bilgi de etkin olan bankaların, diğer bankalara kaçar defa referans oldukları bilgisidir. Bu bilgi aynı zamanda etkin bankalar arasında bir sıralama şeklinde de yorumlanabilecektir. Örneğin 2015 yılı analiz sonuçlarına göre, anılan yılda tam etkinlik skoru elde eden ICBC Turkey Bank 6 defa, Türkiye Vakıflar Bankası 5 defa, Şekerbank 4 defa ve Denizbank 2 defa diğer bankalara referans kümesi oluşturmuşlardır. 2015 yılı analiz sonuçlarına göre belirlenen söz konusu referans sıklık dağılımı Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: 2015 Yılı Referans Kümesi ve Referans Sıklıkları

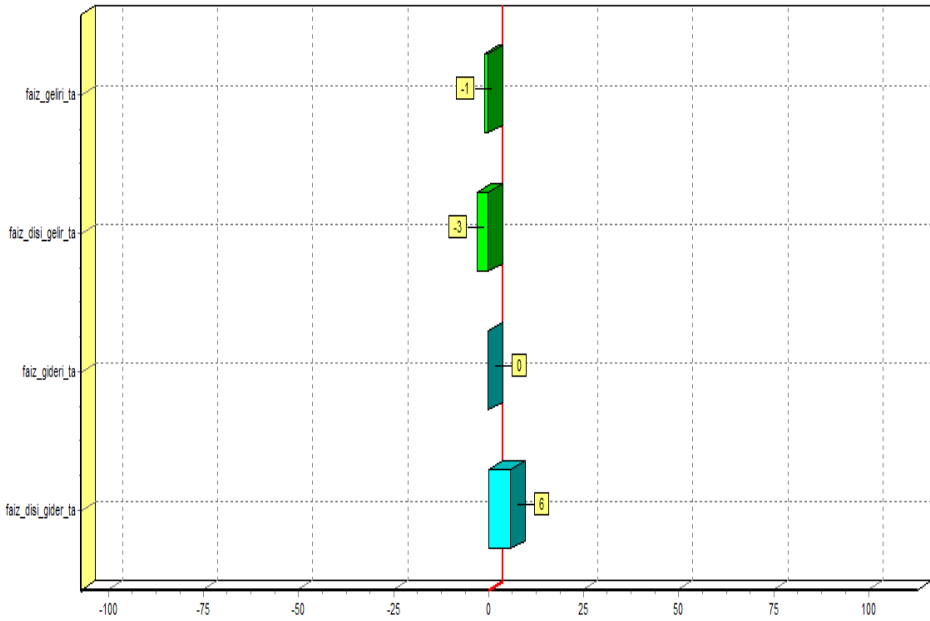
Diğer yıllara ait referans sıklıkları Tablo 7’de sunulmuştur. Buna göre tüm yıllarda 100,00 etkinlik skoru elde etme başarısını gösteren ICBC Turkey Bank, yine tüm yıllarda tam etkinlik skoruna ulaşamayan diğer bankalara referans olmuştur.

Tablo 7: BCC Analiz Sonuçlarına Doğrultusunda Yıllara Göre Referans Sıklık Dağılımları

Bankalar	Yıllara Göre BCC Modeli Etkinlik Skorları					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Akbank (ÖSB)	3	1				
Denizbank (YSB)	1			2		
ICBC Turkey Bank (YSB)	4	2	2	6	6	6
QNB Finansbank (YSB)						1
Şekerbank (ÖSB)	1		1	4	6	5
Türkiye Garanti Bankası (YSB)						
Türkiye Halk Bankası (KSB)			1		7	6
Türkiye İş Bankası (ÖSB)	3	1	2			
Türkiye Vakıflar Bankası (KSB)		2	2	5		
Yapı ve Kredi Bankası (ÖSB)		1	2			

Not: ÖSB, YSB ve KSB kısaltmaları özel sermayeli, yabancı sermayeli ve kamu sermayeli bankaları ifade etmektedir.

Analiz sonucunda üretilen bir diğer bilgi de tam etkin olmayan bankaların, tam etkinlik skoruna ulaşabilmeleri için hangi girdilerini ne oranda azaltmaları ve/veya hangi çıktıları ne oranda artırmaları gerektiğine ilişkin sayısal bilgidir. Çalışmanın hacmi dikkate alınarak tüm bankaların potansiyel iyileştirme oranlarına yer verilmemiş, sadece 2016 yılı verileriyle yapılan analiz neticesinde, 98,85 etkinlik skoruna ulaşan Vakıflar Bankası'na ait bilgiler Şekil 3'te paylaşılmıştır. Buna göre Vakıflar Bankası, etkinlik seviyesini artırmak ve tam etkinlik skoruna ulaşmak için; “faiz giderleri” girdisini %1,15 oranında, “faiz dışı giderler” girdisini ise %3,98 oranında azaltmak ve/veya “faiz dışı gelirler” çıktısını de %6,29 oranında arttırmak durumundadır. Tam etkinlik skorunu elde edemeyen diğer bankalara ait potansiyel iyileştirme oranları Tablo 8’de sunulmuştur.

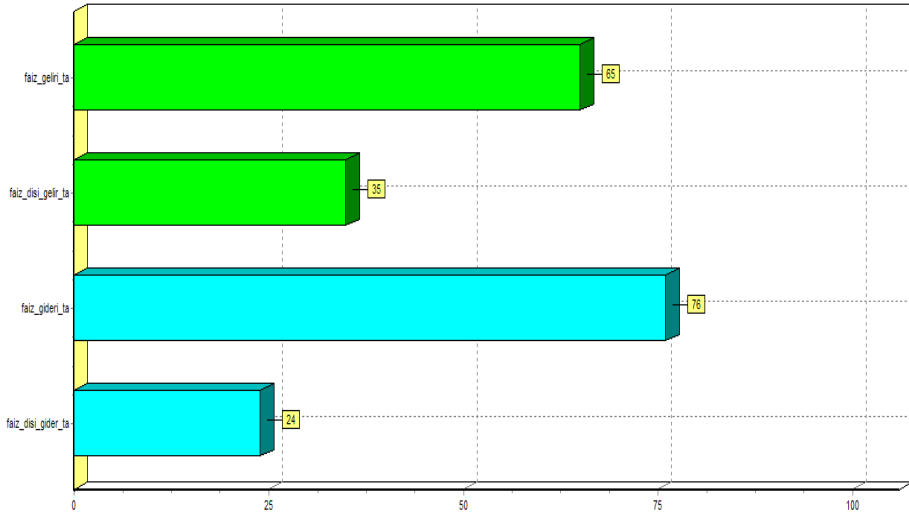
Şekil 3: 2016 Yılı Vakıflar Bankası Potansiyel İyileştirme Grafiği

Tablo 8: Yıllara Göre Potansiyel İyileştirme Oranları

Ticari Bankalar	Veriler	Yıllara Göre Potansiyel İyileştirme Oranları (%)					
		2012	2013	2014	2015	2016	2017
Akbank (ÖSB)	Faiz Giderleri	0,00	0,00	-3,25	-5,64	-1,77	-9,45
	Faiz Dışı Giderler	0,00	0,00	-3,25	-55,92	-53,75	-51,56
	Faiz Gelirleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Faiz Dışı Gelirler	0,00	0,00	24,76	0,00	24,45	5,70
Denizbank (YSB)	Faiz Giderleri	0,00	0,00	0,00	0,00	-7,70	-3,65
	Faiz Dışı Giderler	0,00	0,00	0,00	0,00	-17,57	-3,65
	Faiz Gelirleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Faiz Dışı Gelirler	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
QNB Finansbank (YSB)	Faiz Giderleri	-8,63	0,00	-2,16	-9,30	-12,74	0,00
	Faiz Dışı Giderler	-33,92	0,00	-10,25	-8,64	-7,85	0,00
	Faiz Gelirleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Faiz Dışı Gelirler	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Türkiye Garanti Bankası (YSB)	Faiz Giderleri	-0,76	-0,88	-4,24	-12,62	-15,20	-15,79
	Faiz Dışı Giderler	-0,76	-0,88	-4,24	-56,25	-53,99	-40,29
	Faiz Gelirleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Faiz Dışı Gelirler	7,24	9,68	0,00	0,00	0,00	0,00
Türkiye Halk Bankası (KSB)	Faiz Giderleri	-7,79	-0,49	0,00	-0,42	0,00	0,00
	Faiz Dışı Giderler	-7,79	-0,49	0,00	-0,42	0,00	0,00
	Faiz Gelirleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Faiz Dışı Gelirler	13,90	5,54	0,00	9,54	0,00	0,00
Türkiye İş Bankası (ÖSB)	Faiz Giderleri	0,00	0,00	0,00	-5,29	-8,71	-6,78
	Faiz Dışı Giderler	0,00	0,00	0,00	-35,59	-44,39	-34,93
	Faiz Gelirleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Faiz Dışı Gelirler	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Türkiye Vakıflar Bankası (KSB)	Faiz Giderleri	-2,78	0,00	0,00	0,00	-1,15	-5,95
	Faiz Dışı Giderler	-2,78	0,00	0,00	0,00	-3,98	-28,07
	Faiz Gelirleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Faiz Dışı Gelirler	13,84	0,00	0,00	0,00	6,29	0,00
Yapı ve Kredi Bankası (ÖSB)	Faiz Giderleri	0,00	0,00	0,00	-2,73	-0,01	-1,20
	Faiz Dışı Giderler	0,00	0,00	0,00	-28,31	-34,25	-45,47
	Faiz Gelirleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Faiz Dışı Gelirler	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Not: ÖSB, YSB ve KSB kısaltmaları özel sermayeli, yabancı sermayeli ve kamu sermayeli bankaları ifade etmektedir.

Aynı analizin sonucunda elde edilen bilgilerden birisi de girdi ve çıktı katkı değerleridir. Bu veri, bankaların elde ettikleri etkinlik skorunda, hangi girdi ve çıktılarının ne oranda etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Burada da çalışmanın hacmi dikkate alınarak sadece bir örnek verilecek, diğer tüm bankalar için yıllar boyunca gözlenen girdi/çıkıtı katkı oranları tablo halinde gösterilecektir. Buna göre örneğin 2017 yılı verileriyle yapılan analiz neticesinde Şekerbank için gözlenen girdi/çıkıtı katkı oranları Şekil 4’te, diğer bankalar için gözlenen girdi/çıkıtı katkı oranları ise Tablo 9’da sunulmuştur.

Şekil 4: 2017 Yılı Şekerbank Girdi/Çıkıtı Katkı Oranları

Şekil 4’e göre 2017 yılında 100,00 tam etkinlik skorunu elde eden Şekerbank’ın ulaştığı bu skor için; “faiz giderleri” verisi % 65 oranında, “faiz dışı giderler” verisi % 35 oranında, “faiz gelirleri” verisi % 76 oranında ve “faiz dışı gelirler” verisi de % 24 oranında etkili olmuştur.

Tablo 9: Yıllara Göre Girdi/Çıkıtı Katkı Oranları

Ticari Bankalar	Veriler	Yıllara Göre Girdi/Çıkıtı Katkı Oranları (%)					
		2012	2013	2014	2015	2016	2017
Akbank (ÖSB)	Faiz Giderleri	100	72	75	100	100	100
	Faiz Dışı Giderler	0	28	25	0	0	0
	Faiz Gelirleri	100	58	100	100	100	100

	Faiz Dışı Gelirler	0	42	0	0	0	0
Denizbank (YSB)	Faiz Giderleri	100	0	100	0	100	68
	Faiz Dışı Giderler	0	100	0	100	0	32
	Faiz Gelirleri	0	0	0	100	85	79
	Faiz Dışı Gelirler	100	100	100	0	15	21
ICBC Turkey Bank (YSB)	Faiz Giderleri	0	100	100	0	100	89
	Faiz Dışı Giderler	100	0	0	100	0	11
	Faiz Gelirleri	0	100	0	100	83	78
	Faiz Dışı Gelirler	100	0	100	0	17	22
QNB Finansbank (YSB)	Faiz Giderleri	100	0	100	0	0	81
	Faiz Dışı Giderler	0	100	0	100	100	19
	Faiz Gelirleri	33	76	67	71	93	77
	Faiz Dışı Gelirler	67	24	33	29	7	23
Şekerbank (ÖSB)	Faiz Giderleri	100	100	100	0	0	65
	Faiz Dışı Giderler	0	0	0	100	100	35
	Faiz Gelirleri	33	100	66	72	94	76
	Faiz Dışı Gelirler	67	0	34	28	6	24
Türkiye Garanti Bankası (YSB)	Faiz Giderleri	95	84	92	100	100	100
	Faiz Dışı Giderler	5	16	8	0	0	0
	Faiz Gelirleri	100	100	68	72	85	64
	Faiz Dışı Gelirler	0	0	32	28	15	36
Türkiye Halk Bankası (KSB)	Faiz Giderleri	96	84	80	62	100	100
	Faiz Dışı Giderler	4	16	20	38	0	0
	Faiz Gelirleri	100	100	100	100	90	77
	Faiz Dışı Gelirler	0	0	0	0	10	23
Türkiye İş Ban- kası (ÖSB)	Faiz Giderleri	94	73	100	100	100	100
	Faiz Dışı Giderler	6	27	0	0	0	0
	Faiz Gelirleri	100	67	68	76	87	66
	Faiz Dışı Gelirler	0	33	32	24	13	34
Türkiye Vakıflar Bankası (KSB)	Faiz Giderleri	96	80	100	100	100	100
	Faiz Dışı Giderler	4	20	0	0	0	0
	Faiz Gelirleri	100	71	75	81	100	74
	Faiz Dışı Gelirler	0	29	25	19	0	26
Yapı ve Kredi Bankası (ÖSB)	Faiz Giderleri	81	100	69	100	100	100
	Faiz Dışı Giderler	19	0	31	0	0	0
	Faiz Gelirleri	0	55	52	77	88	68
	Faiz Dışı Gelirler	100	45	48	23	12	32

Not: ÖSB, YSB ve KSB kısaltmaları özel sermayeli, yabancı sermayeli ve kamu sermayeli bankaları ifade etmektedir.

Sonuç

Firmaların ortak ve temel amaçlarından biri kâr sağlamaktır. Ancak rekabetin son derece yoğun yaşandığı ve kâr marjlarının çok azaldığı günümüz iş dünyasında bunu sağlamak için üstesinden gelinmesi gereken en önemli konu mevcut kaynakların en verimli şekilde kullanılmasıdır. Burada sözü edilen kaynak kullanımını konusu, kurumların kar amaçlı olması ile ilişkili değildir. Bu kapsamda amacı ne olursa olsun her kapsamdaki kurum ve kuruluşun yegâne ortak gayesi kaynaklarını en verimli şekilde kullanarak, maksimum seviyede çıktılar elde etmek ve bu sayede hem rekabet avantajı sağlamak ve hem de hayatta kalmayı başarmaktır. Bu çalışmada hizmet üreterek kar elde etme amacı güden ve pay senetleri Borsa İstanbul (BİST)'te işlem gören ticari bankaların etkinliklerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu maksatla 2012-2017 yılları boyunca Türkiye Bankalar Birliği web sayfasından elde edilen ikincil veriler derlenerek, analize konu olan toplam on banka için iki girdi (faiz giderleri ve faiz dışı giderler) ve iki çıktıdan (faiz geliri ve faiz dışı gelirler) oluşan bir veri seti derlenmiştir. Çoklu girdi ve çoklu çıktı durumları için en uygun kullanım olanağına sahip olan ve göreceli etkinlik ölçümü yapabilen VZA'nın uygulandığı çalışmada; analize konu bankaların 2012-2017 dönemindeki etkinlikleri belirlenmiştir. Farklı modelleri bulunan yöntemin, ismini geliştirenlerin baş harfleri olan Banker, Cooper ve Charnes'tan alan BCC modeli uygulanmıştır. Bu modelin seçimindeki en önemli husus; modelin ölçeğe göre değişken getiri avantajı sayesinde, verilerin ağırlıklandırılmasında esnek olma özelliği olmuştur. Zira faaliyet alanları ve özellikleri dikkate alındığında, bankaların da ölçeğe göre değişken getiri özelliğine sahip oldukları değerlendirilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda, ICBC Turkey Bank ve Şekerbank'ın tüm yıllar için tam etkinliğe ulaşan iki ticari banka olduğu belirlenmiştir. Çalışmada referans set sıklıkları dikkate alındığında, diğer ticari bankalarla karşılaştırıldığında ICBC Turkey Bank'ın daha etkin olduğunu ifade edilebilir. Bunun yanı sıra analiz kapsamında incelenen tüm yıllarda ICBC Turkey Bank (Şekerbank) 26 (17) kez referans kümelerinde yer alarak tam etkinlik skoruna ulaşamayan diğer ticari ban-

kalara referans olmuştur. Dolayısıyla, etkin olmayan ticari bankaların tam etkinlik düzeyine erişebilmesi için girdi miktarlarında herhangi bir değişiklik yapmaksızın, referans kümesindeki bankanın ulaştığı çıktı miktarına ulaşması belenmektedir.

Ayrıca tam etkinlik skoruna ulaşamayan bankalar için, tam etkinlik skoruna ulaşmaları yönünde gerekli iyileştirme önerilerinin de üretildiği analizde karşılaşılan bazı kısıtlar da vurgulanmalıdır. Söz konusu kısıtları şu şekilde belirtmek olasıdır; (i) verilerin elde edilmesi ve güvenilirliği son derece önemlidir. Taraflı olarak analize dâhil edilebilecek herhangi bir verinin, sonuçlar üzerinde son derece yanıltıcı bilgilere neden olabileceği açıktır. (ii) sonuçların ve bu sonuçlar dikkate alınarak yapılan değerlendirmelerin, sadece analizde kullanılan banka ve veri seti ile kısıtlı olduğu göz ardı edilmemelidir. Herhangi bir verinin değiştirilmesi, eklenmesi ve/veya analizden çıkarılması analiz sonuçlarında değişiklik meydana getirecektir. Aynı şekilde farklı bankalarında analizde dâhil edilmesi ve/veya çıkarılması da sonuçları değiştirecektir. Dolayısıyla yukarıda belirtilen analiz sonuçları sadece ve sadece ele alınan bankalar ile veri seti kapsamında geçerlidir. (iii) analiz sonucunda üretilen bilgiler dikkate alındığında en kritik tuzak, özellikle tam etkinlik skoruna ulaşan bankaların, artık ne yaparlarsa yapsınlar daha fazla etkinliklerini artıramayacakları yanılgısıdır. Yöntemin göreceli etkinlik ölçümü yaptığı ve tam etkinlik skoruna rağmen veri setinde yapılacak bir iyileştirmenin, mevcut etkinliği daha da artıracığı göz önüne alınmalıdır.

Çalışmada kullanılan verilerin seçimi ve güncelliği yönünden ele alındığında, önceki çalışmalardan farklı bir seçim yapıldığı belirtilebilir. Burada diğer çalışmalardan farklı olarak “faiz giderleri” ve “faiz dışı giderler” girdileri ile “faiz gelirleri” ve “faiz dışı gelirler” çıktıları kullanılan bu çalışmada, seçilen girdi-çıkıtı kombinasyonunun da etkinlik skorlarında önemli olduğu ve müteakip çalışmalarda bu hususun da dikkate alınabileceği belirlenmiştir.

En basit ifadeyle; çalışma sonuçlarının incelenmesi neticesinde karar birimleri; etkinlik skorlarında verilerin ağırlıklarını göz önüne alarak kısa vadede hızla etkinliklerini artıracaklarını değerlendirebileceklerdir. Analiz sonucunda

yukarıda da belirtildiği gibi “faiz dışı giderler” verisi % 47,48 oranında önemli olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla karar vericiler, etkinliklerinin artırılmasına yönelik çabaları “faiz dışı giderler” verisine yoğunlaştırmaları halinde daha sağlıklı mesafe kat edebileceklerdir.

Bu analizin sonucundaki açıklamalar paydaşlar açısından da önem arz etmektedir. Zira gerek banka ortakları ile yatırımcıları ve gerekse banka müşterileri kârlılıklarını ve sürdürülebilir mali güvenliklerini ön planda tutacaklar ve yatırımlarını buna göre değerlendirmeyi tercih edeceklerdir.

Sonnotlar

- ¹ Bir üretim sürecinde kullanılan girdiler aynı oranda arttırıldığında, çıktı düzeyinde gerçekleşen artış ile girdi düzeyinde gerçekleşen artış oranı birbiri ile aynı ise “ölçeğe göre sabit getiri” kavramında bahsedilebilir (Aktaş, 2001: 165; Özçelik ve Kandemir, 2017: 45).
- ² Bir üretim sürecinde kullanılan girdiler aynı oranda arttırıldığında, çıktı düzeyinde gerçekleşen artış ile girdi düzeyinde gerçekleşen artış oranı aynı değilse diğer bir ifadeyle birbirinden farklıysa “ölçeğe göre değişken getiri” kavramından bahsedilebilir (Aktaş, 2001: 165; Özçelik ve Kandemir, 2017: 45).

Kaynakça

- Afşar, M., & Afşar, A. (2010). *Finansal ekonomi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akbalık, M., & Sırma, İ. (2013). Türkiye’de yabancı bankaların etkinliği; veri zarflama analiz uygulaması. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4(8), 1-16.
- Aktaş, H. (2001). İşletme performansının ölçülmesinde vza yaklaşımı. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 7(1), 163-175.
- Atan, M. & Çatalbaş, G.K. (2005). Bankacılıkta etkinlik ve sermaye yapısının bankaların etkinliğine etkisi. *İşletme, İktisat ve Finans*, 20(237), 49-62.
- Atan, M. (2003). Türkiye bankacılık sektöründe veri zarflama analizi ile bilançoaya dayalı mali etkinlik ve verimlilik analiz. *Ekonomik Yaklaşım*, 14(48), 71-86.
- Avcı, Ö.B. & Öztaş, G.Z. (2016). Türk bankacılık sektöründe etkinlik: 1998-2014 döneminde veri zarflama analizi uygulaması. *Bankacılar Dergisi*, 97, 37-72.

- Banker, R.D., Charnes, A., & Cooper, W.W. (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science*, 30(9), 1078-1092.
- Berger, A. N., & Mester, L. J. (2003). Explaining the dramatic changes in performance of US banks: technological change, deregulation, and dynamic changes in competition. *Journal of financial intermediation*, 12(1), 57-95.
- Budak, H. (2011). Veri zarflama analizi ve Türk bankacılık sektöründe uygulaması. *Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 23(3), 95-110.
- Charnes, A., Cooper, W. W., & Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European Journal of Operational Research*, 2(6), 429-444.
- Chen, X., Skully, M. and Brown, K (2005). Banking efficiency in China: An application of DEA to pre - and post deregulation era: 1993-2000, *China Economic Review*, 16, 229-245.
- Chen, Y. C., & Lin, C. (2007). Empirical study on the efficiency analysis of Australian banks. *Banks and Bank Systems*, 2(4), 38-49.
- Coşkun, M. (2010). *Para ve sermaye piyasaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çelik, Ş., Öncü, E., & Yenice, S. (2018). Türkiye'deki bankaların karşılaştırmalı etkinlik analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 156-171.
- Çerçi, G., Kandır, S.Y., & Önal, Y.B. (2012). Bankalarda karlılık analizi: Türk bankacılık sektörü üzerine bir uygulama. *İMKB Dergisi*, 13(50), 29-48.
- Çoban, O. (2007). Türk otomotiv sanayiinde endüstriyel verimlilik ve etkinlik. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, 17-36.
- Degl'Innocenti, M., Matousek, R., Sevic, Z., & Tzeremes, N. G. (2017). Bank efficiency and financial centres: does geographical location matter?. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 46, 188-198.
- Demir, Y., & Gençtürk, M. (2006). İMKB'de işlem gören yerli ve yabancı bankaların görece etkinliklerinin veri zarflama analizi ile ölçümü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 49-74.
- Demirci, A. (2018). *Teori ve uygulamalarla veri zarflama analizi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dilmaç, M., Gülcü, A., & Sümer, S. (2018). Karlılık ve çeşitlendirmenin bankaların büyümesi üzerindeki etkinliğinin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 149-163.
- Drake, L., Hall, M. J., & Simper, R. (2009). Bank modelling methodologies: a comparative non-parametric analysis of efficiency in the Japanese banking sector. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 19(1), 1-15.

- Duranay, S. (2017). Türk mevduat bankalarının veri zarflama analizi (vza) ile göreceli etkinliklerinin ölçülmesi. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 131-143.
- Ekinci, H., & Yılmaz, A. (2002). Kamu örgütlerinde yönetsel etkinliğin artırılması üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19, 35-50.
- Havrylchuk, O. (2006). Efficiency of the polish banking industry: foreign versus domestic banks. *Journal of Banking & Finance*, 30(7), 1975-1996.
- Henriques, I. C., Sobreiro, V. A., Kimura, H., & Mariano, E. B. (2018). Efficiency in the brazilian banking system using data envelopment analysis. *Future Business Journal*, 4(2), 157-178.
- Isik, O., Kosaroglu, Ş.M. & Demirci, A. (2018). The Impact of size and growth decisions on Turkish banks' profitability. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 8(1), 21-29.
- Karakaya, A. (2018). Katılım bankalarının teknik ve ölçek etkinlikleri. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(2), 109-118.
- Karakuş, R., Zor, İ., & Küçük, Ş.Y. (2017). Ticari bankalarda kârlılığın içsel belirleyicileri: yerli ve yabancı sermayeli bankalarda karşılaştırmalı analizi. *International Journal of Social Science*, 62, 379-398.
- Kayalıdere, K., & Kargın, S. (2004). Çimento ve tekstil sektörlerinde etkinlik çalışması ve veri zarflama analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 196-219.
- Koçyiğit, M.M. (2013). Mevduat bankalarının etkinliği ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişki. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (57), 73-87.
- Küçükaksoy, İ., & S, Önal. (2013). Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların etkinliklerinin veri zarflama analizi yöntemi ile ölçülmesi: 2004-2011 yılları uygulaması. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, 18, 56-80.
- Önal, Y. B., & Sevimeser, N. C. (2006). Yabancı banka girişlerinin Türk bankacılık sistemine etkileri: Yerli ve yabancı bankaların etkinlik analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 295-312.
- Özçelik, H., & Kandemir, B. (2017). Veri zarflama analizi ve imalat sektöründe bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 43-53.
- Özdağoğlu, A., Yakut, E., & Bahar, S. (2017). Performance evaluation of turkish banking sector with data envelopment analysis using entropic weights. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-28.

- Özel, N. G., Şahin, İ. E., & Göral, R. (2017). Türk bankacılık sektöründe etkinlik ve verimlilik analizinin veri zarflama yöntemi ile incelenmesi: 2013-2015 dönemi uygulaması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 30. Yıl Özel Sayısı, 17, 85-100.
- Řepková, I. (2014). Efficiency of the Czech banking sector employing the DEA window analysis approach. *Procedia Economics and Finance*, 12(1), 587-596.
- San, O. T., Theng, L. L., & Heng, T. B. (2011). A Comparison on efficiency of domestic and foreign banks in Malaysia: A Dea approach. *Business Management Dynamics*, 1(4), 33-49.
- Singh, H., Naresh, K. & Vikrant, V.S (2012); Efficiency measurement of indian banking sector by using data envelopment analysis. *International Journal of Business and Management Tomorrow*, 2(11), 1-14.
- Stewart, C., Matousek, R., & Nguyen, T. N. (2016). Efficiency in the Vietnamese banking system: A DEA double bootstrap approach. *Research in International Business and Finance*, 36, 96-111.
- Sufian, F. (2007). The efficiency of Islamic banking industry: a non-parametric analysis with non-discretionary input variable. *Islamic Economic Studies*, 14(1-2), 53-78.
- Sufian, F., & Kamarudin, F. (2016). Determinants of efficiency in the Malaysian banking sector: Does bank origins matter?. *Intellectual Economics*, 10(1), 38-54.
- Türkiye Bankalar Birliği (TBB), *Bankalarımız 2017*, [www.tbb.org.tr/Content/Upload/ Document/7519/Bankalarimiz_2017.pdf](http://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Document/7519/Bankalarimiz_2017.pdf), 18 Aralık 2018.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), *Katılım Bankaları 2017*, http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB_2017_TR-Final.pdf, 18 Aralık 2018.
- Yalama, A., & Sayim, M. (2008). Veri zarflama analizi ile imalat sektörünün performans değerlendirmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 89-107.
- Yayar, R., & Karaca, S. S. (2014). Efficiency analysis in Turkish banking sector. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 1-15.
- Yildirim, C. (2014). Competition in Turkish banking: impacts of restructuring and the global financial crisis. *The Developing Economies*, 52(2), 95-124.
- Yue, P. (1992). 'Data Envelopment Analysis and Commercial Bank Performance: A Primer With Applications to Missouri Banks'. Federal Reserve Bank of St Louis Review, January/ February, 31-45.
- Yükçü, S., & Atağan, G. (2009). Etkinlik, etkililik ve verimlilik kavramlarının yarattığı karışıklık. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 1-13.

SKOPOS KURAMI, ÇEVİRİ EDİNCİ VE ÇEVİRİBİLİM ÖĞRENCİLERİNİN TEKNOLOJİ KULLANIMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Aykut HALDAN*

Öz

Çalışmada çeviribilim için önemli kuramlarından Skopos Kuramı incelenmiş ve çevirmenler için önemi anlatılmıştır. Skopos kuramı çeviride erek odaklılığı öne çıkaran bir kuram olmakla birlikte çeviribilimde etkin bir rol oynamaktadır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bu çeviri kuramıyla birlikte çeviriye bakış açısı değişmiştir. Dilbilimin bir alt dalı olmak yerine özerk bir bilim dalı olarak gelişmeye başlayan çeviribilim köklü değişiklikler geçirmiştir ve çağdaş bir bakış açısına kavuşmuştur. Çeviri edinci, çevirmenin çeviri görevini yapabilmesi için ihtiyaç duyduğu donanım ve becerileri ifade eder ve birçok alt edinçlerden oluşan bir edinçler bütünüdür (Eruz, 2008). Bu alt edinçleri; Dil edinci, Metin edinci, Kültür edinci, Aktarım edinci, Araştırma edinci, Konu ve Uzmanlık edinci, İletişim edinci, Teknoloji edinci şeklinde sıralayabiliriz. Çeviri eğitim programları genel olarak bu alt edinçler hedef alınarak hazırlanmaktadır ve çeviri eğitimi öğrencilerinin bu alt edinçleri içselleştirerek çeviri edincine sahip bir şekilde mezun olmaları beklenmektedir. Bu çalışmada çeviri alt edinçlerden araştırma edinci, iletişim ve teknoloji edinçleri irdelenmiştir. Alt edinçlerle birlikte Skopos Kuramının ele alınmasının sebebi, çeviri görevlerini erek kitlenin amacı doğrultusunda yerine getiren çevirmenin, bu görevi yerine getirmesinde çevri teknolojilerini ve araştırma yöntemlerini kullanarak kuramın kendisine sağladığı özgüvenle ve uzman kimliğiyle toplumda yer almasıdır. Çalışmanın uygulama bölümünde ise Ege, İstanbul ve Trakya Üniversiteleri Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümü öğrencileriyle yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan, öğrencilerin araştırma ve teknoloji kullanımlarıyla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, Skopos kuramı, Çeviri eğitimi, Çeviri edinci, Çeviride teknoloji.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, aykhaldan@yahoo.com

An Assessment of Skopos Theory, Translation Competence and Translation Students' Technology Usage

Abstract

In this study, Skopos Theory, one of the important theories for translation studies, was examined and its importance for translators was explained. Skopos theory is a theory that emphasizes explicit focus on translation, but also it plays an active role in translation. With this translation theory that emerged in the second half of the twentieth century, the perspective towards translation has changed. Translation, which began to develop as an autonomous branch of science rather than a sub-branch of linguistics, has undergone fundamental changes and has gained a contemporary perspective. The translation competence is the translator and the skill required for the translator to perform the translation task and is a collection of many sub-actors (Eruz, 2008). These sub-competences; We can list as a language competence, a text competence, a culture competence, a transferor competence, a researcher competence, a subject and a specialist competence, a communicator competence and a technology competence. Translation training programs are generally designed to target these sub-competences, and translation education students are expected to graduate in a manner capable of translating these sub-competences. In this study, the researcher, communication and technology competences from the translation sub-competences were examined. The reason why Skopos Theory is handled with the subordinates is that the translator, who fulfills the tasks of translation in line with the purpose of the audience, takes part in the society with the self-confidence and expert identity that the theory provides to itself by using its translation technologies and research methods. In the application part of the study, evaluations related to the research and technology usage of the students, which emerged as a result of the interviews with the students of the Department of German Translation and Interpretation, were included.

Keywords: Translation studies, Skopos theory, Translation education translation competence, Technology in translation.

Giriş

“Çevirmen adaylarının çeviri olgusuna ilişkin çeşitli olgu türleri ve gerçekliklere bütünsel bakabilmelerinin ve çeviri bütünü sorgulayıcı ve şüpheli bir tutumla ele alabilmelerinin koşulu, çevirinin çok yönlü ve çok boyutlu bir olgular bütünü olduğuna ilişkin bir bilince sahip olmalarıdır” (Akalin ve Gündoğdu, 2010: 90). Çeviri süreçlerinde kaynak metnin temel ölçüt olarak görülmesine son vererek, yerine çeviri metnin odak noktası olarak görülmesini savunan Skopos Kuramı, Reiss ve Vermeer tarafından ortaya atılmıştır. 1984 yılında yayınladıkları ‘Genel Bir Çeviri Kuramının Temelleri’ adlı kitaplarında Reiss ve Vermeer çevirinin her zaman amaç odaklı olması gerektiğini, çünkü erek kültürdeki çeviri işlevinin çeviri sürecinde çevirmenin kararlarını etkilediğini belirtmişlerdir. Her çevirinin amacı onun belirleyicisidir. Skopos terimi Yunanca kökenli olup, ‘amaç’ veya ‘işlev’ anlamlarına gelmektedir. Reiss ve Vermeer çevirinin en önemli belirleyicisinin ‘amaç’ olması gerektiğini belirterek çeviri amacına yönelik olarak, çevirmenin çeviriye dair çevirinin ‘kimin için, neden, nasıl ve ne olarak’ çevrilmesi gerektiği ile ilgili sorular yöneltmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Reiss ve Vermeer, 1984: 100).

1. Skopos Kuramı

Reiss ve Vermeer çevirmenin erek metnin amacının belirlenmesinde erek kültür hakkında bilgi sahibi olması gerektiğinin ve bu amacının mümkün olabilecek en iyi şekilde yerine getirilebilmesi için de çevirmenin aynı şekilde erek dil hakkında da yeterli bilgiye sahip olması gerektiğinin altını çizmektedirler (Reiss ve Vermeer, 1984: 102). Ancak dikkat çekilmesi gereken bir nokta kaynak metnin amacı ile erek metnin amacının birbirinden farklı olabileceğidir, Reiss bu durumu “işlevsel olarak yeterli çeviri yöntemi” şeklinde değerlendirmiştir (Reiss, 1983: 23).

1.1. Erek Odaklılık ve Skopos Kuramı

Kaynak kültürden erek kültüre yapılan transfer esnasında nasıl metin türleri değişebiliyorsa, aynı şekilde kaynak kültür ve erek kültürün amacının da farklılık gösterebilir. Amaç farklılığı erek kitle alıcısının hazır olma durumları, sosyokültü-

rel arka plan, genel kültür, metin bilinci ve iletişimsel beklentileriyle bağlantılıdır. Buna ek olarak kaynak ve erek metin arasında sadece amaç farklılığının olmadığı bazı durumlarda metin düzleminde farklı nedenlerin de ortaya çıkabileceği belirtilmiştir, başka bir deyişle bir temel amacın çok farklı nedenleri olabilmektedir (Reiss ve Vermeer, 1984: 103). Örneğin temel amacı hedeflenen alıcısını güldürmek olan bir metin, diğer taraftan farklı nedenlerden dolayı alıcısını düşündürmeye veya üzmeye teşvik edebilir. Bu sebepten dolayı çeviri ürünün mümkün olduğu en iyi şekilde oluşturulması için çevirmenin çeviri süresince metin düzleminde ortaya çıkabilecek farklı nedenlerin farkına varması ve sadece istenildiği takdirde erek metinde bunları çevirmesi gerekmektedir. Her iki çeviri bilimci de dilbilimsel çeviri yöntemlerini bir tarafa bırakıp, asıl önemin erek metne verilmesi gerektiğini, çünkü bir metnin ancak belirli erek alıcı tarafından anlaşıldığı takdirde işlevini yerine getirebileceğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla bir çeviri ürünün başarılı olarak kabul görülmesi için, çeviri metnin hedef alıcı tarafından belirli bir iletişimsel işlevin kabul görmesi ve kaynak metin yazarının niyetinin bu iletişimsel çerçevede erek metinde tanınması ve alınılması gerekmektedir. Ayrıca kaynak metin ve erek metin arasında metinler arası bir tutarlılığın olması gerektiği gibi, aynı şekilde metin içinde de bir tutarlılık olması gerekmektedir (Reiss ve Vermeer, 1984: 114). Belirtildiği gibi bir çeviri ürünün başarılı olarak kabul görmesi için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Çeviri ürünün bir taraftan tutarlı olması, erek alıcı tarafından metin olarak anlaşılması, diğer taraftan kaynak ve erek metin arasında bir bağlantı olması, başka bir deyişle kaynak metin yazarının niyetinin anlaşılabilir şekilde erek metinde yeniden üretilmelidir. Burada asıl temel olan, çevirmenin çeviri ürünün erek kitlede hangi amacı yerine getirmesi gerektiğini anlamış olması ve buna uygun olarak çeviri yapmasıdır. Bu kurama göre, kaynak metin ve erek metin kendi gerçekleri içinde ele alınır. Dolayısıyla erek metin kaynak metinden bağımsız bir işleve hizmet edebilmektedir. Bu bağlamda Skopos kuramında, ‘Uzman’ olarak çevirmene sorumluluk yüklenmektedir. Çevirinin amacını işveren tek başına belirlememektedir. Erek dizge ve kaynak metin arasında aracılık yapan

çevirmenin, dizgeler arası iletişimde uzman bir kişi olarak, işverenin amacını belirlemesinde ona yardımcı olması, ya da istediği amacın erek dizgede gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda onu yönlendirmesi gerekmektedir, dolayısıyla bir iş bölümü söz konusudur. Çevirmen bu amacın erek dizgede işverenin amacı doğrultusunda en uygun düzeyde yerine getirilmesinden yükümlü kişidir.

2. Çeviri Edinci

Çeviri eyleminin öğrenilmesi gereken bir eylem olduğu belirtilmektedir (Eruz, 2008). Birçok insan işlevsel bir çeviri metin üretme sırasında yaşanan sürecin, çok yönlü bakış açısıyla ve farklı becerilerle sağlanan karmaşık bir süreç olduğunun bilincinde değildir. Toplumda çoğu insanın gözünde çeviri eylemi yabancı dil bilgisiyle halledilecek kadar basit bir olgu olarak görülmektedir. Akademik çeviri eğitiminde öğrencilere iş hayatındaki profesyonel çeviri görevlerinin üstesinden gelebilmeleri için ihtiyaçları olan her türlü bilgi ve çok farklı edinçlerin aktarılması hedeflenmektedir. Aktarılan bilgi çeşitliliği farklı alanlarda hazırlanmakta, edinç aktarımının odak noktası ise metinden metine farklılık göstermektedir (Wills, 1996: 10). Çeviri eğitiminden sonra da çevirmen, üstlendiği her çeviri göreviyle bu bilgi ve edinci genişleteceği sürekli bir öğrenme sürecinde bulunmaya devam etmektedir. Çeviri edinci birçok alt edinçlerden oluşan bir edinçler bütünüdür (Eruz, 2008). Çeviri bilim ve çeviri eylemi çerçevesinde ‘edinç’ kavramına bakıldığında edincin sadece bireysel becerileri değil, aynı zamanda toplumsal yetkinliği de içerdiği görülmektedir. Çeviri eyleminin gerçekleştiği sürekli izlenecek ideal tek bir süreç bulunmamakta, aksine her defasında bu süreçlerde farklı şekillerde yaklaşımların izlenmesi gerekmektedir (Risku, 1998: 11).

2.1. Araştırma Edinci

Nord “*Sahip olmadığımız bilgiyi temin ettiğimiz zaman, araştırmadan söz etmiş oluruz*” ifadesiyle çevirmenin araştırma becerilerine sahip olması gerektiğini belirtmektedir (Nord, 2002: 75). Çevirmen eksik olduğu alan, dil ve kültür bilgisini uygun araştırma yöntemlerini kullanarak tamamlamak zorundadır. Bu çevirmenin

çalışma sürecinin bir parçasıdır. Genel anlamda bilgi eksiklikleri uzmanlık alanı kavramlarında, artalan bilgisi, bir metnin tarihsel ve kültürel arka planında söz konusu olabilmektedir. Çevirmen mümkün olduğu kadar farklı alanda mümkün olduğu kadar fazla bilgiye sahip olmalıdır, ancak yine de çevirmen ayaklı ansiklopedi değildir, bu sebepten dolayı araştırmada doğru yöntem ve usul çok önemlidir. Kuramcıya göre özellikle bilginin nerede araştırılacağını bilmek çok önemlidir. Örneğin metin türü geleneklerinden kaynaklanan çeviri problemleri için koşut metinlere başvurmak gerekir. Aynı şekilde kültürel farklardan kaynaklanan problemlerde de yardımcı metinlerden yararlanmak mümkündür (Nord, 2002: 67). Araştırma edincinden bahsederken aynı zamanda araştırma kaynaklarından bir tanesi olan sözlüklerin öncelikli olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Erek dildeki anlamı bilinmeyen yabancı kelimeleri öğrenmek için ilk önce sözlüklere başvurulur. İlk bakışta böyle bir yolu izlemek mantıklı bir adım gibi görünse de, bu genellikle hayal kırıklığıyla sonuçlanabilmektedir. Çünkü çoğunlukla kelimenin hedef dildeki karşılığı bulunamamaktadır. Nord çeviri problemlerinde *yardımcı metinlerin* sözlüklerden çok daha yararlı olduğunu belirtmektedir. Yardımcı metinler en azından detaylı araştırmalar için farklı yaklaşımlar sunabilmektedirler (Nord, 2002: 69). Araştırma tutumları bakımından diğer önemli bir nokta ise araştırma kaynağının kalitesini ve güvenilirliğinin doğru değerlendirilebilmesidir. Örnek olarak koşut metinler internette arandığında, burada sorulması gereken sorular; yazarın kim olduğu, yazarın konuyla ilgili uzmanlık derecesi, web sitesinin türü ve metnin nerede yayımlandığı olmalıdır (Barczaitis, 2002: 178). Genel olarak çevirmenler, işverenlerine, iletişim ortaklarına, diğer çevirmenlere ve uzmanlara sorarak veya ansiklopedilerden, uzmanlık alanı kitaplarından, terminolojilerden, bilgi bankalarından, sözlüklerden ve koşut metinlerden gerekli bilgileri araştırabilirler. Yani araştırmalar çevirmenlerin kavramların doğru kullanımlarını bilmedikleri durumlarda sadece sözlüklerle sınırlanmak zorunda değildir. Günümüzde internette artık çok daha hızlı ve zahmetsiz olarak her türlü kapsamlı bilgiye ulaşmak mümkündür. Araştırmaların aynı zamanda çok fazla iş yükü de getirdiği doğrudur, ancak bu hiçbir zaman yetersizlik olarak değerlendirilmemelidir. Eğer bir çevirmen araştır-

ma süreci için gerekli zamanı ve çabayı sarf etmiyorsa, bu onun daha iyi bir çeviri uzmanı olduğu anlamına gelmemektedir (Risku, 1998: 208).

2.2. İletişim Edinci

İletişim edinci, iletişim uzmanı olması beklenen çevirmenin çeviri görevini aldığı, çeviri hakkında bilgi edindiği ve çeviri işi bittikten sonra teslim ettiği işverenle, aynı zamanda uzmanlık alanı gerektiren çevirilerde yaşadığı zorlukları aşmasında ona yardımcı olan konunun uzmanlarıyla işbirliği yapabilmesi için sahip olması gereken önemli bir edindir (Oksaar, 2003: 43).

Çeviri edinci, dil, metin, araştırma bilgi ve becerilerini de barındırmakla birlikte tamamen çeviriye özgü olan bir durumun farkına varılmasıyla ilişkilidir. Bu da çevirinin kültürler arasında kurulan bir iletişim etkinliği olduğunu fark etmektir. Bu çevirinin, amaçsız veya boşlukta yapılmadığı; belli bir sosyo-kültürel bağlamda, belli normlar çerçevesinde, belli bir işlevi gerçekleştirmek üzere ve belli bir okur kitlesini dikkate alarak yapıldığı anlamına gelir (Birkan-Baykan, 2013).

2.3. Teknoloji Edinci

Çevirmenlerin meslek profili son on yılda radikal bir şekilde değişmiştir. Teknoloji edinci önceleri çevirmenlerin edincileri üzerine yapılan açıklamalarda dikkate alınmazken, özellikle son birkaç yıldır toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişim süreçleri bakımından çevirmenlerin rekabet edebilirlikleri için vazgeçilmez bir koşul olarak görülmektedir. Teknoloji son zamanlarda dil ve bilgi işlemcileri için, kısmi veya tam otomatik çeviriler için, somut amaçlara bilgi tasarımı oluşturmak için geniş yelpazede sürekli gelişmekte ve karmaşık iş süreçlerinde yerini almış bulunmaktadır (Budin, 2005: 2). Teknoloji edincine bilgisayarla yazma ve araştırma yapmak amaçlı kullanım bilgisi dışında, dil tanıma, terminoloji geliştirme, aynı zamanda terminoloji oluşturmak için veri bankası kurulumu, kullanımı ve bakımı gibi çok farklı çoklu medya araçları bilgisi, dil, bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki gelişmelerin takibi de dâhil edilmektedir.

3. Uygulama

Çalışmanın uygulama bölümünü Ege, İstanbul ve Trakya Üniversiteleri Almanca Mütercim Tercümanlık Bölümü öğrencileriyle yapılan görüşmeler sonu-

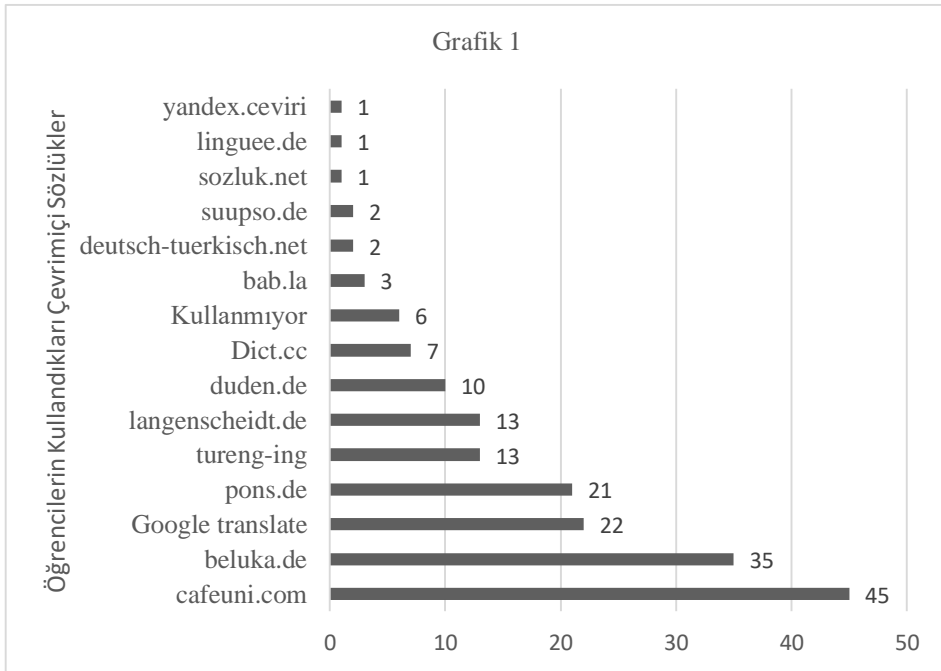
cunda ortaya çıkan veriler oluşturmaktadır. Araştırma, teknoloji ve iletişim edinçleri uygulamalar boyutunda ele alınmıştır. Uygulamaya toplam 112 öğrenci katılmış (40 İÜ, 40 EÜ, 32 TÜ), öğrencilere çeviri edinç düzeylerini ölçmek amacıyla açık ve kapalı uçlu sorular yöneltilmiştir. Tablo 1 de öğrencilere yabancı medyayı takip edip etmedikleri sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin yabancı medya izleme alışkanlıkları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif yüzde
Evet	89	79,5	79,5	79,5
Hayır	23	20,5	20,5	100,0
Total	112	100,0	100,0	

Tablo 1 incelendiğinde çalışma grubundaki öğrencilerin 89'u ve % 79,5 oranında yabancı medya izleme alışkanlıklarının olduğu, 23'ü ve % 20,5 oranında ise yabancı medya izleme alışkanlıklarının olmadığı görülmektedir. Bu veriler öğrencilerin araştırma edinçlerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin çeviri uygulamalarında kullandıkları çevrimiçi sözlükler Grafik 1'de sıklık oranlarıyla birlikte gösterilmektedir.

Grafik 1’de görüldüğü gibi çalışmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu www.cafeuni.com (45) ve www.beluka.de (35) adlı çevrimiçi Almanca - Türkçe sözlüklerini kullanmaktadırlar. Bunları *Google-translate* (22), www.pons.de (21), tureng.com (13), www.langenscheidt.de (13), www.duden.de (10), www.dict.cc (7) izlemektedir. Öğrencilerin kullandıkları diğer çevrimiçi sözlükler ise; *bab.la* (3), deutsch-tuerkisch.net (2), www.suupso.de (2), www.sozluk.net (1), www.linguee.com (1), *yandex-çeviri* (1) şeklinde yer almaktadır. Bu verilerin çeşitliliği öğrencilerini teknoloji edinçlerinin ve araştırma edinçlerinin geliştiğini göstermektedir.

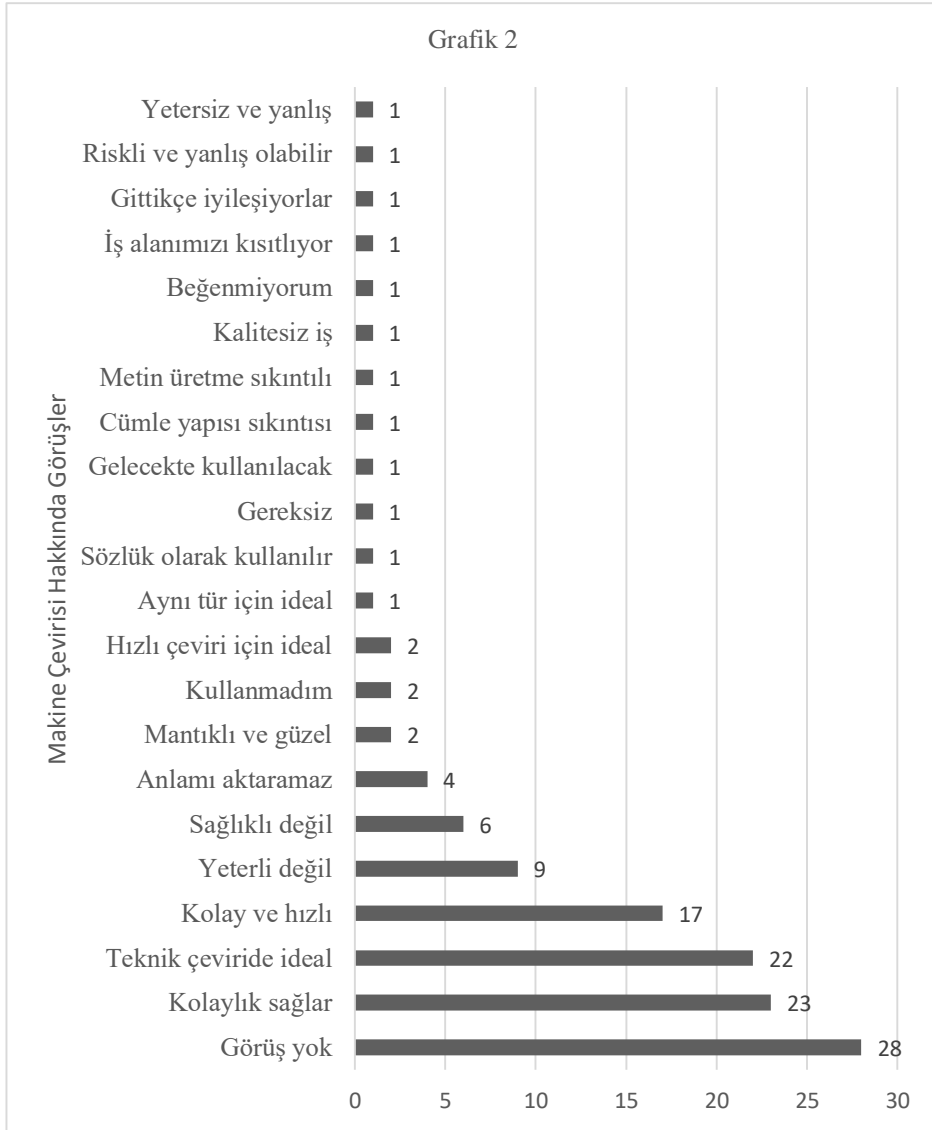
Öğrencilerin çeviri programları kullanım durumları Tablo 2’de yüzde ve frekansları şeklinde gösterilmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin çeviri programları kullanım durumları

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif yüzde
Evet	15	13,4	13,4	13,4
Hayır	97	86,6	86,6	100,0
Total	112	100,0	100,0	

Tablo 2 incelendiğinde çalışma grubundaki öğrencilerin 97’si ve % 86,6 oranında çeviri programlarını kullanmadıkları görülmektedir. Öğrencilerin 15’i ve % 13,4 oranında ise çeviri programlarını kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu programlardan sadece SDL Trados bellek programı belirtilmiştir. Buradaki veriler öğrencilerin bilgisayar destekli çeviri programları boyutunda teknoloji edinçlerinin eksik olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin makine çevirisi hakkındaki görüşleri Grafik 2’de sıklık oranlarıyla birlikte gösterilmektedir.

Grafik 2’de görüldüğü gibi çalışmaya katılan öğrencilerin bir kısmı (28) makine çevirisi hakkında görüş bildirmemişlerdir. Görüş bildiren öğrenciler en fazla *kolaylık sağlar* (23), *teknik çeviride ideal* (22), *kolay ve hızlı* (17) cevaplarını vermişlerdir. 9 öğrenci *yeterli değil*, 6 öğrenci *sağlıklı değil*, 4 öğrenci ise *anlamı aktaramaz* cevaplarını vermişlerdir. Bunların dışında *mantıklı ve güzel* (2), *kullanmadım* (2), *hızlı çeviri için ideal* (2) cevapları verilirken birer defa söylenen farklı

cevapları ise; *aynı tür için ideal, sözlük olarak kullanılır, gereksiz, gelecekte kullanılacak, cümle yapısı sıkıntısı, metin üretme sıkıntılı, kalitesiz iş, beğenmiyorum, iş alanımızı kısıtlıyor, gittikçe iyileşiyor, riskli ve yanlış olabilir, yetersiz ve yanlış* şeklinde yer almaktadır. Buradaki veriler öğrencilerin bilgisayar boyutunda teknoloji edinçlerinin az geliştiğini göstermektedir.

Sonuç

Bir metni çevirmenin en iyi yönteminin belirlenmesi konusunda açıklamalar getiren Skopos Kuramı, çeviri eğitiminde yöntem çalışmaları yapan kuramcılarının ve öğretmenlerin sorgulaması gereken çeviri kuramlarının başında gelir. Çalışmada Skopos Kuramı irdelenmiş ve çevirmen için önemi ele alınmıştır. Toplumda uzman kimliğine sahip olan çevirmen kuram sayesinde kararlarını daha sağlam alabilmektedir. Ayrıca çeviri edincini alt edinçlerini oluşturan araştırma, aktarım ve teknoloji edinçleri açıklanmış bu doğrultuda çevirmenlerin metinlerin doğru aktarımı için ihtiyacı olan bilgiye ulaşmanın çok farklı yolları olduğu belirtilmiştir. Çalışma için yapılan uygulama sonucunda öğrencilerin bilgisayar destekli çeviri programları boyutunda teknoloji edinçlerinin eksik kaldığı görülmektedir. Çeviri görevini belirlenen amaç doğrultusunda yerine getirmeye çalışan çevirmenlerin ise günümüzde kullanabilecekleri birçok teknolojik uygulamalar bulunmaktadır. Çevirmen adaylarının bu gelişmeleri yakından izleyerek kendilerine en uygun ve faydalı araştırma yöntemlerini tecrübe etmeleri gerekmektedir. Görünen o ki, çeviri programları öğrencilere profesyonel çeviri piyasasında kullanılan çeviri teknolojilerinin hepsini tanıma şansı verememektedir. Öğrenciler bilgisayar destekli çeviri araçlarıyla, çevrimiçi çeviri motorları kavramlarını karıştırmaktadırlar. Henüz farkında olmadıkları konu ise; teknoloji çevirmenlerin işlerini hızlandırmakta, iyileştirmekte ve kolaylaştırmaktadır. Çok yakında çevirmenlik mesleği kimlik değişikliğine gidecek ve firmalar “çevirmen” değil, hem farklı dillere, hem de son teknolojiye hâkim “dil mühendisleri” ilanları vereceklerdir.

Kaynakça

- Akalın, R. ve Gündoğdu, M. (2010). Akademik çeviri eğitiminin temel ilkeleri üzerine düşünceler: uygulanan ders izlencesi bağlamında hedefler ve beklentiler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 79-93.
- Barczaitis, R.(2002). Kompetenz der übersetzerischen textproduktion, Best, Joanna/ Kalina, Sylvia (Hg.) *Übersetzen und Dolmetschen: Eine Orientierungshilfe*. Tübingen und Basel, s. 174-183.
- Birkan-Baykan, Esra (2013). “Çeviri eğitiminde çeviri /çevirmenlik edinci: problem çözme ve karar verme konusunda bir farkındalık uygulaması/translation/translator competence in translator training”. İçinde: İ. Ü. *Çeviribilim Dergisi*, 7, 103-125.
- Budin, G. (2002). Wissensmanagement in der translation, Best, Joanna/ Kalina, Sylvia (Hg.) *Übersetzen und Dolmetschen: eine Orientierungshilfe*. Tübingen und Basel, s. 74- 84.
- Eruz, S. (2008). *Akademik çeviri eğitimi çeviri amaçlı metin çözümlemesi*. İstanbul: Multilingual.
- Nord, C. (2002). *Fertigkeit übersetzen: ein selbstlernkurs zum übersetzenlernen und übersetzenlehren*. San Vicente: Editorial Club Universitario.
- Oksaar, E. (2003). *Zweitspracherwerb. wege zur mehrsprachigkeit und zur interkulturellen verständigung*. Stuttgart: W.Kohlhammer Druckerei.
- Reiss, K. ve Vermeer, H. J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationswissenschaft*. Tübingen: Niemeyer.
- Reiss, K. (1983). *Texttyp und übersetzungsmethode. der operative text*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- Risku, H. (1998). *Translatorische kompetenz: kognitive grundlagen des übersetzens als expertentätigkeit*. Stauffenburg.
- Wills, W. (1996). *Übersetzungsunterricht: eine einföhrung; begriffliche grundlage und methodische orientierungen*. Tübingen.

TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BİLGİ VE KİTAP KAVRAMLARINA İLİŞKİN METAFORLARI*

Faruk POLATCAN*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi ve kitap kavramlarına ilişkin düşüncelerini metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Bu araştırma 2016-2017 eğitim öğretim yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında öğrenim gören 79 Türkçe öğretmeni adayının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Veriler araştırmacı tarafından geliştirilen “Bilgi.....gibidir / benzerdir; çünkü.....” ve “Kitap.....gibidir / benzerdir; çünkü.....” ifadelerini içeren formla toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda bilgi kavramına ilişkin 40 metafor, kitap kavramına ilişkin 38 metafor üretildiği tespit edilmiştir. Üretilen metaforların tamamına yakını olumlu olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Kitap, Türkçe öğretmeni adayları, Metafor.

Prospective Turkish Teachers’ Knowledge and Metaphors Related to Book Concepts

Abstract

The purpose of this study is to determine prospective Turkish teachers’ knowledge and views related to book concepts through metaphors. This study was carried out with 79 prospective teachers who were enrolled at the Department of Turkish Education at the Kâzım Karabekir Faculty of Education at Atatürk University in the academic year of 2016-

* Bu çalışma Türk Dil Kurumu tarafından 31 Temmuz - 04 Ağustos 2017 tarihleri arasında Bosna Hersek’in Saraybosna şehrinde düzenlenen “Uluslararası Genç Türkologlar Dil Sempozyumu ve Biz Aynı Hikâyenin Çocuklarıyız Şenliği”nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş hâlidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, farukpolatcan@gmail.com

2017. The data were collected with the form that was developed by the researcher which contains statements of “knowledge is like... / similar to, because ...” and a book is like... / similar to, because...” Content analysis was used to analyze the data. As a result of the study, 40 metaphors related to the concept of knowledge and 38 metaphors related to the concept of a book were determined. Almost all the metaphors that were produced were positive.

Keywords: Knowledge, Book, Prospective Turkish teachers, Metaphors.

Giriş

Yüzlerce yıldan günümüze kadar insan, bilgi ve kitap arasında sarsılmaz bir bağ var olagelmıştır. Son yüzyılda bilgiye ulaşma yollarının artmasına / kolaylaşmasına rağmen insanlar kitaplardan kopmamışlardır. Aksine kitaba olan ilgi giderek artmaktadır. Verilere göre Türkiye’de estetik zevk alma ve bilgiye ulaşma yolu olan kitaba ilgi her geçen gün artmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre son 5 yıl içerisinde Türkiye’deki toplam kütüphane sayısında 80, toplam kitap sayısında 5.967.380, kütüphanelere kayıtlı üye sayısında ise 2.411.898 artış olduğu görülmektedir. Bu veriler, bilgiye ulaşma yolu olarak kitabın önemini koruduğunu göstermektedir.

Türkçenin temel kaynaklarında bilginin önemini belirtmek için bilgiye ve kitaba ilişkin pek çok metafor bulunmaktadır. *Kutadgu Bilig*’de kitabın önemini ancak bilgili kişilerin anlayabileceğine dair şu ifadeler yer verilmiştir:

Kıtab kadrini me biliglig bilir

Ukušsuz kişidin adın ne kelir.

Kitabın kadrini ancak bilgili bilir,

Akılsız kişiden zaten ne beklenir.

Ay tegme kişike kıtab birmegü

Apang dostuŋ erse imin bolmağu.

Kitabı herkese vermemeli;

Dostun olsa bile emin olmamalı.

Neteg kim biligsiz bilümez munı

Ukuşluğ ukuşpan kuzetür anı.

Çünkü bilgisiz bunu takdir edemez,

Anlayışlı anlar ve gözetir onu (Arat, 2008: 74-75).

Atebetü'l Hakayık'ta ise ilik metaforu kullanılarak bilgisiz insanın iliksiz kemiğe benzediği şu ifadelerle anlatılmaktadır:

Süngekke yilig teg erenke bilig

Eren körki 'aql ol süngekning yilig

Biligsiz yiligsiz süngök teg hali

Yiligsiz süngökke sunulmaz elig.

Kemik için ilik ne ise, insan için bilgi odur;

İnsanın ziyneti akıldır, kemiğinki ise iliktir;

Bilgisiz (kimse), iliksiz kemik gibi, boştur;

İlksiz kemiğe kimse el uzatmaz (Arat, 2006: 48-86).

Bilginin temel kaynağı kitaptır. Bilgi ile kitap arasında tarihten gelen bir bağ bulunmaktadır. Nesil yetiştirme görevi üstlenen öğretmenlerin, bilgiye ve kitaba ilişkin duyguları, düşünceleri, görüşleri önem taşımaktadır. Bunları derinlemesine ve ayrıntılı incelemenin pek çok yolu (gözlem, görüşme vb.) bulunmaktadır. Bu yollardan biri de metafor kullanmaktır. TDK'ye (2011) göre Fransızca "métaphore"dan Türkçeye geçen metafor, mecaz anlamına gelmektedir. Şahin'e (2017: 88) göre ise "metaforun esası herhangi bir şeyi başka bir şeye göre anlamlandırmak ve ifade etmektir".

Toplumda Türkçe öğretmenleri kitap okumakla eş tutulmakta, Türkçe öğretmeni kavramı zihinlerde kitabı anımsatmaktadır. Kitaplar ise yüzyıllardan beri bilgiye ulaşmanın en doğru yolu olarak görülmektedir. Bu nedenle araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi ve ona ulaşmanın en doğru yolu olan kitaplar arasındaki algıları araştırılmıştır.

Literatüre bakıldığında Türkçe öğretmeni adaylarının metaforik algılarıyla ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar "öğretmen ve öğrenci" (Aydın, ve Pehlivan, 2010), "tasavvuf" (Balaban ve Yapıcı, 2013), "Türkçe ders kitap-

ları” (Ceran, 2015), “kültür dil ilişkisi” (Göçer, 2013), “yabancı dil” (Gömleksiz, 2013), “sözlük” (Gün, 2015), “Türkçe” (Kolaç ve Aynal, 2015; Pilav ve Elkatmış, 2013), “yazma becerisi” (Tiryaki ve Demir, 2016), “eleştirel yazma” (Ünal ve Tekin, 2013), “konuşma ve yazma”dır (Yaşar ve Girmen, 2012).

Bu çalışmanın amacı ise Türkçe öğretmeni adaylarının “bilgi”ye ve “kitap”a ilişkin düşüncelerini metaforlar aracılığıyla belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi ve kitap kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
- Üretilen metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın deseni

Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi ve kitap kavramlarına ilişkin metaforlarını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada olgu bilim (fenomenolojik) desen kullanılmıştır. “Olgu bilim deseninde bireylerin farkında olduğu ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığı olgulara odaklanılmaktadır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 78). Cresvell (2013: 77) ise olgu bilimin “birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamı” olduğunu belirtmiştir.

1.2. Verilerin toplanması

Araştırmaya katılan Türkçe öğretmeni adaylarının “bilgi” ve “kitap” kavramlarına ilişkin algılarını belirleyebilmek için araştırmacı tarafından “Bilgi.....gibidir / benzerdir; çünkü” ve “Kitap.....gibidir / benzerdir; çünkü.....” ifadelerinin yer aldığı bir form hazırlanmıştır. Adaylara araştırma hakkında bilgi verilerek onların formu doldurmaları sağlanmıştır.

1.3. Verilerin analizi

Araştırma sonucunda Türkçe öğretmeni adayları tarafından belirlenen metaforlar benzerlik yönleri dikkate alınarak gruplandırılmıştır. Tema olarak benzerlik taşıyan metaforlar aynı başlık altında toplanarak tablolaştırılmıştır. Tablolardaki bilgilerin anlaşılabilirliğini artırabilmek için frekans ve yüzdeler de verilmiştir.

2. Bulgular

Araştırmanın bulgular kısmında Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi ve kitaba ilişkin algılarını yansıtan metaforların analizi yer almaktadır. Türkçe öğretmeni adayları bilgi kavramına ilişkin 40, kitap kavramına ilişkin ise 38 farklı metafor üretmişlerdir.

Türkçe öğretmeni adayları tarafından bilgi kavramına ilişkin 40 farklı metafor üretilmiştir. Üretilen metaforlara ilişkin frekans ve yüzde değerleri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Bilgi Kavramına İlişkin Ürettikleri Metaforların Frekans ve Yüzdeleri*

Metafor	<i>f</i>	%	Metafor	<i>f</i>	%
1. Hazine	10	7.90	21. Kapı	1	0.79
2. Okyanus	8	4.74	22. Anahtar	1	0.79
3. Deniz	6	5.53	23. Su	1	0.79
4. Işık	5	3.95	24. Bebek	1	0.79
5. Güneş	4	3.16	25. Aşk	1	0.79
6. Ağaç	4	3.16	26. El	1	0.79
7. Dünya	3	2.37	27. İnsan	1	0.79
8. İlaç	3	2.37	28. Depo	1	0.79
9. Sevgi	2	1.58	29. Sonsuz olan	1	0.79
10. Yemek	2	1.58	30. Kartopu	1	0.79
11. Kuş	2	1.58	31. Altın	1	0.79
12. Mutluluk	2	1.58	32. Damla	1	0.79
13. Kitap	1	0.79	33. Ocak	1	0.79

14.	Alet çantası	1	0.79	34.	Kan dolaşımı	1	0.79
15.	Ham madde	1	0.79	35.	Canevi	1	0.79
16.	Arkadaş	1	0.79	36.	Bilgelik	1	0.79
17.	Hiçbir şey bilmektir	1	0.79	37.	Kanser	1	0.79
18.	İnsan kalbi	1	0.79	38.	İnsana rehber	1	0.79
19.	Altın	1	0.79	39.	Yol	1	0.79
20.	Hayata anlam katan	1	0.79	40.	Ekmek	1	0.79

Tablo 1 incelendiğinde 79 Türkçe öğretmeni adayının bilgi kavramına ilişkin toplam 40 farklı metafor ürettikleri görülmektedir. Bu metaforlardan en yüksek frekansa sahip olanları sırasıyla “hazine”, “okyanus”, “deniz”, “ışık”, “güneş”, “ağaç”, “dünya” ve “ilaç”tır. Ayrıca üretilen metaforların 28’i birer öğretmen adayı tarafından üretilmiştir.

Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi kavramına ilişkin olarak üretmiş oldukları metaforlardan 39’u olumlu, 1’i (kanser) olumsuz (K71) algı oluşturmaktadır. Olumsuz algı oluşturan metaforu 1 kişi üretmiştir.

Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi kavramına ilişkin olarak üretmiş oldukları metaforlar, kavramsal kategoriler hâlinde Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Bilgi Kavramına İlişkin Ürettikleri Metaforların Kavramsal Kategorileri*

Kategoriler	f(%)	Metaforlar	f(%)
Sınırsızlık / sonsuzluk olarak bilgi	27 (34.17)	Hazine 10, okyanus 7, deniz 6, dünya 3, depo 1	5 (12.5)
Yönlendirici / yol gösterici olarak bilgi	13 (16.45)	Işık 5, güneş 4, bilgelik 1, kitap 1, arkadaş 1, yol 1	6 (15)
Gereksinim olarak bilgi	8 (10.12)	İlaç 3, yemek 2, ekmek 1, el 1, alet çantası 1	5 (12.5)
Canlı varlık olarak bilgi	8 (10.12)	Ağaç 4, kuş 2, bebek 1, insan 1	4 (10)
Felsefi metafor olarak bilgi	6 (7.59)	Sonsuz olan 1, hayata anlam katan	6 (15)

		1, hiçbir şey bilmemektir 1, insan kalbi 1, insana rehber 1, Canevi 1	
Bir duygu belirtisi bilgi	5 (6.32)	Mutluluk 2, sevgi 2, aşk 2	3 (7.5)
Bir araç olarak bilgi	3 (3.79)	Kapı 1, anahtar 1, altın 1	3 (7.5)
Yaşam kaynağı olarak bilgi	2 (2.53)	Su 1, damla 1	2 (5)
Kaynak olarak bilgi	2 (2.53)	Ham madde 1, ocak 1	2 (5)
Bir oluşum olarak bilgi	2 (2.53)	Kartopu 1, kan dolaşımı 1	2 (5)
İnsanları etkileyen unsur olarak bilgi	1 (1.26)	Kanser 1	1 (2.5)
Değer ifadesi olarak bilgi	1 (1.26)	Altın 1	1 (2.5)
Toplam	79 (100)		40 (100)

Tablo 2 incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforların 12 kavramsal kategori altında toplandığı görülmektedir. Bu kavramsal kategoriler içerisinde en fazla frekansa sahip kategoriler “sınırsızlık / sonsuzluk olarak bilgi” (27, 34.17) ve “yönlendirici / yol gösterici olarak bilgi” (13, 16.45) kategorileri iken en az frekansa sahip kategoriler ise “insanları etkileyen unsur olarak bilgi” (1, % 2.5) ve “değer ifadesi olarak bilgi” (1, % 2.5) kategorileridir. Kavramsal kategorilere ilişkin örnek metafor ifadeleri aşağıda verilmiştir.

- Sınırsızlık / sonsuzluk olarak bilgi: Okyanus - Bilgi okyanus gibidir; çünkü uçsuz bucaksız bir deryadır. (K49)
- Yönlendirici / yol gösterici olarak bilgi: Işık - Bilgi ışık gibidir; çünkü bilgisizlik karanlıktır. (K43)
- Canlı varlık olarak bilgi: İnsan - Bilgi insan gibidir anlattıkça anlatacağı çok şey vardır. (K8)
- Felsefi metafor olarak bilgi: Hayat - Bilgi insan hayatının kendisidir bir insan ömrünün son anına kadar öğrenir. (K1)

• Bir duygu belirtisi bilgi: Sevgi - Bilgi sevgi gibidir; çünkü daima gerçek yolu gösterir bana. (K66)

• Yaşam kaynağı olarak bilgi: Su - Bilgi su gibidir; çünkü her bir damla birikip koca bir okyanus oluşturur. (K7)

Türkçe öğretmeni adayları kitap kavramına ilişkin 38 farklı metafor üretmişlerdir. Üretilen metaforlara ilişkin hesaplanan frekans ve yüzde değerleri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Kitap Kavramına İlişkin Ürettikleri Metaforların Frekans ve Yüzdeleri*

Metafor	f	%	Metafor	f	%
1. Dost	9	7.11	20. Hazine	1	0.79
2. Hayat	8	6.32	21. İlaç	1	0.79
3. Dünya	7	5.53	22. Kuyu	1	0.79
4. Okyanus	5	3.95	23. Mum	1	0.79
5. Arkadaş	5	3.95	24. Kalp	1	0.79
6. İnsan	4	3.16	25. Seyahat etmek	1	0.79
7. Deniz	4	3.16	26. Oyun hamuru	1	0.79
8. Ayna	3	2.37	27. Yol gösterici	1	0.79
9. Aşk	2	1.58	28. Güneş	1	0.79
10. Su	2	1.58	29. Anne	1	0.79
11. Gökyüzü	2	1.58	30. Anahtar	1	0.79
12. Ağaç	2	1.58	31. Birikim	1	0.79
13. Tuzlu su	1	0.79	32. Uçan halı	1	0.79
14. En yakın olan	1	0.79	33. Kuş	1	0.79
15. Gezmek gibi	1	0.79	34. Sonsuzluk	1	0.79
16. Gemi	1	0.79	35. Kadın	1	0.79
17. Kütüphane	1	0.79	36. Nefes	1	0.79
18. Ev	1	0.79	37. Baba	1	0.79
19. Film	1	0.79	38. Işık	1	0.79

Tablo 3 incelendiğinde 79 Türkçe öğretmeni adayının kitap kavramına ilişkin toplam 38 farklı metafor ürettikleri görülmektedir. Bu metaforlardan en yüksek frekansa sahip olanları sırasıyla “dost”, “hayat”, “dünya”, “okyanus”, “arkadaş”tır. Ayrıca üretilen metaforların 26’sı birer öğretmen adayı tarafından üretilmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının kitap kavramına ilişkin olarak üretmiş oldukları metaforların tamamı olumlu algı oluşturmaktadır.

Türkçe öğretmeni adaylarının kitap kavramına ilişkin ürettiği metaforlar kavramsal kategoriler hâlinde Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Kitap Kavramına İlişkin Ürettikleri Metaforların Kavramsal Kategorileri*

Kategoriler	f (%)	Metaforlar (46)	f (%)
Sınırsızlık / sonsuzluk olarak kitap	20 (25.31)	Okyanus 5, hazine 1, dünya 7, deniz 4, gökyüzü 2, kuyu 1	6 (15.78)
Yönlendirici / yol gösterici olarak kitap	19 (24.05)	Ayna 3, ışık 1, güneş 1, dost 9, arkadaş 5	5 (13.15)
Felsefi metafor olarak kitap	13 (16.45)	Yol gösterici, 1, seyahat etmek 1, sonsuzluk 1, hayat 8, gezmek gibi 1, en yakın olan 1	6 (15.78)
Canlı varlık olarak kitap	8 (10.12)	İnsan 4, ağaç 2, kuş 1, kadın 1	4 (10.52)
Bir araç olarak kitap	5 (6.32)	Gemi 1, ev 1, uçan halı 1, oyun hamuru 1, mum 1	5 (13.15)
Değer ifadesi olarak kitap	4 (5.06)	Kütüphane 1, kalp 1, anne 1, baba 1	4 (10.52)
Yaşam kaynağı olarak kitap	3 (3.79)	Su 2, nefes 1	2 (5.26)
Bir duygu belirtisi olarak kitap	2 (2.53)	Aşk 2	1 (2,63)
İnsanları etkileyen unsur olarak kitap	2 (2.53)	Anahtar 1, tuzlu su 1	2 (5.26)
Bir oluşum olarak kitap	2 (2.53)	Film 1, birikim 1	2 (5.26)
Gereksinim olarak kitap	1 (1.26)	İlaç 1	1 (2,63)
Toplam	79 (100)		38 (100)

Tablo 4 incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının kitap kavramına ilişkin üretmiş oldukları metaforların 11 kavramsal kategori altında toplandığı görülmektedir. Bu kavramsal kategoriler içerisinde en fazla frekansa sahip kategoriler “sınırsızlık / sonsuzluk olarak kitap” (6, % 15.78) ve “felsefî metafor olarak kitap” (6, % 15.78) kategorileri iken en az frekansa sahip kategoriler ise “bir duygu belirtisi olarak kitap” (1, % 2.63) ve “gereksinim olarak kitap” (1, % 2.63) kategorileridir. Kavramsal kategorilere ilişkin örnek metafor ifadeleri aşağıda verilmiştir.

- Sınırsızlık / sonsuzluk olarak kitap: Deniz - Kitap bir deniz gibidir çünkü insan ondan tutmak istediğini alır. (K12)
- Yönlendirici / yol gösterici olarak kitap: Ayna - Kitap ayna gibidir; çünkü insanlar kitaplarda kendinden ve çevresindeki hayattan yansımaları görür. (K34)
- Felsefî metafor olarak kitap: Hayat - Kitap hayat gibidir çünkü; onu okudukça tadına varırız. (K56)
- Canlı varlık olarak kitap: İnsan - Kitap insan gibidir; çünkü anlattıkça anlatacak çok şey ortaya çıkar. (K15)
- Bir araç olarak kitap: Mum- Kitap mum gibidir; çünkü okudukça aydınlanırsın. (K23)
- Değer ifadesi olarak kitap: Anne - Kitap anne gibidir çünkü ne zaman başımız sıkışsa yardım alırız, ona güveniriz. (K3)
- Yaşam kaynağı olarak kitap: Su - Kitap su gibidir; Çünkü ne kadar okursan oku yine okumak istersiniz. Tıpkı susarken su içtiğimiz gibi. (K7)
- Gereksinim olarak kitap: İlaç - Kitap ilaç gibidir; çünkü düşünceleri olgunlaştırır. (K34)

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma Türkçe öğretmeni adaylarının “bilgi” ve “kitap” kavramlarına ilişkin algılarını belirleyebilmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonucunda bilgi kavramına ilişkin 40 farklı metafor üretilmiş ve üretilen metaforlar 12 kavramsal

kategori altında toplanmıştır. Kitap kavramına ilişkin ise 38 farklı metafor üretilmiş ve üretilen metaforlar 11 kavramsal kategori altında toplanmıştır. Araştırma ile Türkçe öğretmeni adaylarının ürettiği metaforlar ve bunlara ilişkin açıklamaları incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının bilgi ve kitap kavramlarını önemli olarak gördükleri ve onlara göre her iki kavramın birbiriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Bilgi kavramına ilişkin 40 farklı metafor üretilmiştir. Türkçe öğretmeni adayları tarafından üretilen bu metaforlar “sınırsızlık / sonsuzluk olarak bilgi”, “yönlendirici / yol gösterici olarak bilgi”, “gereksinim olarak bilgi”, “canlı varlık olarak bilgi”, “felsefi metafor olarak bilgi”, “bir duygu belirtisi bilgi”, “bir araç olarak bilgi”, “yaşam kaynağı olarak bilgi”, “kaynak olarak bilgi”, “bir oluşum olarak bilgi”, “insanları etkileyen unsur olarak bilgi” ve “değer ifadesi olarak bilgi” olmak üzere 12 kategoride toplanmıştır. Öğretmen adayları tarafından en fazla metaforun üretildiği kategoriler “yönlendirici / yol gösterici olarak bilgi” (6, % 15) ve “felsefi metafor olarak bilgi” (6, % 15); en az metaforun üretildiği kategoriler ise “insanları etkileyen unsur olarak bilgi” (1, % 2.5) ve “değer ifadesi olarak bilgi” (1, % 2.5) kategorileridir. Türkçe öğretmeni adayları tarafından yönlendirici / yol gösterici olarak ifade ettikleri metaforlar “ışık”, “güneş”, “bilgelik”, “kitap”, “ar-kadaş” ve “yol”; felsefi metafor olarak ifade ettikleri metaforlar ise “sonsuz olan”, “hayata anlam katan”, “hiçbir şey bilmemek”, “insan kalbi”, “insana rehber” ve “can evi”dir. Saban’ın (2008) yaptığı araştırma da ise bilgi ile ilgili en çok tekrarlanan metaforların kitap, hazine ve su olmasına karşın en az tekrar edilen metaforların ise anahtar, televizyon ve oyun olduğu görülmektedir.

Kitap kavramına ilişkin 38 farklı metafor üretilmiştir. Türkçe öğretmenleri tarafından üretilen bu metaforlar “sınırsızlık / sonsuzluk olarak kitap”, “yönlendirici / yol gösterici olarak kitap”, “felsefi metafor olarak kitap”, “canlı varlık olarak kitap”, “bir araç olarak kitap”, “değer ifadesi olarak kitap”, “yaşam kaynağı olarak kitap”, “bir duygu belirtisi olarak kitap”, “insanları etkileyen unsur olarak kitap”,

“bir oluşum olarak kitap” ve “gereksinim olarak kitap” olmak üzere 11 kategoride toplanmıştır. Öğretmen adayları tarafından en fazla metaforun üretildiği kategori “sınırsızlık / sonsuzluk olarak kitap” (20, 15.8); en az metaforun üretildiği kategori ise “gereksinim olarak kitap” (1, 0.79) kategorisidir. Türkçe öğretmeni adayları tarafından sınırsızlık / sonsuzluk olarak ifade ettikleri metaforlar “okyanus”, “hazine”, “dünya”, “deniz”, “gökyüzü” ve “kuyu”; gereksinim olarak ifade ettikleri metafor ise “ilaç”tır. Özden (2017) ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada kitap için en çok arkadaş, dost ve hayat metaforları üretilirken Bektaş, Okur ve Karadağ (2014) tarafından ilkokul ve ortaokul öğrencileriyle yürütülen çalışmada ise kitap için en çok arkadaş, öğretmen ve insan metaforları üretilmiştir.

Araştırma sonuçlardan yola çıkılarak araştırmacılara ve uygulayıcılara şu önerilerde bulunulabilir:

- Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında öğretmen adaylarının bilgi ve kitap kavramlarına ilişkin algılarını nelerin etkilediğini inceleyen detaylı nitel çalışmalar yapılabilir.
- Öğretmen adaylarının bilgi ve kitap kavramlarına ilişkin olumlu bakış açıları dikkat çekmektedir. Onların kitap okuyarak bilgiye ulaşmaları teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- Arat, R. R. (2006). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Arat, R. R. (2008). *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig*. (3. Baskı). Ankara: Kabalcı Yayınevi.
- Aydın, İ. S. ve Pehlivan, A. (2010). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmen ve öğrenci kavramlarına ilişkin kullandıkları metaforlar. *Turkish Studies*, 5(3), 818-842.
- Balaban, T. ve Yapıcı, M. (2013). Türkçe öğretmen adaylarının tasavvufa ilişkin metaforları. *Turkish Studies*, 8(9), 745-755.

- Bektaş, M., Okur, A. ve Karadağ, B. (2014). İlkokul ve ortaokul son sınıf öğrencilerinde metaforik algı olarak kitap. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(2), 154-168.
- Ceran, D. (2015). Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe ders kitaplarına ilişkin metaforları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 121.
- Creswell, J. W. (2013). Beş nitel araştırma yaklaşımı. (2. Baskı). M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed.). *Nitel Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 69-110). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Çetinkaya, G. (2016). *Şeyh Ferîdüddin Attâr Mantıku't Tayr*. İstanbul: Semerkand.
- Göçer, A. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının 'kültür dil ilişkisi'ne yönelik metaforik algıları. *Turkish Studies*, 8(9), 253-263.
- Gömleksiz, M. N. (2013). Öğretmen adaylarının yabancı dil kavramına ilişkin metaforik algıları. *Turkish Studies*, 8(8), 649-664.
- Gün, M. (2015). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin Türkçe sözlük kavramına ilişkin metaforik algıları. *Turkish Studies*, 10(7), 447-466.
- Kolaç E. ve Aynal, S. (2015). İsveç'te yaşayan Türklerin Türkçe'ye yönelik metaforik algıları. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 65, 71-94.
- Özden, M. (2017). Ortaokul öğrencilerinin kitap ve kütüphane kavramına ilişkin metaforik algıları. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 1-34.
- Pilav, S. ve Elkatmış, M. (2013). Öğretmen adaylarının Türkçe kavramına ilişkin metaforları. *Turkish Studies*, 8(4), 1207-1220.
- Saban, A. (2008). İlköğretim I. kademe öğretmen ve öğrencilerinin bilgi kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *İlköğretim Online*, 7(2), 421-455.
- Şahin, N. (2017). Dede Korkut hikâyelerindeki metaforlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(1), 84-114.
- TDK. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tiryaki, E. N. ve Demir, A. (2016). Türkçe öğretmeni adaylarının yazma becerisine yönelik metaforik algıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 18-27.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). *Kütüphane İstatistikleri*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24675>, 17 Mayıs 2017.

- Ünal, T. F. ve Tekin, M. T. (2013). Eleştirel yazmaya ilişkin Türkçe öğretmeni adaylarının metaforik algıları. *Turkish Studies*, 8(13), 1595-1606.
- Yaşar, Ş ve Girmen, P. (2012). İlköğretim öğrencilerinin Türkçe dersi konuşma ve yazma sürecinde metaforlardan yararlanma durumları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 13-23.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN İŞ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ KONUSUNA YAKLAŞIMLARININ ÖN DEĞERLENDİRİLMESİ: SİNOP ÖRNEĞİ

Ayşenur USLU*

Melek ERSOY KARAÇUHA*

Huriye Demet CABAR*

Öz

Bu araştırma, Sinop Üniversitesi'nde öğrenim gören MYO öğrencilerinin iş sağlığı ve güvenliği konusuna yaklaşımlarının ön değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma tanımlayıcı nitelikte olup, Mayıs-Haziran 2016 tarihleri arasında, Sinop Üniversitesi Meslek Yüksekokulu ve Boyabat Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören ve mesleki olarak tehlike seviyesi en yüksek olan üç ayrı programdan araştırmayı kabul eden toplam 171 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma verisi, araştırmacılar tarafından sosyo-demografik özellikleri ve her bir program için farklı hazırlanan iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili mesleki olarak yaklaşımlarını belirlemeye yönelik 24 soruluk bilgi formları ile elde edilmiştir. Bu araştırma sonucunda, öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili yaklaşımları değerlendirildiğinde, her üç program için hem benzer hem de farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş güvenliği, Meslek Yüksekokulu, Elektrik, İnşaat, Çevre sağlığı.

A Preliminary Study of Approaches to the Occupational Health and Safety Issue of Vocational School Students: The Case of Sinop Province

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, auslu@sinop.edu.tr

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, melekersoy57@hotmail.com

* Doç. Dr, Sinop Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, gonener@hotmail.com

Abstract

This research was carried out to a preliminary study of approaches to the occupational health and safety issue of vocational school students who are currently studying at Sinop University. The research which is descriptive was carried out between May-June 2016 with a total of 171 students who are currently studying at Sinop University Vocational School and Boyabat Vocational School and have accepted this research from three separate programs with the highest level of occupational hazards. The research data was obtained through a 24-question form prepared differently for each program by the researchers to determine socio-demographic characteristics and their approaches to occupational health and safety. As a result of this research, when the approaches of students related to occupational health and safety are evaluated, both similar and different results have been obtained for all three programs.

Keywords: Occupational safety, Vocational School, Electric, Construction, Environmental health.

Giriş

İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) kavramı “çalışanların iş kazalarına uğramalarını önlemek, sağlıklı ve güvenli çalışma ortamları yaratmak için alınması gereken önlemler dizisi” şeklinde tanımlanmaktadır (Kılınç’tan aktaran Akyürek, Toygar, Eriş ve Top, 2011). İş sağlığı ve güvenliğinin amacı ise işyerlerinde meydana gelebilecek kaza ve meslek hastalıklarının nedenlerini, sonuçlarını ve önlenmesini inceleyerek çalışanların mesleki tehlikelere karşı korunmasını sağlamaktır. Bununla birlikte, iş yerleri üretim ve teknolojideki gelişmelerden doğrudan etkilendiğinden yeniliklerin takibini de zorunlu kılmakta ve meydana gelebilecek iş kazası, yaralanma, meslek hastalıklarının nedenlerinin ve korunma yollarının daha iyi anlaşılması ve farkındalığın oluşturulması eğitim eksikliğinin giderilmesiyle mümkündür (Yılmaz, 2009).

Farkındalık, kişinin mevcut durumda yaşadığı duyguların algılarını, düşüncelerin farkında olarak yargılayıcı olmayan bir tutumla yaklaşabilmesidir (Karavardar, 2015). Öğrenilebilen bir yeti olarak farkındalığın dikkati geliştirdiği ve

performansa katkıda bulunduğu görülmüştür (Şahin ve Yeniçeri, 2015). Özellikle çalışma hayatında çeşitli İSG uygulamalarıyla ya da eğitim yönteminin geliştirilmesiyle kişilerin ilgisini çekerek farkındalığı oluşturmak mümkündür. Böylelikle çalışanlarda farkındalık oluşturularak iş sağlığı ve güvenliği davranış haline gelebilir. Temelde bu eğitimlerle verilmek istenen İSG alışkanlığı olup her eğitim sonunda bireylerin güvenli davranış sergilemesini kazandırılmış olmasıdır (Topçuoğlu ve Özdemir, 2007).

Teknolojik yeniliklerin işyerlerine gelmesiyle birlikte kalifiye işgücüne de ihtiyaç hissedilmektedir. Buna karşın işgücünü oluşturan bireylerin çoğunlukla kırsal kesimden göç eden, düşük ücretle çalışan ve eğitimsiz işçilerden oluştuğu düşünüldüğünde, eğitim sorunu iş kazası ve hastalıklarındaki önemli nedenler arasında gösterilmektedir (Yılmaz, 2009; Önal, 2001). Bu sebeple de bireylerde güvenli çalışma kültürünün yerleştirilmesi amacıyla iş sağlığı ve güvenliği eğitimi sadece çalışma hayatındaki İSG eğitimleri ile sınırlandırılmamalı ve ilköğretimden üniversite eğitimi bitene kadar bu eğitimlerin devam ettirilmesi gerekmektedir (Güven, 2006; Karadurmuş, 2006; Yılmaz, 2007).

Meslek gruplarının çalışma durumlarına göre Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ÇSGB)'nin 27417 sayılı ve 25.11.2009 tarihli resmi gazetesinde yayınlanan İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Listesi Tebliği (2009)'nce; yıkım ve şantiyenin hazırlanmasının, elektrik tesisatı, sıhhi tesisat ve diğer inşaat tesisatı faaliyetlerinin, binanın tamamlanması ve bitirilmesi işlemlerinin çok tehlikeli sınıfta yer alması, su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetlerinin çok tehlikeli, tehlikeli ve az tehlikeli sınıflar içinde yer alması, inşaat teknolojisi programı, elektrik programı ve çevre sağlığı programı öğrencilerinin mezuniyet sonrası iş yaşamlarında, çok tehlikeli, tehlikeli, az tehlikeli alanlarda çalışabileceklerini düşündürmektedir. Bu nedenle, bu araştırmada Sinop Üniversitesi Meslek Yüksekokullarında öğrenim görmekte olan öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği konusuna yaklaşımlarının ön değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1. Materyal ve Metot

Araştırma, Mayıs-Haziran 2016 tarihleri arasında, Sinop Üniversitesi Meslek Yüksekokulu'nda ve Boyabat Meslek Yüksekokulu'nda bulunan ve İnşaat Teknolojisi Programı, Elektrik Programı ve Çevre Sağlığı Programı olmak üzere üç ayrı programdan araştırmayı kabul eden toplamda 171 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini yukarıda adı geçen programlarda okuyan öğrencilerin tamamı (n=514) oluşturmuş olup, evrenin tamamı örneklem kapsamına alınmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden 40 kız ve 131 erkek öğrenci araştırmanın örneklemine oluşturmuştur. Örneklem sayısının, evrenin %33'ünü temsil etmesi nedeniyle, çalışma konuyla ilgili ön değerlendirme olarak düzenlenmiştir. Araştırmaya katılmaya istekli ve daha önce iş sağlığı ve güvenliği hakkında özel bir eğitim almamış olan öğrenciler araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

1.1. Veri Toplama Araçları

Araştırma verisi, araştırmacı tarafından, sosyo-demografik özellikleri ve her üç bölümün öğrencileri için farklı hazırlanan iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili mesleki olarak yaklaşımlarını belirlemeye yönelik 24 soruluk bilgi formu ile elde edilmiştir. Araştırmacı tarafından, yüz yüze örneklem grubuna bilgi formu dağıtılarak doldurulması istenmiş ve hemen toplanmıştır. Bilgi formlarını doldurma işlemi ortalama 25 dk. sürmüştür.

1.2. Veri Değerlendirmesi

Araştırma verisi, SPSS 21.0 paket programı ile istatistik analizlerinden yararlanılarak değerlendirilmiştir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Kız öğrenci sayısının erkek öğrencilerden az olması ve çoğunlukla 2. sınıf öğrencilerinin araştırmaya katılmayı istemesi, cinsiyetler arasında karşılaştırma yapacak kadar kız ve erkek öğrenci sayılarının olmaması araştırmanın sınırlılığdır.

1.4. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma etiği açısından Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 09.06.2016 tarih ve 2016-10 karar numaralı etik kurul onayı, verilerin toplanması için Sinop Üniversitesi Meslek Yüksekokulu ve Boyabat Mes-

lek Yüksekokulu Müdürlüğü'nden yazılı ve sözlü izin ve araştırmaya alınacak öğrencilerden de yazılı ve sözlü onam alınmıştır.

2. Bulgular

Bu araştırmada Çevre Sağlığı Programı, İnşaat Teknolojileri Programı ve Elektrik Programında öğrenim gören ve araştırmaya katılmayı kabul eden toplam 171 öğrenciden elde edilen bulgular sosyo-demografik özellikler ve mesleki yaklaşımlar olarak değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ve çalışma durumlarının dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri ve Çalışma Durumlarının Dağılımı (n=171)

Bölgümlere Göre		İnşaat Teknolojisi		Çevre Sağlığı		Elektrik Programı		Toplam öğrenci	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Cinsiyet	Kız	33	86.8	30	46.9	68	98.6	131	76.6
	Erkek	5	13.2	34	53.1	1	1.4	40	23.3
Yaş	18≤yaş≤20	9	14.2	25	39.6	29	46.03	63	36.8
	21≤yaş≤24	21	23.3	39	43.3	30	33.3	90	52.6
	25≤yaş≤50	8	44.4	-	-	10	55.5	18	10.5
Sınıf	1. sınıf	0	-	30	46.9	3	4.3	33	19.3
	2. sınıf	38	100	34	53.1	66	95.7	138	80.7
Herhangi bir işte çalışma durumu	Evet	9	23.7	3	4.7	33	47.8	45	26.3
	Hayır	29	76.3	61	95.3	36	52.2	126	73.6
Herhangi bir işte daha önce çalışma durumu	Evet	36	94.7	45	70.3	60	87	141	82.4
	Hayır	2	5.3	19	29.7	9	13	30	17.5

Araştırmaya %23.3'ü kız ve %76.6'sı erkek olmak üzere inşaat teknolojisi, çevre sağlığı ve elektrik programlarında öğrenim görmekte olan toplam 171 öğrenci katılmıştır (Tablo 1). Araştırmaya katılan öğrencilerden çevre sağlığı programı için yaş ortalaması 21±1.26 (min.18-max.24), inşaat teknolojisi programı için yaş

ortalaması 24 ± 7.27 (min.19-max.50) ve elektrik programı için yaş ortalaması 23 ± 5.99 (min.19-max.47) olup bunlardan %19.3'ünü 1. sınıf, %80.7'sini 2. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. İnşaat teknolojisi programında okuyan öğrencilerden sadece 2. sınıf öğrencileri (38 kişi) anket çalışmasına katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden %73.6'sı şu an bir işte çalışmadıklarını, bununla birlikte %82.4'ünün ise daha önce herhangi bir işte çalışmadıkları tespit edilmiştir (Tablo 1).

Araştırmaya katılan öğrencilerin İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) ile ilgili mevzuatın gerekliliği ile ilgili soruya verdikleri cevapların dağılımı Tablo 2'de verilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin İSG mevzuatının gerekliliği ile ilgili soruya verdikleri cevapla ilgili olarak toplamda %93.6 oranında Evet cevabını verdikleri tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin İSG Mevzuatının Gerekliliği İle İlgili Soruya Verdikleri Cevapların Dağılımı (n=171)

		İnşaat Teknolojisi		Çevre Sağlığı		Elektrik Programı		Toplam öğrenci	
		n	%	n	%	n	%	n	%
İSG ile ilgili mevzuatın olması gerekliliği durumu	Evet	36	94.7	61	95.3	63	91.3	160	93.6
	Hayır	2	5.3	3	4.7	6	8.7	11	6.4

Araştırmaya katılan öğrencilerin İSG ifadesiyle daha önce karşılaşma oranı ve nerede karşılaştıklarının dağılımı Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin İş Sağlığı ve Güvenliği İfadesi İle Karşılaşma Durumları (n=171)

		İnşaat Teknolojisi		Çevre Sağlığı		Elektrik		Toplam	
		n	%	n	%	n	%	n	%
İş Sağlığı ve Güvenliği ifadesi ile daha önce karşılaşma durumu	Evet karşılaştım	36	94.7	60	93.7	60	86.9	156	91.2
	Hayır karşılaşmadım	2	5.3	4	6.2	9	13.0	15	8.8

Yanıtınız 'Evet' ise karşılaşma şekli	Kitle iletişim araçları (tv. radyo vb.)	3	7.8	6	9.3	1	1.4	10	6.4
	Facebook, Twitter gibi sosyal ağlar	3	7.8	4	6.2	5	7.2	12	7.6
	Öğrenimim sırasında	17	44.7	32	50	13	18.8	62	39.7
	Çalıştığım/çalışıyor olduğum iş yerinde	12	31.5	8	12.5	29	42.0	49	31.4
	Diğer	1	2.6	10	15.3	12	17.3	23	14.7

Araştırmaya katılan öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği kavramı ile karşılaşma oranı toplamda %91.2 olarak tespit edilmiştir (Tablo 3). Bunlar arasında inşaat teknolojisi programında okuyan öğrencilerin %44.7'si, çevre sağlığı programında okuyan öğrencilerin %50'si ve elektrik programında okuyan öğrencilerin %18.8'i önlisans öğrenimleri sırasında iş sağlığı ve güvenliği ifadesi ile karşılaştıklarını, bununla birlikte %6.4'ü kitle iletişim araçları, %7.6'sı sosyal ağlar ve %31.4'ü iş yerinde karşılaştığını bildirmiş, %14.7'lik kısmı ise diğer seçeneğini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan Çevre Sağlığı programı, İnşaat Teknolojileri programı ve Elektrik programı öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliğine mesleki yaklaşımlarının değerlendirildiği sorulara verdikleri cevapların dağılımı sırasıyla Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Çevre Sağlığı Programı Öğrencilerinin İş Sağlığı ve Güvenliğine Mesleki Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

Sorular	n	%
S1- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, hastanelerde kırmızı atık poşetleri içerisinde sizce hangi atık maddeler toplanmaktadır?	Evsel atık	1 1.6
	Geri dönüşümlü atık	6 9.4
	Tıbbi atık	41 64.1
	Radyoaktif atık	16 25

Tablo 4'ün devamı	n	%	
S2- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, tehlike kaynakları bir arada değerlendirildiğinde sizce hangisi bunun içerisinde yer almaz?	Titreşim durumu	24	37.5
	Aydınlatmaları yetersizliği	15	23.4
	Asit-baz	24	37.5
	Havalandırma yetersizliği	1	1.6
S3- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, sağlık ve güvenlik işaretleri yönetmeliğine göre aşağıda belirtilen işaret levhalarının anlamları sırasıyla sizce hangisidir?	Parlayıcı madde veya yüksek ısı- Toksik zehirli madde	14	21.9
	Oksitleyici madde- Parlayıcı madde veya yüksek ısı	37	57.8
	Toksik zehirli madde- Patlayıcı madde	8	12.5
	Patlayıcı madde- Oksitleyici madde	5	7.8
S4- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, iş hijyeni kavramında iş sağlığını tehdit edebilecek aşağıdaki unsurlardan hangisi için sizce önleme çalışması yapılması beklenemez?	Toz maskesi kullanımı	11	17.2
	Kimyasal nitelikli tehlikeler	6	9.4
	Fiziksel ve ergonomik tehlikeler	13	20.3
	İşçi işveren ilişkisini bozucu nitelikli tehlikeler	34	53.1
S5- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, mesleki hastalıklarından korunmada en etkili yaklaşım sizce hangisidir?	Tehlikenin kaynakta kontrolü	22	34.4
	Kişisel koruyucu uygulamalar	19	29.7
	İşe giriş muayenesi	8	12.5
	Sağlık eğitimi	15	23.4
S6-İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, 2872 Sayı ve 11/8/1983 tarihli "Acil Durum Planlarını Yönetmelikle Belirlenen Usul ve Esaslara Uygun Olarak Hazırlamayan ve Bu Planların Uygulanması için Gerekli Tedbirleri Almayan, Ekip ve Ekipmanları Bulundurmamayanlar ile Yerel, Bölgesel ve Ulusal Acil Durum Planlarına Uymayanlar" (Resmi Gazete, 1983) için cezai işleme tabi tutulmasıyla ilgili kanun sizce aşağıdakilerden hangisidir?	Sosyal Sigortalar Kanunu	27	42.2
	Çevre Kanunu	20	31.3
	Devlet Memurları Kanunu	6	9.4
	Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu	11	17.2

Tablo 4'ün devamı		n	%
S7- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri sizce atıksu arıtma tesislerinde karşılaşılabilecek kimyasal risk etmenleridir? (I. Evsel atıklardan kaynaklanan bulaşıcı hastalıklar, II. Böcek, sinek veya fare kaynaklı bulaşıcı hastalıklar, III. Atıksu arıtma kimyasallarının ozon gibi oksitleyiciler, güçlü asitler veya bazlarla, sedimantasyon veya flotasyon destekleyiciler gibi solunum veya ağız yolu ile alınması sonucu ortaya çıkan kronik zehirlenmeler, IV. Atıksu temizleme solüsyonu, asit veya baz solüsyonlarının kontaminasyonu sonucu meydana gelen cilt hastalıkları, V. Makine ve ekipmanlardan kaynaklanan yüksek ses, VI. Hava koşulları)	I-II-III	18	28.1
	I-IV-V	12	18.8
	III-IV	29	45.3
	Yalnız III	5	7.8
S8- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri sizce çevre yönetim sistemi standardıdır? (I. OHSAS 18001 II. ISO 9001 III. ISO-14001)	I-II	8	12.5
	Yalnız III	31	48.4
	Yalnız I	14	21.9
	Hepsi	11	17.2
S9- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, meslek hastalıklarından korunmada en etkili yaklaşım sizce hangisidir?	Sağlıklı beslenme ve spor yapma	3	4.7
	Maske ve eldiven kullanılması	31	48.4
	Tehlikenin kaynakta kontrolü	26	40.6
	İşveren- işyeri hekimi ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi	4	6.3
S10-İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, tozlara bağlı mesleki akciğer hastalıklarından korunma bakımında sizce en fazla yarar sağlayan yöntem hangisidir?	Toz maskesi kullanımı	23	35.9
	Mentollü nefes açıcıların kullanılması	14	21.9
	İşyeri zemininin belirli periyotlarla ıslatılması	5	7.8
	Ortamda toz kontrolü uygulamalarının gerçekleştirilmesi	22	34.4

Tablo 4 'ün devamı		n	%
S11- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, kimyasal madde depolarında aşağıdaki özelliklerden hangisinin sizce aranmasına gerek yoktur?	Havalandırmanın alttan ve üstten olmak üzere karşılıklı sağlanmalıdır	18	28.1
	Depoların drenaj hattı şehir kanalizasyon hattına doğrudan bağlanmalıdır.	24	37.5
	Deponun işyerinin diğer bölümlerinden ayrı bir bölüm halinde konuşlandırılması gerekmektedir.	16	25.0
	Depo inşa malzemesi içine konulacak kimyasal maddelerden etkilenmeyecek nitelikte olmalıdır.	6	9.4
S12-İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, aşağıdaki mesleklerden sizce hangisi ilgili mevzuat hükümlerine göre işyerlerinde İSG hizmetleri için görevlendirilebilecek diğer sağlık personeli tanımı kapsamında değildir?	Çevre sağlığı teknisyeni	19	29.7
	Acil tıp teknisyeni	17	26.6
	Sağlık memuru	6	9.4
	Biyolog	22	34.4
S13- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, aşağıdakilerden sizce hangisi basit boğucu gazlar sınıfında değerlendirilmelidir?	Karbondioksit	21	32.8
	Kükürt oksit	13	20.3
	Hidrojen sülfür	6	9.4
	Karbon monoksit	24	37.5
S14- ILO teriminin açılımı sizce hangisidir?	Uluslararası İş Güvenliği Örgütü	29	45.3
	Uluslararası Çalışma Örgütü	14	21.9
	Uluslararası Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimi	13	20.3
	Dünya Sağlık Örgütü	8	12.5
S15- EU-OHSA teriminin açılımı sizce hangisidir?	Avrupa İnsan Sağlığı ve Güvenliği Örgütü	9	14.1
	Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı	24	37.5
	Avrupa İşyerleri Güvenlik Denetleme Ajansı	16	25.0
	Avrupa İşyerleri Sağlığı ve Güvenliği Birimi	15	23.4

Araştırmaya katılan ve Çevre Sağlığı programında öğrenim gören öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliğine mesleki olarak yaklaşımlarının değerlendirilmesiyle

ilgili ifadelerde hastanelerdeki kırmızı atık poşetleri içerisinde toplanacak maddelerin tıbbi atık olduğunu %64.1'inin, sağlık ve güvenlik işaretleri yönetmeliğine göre, belirtilen işaret levhalarının anlamaları sırasıyla oksitleyici madde-patlayıcı madde-yüksek ısı olduğunu %57.8'inin belirttiği tespit edilmiştir (Tablo 4).

Araştırmaya katılan ve İnşaat Teknolojisi programında öğrenim gören öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliğine mesleki olarak yaklaşımlarının değerlendirilmesi ile ilgili ifadelerden elektrik çarpma tehlikesi olan makinelerde bakım ve onarım çalışmaları esnasında, alınması gereken en etkili önlem olarak %73.7'sinin sistemin enerjisinin kesilmesi gerektiğini belirttiği tespit edilmiştir (Tablo 5).

Araştırmaya katılan ve Elektrik Programında öğrenim gören öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliğine mesleki olarak yaklaşımlarının değerlendirilmesi ile ilgili ifadelerden elektrik kazalarının oluş nedenleri için %76.8'inin öğrencini yalıtımla ilgili problemlerin, dikkatsizlik ve özen göstermeme, iş disiplinine-kurallara uymama, cihazların iyi topraklanmaması, talimat olmadan arızaya müdahale etmek olarak ifade ettikleri belirlenmiştir (Tablo 6).

Tablo 5: Araştırmaya Katılan İnşaat Teknolojileri Programı Öğrencilerinin İş Sağlığı ve Güvenliğine Mesleki Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

Sorular	n	%
S1- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından yapı iskeleleri için sizce alınacak tedbirler içerisinde yer almaz?	Sorumlu teknik elemanın denetimi altında iskelenin kurulması veya sökülmesi	8 21.1
	En az üç ay arayla muayene ve kontrol edilmesi ve sonuçların dokümanite edilmesi	7 18.4
	Fırtınalardan sonra kontrolünün yapılması	18 47.4
	Levhaların taşıyabileceği maksimum ağırlığın iskele üzerine yazılarak asılması	5 13.2
S2-İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından elektrik çarpma tehlikesi olan makinelerde bakım ve onarım çalışmaları esnasında, alınması gereken en etkili önlem sizce hangisidir?	Sisteme gelen enerjinin engellenmesi	28 73.7
	Tehlikeli alanın işaretlenmesi	3 7.9
	Çalışma alanının topraklanması	4 10.5
	Kişisel koruyucunun kullanılması	3 7.9

Tablo 5'in devamı	n	%	
S3- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından sizce bir işaretçi, iş makinesi operatörüne aşağıdaki işaretleri göstererek hangi manevraları yapmasını istiyor?	Yükü sağa (işaretçinin sağ) yatay mesafede ileri taşı. Tamam	16	42.1
	Yükü sola (işaretçinin sağ) taşı. Yukarı kaldır. Tamam.	8	21.1
	Sağdaki (işaretçinin sağ) yükü düşey mesafede yukarı kaldır. Tamam.	12	31.6
	Soldaki (işaretçinin sağ) yükü düşey mesafede indir. Tamam.	2	5.3
S4- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından yıkım İşlerinde yıkılacak kısmın etrafında sizce en az ne kadar güvenlik alanı bırakılmalıdır?	Yapı yüksekliğine eşit	9	23.7
	Yapı yüksekliğinin iki katına eşit	17	44.7
	5 m	5	13.2
	10 m	7	18.4
S5- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından mesleki hastalıklarından korunmada en etkili yaklaşım sizce hangisidir?	Tehlikenin kaynakta kontrolü	6	15.8
	Kişisel koruyucu uygulamalar	14	36.8
	İşe giriş muayenesi	5	13.2
	Sağlık eğitimi	13	34.2
S6- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından yapı alanındaki çalışma yerleri, baraka ve yol aydınlatılmasında kullanılması gerekli olan suni ışığın rengi sizce nasıl olmalıdır?	Sarımtırak renkte	8	21.1
	Güçlü beyaz renkte	15	39.5
	Sinyallerin ve işaretlerin algılanmasını engellemeyecek şekilde	9	23.7
S8- İSG bakımından inşaat işlerinde yüksekte yapılan çalışmalarda düşmeyi önlemek için yapılacak korkuluklarda en az; bir trabzan, orta seviyesinde bir ara korkuluk ve.... bulunacaktır cümlesinde noktalı yere sizce aşağıdakilerden hangisinin gelmesi gerekmektedir?	Tabanında topukluğun bulunması	12	31.6
	Aralarında yeterli genişliğin bırakılması	7	18.4
	Korkuluk çaprazlarının bulunması	13	34.2
	Aralarında yeterli yüksekliğin bulunması	6	15.8

Tablo 5'in devamı		n	%
S9- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından kazı çalışmaları esnasında olası göçük tehlikelerinin engellenmesi için önlem olarak sizce kazı içine kurulan sistem aşağıdakilerden hangisi olmalıdır?	Güvenlik ağı	17	44.7
	Korkuluk	7	18.4
	İksa	11	28.9
	Mesnet	3	7.9
S10- Sağlık ve güvenlik işleriyle ilgili sizce aşağıdaki konulardan hangileri konuyla ilgili yetkili kişilerce yürütülmelidir? (I. Güvenlik işaretlerinde düzenleme, II. Yol ve yaya geçişleri, bariyer ve korkuluk gibi inşaat çalışmaları, III. Geçit, iskele, platformların ve merdivenlerin kontrol edilmesi, IV. Çalışma gruplarının her birine kendileri ile ilgili olarak güvenlik planlarının verilmesi, V. Tahliye ve acil durum planları)	Yalnız i	7	18.4
	i. ii. iii	6	15.8
	i. ii. iv	5	13.2
	Hepsi	20	52.6
S11- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından meslek hastalıklarından korunmada en etkili yaklaşım sizce hangisidir?	Sağlıklı beslenme ve spor yapma	3	7.9
	Maske ve eldiven kullanılması	13	34.2
	Tehlikenin kaynakta kontrolü	10	26.3
	İşveren-işyeri hekimi ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi	12	31.6
S12- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından aşağıdakilerden hangisi sizce iş güvenliği uzmanlarının sorumlulukları arasında yer almaz?	Güvenlik denetimlerinin yürütülmesi	5	13.2
	Şirketin Sağlık ve güvenlikle ilgili taahhüdünü oluşturarak yürütmek	18	47.4
	Eğitim verme	10	26.3
	Risk analizinin yapılması	5	13.2
S13- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından şantiyeye giren ziyaretçilere sizce iş güvenliği açısından hangisi uygulanmalıdır?	Özel bir uygulama yapılmamalıdır.	8	21.1
	Sadece kişisel koruyucu donanımların verilmesi yeterlidir.	7	18.4
	Araçla içeri girmeleri engellenmelidir.	1	2.6
	Kişisel koruyucu donanımların verilmesi ve iş güvenliği kurallarının açıklanması sağlanmalıdır.	22	57.9

Tablo 5'in devamı		n	%
S14- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından kapalı alanlarda bulunması gereken acil çıkış kapıları için aşağıdaki ifadelerden hangisi sizce yanlıştır?	Kapıların içe doğru açılması sağlanmalıdır	18	47.4
	Acil durum esnasında çabuk ve zahmetsizce açılacak şekilde tasarlanmalıdır	15	39.5
	Kilitli ve bağlı şekilde tutulmamalıdır	4	10.5
	Raylı veya döner şekilde tasarlanmamalıdır	1	2.6
S15- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından şantiyelerde düşme ihtimalinin yüksek olduğu iskele kenarları ve döşeme boşlukları için alınacak önlemlerde sizce hangisi önce gelmelidir?	Korkulukları yapmak	13	34.2
	Gerekli ikaz levhalarını koymak	11	28.9
	Güvenlik şeridini çekmek	8	21.1
	Güvenlik kemeri takılmasını sağlamak	6	15.8
S16- ILO teriminin açılımı sizce hangisidir?	Uluslararası İş Güvenliği Örgütü	15	39.5
	Uluslararası Çalışma Örgütü	6	15.8
	Uluslararası Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimi	10	26.3
	Dünya Sağlık Örgütü	7	18.4
S17- EU-OHSA teriminin açılımı sizce hangisidir?	Avrupa İnsan Sağlığı ve Güvenliği Örgütü	17	44.7
	Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı	11	28.9
	Avrupa İşyerleri Güvenlik Denetleme Ajansı	7	18.4
	Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Birimi	3	7.9

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Elektrik Programı Öğrencilerinin İş Sağlığı ve Güvenliğine Mesleki Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi

Sorular	n	%
S1- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, yanıcı patlayıcı ve parlayıcı maddelerin üretildiği, işlendiği veya depolandığı yerler; yağ, boya ve diğer parlayıcı sıvıların bulunduğu binalar ile üzerinde çıkıntılar veya su depoları gibi yüksek yerler bulunan binalar yıldırıma karşı mevzuata göre yapılacak yıldırımlik tesisatı ile uygun kapasitedeki hava hatları ile korunacaktır. Cümleyi tamamladığınızda boşluğa gelebilecek ifadelerden hangisi sizce en uygundur?	Sigorta	17 24.6
	Paratoner	29 42.0
	Parafudr	19 27.5
	Akım trafosu	4 5.8

Tablo 6'nın devamı		n	%
S2-İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, elektrik çarpması riski bulunan makinelerde bakım ve onarım çalışması yapılması gerektiğinde yapılması gereken en etkili yöntem sizce hangisidir?	Sistemin enerjisinin kesilmesi	51	73.9
	Tehlikeli alanın işaretlenmesi	4	5.8
	Çalışma bölgesinde topraklama yapılması	9	13.0
	Kişisel koruyucuların kullanılması	5	7.2
S3- Alçak gerilim devrelerinde elektrik çarpması meydana gelmesi durumunda kalpte düzensiz atışların oluşması sizce aşağıdakilerden hangisi ile ifade edilir?	Fibrilasyon	27	39.1
	Heyecan	13	18.8
	Travma	26	37.7
	Tansiyon	3	4.3
S4- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından mesleki hastalıklardan korunmada en etkili yaklaşım sizce hangisidir?	Tehlikenin kaynakta kontrolü	8	11.6
	Kişisel koruyucu uygulamalar	25	36.2
	İşe giriş muayenesi	12	17.4
	Sağlık eğitimi	24	34.8
S5- İSG bakımından parlayıcı ve patlayıcı maddelerin bulunduğu ve yakınındaki yerlerde statik elektrik yüklerinin meydana gelmemesi amacıyla aşağıdakilerden hangisi sizce alınacak tedbirler arasında yer almaz?	Topraklama yapmak	21	30.4
	Iyonizasyon işlemi	15	21.7
	Ayırıcı transformatör kullanımı	15	21.7
	Nemlendirme yapmak	18	26.1
S6-İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, sağlık ve güvenlik işaretleri yönetmeliğine göre aşağıda belirtilen işaret levhalarının anlamları sırasıyla sizce hangisidir?	Muhafazaları açmadan önce fişleri prize takmayınız-Pano altındaki yalıtkan paspası kaldırmak yasaktır-Enerji hatlarına yaklaşma-Dikkat elektrik devrede	16	23.2
	İş bittiğinde fişleri prizden çıkarınız- Pano altındaki yalıtkan paspası kaldırmak yasaktır- Panoda çalışırken yalıtkan eldiven kullan-Dikkat elektrik devrede	31	44.9
	Dikkat elektrik devrede-Pano altındaki yalıtkan paspası kaldırmak yasaktır-Eldivensiz girilmez-Şalteri indiriniz	6	8.7
	Dikkat elektrik devrede- Enerji hattına yaklaşma-Panoda çalışırken yalıtkan eldiven kullan-Şalteri indiriniz	16	23.2

Tablo 6'nın devamı	n	%
S7- İSG açısından elektrik kesilmesinin ardından yeraltı kablolarında yapılacak bir işlemden sağlamak amacıyla üzerinde çalışılan kabloların tüm iletkenleri kısa devre yapılarak ve topraklama işlemi gerçekleştirilmelidir. (Noktalı alanı sizce uygun şekilde doldurunuz)	Kapasitif boşalmanın oluşmasını	19 27.5
	Akım boşalmasının oluşmasını	13 18.8
	Statik yük boşalmasının oluşmasını	27 39.1
	Gerilim boşalmasının oluşmasını	10 14.5
S8- İSG bakımından, elektrik şebekelerinin bakımı, onarımı ve yenilenmesi işlemlerinden önce, bu şebekelerden elektrik sağlayan kullanıcılarda bağlı olup olmadığı incelenerek.....olup olmadığına bakılmalıdır. (Noktalı alanı sizce uygun şekilde doldurunuz)	Jeneratör- ters besleme	34 49.3
	Akümülatör-ters besleme	13 18.8
	Jeneratör-akım	15 21.7
	Etkili cihaz-jeneratör	7 10.1
S9- Sizce sıfırlamanın tanımı aşağıdakilerden hangisidir?	Madeni kısımların toprak ile elektriksel bağlantısının yapılması	11 15.9
	Elektrikle çalışan makine ve araçların şasesinin nötr iletkenine bağlanmış olması	33 47.8
	Devreyi kesen koruma cihazının yerleştirilmesi	19 27.5
	Yerleri sabitleştirilmiş elektrikli makine ve araçlar ile elektrik panolarının tabanında tahta ızgara, lastik paspas kullanılması	6 8.7
S10-İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, sizce aşağıdakilerden hangisi elektrikle çalışmalarda risk etmenleri arasında yer almaz?	Topraklanması ya da gerekli yalıtımı yapılmamış makine veya aletlerin çıplak metal kısımlarına temas edilmesi	10 14.5
	Gereken talimatlar hazırlanmadan ve izinsiz olarak çalışanların arızayı gidermeye çalışmaları	8 11.6
	Elektrik tesisatının ehil kişilerce döşenmemesi, bakım ve onarımının gerçekleştirilmemesi	13 18.8
	Kişilerin işlerini benimsemeyerek ve önemsemeyerek çalışmaları	38 55.1

Tablo 6'nın devamı		n	%
S11-İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, sizce aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri elektrik kazalarının oluş nedenleri arasında yer almaktadır?	I-IV-V	6	8.7
	II-III	4	5.8
	I-III-V	6	8.7
I. Yalıtımla ilgili problemler	Hepsi	53	76.8
II. Acelecilik, dikkatsizlik ve özen göstermeme			
III. İş disiplinine/kurallara uymama			
IV. Cihazların iyi topraklanmaması			
V. Talimat olmadan arızaya müdahale			
S12-İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından meslek hastalıklarından korunmada en etkili yaklaşım sizce hangisidir?	Sağlıklı beslenme ve spor yapma	11	15.9
	Maske ve eldiven kullanılması	30	43.5
	Tehlikenin kaynakta kontrolü	14	20.3
	İşveren- işyeri hekimi ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi	14	20.3
S13-İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, kontrolü ve onarımı yapılması istenen makine ve elektrik devrelerinin yeniden kurulumu esnasında sizce aşağıdakilerden hangisi yapılmamalıdır?	Motorun veya cihazın enerji kaynağı bağlantısının kesilmeli	13	18.8
	Akım kesici anahtarlar kapalı durumda bulunmalı	25	36.2
	Onarım bitirilmeden devreye akım verilmemeli	19	27.5
	Çalışma yerinde gerilimin olmadığı tespit edildikten sonra işe başlanmalı	12	17.4
S14- İş Sağlığı ve Güvenliği bakımından, sizce aşağıdakilerden hangisi elektrik bakım onarım çalışmaları esnasında alınacak güvenlik önlemleri arasında yer almaz?	Kişisel koruyucu donanım (bare, yalıtkan altlığı bulunan ayakkabı, iş elbisesi, vb.) kullanılmalı	11	15.9
	Yalıtkan eldivenler, çalışırken ince iş dışında çıkarılmamalı	34	49.3
	Durulan zeminin yalıtkanlığı sağlanmalı	15	21.7
	Sapı iletken olmayan aletler kullanılmalı	9	13.0

Tablo 6'nın devamı		n	%
S15-ILO teriminin açılımı sizce hangisidir?	Uluslararası İş Güvenliği Örgütü	26	37.7
	Uluslararası Çalışma Örgütü	18	26.1
	Uluslararası Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimi	13	18.8
	Dünya Sağlık Örgütü	12	17.4
S16-EU-OHSA teriminin açılımı sizce hangisidir?	Avrupa İnsan Sağlığı ve Güvenliği Örgütü	16	23.2
	Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı	21	30.4
	Avrupa İşyeri Güvenliği Denetleme Ajansı	14	20.3
	Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Birimi	18	26.1

Araştırmaya katılan öğrencilerin her üç program öğrencilerine sorulan ortak soru olan ILO teriminin açılımı sorusuna çevre sağlığı programı öğrencilerinin Tablo 4'e göre %45.3'ünün Uluslararası İş Güvenliği Örgütü cevabını verdikleri, aynı soruya inşaat teknolojisi programı öğrencilerinin Tablo 5'e göre %39.5'inin Uluslararası İş Güvenliği Örgütü cevabını verdikleri ve elektrik programında okuyan öğrencilerin ise Tablo 6'ya göre %37.7'sinin Uluslararası İş Güvenliği Örgütü cevabını verdikleri tespit edilmiştir. Yine ortak olarak sorulan bir diğer soru olan EU-OHSA teriminin açılımı sorusuna çevre sağlığı programı öğrencilerinin Tablo 4'e göre %37.5'inin Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı cevabını verdikleri, aynı soruya inşaat teknolojisi programı öğrencilerinin Tablo 5'e göre %44.7'sinin Avrupa İnsan Sağlığı ve Güvenliği Örgütü cevabını ve elektrik programında okuyan öğrencilerin ise Tablo 6'ya göre %30.4'ünün Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı cevabını verdikleri saptanmıştır.

Araştırmaya katılan elektrik programı ve inşaat teknolojisi programlarına ortak olarak sorulan elektrik çarpma tehlikesi olan makinelerde bakım ve onarım çalışmaları esnasında, alınması gereken en etkili önlem sizce hangisidir? sorusuna inşaat programı öğrencilerinin Tablo 5'e göre %73.7'sinin sistemin enerjisinin kesilmesi cevabını verdikleri bununla birlikte aynı soruya elektrik programı öğrencilerinin de Tablo 6'ya göre %73.9'unun sistemin enerjisinin kesilmesi cevabını verdikleri tespit edilmiştir.

3. Tartışma

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular konu ile ilgili mevcut literatürlerle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yapılan bu araştırma sonucunda araştırmaya katılan ve İnşaat Teknolojisi programında öğrenim gören öğrencilerin; büyük çoğunluğu tarafından doğru cevap verdiği sorular arasında iş sağlığı ve güvenliği bakımından, elektrik çarpma tehlikesi olan makinelerde bakım ve onarım çalışmaları esnasında, alınması gereken en etkili önlem sorusu ile öğrencilerin yarısından fazlasının sağlık ve güvenlik işleri bu konuda yetkilendirilmiş belirli kişiler tarafından yürütülmesi sırasında kapsadığı konuların sorulduğu soru ve şantiyeye giren ziyaretçilerin iş güvenliği açısından uygulaması gereken yaklaşım soruları olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte araştırma sonucuyla ilgili literatürle ilgili araştırmaya katılan öğrencilerin az bir oranda yapı iskelesinde alınacak önlemlerle ilgili soru ile meslek hastalıklarından korunmak için en etkili yaklaşımın sorulduğu sorulara doğru cevap verdiği yapılan bu araştırma sonucunda tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Elektrik Programında öğrenim gören ve araştırmaya katılan öğrencilerin ise en fazla doğru yanıt verdikleri soruların elektrik çarpma tehlikesi olan makinelerde bakım ve onarım çalışmaları esnasında, alınması gereken en etkili önlem sorusu ile elektrik kazalarının oluş nedenleri arasında yer alan sebepler olduğu tespit edilmiş ve en az doğru cevapladıkları sorunun ise mesleki hastalıklardan korunmada en etkili yaklaşım sorusu olduğu saptanmıştır. İnşaat sektöründe meydana gelen başlıca kaza tipleri incelendiğinde, Müngen (2011) tarafından yapılan çalışmada insan düşmesi şeklinde meydana gelen ve ölümlü sonuçlanan kazaların ilk sırada olduğu ve elektrik çarpması, malzeme düşmesi, yapı makinası kazaları, yapı kısmının çökmesi, şantiye içi trafik kazaların ise bunu takip ettiği belirtilmiştir. Ayrıca ölümlü sonuçlanan diğer bir kaza çeşidinin elektrik tehlikesine maruz kalınması şeklinde gerçekleştiği ve bununla birlikte en çok elektrik akımına kapılma olaylarının; yapı yakınındaki elektrik hattına iletken malzemeye teması, bina inşaatlarında donatı çubuklarının teması veya betonun sulanması sırasında, hortumdan çıkan suyun hatlara teması sonucu

şeklinde meydana geldiği ve meydana gelen bu durumların ise inşaat sektörü için elektrik işlerinin dikkatle üzerinde durulması gereken bir konu olduğu ifade edilmiştir. Yılmaz ve Tan (2015) da çalışmasında inşaat sektörünün, bünyesinde tehlikeli üretim süreçleri ve emek yoğun özelliği nedeniyle, gerek yaralanmalı gerekse ölümlü kaza sayısı bakımından ilk sıralarda yer aldığını bildirmiştir. İş kazası çoğunlukla çalışanların güvenli olmayan hareketlerinden kaynaklanmakta olup iş kazaları ve meslek hastalıklarının en önemli sebepleri arasında disiplinsiz davranışlar, eğitimsizlik, kurallara aykırı davranma, iş sağlığı ve güvenliği konusundaki bilinçsizlik yer almaktadır (Richardsson ve Impgaard, 2004). Endüstride en önemli ihtiyaçlardan biri de üstün nitelikli teknik insan gücü olduğuna göre, iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerine de gereken önemin verilmesi de kaçınılmazdır (Sarıkaya, Güllü, Seyman, 2009).

Sinop Üniversitesi öğrencileriyle yapılan bu araştırma sonucunda öğrencilerin konu ile ilgili belli oranda bilgi sahibi olması literatürdeki bu konudaki eğitimin/bilginin önemli olduğunu belirtmesi ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca bu sonuç öğrencilerin eğitimleri sırasında iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili alınan bilgilerin mezuniyet sonrası iş yaşamlarında önemli bir yere sahip olduğunu bu nedenle de konu ile ilgili eğitimin değerli olduğunu düşündürmektedir.

Çevre Sağlığı programında öğrenim gören ve araştırmaya katılan öğrencilerin mesleki yaklaşım sorularına verdikleri cevaplar incelendiğinde ise en fazla bilinen soruların büyük bir oran ile hastanelerde kırmızı atık poşetleri içerisinde toplanılan atık maddeleri ile yarısı oranında sağlık ve güvenlik işaretleri yönetmeliğine göre işaret levhalarının anlamlarının sorulduğu sorular olduğu tespit edilmiştir. En az doğru cevabın alındığı soru olarak ise iş hijyeni kavramında iş sağlığını tehdit edebilecek unsurlardan hangi etmenin önleme çalışması yapamayacağı sorusu olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Gürbüz (1994) çalışmasında, iş hijyeni, üretim ve hizmet sektörlerinde çalışanların sağlığını olumsuz etkileyebilecek olan kimyasal, fiziksel, biyolojik, psikolojik ve ergonomik risk faktörlerinin tanınarak ölçülmesini ve kontrolünü amaçladığını belirtmektedir. Araştırma sonucunda öğrencile-

rin konu ile ilgili belli oranda bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir. Literatürde de hijyenin ve kimyasal risk faktörlerinin sağlık için önemli olduğunu belirtmesi bu konudaki eğitimin/bilginin önemli olduğunu ve bu konu ile ilgili eğitimlerin sürekliliğini düşündürmektedir.

ILO ve EU-OHSA terimlerinin açıklamalarını doğru ifade etme durumu sorularına ilişkin olarak her üç programda okuyan öğrencilerin de yüksek oranda doğru cevap vermediği tespit edilmiştir (Tablo 4-6). Ancak bu araştırmada elde edilen ILO ve EU-OSHA terimlerinin açıklama verilen doğru yanıtların çok yüksek olmamasının sebebi olarak sıklıkla bu terimlerin kısa adları ile kullanılması nedeniyle olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Araştırma sonucunda, öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili yaklaşımları değerlendirildiğinde, her üç program için hem benzer hem de farklı sonuçlar elde edilmiştir. İnşaat Teknolojileri ve Elektrik Programı için en fazla makinaların bakım ve onarım çalışması ile ilgili etkili yöntemi tercih etme durumlarının oran olarak yüksek olduğu, Çevre Sağlığı programı için ise atık maddelerin toplama şekli ile işaret levhalarının anlamalarını tercih etme durumlarının oran olarak yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. İş gücüne kazandırılacak olan özellikle alanındaki bu öğrencilerin mezuniyet sonrası meslek yaşamlarında da iş kazası ve meslek hastalıklarından korunmaları için eğitimin sürekli olması önerilmektedir. Bu konuyla ilgili ileri analiz gerektiren çalışmaların yapılmasının da alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akyürek, Ç.A., Toygar, A.A., Eriş, H. ve Top, M. (2011). Buzdağının görünmeyen kısmı: iş kazaları ve meslek hastalıklarının yönetsel yansımaları, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*. 14(2), 125-149.
- Gürbüz, H. (1994). *Endüstri hijyeni*. (1. Basım). Ankara: Somgür Eğitim Hizmetleri Yayın.

- Güven, R. (2006). Güvenlik kültürü oluşumunda eğitimin önemi. *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 30, 3-11.
- Karadurmuş, S. (2006). İş sağlığı ve güvenliğinin eğitime entegrasyonu iyi uygulama örnekleri. *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 30, 62-69.
- Karavardar, G. (2015). İş yaşamında farkındalık: iş-aile dengesi ve iş performansı ile ilişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 186-199.
- Müngen, M.U. (2011). İnşaat sektörümüzdeki başlıca iş kazası tipleri. *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, 469(5), 32-39.
- Önal, B. (2001). Küreselleşmenin iş sağlığına etkisi. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 5, 8-12.
- İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Listesi Tebliği. (25.11.2009). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ÇSGB)'nın 27417 sayılı Resmi Gazetesi, Ek-1.
- Çevre Kanunu. (11.08.1983). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2872 sayı ve 1983 tarihli Resmi Gazetesi, 5916-6, s. 14.
- Rikhardsson, P.M. ve Impgaard, M. (2004). Corporate cost of occupational accidents: an activity-based analysis. *Accident Analysis & Prevention*, 36, 173-182.
- Sarıkaya, M., Güllü, A., ve Seyman, M.N. (2009). Meslek Yüksek Okullarında iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verilmesinin önemi (Kırıkkale Meslek Yüksek Okulu örneği). *TUBAV Bilim Dergisi*, 2(3), 327-332.
- Şahin, H.Ş. ve Yeniçeri, Z. (2015). Farkındalık üzerine üç araç: psikolojik farkındalık, bütünlüyci kendilik farkındalığı ve Toronto bilgece farkındalık ölçekleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30(76), 48-64.
- Topçuoğlu, H. ve Özdemir, Ş. (2007). İş sağlığı ve güvenliğinde davranış değişikliği yaratma süreci. *Mühendis ve Makina*, 567, 10-15.
- Yılmaz, F. (2007). Çağdaş bir çalışma yaşamının anahtarı: iş sağlığı ve güvenliği eğitimi, ülkemiz ve Avrupa örneği. *İş Güvenliği Dergisi*, 9, 26-30.
- Yılmaz, F. (2009). İş sağlığı ve güvenliğinde okul eğitiminin önemi: modern örnekler ışığında iş sağlığı ve güvenliği lisans eğitiminin ülkemizde uygulanabilirliği. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 11(1), 107-138.
- Yılmaz, F. ve Tan, O. (2015). Bir inşaat şantiyesinde iş kazalarının neden olduğu iş-günü kayıplarının işverene maliyetinin belirlenmesi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(14), 43-156.

ÇOCUK VE ERGENLERDE DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU VE SALDIRGANLIK

Elif ULU ERCAN*

Öz

DEHB çocukluk çağında %5-7 sıklıkta görülen ve tedavi edilmediğinde psikiyatrik, akademik ve sosyal sorunlara yol açabilen nörobiyolojik bir bozukluktur. DEHB üzerinde oldukça fazla çalışma yapılmış bozukluklardan biri olmasına karşın DEHB ile oldukça yakın ilişkili olan saldırganlığın ihmal edilmiş olduğu görülmektedir. Oysa saldırganlık, DEHB'ye hem sık olarak eşlik etmekte hem de prognoz üzerinde son derece önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, DEHB ve saldırganlıkla ilişkili çalışmaları derlemektir. Çalışma kapsamında çeşitli veri tabanlarından “Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)”, “saldırganlık” anahtar kelimeleri kullanılarak ulaşılabilen çalışmalar gözden geçirilmiştir. Bazı çalışmalar DEHB ile yüksek düzeyde komorbidite gösteren Davranım Bozukluğu (DB) ve Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu'nun (KOB) DEHB'de saldırganlığın nedeni olduğunu öne sürmekle birlikte literatürdeki genel eğilim DEHB'nin KOB ve DB'den bağımsız olarak saldırganlıkla ilişkili olduğunu göstermektedir. DEHB'nin doğal gidişini aydınlatmada kritik bir önemi olan uzun izlem çalışmaları da saldırganlığın varlığının DEHB'de çok önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu gözden geçirme yazısında DEHB ve saldırganlık ilişkisinin nedeni, önemi, DEHB ile eşlik eden KOB ve DB olması durumunda saldırganlık şeklindeki farklılıklar ve DEHB ile birlikte saldırganlık varlığında klinik uygulama için öneriler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, DEHB, Davranım bozukluğu, Karşıt olma karşı gelme bozukluğu.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi, elif.ercan@ege.edu.tr

Aggression and Attention Deficit and Hyperactivity Disorder in Children and Adolescents

Abstract

Attention deficit and hyperactive disorder (ADHD) is a common neurodevelopmental disorder in childhood and it is an important problem that affects the academic and social life of the child. Although ADHD seems to be one of the most studied disorders; aggression which is closely related to ADHD, seems to have been neglected. However, aggression, often accompany to ADHD and seems to be an extremely important factor on the prognosis. The aim of this study is to review studies on ADHD and aggression “ADHD, “Aggression” keywords were used to determine relevant studies for review. Some studies suggest that aggression is a cause of ADHD which has a high level of comorbidity with Oppositional Defiant Disorder (ODD) and Conduct Disorder (CD). But the general trend in the literature indicates that aggression is associated with ADHD independent from ODD and CD comorbidity. Follow-up studies which play a critical role in lighting the natural course of ADHD reveal that the existence of aggression is a very important factor in ADHD. In this review article, the cause and importance of the relationship between ADHD and aggression, how the presence of ODD and CD shaped differences in aggression and recommendations for clinical practice will be discussed.

Keywords: Aggression, ADHD, Conduct disorder, Oppositional defiant disorder.

Giriş

Çocukluk çağının en sık görülen bozukluklarından olan Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) son derece önemli akademik, sosyal ve psikiyatrik sorunlara yol açabilen ve olumsuz etkileri yaşam boyu sürebilen bir bozukluktur. Bireyin, ailenin ve hatta toplumun sağlığını etkileyebilmesi nedeniyle DEHB önemli bir toplum sağlığı problemi olarak kabul edilmektedir. Yaşamın erken dönemlerinde başlayan DEHB bireyin sosyalleşmesi üzerinde de büyük etkiye sahiptir (Retz ve Rösler 2009). Amerikan Psikiyatri Birliği DEHB'nin okul çağı çocuk-

larında % 5-7 sıklığında olduğunu belirtmektedir (Amerikan Psikiyatri Birliği 2000); son yıllarda yapılan oldukça kapsamlı bir meta analiz çalışmasında DEHB'nin tüm dünyadaki prevalansının % 5.29 olduğu gösterilmiştir (Polanczyk ve ark. 2014). Ülkemizde yapılan 4 yıllık uzunlamasına yapılan prevelans çalışmasında ise DEHB'nin ilköğretim çağı çocuklarında %12 dolayında görüldüğü saptanmıştır (Ercan ve ark. 2013).

Çocukluk yaş grubunda saldırganlık ve Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) çok iyi araştırılmış olan kavramlar olmasına karşın saldırganlık ve DEHB ilişkisi tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Özellikle son yıllarda saldırganlığın tek bir kavram olarak ele alınması yerine çok yönlü olarak araştırılması saldırganlık ve DEHB ilişkisini kapsamlı bir biçimde değerlendirme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

1. Saldırganlık

İnsanların ne kadar medenileştikçe o kadar saldırganlaşması oldukça şaşırtıcı bir paradokstur. Saldırgan davranışlar, insan davranışı ile ilgili teorilerin önde gelen konularındandır ve zooloji, ekonomi ve halk sağlığı gibi birçok farklı disiplinde de üzerinde çalışmalar yürütülmektedir (Tremblay 2000). Saldırganlık; evrensel, karmaşık bir gelişimsel olgudur ve üzerinde yaygın biçimde çalışılmış olmasına rağmen hala araştırmacıları şaşırtmaktadır (Harnett 1992). Çocukların oyunlarındaki kavgalardan sokak çatışmalarına ve savaşa kadar, bir insanın diğerine acı verme çabası, belki de en çok araştırılmış insan davranışıdır (Burger 2006).

Saldırganlık ruh ve bedene zarar verici, egoya karşı yaralayıcı olsa da insan olmanın gerçeği ve önemli bir parçasıdır (Geen 2001). Saldırganlığı tanımlamayla ilgili yaşanan güçlüğü sebebi bu problem davranışın çok sayıda biyolojik, kültürel, çevresel ve sosyal güçten etkilenmesidir (Eron 1987, Lindsay ve Anderson 2000). Saldırganlığı tanımlamak neredeyse psikolojinin bütün kavramlarını tanımlamaktan daha zordur (Crains 1979).

Saldırgan davranış yaşam boyu en fazla süreklilik gösteren kişilik özelliklerinden olup, çocuklukta görülen saldırgan davranışlar yaşam boyu sürebilir ve hatta artış gösterebilir (Farrington 1991, Haapasalo ve Tremblay 1994, Loeber ve Dishion 1983, Loeber ve Hay 1997). Yapılan çalışmalar; 12 ay gibi oldukça erken bir dönemde bile çocukların az ya da çok saldırgan davranış biçimleri sergilediklerini ortaya koymaktadır (Holmberg 1980, Kagen 1988). Richman ve arkadaşları (1982), 3 yaş gibi oldukça küçük bir yaşta saldırgan davranışları olan çocukların büyük bir kısmının (%87) 8 yaşında da saldırgan davranışları olduğunu bildirmişlerdir (Richman ve ark. 1982). Ancak bu durum sadece bir faktörün bu durumda etkisi olduğu anlamına gelmemektedir (Huesmann ve Guerra 1997).

İnsanın saldırgan davranışına ilişkin tartışmalarda temel çelişki, saldırganlığın “içgüdüsel mi?”, yoksa “sonradan kazanılan bir davranış mı?” olduğudur. Saldırganlık ve şiddet olaylarının yorumlanmasına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Bu konudaki yaklaşımlar genel olarak iki temele dayanmaktadır. Saldırganlığa ilişkin içgüdüsel ve biyolojik kuramlar saldırganlığı doğuştan gelen, insan doğasının bir parçası olarak görmektedirler. Genetik araştırmalar tek yumurta ikizlerinde saldırganlık konkordansının (her iki ikizde bir arada görülmesinin) çift yumurta ikizlerinden oldukça yüksek olduğunu ortaya koymakta ve saldırganlıkta kalıtımın rolünün 0.28 – 0.72 arasında olduğunu göstermektedir (Hudziak ve ark. 2003). Önemli sayıda çalışma hem insan hem de hayvanlarda her ne kadar birçok nörokimyasal sistem işe karışsa da azalmış merkezi serotenerjik aktivitenin saldırgan davranışlarla en çok ilişkili biyolojik özellik olduğunu ortaya koymaktadır (Saubrie 1986; Yalçın, Erdoğan, 2013; Üngüren, 2015). Düşük sosyoekonomik düzey, ailesel problemler, olumsuz ebeveynlik, ebeveynlerde psikopatoloji, kalabalık aileden gelmenin saldırganlıkla en yakından ilişkili çevresel faktörler olduğu bildirilmiştir (Vaden-Kiernan ve ark. 1995). Bu durumda, saldırganlığın gelişimi ve devam etmesinde hem genetik hem de çevresel faktörlerin etkili olduğu görülmektedir (Arseneault ve ark. 2003, Dionne ve ark. 2003).

Epigenetik, yani çevresel ve genetik etkenlerin birbiriyle etkileşimi sonucu ortaya çıkan toplam etki, çocuklarda saldırganlığın görülmesini ve gelişimle beraber ne derecede artacağı ve süreceğini etkileyen temel faktördür (Loeber ve Hay 1997, Loeber ve ark. 1993).

Çocuk ve ergenlerde saldırgan davranış örüntülerinin görülme riskini artıran pek çok bireysel neden vardır. Saldırgan davranışlar gösteren çocuklarda davranışsal (hiperaktivite, dürtüsellik, dikkatsizlik), bilişsel (düşük IQ, düşük okul başarısı), sosyal / ailesel (çete üyeliği, katı çocuk yetiştirme teknikleri, çocuk istismarı, ailede çatışmalar ve düşük sosyo ekonomik statü) ve durumsal risk faktörleri (alkol, madde ve silahlara kolay ulaşabilme) beraberince saldırganlık davranışının görülmesi ve sürdürülmesine zemin hazırlamaktadır (Loeber ve Hay 1997). Görüldüğü gibi saldırgan davranışların görülmesinde tek bir etken yoktur. Ailesel özellikler saldırgan davranışların görülme sıklığında önemli bir etkiye sahiptir. Aile Sistemleri Kuramına göre aile dinamik bir sistemdir ve ailedeki bireyin davranışları ancak ailenin diğer üyelerinin davranışları ve birbirleriyle olan etkileşimleriyle anlaşılabilir (Steinglass 1987'den akt. Hetherington ve Reiss 1999).

Sosyal öğrenme kuramına göre ise (Bandura 1983,2001; Mischel 1973,1999; Mischel ve Shoda 1995) saldırganlık tepkileri, sosyal davranışların diğer karmaşık formlarındaki gibi başkalarını doğrudan ya da dolaylı biçimde gözlemleyerek kazanılmaktadır. Rutter ve arkadaşları çocukluk ruhsal bozukluklarında aile ile ilgili altı risk faktörünün belirgin şekilde etkili olduğunu vurgulamaktadır. "Rutter'ın Zorluk Faktörleri" (Rutter's Adversity Factors) olarak adlandırılan bu 6 özellik "ciddi evlilik anlaşmazlıkları, düşük sosyoekonomik düzey, kalabalık aile, baba suçluluğu, anne ruhsal bozukluğu ve üvey ebeveyn yanında yaşama"dır. Rutter'm belirlediği olumsuz aile ve çevresel risk etmenlerinin sayısı arttıkça, çocuklarda ruhsal bozukluk görülme riskinin de arttığı bildirilmektedir (Hinshaw 1987). Biederman ve arkadaşları 1995 yılında yaptıkları çalışmada, Rutter'm ailesel risk etmenlerinin DEHB üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu çalışmada ailesel risk etmenlerinin sayısı arttıkça, DEHB'yle birlikte görülen DB, Antisosyal

Kişilik Bozukluğu (ASKB) gibi ruhsal sorunların eşlik etme riskinin arttığı saptanmıştır (Öktem 1993).

Literatür incelendiğinde aile faktörlerine ek olarak, saldırgan çocuklar (Coy ve ark. 2001, Vance ve ark. 2002) ve yetişkinlerde (Brownlie ve ark. 2004, Huesmann ve ark. 2002) başta sözel alanda olmak üzere bilişsel yetersizliklere rastlandığı görülmektedir. Patterson ve arkadaşları (1989) bilişsel problemlerin varlığının akademik başarısızlığa ve akranları tarafından çocukların red edilmesine yol açtığını ve bunun da çocuğu çarpık arkadaş gruplarına ve suç işlemeye itebildiğini belirtmiştir. Bunlara ek olarak Feshbach (1970) reddeden anne-baba davranışının daha çok saldırgan davranışlara neden olduğunu ifade etmiştir (akt. Dodge ve Frame 1982). Sözel yönergeleri hatırlama ve eylemlerinin sonuçlarını dili kullanarak göz önüne alma, eylemlerin etkili biçimde kontrol edilmesine katkı sağlamaktadır. Akıl yürütme ve kendini sözel olarak ifade etme zorluğu yaşayan çocuklar sosyal açıdan yaşanan değişimlerin kontrolünü saldırganlığı kullanarak sağlayabilirler (Dodge 1993).

Saldırgan davranışlar çocukların psikiyatrik değerlendirmeye yönlendirildiği temel belirtilerdendir (Shaw, Owens, Giovannelli ve Winslow, 2001). Saldırganlık, genellikle çeşitli psikiyatrik bozukluklarla beraber görülmektedir Fischer, (Barkley, Smallish, Fletcher, 2002). Bu bozuklukların en önemlilerinden birisi de Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu'dur (Miller ve ark. 2006).

2. DEHB ve Saldırganlık

DEHB olan çocukların çok önemli bir bölümü ergenlik (%80) ve erişkinlik dönemlerinde (%65) de DEHB tanısı almaya devam ederler (Barkley 1996, Weiss ve Hechtman 1993). Ayrıca çocukluğunda DEHB olanlar olmayanlara oranla çok daha yüksek oranda Antisosyal Kişilik Bozukluğu ve alkol-madde kullanım bozuklukları gibi psikiyatrik; kapasitenin altında okul başarısı gösterme veya okuldan atılma gibi akademik; sık kazaya uğrama, kazalara neden olma, sık boşanma, erken

yaşta gebelik, düşük iş başarısı veya işsizlik gibi sosyal risklere maruz kalmaktadırlar (Barkley 2004).

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu saldırganlık ve antisosyal davranışlarla büyük ölçüde ilişkilidir. DEHB tanısı konulan çocuklarla okul öncesi dönemden ilköğretimin sonuna kadar yapılan boylamsal çalışmalar (4-14 yaş) bulunmaktadır. Bu çalışmaların tümünde normal kontrollerle (DEHB olmayan ve bir başka psikopatolojisi olmayan çocuklar) DEHB çocuklar arasında saldırgan davranışlar, suç işleme ve diğer antisosyal davranışlar gösterme riski açısından anlamlı fark bulunmuştur (August ve ark. 1983, Barkley ve ark. 1990, Hectman ve ark. 1984, Mannuzza ve ark. 1993, Taylor ve ark. 1996, Connor ve ark., 2010).

DEHB temel belirtilerinden olan dikkat eksikliği, saldırgan davranışları arttırabilmekte ve özellikle bu durum düşük bilişsel yeteneklerin varlığında daha da belirginleşebilmektedir (Bellanti ve ark. 2000, Schaeffer ve ark. 2003).

DEHB'nin temel belirtileri olan hiperaktivite, dürtüsellik ve dikkat eksikliği, çocukların öğrenme yetilerini olumsuz bir şekilde etkiler. Bu durumda, kendi kapasitelerinin altında başarı göstermeye veya kendi sınıf düzeylerinin gerisinde kalmaya başlarlar. Gösterdikleri olumsuz davranışlar, aldıkları cezalar, sınıf tarafından alaylara hedef olmaları da akademik sorunlar yaratmaktadır (Yavuzer, 2002).

İlkokul birinci ve ikinci sınıftayken aşırı hareketlilik, çok konuşma ve söz dinlememe gibi belirtilere, 8-9 yaşlarından itibaren yalan söyleme, büyüklerle tartışmaya girme ve arkadaşlarıyla sık olarak kavga etme gibi davranış sorunları eklenebilmektedir. Böylece çevre tarafından "yaramaz çocuk" nitelemesi yavaş yavaş "şımarık çocuk" veya "terbiyesiz çocuk" haline gelmektedir. Arkadaşları tarafından dışlanabilen bu çocuklar okulda veya mahallede kendilerine benzer özellikler sergileyen çocuklarla birlikte gruplar oluşturabilirler. Bu gruplaşmaların ileride suça yönelik çetelere katılmada rol oynayabileceği de düşünülmesi gereken önemli bir konudur (Ercan ve Aydın 2014).

DEHB’li çocuklar ailelerinden ve öğretmenlerinden yeterli desteği alamazlarsa, okulda uyum sorunları yaşarlarsa ve bunlara karşı önlem alınmazsa saldırgan davranışların ortaya çıkma olasılığı daha yüksek olur. Bu saldırgan davranışlar, insan ve hayvanlara karşı saldırganlık, tehdit, kurallara uymama, eşyalara zarar verme, yalan söyleme, evden ve okuldan kaçma olarak kendini gösterebilir (Le Heuzey 2005). DEHB tanısı olan çocuklarda yürütücü işlevler olarak bilinen uyanıklık, motor yanıtın durdurulması, planlama, organizasyon, öğrenme ve sözel bilginin hatırlanması gibi işlevlerde bozulma olduğu belirtilmektedir (Seidman ve ark. 2005). Son yıllarda başta Russel Barkley olmak üzere (Barkley 2010) DEHB otörleri DEHB’de yürütücü işlev bozukluklarının çekirdeğini emosyonel disregülasyonun oluşturduğu üzerinde durmaktadırlar. Emosyonel disregülasyon, çabuk sinirlenme, sık ve şiddetli öfke atakları yaşama gibi uygunsuz davranışlar olarak dışa vurulur ve bunlar saldırganlık için önemli risk faktörlerini ortaya çıkarır. Yani, DEHB ve saldırganlık farklı yapılar olmalarına karşın DEHB’nin çekirdek özellikleri olan emosyonel disregülasyon ve dürtüsellik DEHB olan çocukları saldırganlığa yatkın hale getirmektedir (King ve Waschbusch 2010).

Literatürde genel olarak saldırganlık proaktif ve reaktif saldırganlık şeklinde alt tiplere ayrılmaktadır. Proaktif- reaktif saldırganlık sınıflandırması DEHB ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları kapsamında saldırganlığın çok daha iyi anlaşılmasını sağlayabileceği düşünülmektedir. Reaktif saldırganlık daha çok saldırganlığın duygusal formudur ve tehdit olarak görülen bir uyarana öfkeyle tepki verilmesini içerir. Proaktif saldırganlık ise kasti, planlı ve soğukkanlı biçimdedir ve provokasyon olmadan gerçekleşmektedir (Dodge 1991, Connor ve ark., 2010, Hinshaw 2002).

3. DEHB ve Karşıt Olma Karşı gelme Bozukluğu-Davranım Bozukluğu Komorbiditesi

Davranım bozukluğu (DB), karşıt olma karşı gelme bozukluğu (KOB), özgül öğrenme güçlüğü sıklıkla DEHB’ ye eşlik eder; bu olgularda okulda yaşanan davranışsal ve bilişsel sorunlar daha da ağırlaşabilir (Conner ve ark. 2003, Hinshaw

2002). DEHB'nin tek başına görüldüğü durumlarda da saldırganlıkla ilişkili olduğu bilinmekle birlikte eşlik eden KOB ve DB varlığı saldırganlık görülmesi için çok daha önemli bir risk faktörüdür. DEHB, KOB ve DB'nin her birisi saldırganlık için ayrı ayrı önemli risk faktörleridir. Ancak bu bozuklukların bir arada görülmesi durumunda saldırganlık ve diğer olumsuz risk etkenleri için çok daha büyük bir risk faktörü oluştururlar. DEHB varlığında KOB görülme oranı % 50'ler DB görülme oranı ise % 15'ler (MTA 1999) gibi çok yüksek oranlardadır. Benzer biçimde KOB olanların neredeyse % 70-80'inde DB olanların ise %90'ında eşlik eden DEHB bulunduğu belirtilmektedir (Green ve ark. 2008). DEHB olan olgularda eşlik eden KOB ve DB olması durumunda sadece DEHB olan olgulara göre daha yüksek saldırganlık görülme riski ve olumsuz prognoz söz konusu olurken, benzer biçimde KOB ve DB olan çocuklarda da DEHB komorbiditesi sadece KOB ve DB'ye göre daha olumsuz gidişe neden olabilmektedir.

DEHB ile birlikte KOB ve DB görülmesi durumunda sadece saldırganlık görülme sıklığı değil saldırganlık şeklinde de değişiklikler görülmektedir. DEHB'de emosyonel disregülasyon ve dürtüsellik temel sorun alanları olduğundan, DEHB daha çok reaktif saldırganlıkla yakın ilişkilidir. Dodge ve arkadaşları (Dodge ve ark. 1997), yüksek düzeyde reaktif saldırganlık gösteren çocukların aynı zamanda daha fazla dikkat eksikliği ve dürtüsellik gösterdiklerini bildirmişlerdir. Benzer biçimde, sadece DEHB olan, DEHB ve KOB olan ve DEHB ile DB olan olguların saldırganlık özellikleri bakımından karşılaştırıldığı bir çalışmada da (Waschbusch ve ark. 2002) sadece DEHB olan olgularda reaktif saldırganlığın en sık görüldüğü belirlenmiştir. DEHB ve KOB olan olguların ise düşük provokasyonla saldırgan tepkiler gösterebildiği saptanmıştır. Yine sadece DEHB olan olgulara göre DEHB ve KOB ya da DB olan olguların provokasyon karşısında daha uzun süre kin tuttıkları ve saldırgan davranışlarını sürdürdükleri gözlenmiştir. Şiddetli düzeyde saldırganlık, saldırı başlatma ve alet-silah kullanarak saldırganlık en fazla DEHB ve DB olan olgularda görülmektedir. DEHB ve KOB olan olgular ise saldırganlık özellikleri bakımından sadece DEHB olan olgularla DEHB ve DB olan

olguların ortasında bir yer almaktadırlar. DEHB ve KOB olan olguların saldırgan davranışlarına ilişkin en önemli özelliklerden birisi de bu grubun en fazla sözel saldırganlığı seçmesidir (Ulu, 2018).

4. DEHB’de Saldırganlığın Ele Alınması

DEHB’nin temel belirtileri içerisinde yer alması da saldırganlık DEHB olan çocuklarda üzerinde durulması gereken oldukça önemli bir sorundur. DEHB olan olgularda saldırganlık belirtileri hiç gözlenmeden önlem alınarak DEHB’nin tedavi edilmesi ve böylece klinik tablonun şiddetlenmeden, sadece DEHB belirtilerine sınırlıyken tedavi edilmesi en doğru yoldur. Son yıllarda oldukça kabul gören “Tedavi edilmeyen DEHB bileşik tip DEHB ve KOB için; benzer biçimde tedavi edilmeyen DEHB ve KOB de DEHB ve DB için oldukça önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır.” hipotezi de DEHB saldırganlık ilişkisini ve tedavi edilmeyen DEHB’nin olumsuz gidiş göstereceği bulgularını desteklemektedir (Connor ve ark., 2010; Holmes, Slaughter ve Kashani, 2001). DEHB’de saldırganlık genellikle reaktif doğada veya sözel saldırganlık şeklinde görülmekle birlikte ileriki yıllarda saldırganlık şekli ve/veya şiddetinde de artış olabileceği göz önüne alınmalıdır. Diğer yandan saldırganlık bulunması durumunda DEHB olgularda etkin ilaç tedavisinin yanı sıra başta ebeveyn eğitimi olmak üzere bütüncül bir tedavi programının uygulanması gereklidir.

Sonuç

Dünya Sağlık Örgütü’ ne (WHO) göre şiddet tüm dünyada belli başlı genel sağlık problemlerinden biridir ve Örgüt her yıl kişilerarası şiddet nedeniyle dünya genelinde yaklaşık 1.6 milyon insanın hayatını kaybettiğini bildirmiştir (Krug ve ark. 2002).

Ülkemizdeki durum incelendiğinde ise Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2006/26 numaralı “Okullarda şiddetin Önlenmesi” konulu genelge dikkati çekmektedir.

Genelgede şöyle denmektedir: “Son günlerde Bakanlığımıza intikal eden bilgilerden, görsel ve yazılı medyada yer alan haberlerden özellikle okullarımızda şiddet, saldırganlık, zorbalık gibi olayların arttığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin güven ortamı içinde eğitim kurumlarına devam edebilmelerini sağlamak ve eğitim sisteminden istenilen başarıyı elde edebilmek amacıyla koruyucu ve önleyici çalışmaların önemi artmaktadır.”

DEHB çocuklarda saldırganlık ile en yakından ilişkili bozukluklardan olduğundan, DEHB olan olgularda saldırgan ve saldırganlık için risk etkenleri oldukça ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmeli ve erken önlem alınması son derece önemli bir olgudur. Okullarımızda psikolojik danışma ve rehberlik servislerinde saldırganlığı azaltmaya yönelik müdahale programları geliştirilmesi ve bu programlara aileleri de dâhil etmek daha da etkili bir yardım sunulmasına katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2000). *DSM-IV-TR tanı ölçütleri: başvuru elkitabı* (2. baskı). (Çev. Ertuğrul Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *DSM - 5: Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal elkitabı*. (Çev. Ertuğrul Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Arseneault L, Moffit TE, Caspi A ve ark. (2003). Strong genetic effects on cross-situational antisocial teachers, examiner-observers, and twins' self-reports. *J Child Psychol Psychiatry*, 44, 832–848.
- August, G. J., Stewart, M. A., & Holmes, C. S. (1983). A four-year follow-up of hyperactive boys with and without conduct disorder. *The British Journal of Psychiatry*, 143(2), 192-198.
- Bandura A (2001) Social cognitive theory: an agentic perspective. *Ann Rev Psychol*, 52, 1-26.
- Bandura A (1983). Psychological mechanisms of aggression. aggression: theoretical and empirical reviews içinde rs geen ve e donnerstein. (ed) Academic Press, New York, 11-40.

- Bandura A, Walters, R. H. (1963). *Social learning and personality development*. Holt: Rinehart & Winston.
- Barkley RA (2010) Deficient emotional selfregulation: a core component of attention deficit/hyperactivity disorder. *JARD*, 1, 5-37.
- Barkley, R. A., DuPaul, G. J., & McMurray, M. B. (1990). Comprehensive evaluation of attention deficit disorder with and without hyperactivity as defined by research criteria. *Journal of consulting and clinical psychology*, 58 (6), 775.
- Baron RA, Richardson DR (1994). *Human aggression* (2. ed.). New York: Plenum.
- Berkowitz L (1993). Pain and aggression:some findings and implications. *Motiv Emot*, 17, 277-93.
- Burger JM (2006) *Kişilik*. (Çev. İD Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bushman BJ, Anderson CA (2001). Is it time to pull the plug on the hostile versus instrumental aggression dichotomy? *Psychol Rev*, 108, 273-79.
- Connor, D. F., Edwards, G., Fletcher, K. E., Baird, J., Barkley, R. A., & Steingard, R. J. (2003). Correlates of comorbid psychopathology in children with ADHD. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 42 (2), 193-200.
- Connor, DF., Chartier, G., Preen, EC., Kaplan, RF. (2010). Impulsive aggression in attention-deficit/hyperactivity disorder: symptom severity, co-morbidity, and attention-deficit/hyperactivity disorder subtype. *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology*, 20 (2) 119–126.
- Coy K, Speltz ML, DeKlyen M ve ark. (2001). Social-cognitive processes in preschool boys with and without oppositional defiant disorder. *J Abnorm Child Psychol*, 29, 107-119.
- Crains R (1979). *Social development: The origins and plasticity and interchanges*. San Francisco: Freeman.
- Dionne G, Tremblay RE, Boivin M, ve ark. (2003). Physical aggression and expressive vocabulary in 19 month old twins. *Dev Psychol*, 39, 261-273.
- Dodge KA, Lochman JE, Harnish JD ve ark. (1997). Reactive and proactive aggression in school children and psychiatrically impaired chronically assaultive youth. *J Abnorm Psychol*, 106, 37-51.
- Dodge KA (1993). Social-cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression. *Annu Rev Psychol*, 44, 559-84.

- Dodge KA, Frame CL (1982). Social cognitive biases and deficits in aggressive boys. *Child Dev*, 53, 620–635.
- Ercan ES, Aydın C (2014). *Anne-baba ve eğitimciler için dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu*. Pupa Yayınevi.
- Ercan ES, Kandulu R, Uslu E ve ark. (2013). Prevalence and diagnostic stability of ADHD and ODD in Turkish children: a 4-year longitudinal study. *CAPMH*, 7, 30.
- Eron L (1987) The development of aggressive behavior from the perspective of a developing behaviorism. *Am Psychol*, 42, 435-442.
- Farrington DP (1991) Antisocial personality from childhood to adulthood. *The Psychologist*, 389-394.
- Fischer, M., Barkley, R. A., Smallish, L., & Fletcher, K. (2002). Young adult follow-up of hyperactive children: self-reported psychiatric disorders, comorbidity, and the role of childhood conduct problems and teen CD. *Journal of abnormal child psychology*, 30 (5), 463-475.
- Geen G (2001) *Human aggression* (2. Ed.). Philadelphia, USA: Open University Press.
- Haapasalo J, Tremblay RE (1994). Physically aggressive boys from ages 6 to 12: Family background parenting behavior, and prediction of delinquency. *J Consult Clin Psychol*, 62, 1044-1052.
- Halperin JM, Newcorn JH, Kopstein I ve ark. (1997). Serotonin, aggression, and parental psychopathology in children with attention deficit hyperactivity disorder. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 36,1391-1398.
- Hechtman, L., Weiss, G., & Perlman, T. (1984). Hyperactives as young adults: Past and current substance abuse and antisocial behavior. *American Journal of Orthopsychiatry*, 54(3), 415.
- Harnett NE (1992). *Aggression in psychiatrically disordered children and adolescent*. Yayınlanmış doktora tezi, University of Maryland.
- Harpaz-Rotem I, Rosenheck RA (2004). Changes in outpatient psychiatric diagnosis in privately insured children and adolescents from 1995 to 2000. *Child Psychiatry Hum Dev*, 34, 329-40.
- Hinshaw SP (1987). On the distinction between attentional deficits/hyperactivity and conduct problems/aggression in child psychopathology. *Psychol Bull*, 101, 443-463.

- Hinshaw, S. P. (2002). Preadolescent girls with attention-deficit/hyperactivity disorder: I. Background characteristics, comorbidity, cognitive and social functioning, and parenting practices. *Journal of consulting and clinical psychology, 70* (5), 1086.
- Holmberg M (1980). The development of social interchange patterns from 12-42 months. *Child Developmen, 51*, 448-456.
- Holmes, SE., Slaughter, JR., Kashani, J. (2001). Risk factors in childhood that lead to the development of conduct disorder and antisocial personality disorder. 31, 183-193
- Hudziak JJ, Van Beijsterveldt CE, Bartels M ve ark. (2003). Individual differences in aggression:genetic analyses by age, gender, and informant in 3-, 7-, and 10-year-old Dutch twins. *Behav Genet, 33*, 575-589.
- Huesmann LR, Guerra NG (1997). Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. *J Pers Soc Psychol. 72*, 408-419.
- Kagen J (1988) Temperamental contributions to social behavior. *Am Psychol. 44*, 668-674.
- Kim JE, Hetherington EM, Reiss D (1999). Associations among family relationships, anti-social peers, and adolescents' externalizing behaviors: Gender and family type differences. *Child Dev., 70*, 1209-1230.
- King S, Waschbusch DA (2010). Aggression in children with attention deficit hyperactivity disorder. *Expert Rev Neurother, 10*, 1581–1594.
- Köknel Ö (1999). *Bireysel ve toplumsal şiddet*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Krug GE, Dahlberg LL, Mercy AJ ve ark. (2002). *World Report on Violence and Health*. Geneva: WHO publications.
- Lindsay JJ, Anderson CA (2000). From antecedent conditions to violent actions: a general affective aggression model. *Pers Soc Psychol Bull, 26*, 533-547.
- Loeber R, Hay D (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Ann Rev Psychol, 48*, 371–410.
- Loeber R, Wung P, Keenan K ve ark. (1993). Developmental pathways in disruptive child behavior. *Dev Psychopathol, 5*, 103-133.
- Loeber R, Dishion T (1983). Early predictors of male delinquency: A review. *Psychol Bull, 94*, 68-99.
- Mannuzza, S., Klein, R. G., Bessler, A., Malloy, P., & LaPadula, M. (1993). Adult outcome of hyperactive boys: Educational achievement, occupational rank, and psychiatric status. *Archives of General Psychiatry, 50* (7), 565-576.

Miller C, Miller SR, Trampush J ve ark. (2006). Family and cognitive factors: modeling risk for aggression in children with ADHD. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 3, 355-363.

Mischel W (1999). *Personality coherence and dispositions in a cognitive-affective personality* (CAPS) approach içinde, The Coherence of Personality: Social-Cognitive Bases of Consistency, Variability, and Organization, D Cervone ve Y Shoda (ed.) New York: Guilford, s. 37-60.

Mischel W, Shoda Y (1995). A cognitive affective system theory of personality: reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure. *Psychol Rev*, 102, 246-68.

Mischel W (1973). Toward a cognitive social learning reconceptualization of personality. *Psychol Rev*, 80, 252-83.

Öktem F, Sonuvar B (1993). Dikkat eksikliği tanısı alan çocukların özellikleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 4, 267-272.

Patterson GR, DeBaryshe BD, Ramsey E (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *Am Psychol*, 44, 329-335.

Polanczyk, GV., Willcutt EG., Salum, GA., Kieling C., Rohde, LA. (2014). ADHD prevalence estimates across three decades: an updated systematic review and meta-regression analysis. *International Journal of Epidemiology*, 43 (2), 434-442.

Ramirez JM, Andreu JM (2006). Aggression, and some related psychological constructs (anger, hostility, and impulsivity)-Some comments from a research project. *Neurosci Biobehav Rev*. 3, 276-291.

Retz W, Rösler M (2009). The relation of ADHD and violent aggression: What can we learn from epidemiological and genetic studies? *Int J Law Psychiatry*, 32, 235-43.

Richman N, Stevenson J, Graham PJ (1982). *Pre-school to school: A behavioral study*. London: Academic Press.

Seidman LJ, Valera EM, Makris N (2005). Structural brain imaging of attention-deficit/hyperactivity disorder. *Biol Psychiatry*, 57, 1263-1272.

Shaw, D. S., Owens, E. B., Giovannelli, J., & Winslow, E. B. (2001). Infant and toddler pathways leading to early externalizing disorders. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 40 (1), 36-43.

- Soubrie P (1986). Reconciling the role of central serotonin neurons in human and animal behavior. *Behav Brain Sci*, 9, 319-364.
- Tahiroğlu YA, Avcı A, Fırat S ve ark. (2005). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu: alt tipleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 5-10.
- Taylor, E., Chadwick, O., Heptinstall, E., & Danckaerts, M. (1996). Hyperactivity and conduct problems as risk factors for adolescent development. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 35 (9), 1213-1226.
- Tremblay R (2000). The development of aggressive behaviour during childhood: What have we learned in the past century? *Int J Behav Dev*, 24, 129-141.
- Ulu, E. (2018). Saldırganlık tüm DEHB'li erkek çocuklarında aynı biçimde midir? *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Baskıda.
- Üngüren, E. (2015). Beynin nöroanatomik ve nörokimyasal yapısının kişilik ve davranış üzerindeki etkisi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 193-219.
- Vaden-Kiernan N, Ialongo NS, Pearson J ve ark. (1995). Household family structure and children's aggressive behavior: A longitudinal study of urban elementary school children. *J Abnorm Child Psychol*, 23, 553-568.
- Vance JE, Bowen NK, Fernandez G ve ark. (2002) Risk and protective factors as predictors of outcome in adolescents with psychiatric disorder and aggression. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 41, 36-43.
- Yavuzer H (2002). *Eğitim ve gelişim özellikleriyle okul çağı çocuğu*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Yalçın, Ö., & Erdoğan, A. (2013). Sıddet ve agresyonun nörobiyolojik, psikososyal ve çevresel nedenleri/neurobiological, psychosocial and enviromental causes of violence and aggression. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler*, 5 (4), 388.
- Waschbusch DA, Pelham WE, Jennings JR ve ark. (2002). Reactive aggression in boys with disruptive behavior disorders: behavior, physiology, and affect. *J Abnorm Child Psychol*, 30, 641-656.

AVRUPA VE MODERNİTE SARMALINDA BİR İSLAM ARAYIŞI OLARAK: EURO-İSLAM

Ahmet DAĞ*

Öz

Batının ilerlemesinde Protestanlık önemli etkenlerden biri olarak görülür. Bu bağlamda İslam'ın reforma edilmesi gerektiğine dair Luther ve Protestanlık vurgusunda bulunulur. Bu vurgu, gerek Müslüman gerekse gayri-Müslim teolog ve düşünürler tarafından dile getirilir. Özellikle doğu blokunun yıkılışıyla (1990 sonrası) komünizmin bir tehdit olmaktan çıkması, Müslüman nüfusun Avrupa'da önemli bir orana yaklaşması, İslam'ın ve Müslümanların bir sorun olduğu yaklaşımını doğurmuştur. Çağdaş Batı uygarlığının yaşam tarzına bir tehdit olarak görülen İslam ve Müslümanların yeni bir form kazanması için farklı yaklaşımlar sunulmuştur. Bu yaklaşımlardan biri olan Euro-İslam; modernite sarmalında olan dünyadan ehlileştirilmiş ve çok kültürlülük, hoşgörü, seküler ve kültürel modernliği içeren bir din anlayışıdır. İslam, Avrupalı değerlere uygun hale getirmeye çalışılmaktadır. Nitekim Fransa'da gündemde olan "Fransa İslam'ı" böyle bir çabanın göstergesidir. Avrupa'nın İslamlaşması-İslam'ın Avrupalılaşması, Eurobia-Euro-İslam dualitesinde yeni bir arayış ve yaklaşım olan Euro-İslam'ın imkân ve zaafı vardır. Bu makalede Euro-İslam'ın Luther-yen bir hareket olup olmadığına, tarihsel dikotomik yaklaşıma sahip Avrupa'nın yaklaşımına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Euro-İslam, Luther, İslam'ın Avrupalılaşması, Müslüman göçmenler.

Europe and the Search for Islam in the Spiral of Modernity: Euro-Islam

* Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, adag29@yahoo.com

Abstract

Protestantism is seen as one of the important factors in the development of the West. In this context, Luther and Protestantism are emphasized in Islam should be reformed. This emphasis is expressed by both Muslim and non-Muslim theologians and thinkers. Both communism's becoming not a threat anymore and the Muslim population's approaching to important rate in Europe especially after the collapse of the Eastern Bloc (1990) have generated the idea that Islam and Muslims are a problem. Different approaches have been presented for Islam and Muslims, who are perceived as a threat and problem to the way of life of contemporary Western civilization, are to gain a new form. Euro-Islam, one of these approaches, is an understanding of religion that is tame from the world and is multicultural, tolerant, secular and cultural modernized. Islam is being trying to bring it into line with European values. As a matter of fact, "Islam in France" which is on the agenda in France is a sign of such effort. The Islamization of Europe - the Europeanization of Islam and the Eurabia-Euro-Islamic duality have a possibility and weakness of Euro-Islam, a new quest and approach. In this article, whether Euro-Islam is a Lutheran move-ment, the approach of Europe with historical dichotomical approach will be mentioned.

Keywords: Euro-Islam, Luther, Europeanization of Islam, Muslim immigrants.

Giriş

İlerleme-gerileme ikilemi içinde Rönesans ve Avrupa'nın gelişimiyle aynı düzlemde doğan teolog Luther ve ardılı bir hareket olan Protestanlık, Avrupa'nın dolayısıyla Batının gelişmesinin en önemli nedenlerinden biri olarak görülmüştür. Büyük filozoflardan W. F. Nietzsche, modern insanın sorununun nedenleriyle sonuçların karıştırılması olduğunu söylemiştir. (Nietzsche, 2010: 49). Luther'in reformculuğu veya Protestanlık, Batının gelişmesinin nedeni olmaktan daha çok Rönesans ve sonrasında Batı'da meydana gelen gelişimin bir neticesidir. Nitekim ülkemizde geri kalma nedenini dine/İslam'a veya Batının ilerlemesini Protestanlığa bağlamak düşülen en önemli yanılgılardan biridir. Bu yanılgı, sürekli Luther'e veya Protestanlığa atıflar yapılmasına yol açmıştır. Nitekim W. C. Smith, reform taraf-

tarlarının Eş'ari'den, Gazali'den veya İkbâl'den daha çok Luther'e atıfta bulunmalarının şaşırtıcı olduğunu ifade eder (Smith, 1953: 19).

Bu bağlamda İslam'ın ve Müslümanların Martin Luther'e ihtiyaç duyulduğunu ifade eden Müslüman, gayri Müslim yazar ve düşünürler vardır. Luthercilik veya Protestanlık teolojisi, Müslüman yazar ve düşünürlerin sıklıkla atıfta bulunduğu bir olgu haline gelmiştir. İslam'ın ve Müslümanların karşı karşıya kalmış olduğu isnat ve suçlamalar, apolojist bir tutum ve yeni yaklaşımlar edinilmesine yol açmıştır. Demokrasiye, ticari kapitalizme, hoşgörülü/tolerans ve diyalojik topluma, seküler, özgürlükçü ve ilerlemeci oluşumlara zemin oluşturduğu iddia edilen Protestanlığın model bir mezhep, Luther'in ise bir rol model olarak görülmesi söz konusu olmuştur.

İslam'a yönelik çok sert açıklamalarda bulunan kişiler Selman Rüşdi ve Ayaan Hırsi Ali gibi kişiler "Luther" olarak görülürken Müslümanların yaşamış olduğu sorunlardan dolayı çözüm arayan kişiler de "Lutherci" sayılmışlardır. İslam coğrafyasında birçok kişinin Luther olarak atfedilmesine karşın Protestanlık gibi bir hizip veya topluluk ise yok denecek kadar azdır. Protestanlık mezhebine benzer bir mezhep olarak İngilizlere sadakatle bağlı (loyalizm) ve eğitim felsefesi Batı'ya endeksli olan Ahmediler görülmüştür. Bu mezhebin lideri Gulam Ahmed Han, sadece İngilizlerin yanında olmakla kalmamış aynı zamanda Hindistan'ın da bir Luther'e ihtiyacı olduğu temel kabulünden hareketle, İslâm düşüncesinin reforme edilmesi gerektiği fikrini savunmuştur (Öztürk, 2003: 174). Küreselleşme şartlarından faydalanarak kendine zemin oluşturan hoşgörü merkezli, çoklu etnik, ırk ve kültürel bir yapı inşa etmek amacıyla olmuş ve kendilerini İslâm içerisinde yenilikçi bir hareket olarak niteleyen Ahmediyye düşüncesi mensupları küresel bağlamda misyonerliğin daha da ileri götürülmüş hali olarak ortaya çıkmışlardır (Fara-jae, 2013: 276).

İslam'dan bir Protestanlık modeli hareket veya rol model figürü olabilecek kişi çıkarma, yalnızca içinde yaşadıkları sorunlardan dolayı açmazları aşmak isteyen ve çözüm arayan Müslüman toplumların ve kişilerin değil, İslam'ın mevcut

haliyle “sorunlu” olduğunu düşünen devletler, toplumlar, medya, düşünür ve yazarların da beklentisidir. Bu makalede bir beklenti olan Euro-İslam’ın Protestanlık’la ve temsilcilerinin ise Luther ile olan benzerliklerine, farklılarına, neliğine ve sorunlarına değinilecektir.

1. Euro-İslam Lutheryen veya Protestan Bir Hareket midir?

Kriz ve karışıklık dönemlerinde toplumlar, mevcut hâkim gücün yaşadıkları ve pratikleri üzerinden kendi sorunlarını aşmaya çalışırlar ki bu usul doğru ve hakiki sonuçlar verme ihtimali zayıf olan bir usuldür. Yeni bir Luther isteği ve reformist hareket talebi yeni bir öykü değildir. C. Kurzer ve M. Browsers gibi Amerikalı akademisyenler 20. yüzyılın başında İslam coğrafyası için reformculuğun gerekliliğine vurguda bulunmuşlardır. Muhafazakâr gazeteciler, Müslüman Lutherleri araştırmaya liberal akademisyenler kadar isteklidir. New York Time’s’ın köşe yazarı T. L. Friedman, 2002 yılında İslami reform için çağrıda bulunmuştur (Friedman, 2002).

Yalnızca dışarıdan teklifler ve vazifeler söz konusu değil, bir metot ve amaç olarak bu düşünceyi taşıyan İslam dünyasının farklı ülkelerinden kişiler de söz konusudur. Bunlardan biri olan Mısırlı bir Müslüman olan Hamid Abdülsamed, Luther’in kutsal metnin özüne dönme çabasıyla Hıristiyanlığı reforme ettiğini İslam’da da böyle bir çabanın İslam’ı hatta İslamcılarının konumunu güçlendireceğini ifade eder. Yine kendi tabiriyle “Her Müslüman bir Luther olmalı” ilkesini okutan Lübnan asıllı akademisyen Mouhanad Khorchide de alenen reformcu bir yaklaşıma sahip olanlardan biridir (Gülyeşil, 2017).

Oysa Protestanlığın ve Luther’in varlığını ortaya koyan coğrafi, siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi nedenler ile şu an Müslümanların yaşamış olduğu vasat ve şartlar arasında çok az benzerlikler vardır. Hem Batı siyasal gerçekliği hem de Hıristiyanlığın yaşadığı din gerçekliği ile İslam dünyasının yaşadığı siyasî ve dinî gerçeklik tamamen birbirinden farklıdır. Batı dünyası, Kutsal Batı Roma Germen İmparatorluğu ile Roma Katolik Kilisesi arasında iki kutuplu siyasi bölünmüşlük

yaşarken geçmiş iki asırdır İslam dünyası bütünüyle parçalanmışlık sorunu yaşamaktadır. Yine Batı Dünyası hem kutsal metinle hem de kilise ve din adamlarıyla sorun yaşarken, İslam Dünyası'nın metin, cami ve din adamı merkezli toplumsal ve siyasal sorunlar yaşamış olduğunu söylemek zordur. Ayrıca Luther'in prensler tarafından desteklenmesi ve kadim Germen-Roma mücadelesinin varlığı unutulmamalıdır. Varus Savaşı'nda (M.S. 9. yy.) Roma İmparatorluğunu püskürten Almanlar Luther üzerinden Roma'yı ikinci kez mağlup etmişlerdir.

Teolojisi, iman ve kurtuluş üzerinde yoğunlaşan Luther, Pavlusçu iman fikrini esas alan yaklaşımla insanın sadece İsa Mesih'e inanarak Tanrının adaletine layık olacağına ve kurtuluşa ereceğini ileri sürmüştür. Ferdin kurtuluşunu İsa-Masih'e ve Kitab-ı Mukaddese kaydıran Luther, Hristiyanlıktaki Latin-Yunan kültürünü dışlamak, kutsal kitabın yorum hakkını papalığın elinden almak, Hristiyan halkı kutsal metinle buluşturmak için Kitab-ı Mukaddes'i Almanca'ya tercüme etmiştir (Aslan, 2003: 237-238). Bu bağlamda Roma-Katolik kilisesinin otoritesine yönelik reddiyeler içeren Luther'in 95 maddelik tezleri incelendiğinde özetle şunlar söylenebilir;

Tezlerine, günah çıkarmadan ayrı tutarak tövbe edilmesi gerektiği söylemiyle başlayan Luther, fiziksel/pratik karşılığı olmayan içsel tövbenin anlamsız olduğunu, Papanın suç bağışlamasının garantörünün Tanrı olması gerektiğini aksi takdirde "Papa'nın affetmesi" diye bir şeyin olmayacağını ve Papa'nın kendi koyduğu hükümleri ortadan kaldıracağını/ bağışlayacağını, cezadan kurtarma vaatlerinin insanın tam kurtuluşa ereceğini bilmesinin söz konusu olamayacağını ve insanların aldatıldığını söyler. "Kulun cezasının Araf cezasına dönüştürülmesi" diye bir şeyin söz konusu olmayacağına, ölümün bir kurtuluş türü olduğuna, Cennet, Cehennem ve Araf'ın nelğine dair izahatlarda bulunur. Para kutularının varlığının insan öğretisi olduğunu, bağışlanma belgesiyle selametten emin olanlarla bunun öğreticilerinin mahkum olduğunu iddia eden Luther'e göre, Araf'tan ruh satın almak Hristiyan'ca bir öğreti değildir.

Ona göre Hristiyanlar Tanrı'nın lütfuyla Mesih ve kilisenin hayırlarından payını alır. Endüljansa bolluğu, cezaların gevşekliğine atfedilir. Papa bağışlanmasında dikkatli olmalı ve Endüljans, denilen şey papanın görüşüdür. Zenginlik sahiplerini avlamak için kullanılan Endüljans, yerine sosyal yardım yapılmalıdır. Bağışlanma belgesi, hayra götürmeyen kısmen cezadan azat eden bir ehliyettir. Tanrı'nın emri değil serbest iradenin bir kararı olan bu belgeyi satın almak aslında onun gazabını almaktır. Bağışlanma belgesiyle meşgul olmaksızın kelamla meşgul olmak daha efdaldir. Esas olan bağışlanma belgesi değil, Tanrının inayeti ve esas olan İncil'dir. İçsel/manevi insandan daha çok dışsal/beşeri insan vurgusunda bulunan Luther, Hristiyanların ceza-ölüm-cehennem olgularını aşarak gayretkâr olarak Mesih'i takip etmeleri konusunda öğütlenmesi gerektiğini ve selamet yerine ıstırap yaşayarak Göklerin Melekutu'na varma çabası içinde olunması gerektiğini ifade eder (Luther, 2017).

Yine de Papa aracılığıyla bağışlanmaların küçümsenmemesi gerektiğini ifade eden Luther'in tezlerine bakıldığında kilisenin kurumsallaşmış Endüljans, dünyevi ve uhrevi hayata ipotek koymasıyla Tanrının yetkilerini ele almasıyla ilgili sorunu olduğu görülür. Endüljansların yanı sıra, papalık otorite ve yetkileriyle, ruhban sınıfının çeşitli uygulamalarını sorgulayan bir bildiri niteliğinde olan Luther tezleri; iman, kurtuluş, tövbe, dini otorite ve benzeri bütün reformist görüşlerinin özünü doksan beş maddelik tezinde işlemektedir (Erbaş, 2002: 203).

Avrupa'da, Sanayi Devriminin (19. yüzyıl) gerekse Teknoloji Devriminin (20. yüzyıl) ürettiği bilimsel, teknolojik, sosyal ve kültürel çeşitlilikler ve istilalar Hristiyanlığın yok olmasına neden olmamıştır. Hristiyanlığın mevcut formlara bürünmesiyle din, sekülerleşmiş ve bir ahlak olarak manevi ve bireysel bir alana indirgenmiştir. Bu olgusal durum M. Akif, C. Afgani ve M. İkbâl gibi kişileri de etkilemiştir. Dinde tecdit aslı itibarıyla reform, İslam toplumları için bir çıkış ve model olarak görülür. Yukarıda W. C. Smith'e atıfla ifade edildiği gibi Luther'e doğrudan olmasa bile gizil olarak içten içe bir atıfta bulunulmuştur. Esas olarak manevi alana indirgenen Protestanlıkta, dinine bağlı dindar bir insan onun hayati

bir gerçeği olan Hıristiyanlığa bağlı bir birey olarak hesap verebilir. Buna benzer bir yaklaşımla İslam'ın geleceğine de paralel bir doğrultuda bakan yaklaşımlar vardır.

Batı örneğinden hareketle “İslam'ın reforme edilebileceği”ni ileri sürenlerin yanıldığı nokta Batı, Hıristiyanlığı “reform” etmedi, ona karşı mücadele ederek dini yenmiştir. Mevcut dinin alt edilmesine ilaveten doğa bilimlerinin keşfettiği yeni buluşlar, sanayi ve teknik devrimler, politik ve sosyal devrimlerin önünü aydınlatarak ve güç katarak toplumun yapısını kökünden değiştirmiştir. Bilim, kültür, sanat, sosyal ve bireysel özgürlük alanındaki gelişmeler eski köhnemiş dinsel kurum ve ideolojiyi kiliseye hapsedip dini, toplumsal hayatın tüm alanlarından çıkarmış ve “bireyin özel bir meselesi”ne dönüştürmüştür. Dinin ve “öteki dünya”nın yerine dünyayı, insanı ve toplumu yerleştirmiştir (Algül, 2018).

Avrupa'daki göçmen Müslümanlar, taşıdıkları kırsal özelliklerin çelişkiler taşıdığını veya yetmediği gerçeğiyle karşılaşmışlar, haliyle kendi köklerinden uzaklaşmışlardır. Yeni sosyal ve dinî bir yapıyla karşılaşan Avrupa'daki Müslüman toplumların yapısı radikal olarak değişmektedir. Farklı bir kültürel zeminle karşılaşan Müslümanlar, edindikleri yeni görünüm, düşünce ve yaşantı biçimleriyle geleneksel hayat tarzını terk etmişler ve farklı yaşam biçimlerin edinmişlerdir. Avrupa'ya geldikten sonra özgünlüklerini veya geleneksel değerlerini terk eden özellikle yeni kuşaktan olan Müslümanların İslam'a olan yaklaşımları ve İslamî yaşam biçimleri zayıflayarak farklılaşmıştır. Kendi kökleriyle uyum olmayan hatta çelişen tamamen yabancı bir mekanda yurt tutan Müslümanlar, karşılaştıkları farklı zeminin yarattığı gerilimleri aşmak için yeni yaklaşımlar ve (İslamî) yaşam biçimleri arayışına girmişlerdir. Bu bağlamda Batılı değerler olarak görülen demokrasiyi, çok kültürlülüğü, hoşgörüyü ve sekülerliği içeren hayat tarzına uyum sağlama gereği duymuşlardır.

Müslümanların, özgünlükleri veya taşıdıkları mevcut değerlerin yetersizliğine ilişkin kuşkuları onları kurmaca bir dini anlayış biçimi ve bireysel bir kimlik arayışına itmiştir. Bir anlamda dayatılan içinde yaşadıkları toplumun değerleriyle

uzlaşma zarureti bazı Müslüman entelektüel ve akademisyenleri zihinsel, psişik ve fiziksel alanda “yaşanılabilir” bir din anlayışı arayışına itmiştir. Bu durumun en büyük nedeni Batı düşüncesinin 4. yüzyıldan beri sahip olduğu mutlak “ben-öteki” ayrımıdır. Batı tarihsel olarak dini, sosyal ve kültürel bakımdan biz ve onlar ayrımını yapmıştır. Nitekim Kümbetoğlu’na göre bu ayrımın sınırlarını da algılanan kimlikler, grup sembolleri, gruplar arası ilişkiler, kurumlar ve kültürel pratikler oluşturur. Grupların birbirlerini tanımlama süreçleri özellikle entegrasyon süreçlerinde daha bir önem kazanır; gruplar arası etkileşimde farklı olarak algılanış, “temel değerler”i ortaya çıkarır (Akt. Subaşı, 2005: 86).

İslam’ın ve Müslümanların Batı coğrafyası ve kültürüyle karşılaşması neticesinde İslam’ın farklı bir kimlik edinmesi gerektiği iddiası dile getirilmiştir. “Euro-İslam” fikrinin bazı temsilcileri ve ilgilileri Bassam Tibi, Muhammed Hashas, Ziyaüddin Serdar, Tarık Ramazan, T. Abdurrahman, Tarık Oubrou ve Abdennour Bidar gibi kişilerdir. Bu kişilerden biri olan Hashas Batıyla olan ilişkileri Ortaçağ (7.-15. yy.), modern (1492-1945) ve post-kolonyalist dönem (1945 sonrası) diye 3 tarihsel aşamaya ayırır. Son dönem olan post-klasik din veya rasyonel iman anlamına gelen post-dini aşama, İslam’ın Avrupa’ya, Avrupa’nın İslam’a karşı dönemidir. İki dünya; modern-geleneksel, seküler-kutsal, fiziksel-metafiziksel şeklinde dikotomik ayrımlarla tasnif edilebilir. Bu bağlamda Euro-İslam, bu tarih ve gelenekleri kaynaştırmak için yeni fikir denemesidir (Hashas, 2013: 9). Tibi, göçmen Müslümanların reddetme ve kültürel gettoya katılma ikileminden kurtulması için asimile olmak yerine entegrizmi (bütünleşme) benimsemelerini önerir. Kùltürler arası mutabakat karşılıklı feragatle olacaktır. Müslümanlar, İslam egemenliğini istemeyecekler veya dinin bir takım beklentilerini gerçekleştirmeyeceklerdir. Avrupalılar da etnik kimliklerinden vazgeçeceklerdir. Böylelikle demokrasinin ve insan haklarının vatanı olan Avrupa’da, Müslümanlar kendilerini ana vatanında (yurtlarında) hissedeceklerdir (Dağ, 2005: 58).

Müslümanların Avrupa’ya uyum sağlamasını sağlayacağı iddia edilen revizyonist-reformist veya geleneksel-modern yani modernliğin değerleriyle teolojik-

siyasal olanı kuşatan “Avrupa İslam’ı” kavramı insanı ve modern değerleri kutsallaştırır ve modernliği sürekli kılar. İlahi olanı inkâr etmez, ancak onunla en büyük etik ve anlam kaynağı olarak çalışır. Helenist bir zihne sahip Euro-İslam teorisinde evrenin mirasçısı olan “Müslüman Prometheus”, Tanrı ile çatışmaz. İnsan, Tanrı ile bir "iş arkadaşı" olur. (Hashas, 2013: 45-46). Bu projede benimsenmiş olan “dünya-toplum-birey” içeriğine sahip Avrupa İslam’ı; 1) Dünyayı kozmik refah için ilahi miras yoluyla insanileştirdiği, 2) Toplumsal varoluş için fıkıh yoluyla vahyi tarihselleştirdiğini 3) Bireysel varlık için etik özgürlüğün ilkesi aracılığıyla bireysel inancı rasyonelleştirdiğini iddia eder. Böylelikle Batı Avrupa’nın seküler ve liberal değerleriyle uzlaşabileceği iddia edilir ve anayasal demokrasilerde “içgüdüsel” bir biçimde güvence altına alır (Hashas, 2013: 41-42). Diğer bir Euro-İslam temsilcisi Faslı felsefeci Taha Abdurrahman insanlaşma-tarihselleşme-rasyonelleşme kavramlarını kullanarak Kuran ve modernite bağlamında bir okuma ve analiz yapar. Avrupa İslam’ı kavramını J. Rawls’ın siyasal çerçevenin açılımında kullanır (Hashas, 2013: 5).

Yenilgi psikolojisine ve apolojik tutuma dayanan Euro-İslam veya Avrupa İslam’ı, geçmiş yüzyıllarda İslam’ın Helenleştirme/Batılılaştırma tecrübesini andıran yeni bir Helenleştirme/Batılılaştırma projesidir. Nitekim Tibi’ye göre Müslümanlar, Helenleşmiş İslam kaynaklarında ortak bir ahlak için kendilerine destekler bulabilirler. Tüm bunlara karşın kendisine yeni bir Luthercilik atfedilen Euro-İslam ise küreselleşme ve modernite sarmalında olan dünyada ehlileştirilmiş bir İslam arayışdır. Euro-İslam için İslam; modern, seküler, demokrasi çerçevesine oturacak; içinde laikliği, kültürel modernliği ve ehl-i kitaba hoşgörüyü besleyen bir dindir (Alsayyad vd., 2004: 58-59).

2. Dualiteler Bağlamında Euro-İslam

İslam, Avrupa’nın sosyal, kültürel, siyasal ve dinî alanının önemli bir parçası olmakta buna bağlı olarak Müslümanların sayısı her geçen yıl artmaktadır. Hıristiyanlıktan sonra Avrupa’nın ikinci dini olan İslam ve 1960’larda Avrupa’ya

ulaşan milyonlarca Müslüman göçmen, Avrupa'nın geleceğini değiştirdiği gibi reformasyondan beri Avrupa kıtasında dinî demografiyi de dönüştürmüştür. 1950'den beri Müslüman ülkelerden göçmen işçilerin geldiği Batı Avrupa'daki göçmenler, para kazanmak daha sonra ülkelere dönmek amacındaydı fakat öyle olmadı, Avrupa'da kalmayı tercih ettiler. Müslüman göçmenler; Avrupa'nın coğrafi, demografik, ekonomik, sosyal ve siyasi yapısını değiştirdiler. Coğrafi olarak Müslümanların çoğu Avrupa'daki büyük kent merkezlerinin çevresindeki banliyö- lere yerleştiler. Demografik olarak Avrupa'daki Müslüman topluluklar; daha genç ve nüfus olarak daha çok artan bir özelliğe sahipler. Toplumsal olarak çoğunluğun aksine çok daha berbat ekonomik koşullara sahip olan Avrupa'daki Müslüman topluluğun etnik ve kültürel alt yapısına bakıldığında bölünmüş bir dini mezhep ve pratiğe sahip oldukları görülür (Ruiter, 2013: 2).

1950'li yıllarda Batı ülkelerinde 800.000 olan Müslüman nüfus günümüzde toplam 23 milyonu aşarak % 5'lik bir orana ulaşmıştır. Her yıl 1 milyonu aşan sayıda Müslüman, Batı'ya göç etmektedir. 2050 yılında ise bu oranın % 20'yi bulacağı tahmin edilmektedir (Dağ, 2016: 41). Yine 2025 yılında üç çocuktan birinin Müslüman ailelerden olacağı, 2050 yılında Avrupa kent merkezlerinin Müslümanlar tarafından belirleneceği ifade edilmektedir. Yalnızca demografik radikal değişimler değil siyasal ve resmi yapıların da radikal olarak değişeceği iddia edilmektedir. Dinî bir ideoloji olarak yükselecek İslam'ın Müslüman savunucular, aktivistler ve akademisyenler tarafından propagandasının yapılacak ve yayılacak olmasını kaygı edinen Batı, kendisinin İslam'ın meydan okumasına hazır olup olmadığını sorgulamaktadır (Francisco, 2007: 284).

Sanayileşme ve sömürgeciliğin yıkıcı etkisi, Osmanlı sonrası sosyal ve siyasal parçalanmışlığa dayalı olarak inşa edilen devletler ve bu devletlerde despotik yönetimlerin desteklenmesi sorunlarını doğurmuştur. Gerek bu despotik yönetimlerin sultasından kaçan gerekse bu yönetimlerin (Libya, Yemen, Afganistan, Irak ve Suriye vs.) yıkılışı esnasında şiddete maruz kalan kitleler, Avrupa ülkelerine iltica etmişlerdir. Bir anlamda 20. ve 21. yüzyılda Avrupalılar, üretmiş oldukları kaosun

hasatlarıyla kendi topraklarında karşı karşıya kalmışlardır. Kendilerini, Ortadoğu'daki despotizm, şiddet ve kaostan kurtarıp Avrupa'ya göçen Müslüman göçmenler arasında buldular. Karşılaşmış oldukları göç olgusu onları çözüm arayışlarına ve sorgulamalara itmiştir. Kendilerinin büyük bir tehdit ve tehlikeyle karşı karşıya kaldıklarını düşünmüşlerdir.

Bu sorgulamalar, Batı'yı bazı açmaz ve ikilemlere itmektedir. Bu bağlamda Avrupa'da İslam'ın geleceğine dair iki senaryo var. Bunlardan biri, İngiliz-İsveç Yahudi Tarihçi Bat Ye'or tarafından terimleştirilen "Avrupa'nın İslamlaşacağını" ifade eden "Eurabia" terimi diğeri tersine Bassam Tibi tarafından kullanılan "İslam'ın Avrupalılaşması" gerektiğini ifade eden "Euro-İslam" kavramıdır. İslam ve Müslümanlara karşı korku tutumunu açıklayan Eurobia, Avrupa'da Euro-İslam senaryosundan daha çok desteklenen popüler bir algı olarak görünüyor. Eurobia senaryosu, uygarlıkların çatışması konuşulduğu anda İslam, konuşma özgürlüğüne ve Avrupa'nın sekülerleşmiş değerlerine tehdit olarak görülür. Eurobia senaryosunu destekleyen emareleri görünen İslamofobia tutumu, Euro- İslam senaryosunu destekleyen gelişmeleri görmede isteksizdir (Ruiter, 2013: 1-2). O. Fallaci, tarihçi B. Lewis, yazar R. Spencer ve Hollanda'lı siyasetçi G. Wilders gibi kişilere göre İslam, düşman olduğu dünya değerleriyle mukayese edilemez (Dağ, 2016: 42).

Kendisini "Hıristiyan bir ateist" olarak tanımlayan ve "Avrupa'yı İslam'a karşı koruyan tek kültürel ve entelektüel zırh, Hıristiyanlıktır" (Kalin, 2017: 43) diyen Fallaci "Avrupa artık Avrupa değil. O "Eurabia" bir İslam kolonisi. İslam'ın işgali yalnızca fiziksel anlamda değildir aynı zamanda zihinsel ve kültürel anlamdadır. Özgürlük kavramı ve düşünce özgürlüğüyle birlikte demokrasinin bu işgalciler tarafından zehirlenmesi söz konusudur" (Fallaci, 2005: 1) diyerek, Carr Matt gibi felaket tellalları da "21. yüzyılın sonunda Avrupa şehirlerinin çoğunun Arapça konuşan göçmenler tarafından istila edilecek ve kıtanın çoğu İslam şeriat hukuku altında olacaktır. Yahudiler ve Hristiyanlar, İslam denizinde azınlık olacak katedrallerin yerini cami ve minareler alacak ve kadınların çoğu burka giyecekler." şeklinde korku ütopyası oluştururlar (Ruiter, 2013: 5).

B. Tibi'nin Arap Baharı ve 9/11'in siyasal ve psikolojik ortamında yazdığı "Political Islam" kitabı, siyasal İslam'ın Avrupa toprakları üzerinden nasıl tasfiye olacağı meselesi üzerine odaklanır. Ona göre İslam dünyasından olan bir kişi, şeriatı ve Avrupa'daki İslam'ı reforme edebilir ve yeniden düşünebilir. Müslümanların, Avrupalılaşıma ve çoğulculuğu kuşatma üzerine temellenmiş "Euro-İslam" kavramı öncülüğünde cihat ve dava gibi şeriatın bazı unsurlarını terk etmeleri gerekmektedir ve bu yapılabilir. Avrupa'nın İslamlaşmasını talep eden İslamcılar, Avrupa kimliğine ve medeni açık topluma tehdit olarak görülür (Tibi, 2014: XIV).

İslam'ın reforme edilebileceğini savunan Tibi'ye göre Müslüman göçmenler, Avrupa ve onun kültürel sistemiyle harmoni olmuş ve Avrupa'ya kimliklerini getirmişlerdir. (Tibi, 2007). Ramazan ise yeni Avrupalı Müslüman kimliği yaratma çağrısında bulunur ve Müslümanları Avrupa'nın sosyal ve kültürel hayatına katılmaya davet eder. İslami ilkelerin Batı Avrupa kültürel gerçekliğine dayandırılabilirliğini ve kök kültürlerinden ayırabileceğini savunur. Ona göre İslam, Avrupa toplumuna şu unsurlarla adapte edilebilir; 1. İslami siyasal ve uygar liderlerin ve İslami derneklerin ortaya çıkışıyla 2. Dini otoritede değişikliklerle 3. Azınlık kültürü olarak İslam statüsünün tanımındaki değişikliklerle 4. Şeriatın manasını yorumlamada değişikliklerle ve 5. Cinsiyet eşitliği arzusuyla mümkündür. Bu süreçte en önemli vazife ve işlevler siyasal ve kamu liderlerine ve derneklere atfedilir. Avrupalı Müslüman liderleri, Avrupa'da İslam'ın barınmasında önemli rol oynayacaklardır. Avrupa'da şeriatın anlamı değiştirilerek bir tehdit olarak görülen "Eurobia" senaryosundan kurtulabilir (Ruiter, 2013: 13).

Gerek Tibi gibi Müslüman düşünürler gerekse Batılı yaşam tarzı için en sorunlu kavram çifti; Dar'ül İslam ve Dar'ül Harp kavramlarıdır. Dünya, Dar'ül İslam ve Dar'ül Harp diye ikiye ayrılmıştır. Evrensel bir din olarak İslam ya inananlar ya da maruz topluluklar olarak Müslüman idaresinde altında yaşayacak olan tüm insanlarda küresel siyasal düzeni genişletir. Bu amacı başarmak için özgür, erkek yetişkin Müslümanlar Allah yolunda mücadele etmekte yükümlüdür. Dar'ül İslam tarafından ele geçirilmesi yeterli değil, İslam'ın zaferiyle sonlanmalıdır

(Francisco, 2007: 284). İslam'ın böyle bir devlet ve siyasal düzen talebi yani siyassallaşmasının İslamlaşmayı doğuracağını düşünen Luther, Batılıların gelecekte kendilerini Dar'ül İslam düzeninde Müslümanlar arasında yaşar olarak bulacağını iddia eder. O bu düzeni “Mahometisch Reich olarak” isimlendirir (Francisco, 2007: 290).

Müslümanlara yönelik “yetersizlik” ve “uyumsuzluk” vurguları, El Kaide, İŞİD, Boko Haram, Eşşebab gibi örgütlerin varlığından dolayı “terörist” imalarının yanında, olgudan daha çok bir algı durumu olan “islamofobia” ile icbar politik tutumları Müslümanların Avrupa'daki varlığını olumsuzlamıştır. Müslümanların hem sayısal olarak hem de dinî yaşam biçimleri Eurobia/Avrobistan ve Euro-İslam senaryosunu ortaya çıkarmıştır. Bu ikili senaryo bağlamında hegemonyayı derinleştirme psikozu olan “yetersizlik” yanılgısından hareketle Euro-İslam, “islamsızlaştırma” ve hegemonik bir dayatma projesi olarak görülebilir.

Batı ile Doğu'nun mücadelesi veya düşmanlığı uzun yıllara dayanmaktadır. Grek/Helen döneminde olan mücadele, İskender'in Doğu seferiyle doğrudan çatışma ve savaşa dönüşmüştür. Sonraki yıllarda İslam'ın meydan okuyucu bir biçimde ortaya çıkışı bu mücadele veya düşmanlığın boyutunu değiştirmiştir. Hristiyanlığın kalbi olarak görülen Greko-Roman ve Judeo-Hristiyan mirasla, Müslüman dünya geçmişte karşılıklı olarak çatışma içerisinde bulunmuştur (Hashas, 2013: 10). Tarihsel kod olarak İslam'a dolayısıyla Müslümanlara önyargılı olan Batı uygarlığının düşmanlığı, Ortaçağ dönemlerine kadar gider. Ortaçağ döneminin kanuni esası haline gelen Hristiyanlığın Muhammed'e karşı düşmanlığı ya da Avrupa'nın İslam'la ve Müslüman dünyayla ilişkisi daha milli boyut kazanmıştır. Bu anlamda milli devletle ilişkili olan İslam korkusu, ortaçağ kanonundan ve Muhammed'e karşı olan Hristiyanlık düşmanlığından miras alınmış, fakat farklı bir milli yoldan devam etmektedir (Geisser, 2004: 37-38).

18. yüzyılın başında İsa'nın düşmanlarının topraklarında düşman olarak görülen İslam ve coğrafyası üzerinde ekonomik, teknik, askeri, siyasi ve kültürel bir üstünlük kurulmuştur. 19. yüzyılın ortasından sonra İslam dünyasının büyük

kısmı Avrupa güçlerinin ittifakıyla ve emperyalizmle yüzleşmiştir (Dağ, 2016; 39). 20. ve 21. yüzyılda Avrupa'ya yapılan Müslümanların göçleri İslam ve Müslümanlardan duyulan rahatsızlığı nüksettirmiştir. İslamfobia'ya karşı Westophobia'nın varlığı da bir gerçekliktir. Batı kültürünün çöküş ve boşlukta olduğuna dair ve abartılı bir biçimde batılı toplumda ahlaki bir çöküntü içinde olduğuna dair abartılı bir yaklaşım biçimi Westophobia söz konusudur (Ruiter, 2013: 10). İslamofobia kadar yaygın olmayan Westophobia da sağlıklı bir durum değildir. Bu bağlamda kısmen İslamobik yaklaşımlara sahip *oryantalizm* ne kadar sorunlu ise Westophobia'nın yansımalarının bir terimi olan *oksidentalizm* de aynı derecede sorunludur.

Riddel ve Cotterel'e göre Batılı ve Müslüman toplumlar arasında yeni anti-pati nedenleri vardır. Bunlar şunlardır; İsrail-Filistin çatışması, Irak'a karşı BM yaptırımları, Suudi Arabistan'da Amerika askerinin varlığı, İslami kutsal metinde Müslüman olmayanların negatif topolojisi, tarihi miras, küreselleşme, Müslüman medyasında Westophobia ve komplo teorileridir (Ruiter, 2013: 11). Bu dualiteyi aşmanın yolu olarak Tibi'nin önerdiği ve talep ettiği birtakım şeyler vardır. Ona göre Avrupalıların, kibirlerini yenmeleri ve Müslümanlara karşı olumsuz bakışlarını terk etmeleri gerekir ve göçmen Müslümanlar Avrupalı-Müslüman kimliğini yaymaları gerekir (Tibi, 2001: 225-227). Teorik zeminini Habermas'tan alan Tibi, Müslüman kimliği Avrupa vatandaşlık kültürüne uyarlama çabasıdadır. Çok kültürlülük, sekülerleşme, tolerans, çoğulcu kimlikler ve bireyselleşme gibi unsurlar içeren homojenleşmeden daha çok heterojenleşmeye vurguda bulunan örgütsel kimliğin terk edilerek yerine bireysel kimliğin inşasını olumlayan post-modern temalar da taşımaktadır. Oysa bu talep İslam'ın yardımlaşma, dayanışma/tesanüd, kültürleşme ve uhuvvet gibi unsurlarını çözecek ve Müslüman kimliği parçalanmasına neden olacak bir taleptir.

Sonuç

Doğal olaylardan çok farklı bir yapıya sahip olan sosyal olayların nasıl olacağı ve neler getireceği doğal olaylar gibi önceden kestirilemez. Kendi coğrafyası-

nın dışına sarkan ve bu coğrafyalarda emperyalist politikalar uygulayan Batı dünyası, doğuyu dolayısıyla çoğunlukla Müslümanları kendi topraklarında bulacağını tahmin etmiyordu. Avrupa'daki Müslüman sayısı şimdilerde 20 milyon küsurken 2050 yılında ise Avrupa nüfusunun 5/1'inin Müslüman olacağı tahmin edilmektedir. Müslümanların Avrupa'nın en genç nüfusuna sahip oluşları, hem göç hem de doğum oranlarının yüksek oluşu yaşlı Avrupa'yı ciddi ciddi düşündürmektedir. Avrupalı Hristiyanların yaklaşık yarısı, İslam'ı Avrupa Uygarlığına tehdit ve düşman olarak görmektedir. İslam'a karşı yükselen sosyal, siyasi ve kültürel bir düşmanlığın artan varlığı düşünüldüğünde bu oranın daha da artacağı aşikârdır. Ayrıca otantik/sahih İslam, Avrupa için hep tarihsel olarak bir korku ve tehdit unsuru olarak görülmüştür.

İslam'ın ve Müslümanların kendi içinde yaşamış olduğu sosyal, siyasal, kültürel ve iktisadi sorunlar, Batı toplumlarının Müslümanlara tarihsel olan olumsuz bakışını daha da perçinlemektedir. İki yüz yıllık bir kuşatma ve sömürgeleşme tecrübesiyle karşı karşıya kalan İslam toplulukları, hem bireysel olarak hem de toplumsal olarak özgüven sorunu yaşamaktadırlar. Yaşadıkları bu özgüven sorunu nedeniyle içinde buldukları toplumda “tedirgin” ve “yabani” davranışlara neden olmaktadır. 200 yıldır kimyasıyla oynanan bir topluluğun başka tepkiler vermesini beklemek oldukça yanlıştır. Tüm bu sorunların yaşandığı Avrupa'da “Euro- İslam” veya “Avrupa İslam'ı” denilen bir projenin veya söylemin ortaya konulması gayet normaldir. Yaşanan bir kriz ve açmazı bu tür bir projeyle aşma çabasını mahkum etmek veya bu amaç içinde olanların “kullanıldıklarını” zem etmek de doğru olmaz ve abartı olur. Fakat bu kişilerin en önemli sorunu apolojist bir tutum kazanmalarının neticesinde “savunma ve yenilgi” psikolojisine bürünüp “uygarlık” kompleksine tutulmalarıdır. Yaşadıkları bu kompleks “İslam'ın medeni olmadığı, şiddet içerdiği veya şiddet içeren yapılar ürettiğine” dair tezleri bir anlamda olumlama ve Avrupa İslam'ı gibi bir tezi ortaya koymalarına yol açmıştır.

Farklı kültürel kodlarına ve yaşam tarzlarına sahip Avrupa'da yaşayan göçmen Müslümanların kendi ülkelerinden getirmiş oldukları gelenek kodlarıyla

yoğrulmuş olan din anlayışı ile yaşamalarının bir takım paradokslar doğurması gayet doğaldır. Bu açmazın aşılması çabasında mevcut Avrupa değerlerini ana nirengi noktası alınması durumu İslam'ın dinamikleri ve iddialarıyla çelişen bir durumdur. Çünkü İslam, fizik/yaşayış ve metafizik/inanç alanlarında dominant olan hükümlere sahip bir dindir. Nitekim Hz. Peygamber zamanında Medine'de Müslümanlar, %15 oranında bir nüfusa sahip olmasına rağmen gerek toplumsal hayatı yaşamada gerekse siyasal yönetim biçiminin belirlenmesinde etkin olmuşlardır. Müslümanların idarenin oluşumunda ve vasatın oluşmasında ve şehirde yaşam şartlarına dair düzenlemelerdeki etkisi bu belirleyiciliği göstermektedir.

İslam mevcut haliyle Avrupa'nın kabulleneceği bir din değil. Bu bilindiği için İslam'ın kodları ve hükümlerinde değişiklik yapılması gerektiği Batı'nın aklında hep bir apriori önerme olarak durmaktadır. Nitekim bu önermeyi dile getiren sayısızca haber, söylev, makale ve kitap bulunmaktadır. Bu bağlamda şimdilerde Sarkozy ve 300 aydının Kuran'da olan bazı hükümlerin çıkarılmasına yönelik talepleri yine Macron'un Müslüman danışmanı Hakim el Karau'i'nin hazırladığı rapor doğrultusunda inşa edeceğini iddia ettiği "Fransa İslam'ı" Batı'nın üniformist ve monolitik karakterini ortaya koyan teşebbüslerdir. Avrupa İslam'ı tartışmalarının bir yansıması olan Fransız İslam'ı projesi, var olan dernek ve kurumların feshedilmesi yerine çatı örgüt olarak "Fransız İslam'ı için Müslüman Derneği (AMIF)" kurulmasını planlıyor.

Bu tür proje ve planların haklı nedenlerinin olmadığı da söylenemez. Suudi Arabistan finansına dayalı selefi hareketlerin şiddete yönelebilen içeriğe sahip olması, devletlerin kendi ülkelerinden göndermiş oldukları imamların, orada doğmuş ve büyümüş olan nesilleri anlamakta ve onlara hitap etmekte zorlanması, yine Almanya örneğinde yaşadığımız gibi (orada bulunan dernek ve vakıfların vesile olmasından dolayı) ülkemiz vatandaşlarının yıllarca edindikleri maddi kazanımların dolandırılması ve bu dernek ve vakıfların para akışlarının şeffaf olmayışı bazı önemli sorunlardandır. Fakat Fransa'nın, bu unsurların ilki dışında Müslümanlara dair duymuş olduğu bir kaygısının olduğu söylenemez. Özellikle devletlerin kendi

ülkelerinde yaşayan Müslüman toplumlarla İslam üzerinden kurmuş olduğu münasebeti ve bu nüfusu kontrol etme çabaları Fransa gibi ülkeler kendi ülkelerinin iç meselelerine müdahale olarak yorumlamaktadırlar. 200 yıllık sömürgeleştirme yeteneğine sahip bir mirası tevarüs eden Fransa, “kolonileştirme” ve “asimilasyon” geleneğinin bir devamcısı olarak İslam topluluklarını “entegrasyon” adına sömürgeleştirmektedir. Kendi istediği standartlardaki aydın ve alimleri desteklerken bunların dışındakileri yeri geldikçe tasfiye eden bir yaklaşım sunmaktadır. Nitekim, Fransa İslam’ı söylemini İslam’ın ana omurgasına dokunmadan ortaya koymaya çalışan T. Ramazan’ın taciz iddiasıyla tutuklanması durumu Fransa İslam’ı söyleminden ayrı tutulamaz.

Hem üniformalist yapısıyla hem de “ötekileştirici” tutumuyla Avrupa, Euro-İslam söylemiyle bile yetinmemektedir. İslam’ın varlığını kendi ülke topraklarında görmeye tahammülü olduğu söylenemez olan Avrupa, tarihsel bir düşman olarak gördüğü İslam’ı muteber bir muhatap olarak görmemektedir. Ülkelerinde yaşayan Müslüman toplumları izbe ve dar mekanlara hapsedip, kurumlarını da kısıtlı koşul ve imkanlara mahkum ederken, Fallaci’nin dediği gibi “tek zırh olan” Hristiyanlık ve Batılı Hristiyan toplumlar için devasa mimariye ve genişliğe sahip kilise ve katedraller inşa ederken dernek ve kurumlarına ise devasa imkanlar sağlanmaktadır. Bir anlamda lisan-ı hal ile Müslüman tebaaya “ya izbe mekanlarda inancınızı yaşarsınız ya hayat tarzımız olan sekülerleşmeyi yaşarsınız ya da inanca ihtiyacınız varsa daha cazip unsurlara sahip ve imkanları bol olan Hristiyanlık dinine irtidat edersiniz” denmektedir.

Yine ilk nesil Müslüman göçmenler; adet, gelenek ve göreneklere dayanan yaşam tarzını koruyup milli siyaset ve milli dilde ısrarlı ve hayatlarında İslam’ı önemli görürlerken yeni neslin bu tür hassasiyetlerinin zayıfladığı düşünülmektedir. Demokratik bir görünüme sahip sekülerleşme, Avrupa kimliğinin bir unsuru olarak dönüştürücü ve asimile edici ideolojik bir içeriğe ve işleve sahiptir. İdeolojik tutum içeren sekülerleş(tir)me millî ve dinî hassasiyetleri zayıflamış olan gençlerin

üzerinde sofistیک bir biçimde uygulanmaktadır ve nitekim bunun neticesinde Avrupa’da Müslüman genç topluluklar sekülerleşme sürecine dahil olmuşlardır.

Özet olarak, Avrupa; Müslümanları ehlileştiremediği takdirde onlara karşı hırçın ve onları inkar edici olma sürecini yaşamaktadır. “Ehlileşmiş” olarak kabul etmediklerini kapı dışarı etmeye yakın bir tavır içerisine girmiştir. Müslüman devletler, kurumlar ve aydınların yapması gereken oksidentalizme veya westophobia durumuna düşmeden Batı devlet, kurum ve aydınlarını iki yüzlülükten vazgeçmeye davet etme, islamaforobik tutumdan vazgeçmelerine çağrıda bulunma ve kendi dışında olan insanların adet, gelenek ve inançlarına saygı duymaya yönelik hatırlatmalarda bulunmak olmalıdır.

“Euro-İslam” söyleminin bir ümit ve fantezi olmasını sağlayan nedenler; Batı’lı devletlerin eurosantirik olmasının yanında sermaye, teknik, siyasal, askeri güç ve bilimlerini yönetmede hakim güç olmalarıdır. Maddi ve beşeri hayatın kaidesi şudur; “Belirleyemiyorsanız her açıdan belirlenirsiniz”. Nitekim bu kaide gereğince belirleyici olmaktan uzak olan İslam dünyası 200 yıldır belirlenmektedir. İslam dünyasının akademisyen, düşünür ve aydınlarının esas vazifesi yeni bir İslam türü üretmekten daha çok toplumlarına nasıl katkıda bulunacağına ve bilime vereceği katkıların ne olacağına yönelik bir muhasebe ortaya koymak olmalıdır.

Kaynaklar

- Algül, R. (2018). Avrupa’daki Sosyal Hayat ve “Euro-İslam”, 15 Mayıs. http://hallac.org/index.php?id=6&tx_ttnews%5Btt_news%5D=499&cHash=49f91da4216c94acee6f133816b4f8b0&PHPSESSID=6b3340901bb45f74a2543bc94403380e, 15 Mayıs 2018.
- Alsayyad, N. (2004). *Müslüman Avrupa ya da avro-İslam*. (1. Basım). İstanbul: Everest Yayınları.
- Aslan, A. (2003). *Martin Luther*. TDV İslam Ansiklopedisi. 34, 237-238.
- Dağ, A. (2005). Melezleştirmenin diğer adı: euro-İslam. *Umran Dergisi*. 128, 58-61.

- Dağ, A. (2016). *İslamofobia: hegemonyayı derinleştirme ve bir hegemonya projesi olarak euro-islam*, I. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi: “Hegemonya Karşı Hegemonya”, Konya: 5-7 Mayıs.
- Erbaş, A. (2001). *Protestan reformu ve Luther*, 2000. Yılında Hıristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği), Ankara.
- Fallaci, O. (2005). Interview. *Wall Street Journal*. 23 Haziran.
- Farajae, İ. A. (2013), Amerika Birleşik Devletleri’nde İslam’ın Tarihi. (Çev. Celal Emanet). *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4, 267-281.
- Francisco, A. S. (2007). Luther, lutheranism, and the challenge of islam. *Concordia Theological Quarterly*, 71. (3), 283-300.
- Friedman, T. L. (2002). An islamic reformation, <https://www.nytimes.com/2002/12/04/opinion/an-islamic-reformation.html>, 11 Mayıs 2018.
- Geisser, V. (2004). Islamophobia in Europe: From the Christian Anti-Muslim Prejudice to A Modern Form of Racism. *Islamophobia and Its Consequences on Young People*. Seminar Report, Hungary: European Youth Centre Budapest.
- Gülyeşil, M. O. (2017). Avrupa islam’ı: entegrasyondan din reformuna, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupa-islami-entegrasyondan-din-reformuna/870650>, 1 Mayıs 2018.
- Hashas, M. (2013). *On The Idea of European Islam Voices of Perpetual Modernity*. PhD Thesis, Italy: LUISS University of Rome.
- Kalın, İ. (2017). *Ben, öteki ve ötesi*. (13. Basım). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Luther, M. (2017). *Doksan beş tez*. (Çev. C. Çevik). (1. Basım) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Madany, B. M. (2018). Euro-Islam, or Islamized Europe?, 22 Mart, <http://www.unashamedofthegospel.org/euro-islam-or-islamized-europe.cfm>. 05 Haziran 2018.
- Nietzsche, F. (2010a). Güç istenci. (Çev. Nilüfer Epçeli). İstanbul: Say Yayınları.
- Öztürk, M. (2003). Tefsir tarihinde ehl-i Kur’an ekolü. *Tefsir Tarihinde Ehli Kur’an Ekolü*. 3, (1), 167-200.
- Ruiter, Bert de. (2013). The Future of İslam in Europe, 2 Nisan 2016, <http://www.sharinglives.eu/wp-content/uploads/2013/03/The-Future-of-Islam-in-Europe-Bert-de-Ruiter.pdf>. 10 Haziran 2018.
- Smith, W. C. (1953). Modern Türkiye Dini Bir Reforma mı Gidiyor?, *AÜİFD*. (1), 7-20.

- Subaşı, N. (2005). Gecikmiş Bir Kimlik Tartışması Olarak Euro-İslam. *Karizma Dergisi*. (24), 85-95.
- Tibi, B. (2001). *Islam Between Culture and Politics*. Newyork: Palgrave.
- Tibi, B. (2007). Europeanisation, not Islamisation, <http://www.signandsight.com/features/1258.html>, 13 Kasım 2018.
- Tibi, B. (2014). *Political İslam, World Politics and Europe: From Jihadist to İntitutional İslamism*. London: Routledge.

DUYGUSAL EMEK: ÖNCÜLLERİ VE ARDILLARI

Bilal EZİLMEZ*

Öz

Bu çalışmanın amacı duygusal emek konulu akademik çalışmalarda hangi öncüllerin ve sonuçların daha çok çalışıldığını tespit etmektir. Bu amaçla Türkiye’de Yüksek Öğrenim Kurulu tez veri tabanı ve duygusal emek kavramının en yakın ilişkilendirildiği örgütsel Davranış Kongresi bildirileri öncül ve sonuç değişkenleri açısından incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar tartışılmış ve genel olarak duygusal emek stratejileri ile çalışanların demografik değişkenleri, temel değerleri, duygu yönetimi, duygu düzenlemesi gibi duygularla ilişkili değişkenlerin öne çıktığı görülmüştür. Ayrıca akademik tezlere bakıldığında son on yıl içinde duygusal emek hakkında hazırlanan tez sayılarında önemli oranda artış olmasına karşın bu artış oranının örgütsel davranış kongrelerindeki çalışmalara yansımadağı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Duygusal emek, Duygusal emek öncülleri, Duygusal emek sonuçları.

Jel kodu: M12, M19

Emotional Labor: The Antecedents and Consequences

Abstract

The aim of this study was to determine which antecedents and results were studied in academic studies emotional labor. For this purpose, the Higher Education Board database and the studies of Organizational Behavior Congress which is associated with the concept of emotional labor in Turkey were examined in terms of the antecedent and consequences variables. The results are discussed and it is seen that the variables related to the emotions such as

* Dr. Öğr. Gör., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, bezilmez@bandirma.edu.tr

demographic variables, basic values, emotion management, and emotion regulation have come to the fore with emotional labor strategies in general. In addition, it is determined that the number of thesis on emotional labor has increased significantly in the last ten years, but this rate of increase is not reflected in the studies in organizational behavior congresses.

Keywords: Emotional labor, Emotional labor antecedents, Emotional labor consequences.

Jel code: M12, M19

Giriş

Son zamanlardaki araştırmalar, duyguların kurumlarda yoğunlaştığını ve iş hayatının kaçınılmaz bir parçası olarak kabul edilmeye başladığıını göstermiştir (Eroğlu, 2010). Duygu, bizi insan yapan niteliklerden biridir ve bunu da izlenim yönetimi için kullanırız. Evde veya iş yerinde başka insanlarla karşılaştığımızda kendine özgü bir tür sunmak için jestlerimiz, taklitlerimiz, kıyafetlerimiz, sağlarımız vb. duygularımızı kullanıyoruz ve yönetiyoruz. Denilebilir ki aslında insanlar örgütlerde ve iş yerlerinde birer duygu işçisidirler. Duygusal emek, duygu yönetimi ve duyguların düzenlenmesi gibi kavramlar bu nedenle günümüzde özellikle işletme bilminde ve onun bir alt alanı olan örgütsel davranış çalışmalarında sıkça kullanılır olmuşlardır.

Duyguların düzenlenmesi veya duyguların yönetilmesi motivasyon, hedefe yönelik davranış ve izlenim yönetimi gibi iş sonuçları açısından da için kritik öneme sahiptir. Birtakım duyguların ifade edilmeleri ve bazılarının ise bastırılması, çalışanların kişisel kaynaklarını bir ölçüde tüketir ve müşteri ile temas eden çalışanlar için olumsuz sonuçlara da yol açar.

“Duygu yönetimi”, kişinin kendi duygularını ve ifadelerini değiştirme sürecini ve kişinin kendi davranışları üzerinde sahip olduğu özgürlüğün veya seçimin derecesini tanımlamak için “kişisel kontrol” ü ifade eder. Duygusal ifadelerin düzenlenmesi, iş bulma, sosyal destek alma ve daha yüksek performans dereceleri ve ipuğları gibi arağsal hedeflere katkıda bulunduğu görülmüştür. İş yerinde duyguları düzenlemek, arağsal ve kişilerarası hedefleri karşılamak için önemlidir (Kanfer ve

Kantrowitz, 2002). Müşteri ile temas halinde olan çalışanlar için, bu hedefler müşteri memnuniyeti ve sadakatin ortaya çıkmasını sağlar (Pugh, 2001; Tsai, 2001).

Duygular konusunun işletme alanı açısından önemli bir boyutu da duygusal emektir. Duygusal emek, duyguların düzenlenmesi, duyguların ifadesi gibi konularla da yakından ilişkili bir kavramdır. Fiziksel ve zihinsel emeğin yanı sıra duygusal emeğin de alan yazında dikkate alınmaya başlanması, özellikle hizmet sektöründe yapılan araştırmalar ile artmıştır. Duygusal emek, bireyin diğer insanlarda belirli bir izlenim yaratmak için kendi duygularını yönetmesidir (Seçer, 2005). Duygusal emek konusundaki birçok çalışma, çalışanların duygusal ifadelerini değiştirdiklerini, stres, tükenmişlik ve iş memnuniyetsizliği yaşadıklarını göstermektedir. Müşterilerle ilişkilere odaklı duygu düzenlemesine sıklıkla katılan ve düşük iş özerkliğine sahip olan çalışanlar daha çok tükenmişlik göstermektedirler (Hochschild, 1983, Grandey, 2000). Sürecin olumlu sonuçları da söz konusudur. Çalışanların iş davranışları üzerinde daha fazla özerklik hissetmelerine izin vermek, duygularını daha olumlu yönetebilecekleri için kendilerini kişisel kaynaklarının daha etkin kullanımını sağlar (Hocshchild, 1979; Grandey, 2015).

Çalışanın duygularını yönetmesi için ise kullanabileceği iki temel strateji tanımlanmıştır. Bunlardan ilki yüzeysel rol yapmadır. Bu strateji kapsamında, çalışan birey bir duyguyu hissediyor gibi rol yapmaktadır. İkinci strateji ise derinden rol yapma olup, bir duyguyu gerçekten hissetmeye çalışmaktır. Yüzeysel rol yapma yani aslında hissetmediği bir duyguyu sergileme, bireyin iç denge durumunda kalmasına engel olduğundan, çalışanlar ve örgüt açısından zararlı sonuçlara yol açabilmektedir. Duygusal emek bu bakımdan önem taşımakta olup, duyguların hissedilmesi ve sergilenmesi bağlamında örgütsel alana önemli bilgiler sunmaktadır.

Bu çalışmada duygusal emek üzerine gerçekleştirilen lisans üstü tezlerdeki öncüllerin ve sonuçların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede Türkiye’de Yüksek Öğrenim Kurulu tez veri tabanı ve duygusal emek kavramının en yakın ilişkilendirildiği Örgütsel Davranış Kongresi bildirileri değişkenleri açısından incelenmiştir. Böylece duygusal emek çalışacak olan araştırmacılara yön ve fikir verecek

bir çerçeve ortaya konulacaktır. Duygusal emek üzerine daha önce çalışma gerçekleştirilmiş ve bu çalışmaları geliştirmek isteyen veya bundan sonra lisans üstü tezi araştırması hazırlamayı planlayan bilim insanlarına seçecekleri bağımlı ve bağımsız değişkenler ile ölççekler hakkında da derli toplu bir bilgi sunulacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Duygusal Emek kavramı ilk kez Hochschild tarafından “Yönetilen Kalp: İnsan Duygularının Ticarileştirilmesi” (1983) adlı çalışmasında tanıtıldı ve “Duygusal Emek” giderek daha popüler hale geldi. Hochschild (1983), duygusal davranışı yüzeysel rol davranışı ve derin rol davranışı olmak üzere iki farklı boyutta açıklar. Genellikle derin rol davranışı olarak resmedilen duygusal emek, sıklıkla metodolojik davranış olarak da adlandırılır (Ashfort ve Humphrey, 1993). Duygusal Emek, sosyal normları sağlamak için duyguların kontrolünü ifade eder. Bu, sosyal ve iş yaşamında gereklidir, bu yüzden çevresel koşulları ve bu sosyal normların nasıl sağlanacağını bilmek gereklidir (Öz, 2007). Ashfort ve Humphrey'e (1993) göre, duygusal emek hizmeti sağlayıcısı hizmet sunumu sırasında beklenen duyguları göstermektir. Takip eden araştırmacılar, Hochschild'in yaklaşımı olan yüzeysel rol yapma ve derinlemesine rol yapma davranışına – ki bunlar duygusal emek gösteriminin temel stratejileridir- üçüncü bir duygusal emek gösterme stratejisi olarak doğal duygusal emek gösterim davranışını (stratejisi) davranış hareketi eklemiştir (Ashfort ve Humphrey, 1993). Morris ve Feldman (1996), duygusal emek yapısını dört boyutta kavramsallaştırır: Doğru duygusal gösterimin sıklığı, istenilen gösterim kurallarına dikkat, gösterilecek duyguların çeşitliliği ve ortaya çıkması sonucunda ortaya çıkan duygusal uyumsuzluk ve gerçekte hissedilmeyen duygular.

1.1. Duygu Kavramı ve Duygu Yönetimi

Duygusal emek bir duygu yönetim ve düzenleme süreci olarak ele alındığı için (Hochschild, 1983; Kart, 2011) insan davranışını belirleyen en önemli öğelerden olan duyguların bireyler tarafından iş yaşamlarında ve iş dışında kalan yaşamlarında

çok farklı ve çeşitli olarak yaşandığı bir gerçektir (Erkuş ve Günlü, 2008). Bir gerçeklik olarak duyguların düzenlenmesi ve yönetilmesi iş yaşamında son derece önemlidir (Isenbarger ve Zembylas, 2006) ve performans belirlemede oldukça öne çıkmaktadır (Çukur, 2009). Bu nedenle duygusal emek kavramın ele alırken duygu ve duyguların yönetilmesi kavramlarına yakından bakmakta yarar olacağı açıktır.

Bir tanıma göre duygu, “belirli bir uyaran karşısında genellikle içsel olarak belirip, davranışsal bir tepkime olarak ortaya çıkan hisler”dir (Kervancı, 2008). Diğer bir araştırmacı ise duyguyu bir his ve bu hisse özgü düşünceler, psikolojik ve biyolojik durumlar ve bir dizi hareket eğilimi olarak tanımlamıştır (Goleman, 2007). Duygunun tanımlaması beraberinde farklı duyguların ve hatta duygu ile ilgili diğer bazı kavramları da gündeme getirecektir. Duygular, duygulanım ve duygu durumlar bunlardan başlıcalarıdır. İnsanların yaşadığı duygulara genel olarak “duygulanım” (his) adı verilmektedir (Barsade ve Gibson, 2007). Duygular ise doğrudan birine veya birşeye yönlendirdiğimiz güçlü hislerdir (Fridja, 1993). Duygu durum ise her zaman olmasa bile sıklıkla içinde bulunduğumuz durumdan bağımsız olarak yaşadığımız ruh hallerimizdir ve duyguları daha güçlü kırlarlar (Weiss ve Cropanzano, 1996). Görüldüğü gibi his ve ruh halleri gibi kavramlar da ister istemez konunun içinde yer almaktadırlar.

Deniz, Arslan, Özyeşil ve İzmirli’ye göre (2012) temel duygu durumları genel olarak olumlu ve olumsuz duygulanım olarak iki grupta incelenir. Yaşanılan duruma bağlı bir dürtüyle ilintili olmayan ve duygulardan daha az güçlü olan hisler olarak ta tarif edilen duygu durumlara heyecan, kendine güven ve neşe gibi olumlu örnekler verilirken; endişe, stres ve sinirlilik gibi olumsuz örnekler de gösterilebilir.

Duygular hem insanın durumunu ve kültürel kategorisini eşzamanlı bir şekilde gösteren bir araçtır (Barbalet, 1998) ve bu nedenle de duygular kişinin çevresinden ayrı düşünülemez, farklı kültürel kategorilerde şekillenmiş hislerin kelimelere dökülmesini ve bunların duyguya dönüşmesini sağlayan araçlar olarak da dikkate alınmalıdır (Massumi, 2002).

Duygular sadece kişisel ya da sosyal değil aksine “kişisel” ve “sosyal” kavramlarının tasvirinin yüzeylerini ve sınırlamalarını oluşturmaktadır (Ahmed, 2004). Bir başka deyişle, sosyalleşmesini tamamlamış bir toplumda yaşam, izole bir şekilde yaşayan canlıların aksine, insanların anlam ya da his tepkimelerini içeren ve bizim de bunu “duygu” altında incelediğimiz tepkime vermesini sağlar (Leavitt, 1996) ve buna göre duygu sadece biyolojiye indirgenebilecek ve basitçe sebep ve sonuçları ölçülebilecek bir kavram olmayıp, ancak bütün sosyal ve fizyolojik boyutların sürekli dikkate alınmasıyla incelenebilir (Leavitt, 1996).

Başka bir araştırmacının ifade ettiği gibi (Goleman, 2007) duygusal yeterlilikler kazanılan kabiliyetlerdir. Bu yeterliliklerin erken yaştan yetişkinliğe kadar olan süreçte aile, komşular, akranlar, dinler ve sosyal gruplar tarafından etkilenerek oluşması durumu söz konusudur ve bu sebeple yeterliliklerden oluşan duygusal sermayenin eğitimle kazanıldığı ama bunun sadece okul eğitimiyle sınırlanmayacağı söylenebilir.

Duygular ve işgörenlere yansıyan sonuçlarının yöneticiler için önemli olduğu vurgulanan bir çalışmada (Ashkanasy ve Daus, 2001) örgütsel ortamlarda duyguların incelenmesinin, kuruluştaki insanların davranış biçimine yeni ve önemli bilgiler sağladığı sonucuna varılmış ve yöneticilere, organizasyonlarında olumlu bir duygusal iklim geliştirebilmelerini ve onlara yardımcı olabilmelerini sağlamak için öneriler sunulmuştur. Yöneticiler bireysel ve kurumsal bazda duyguları fark edecek donanımda olmalıdırlar.

İşgörenler, duygu yönetimini üç farklı rol ile duygu davranış kurallarına uyarak göstermektedirler: yüzeysel, derinlemesine ve doğal (Morris ve Feldman, 1996). Yüzeysel rol davranışı, gerçekte hissedilmeyen duyguların yüz ifadeleri ve mimiklerle ya da farklı ses tonuyla hissediliyormuşçasına sunulmasıdır (Hochschild, 1983). Duygusal Emek sergilemenin birinci yolu olan yüzeysel rol davranışı, işgörenin hiçbir duygu yaşamadığı ve hissetmediği anlamına gelmemektedir. Yalnızca burada gösterimi yapılan duygu ifadesinin hissedilen duygudan farklı olduğu vurgulanmaktadır. Duygusal gösterim kurallarına uyum sağlamak için kullanılan

ikinci yol ise derinlemesine rol davranıştır. Derinlemesine duygusal emek (rol) davranışında işgören tarafından sergilemek istenilen duygunun gerçekten hissedilme çabası söz konusudur (Hochschild, 1983). Yüzeysel duygu davranışı işgörenin dolaysız, yani doğrudan gözlemlenebilen duygu davranışına odaklanırken; derinlemesine duygusal davranış işgörenin daha çok iç dünyasında hissettiği duygulara vurgu yapar (Morris ve Feldman, 1996). Öte yandan, bazı durumlarda işgörenlerin herhangi bir duygusal emek düzenlemesine ihtiyaç hissetmeden, samimi ve doğal olarak kendilerinden beklenen duyguları sergileyebilecekleri ifade edilmektedir (Wouters, 1989; Ashforth ve Humphrey, 1993; Morris ve Feldman, 1996). Bu durumda işgörenden beklenen duygunun sergilenmesinde doğal duygusal emek gösterimi üçüncü bir yol olarak görülmekte ve işgörenlerin gerçekten yaşayıp hissettiği için iş gereği duygularını ifade edebilecekleri belirtilmektedir.

İnsanların sosyal hayatlarında duygularını kontrol etmeleri ile birlikte duygusal emek başlamıştır denilebilir (Hochschild, 1983). Örgütsel araştırmalar ve yönetim içinde duygu, arzulanan duygular, duygu işi ve duygusal emek olarak kendine yer bulur. Duygusal emekçilerin kimlikleri, işgören performansları ve duyguyu metalaştırmaları özellikle ele alınan konulardır. Bu bağlamda hizmet sektörünün gelişmesi ile duygusal emek olgusunun rekabet açısından ve hizmet sağlayanlar açısından kavram olarak vazgeçilmez bir konuma geldiği görülmektedir (Hochschild, 1983).

1.2. Alanyazın Taraması

İş ortamında örgüt kültürünün bir gereği olarak uygun duygular sergilemek için gerçek duyguların düzenlenmesi ve gösterilmesi olarak ifade edilebilen duygusal emek kavramı, örgütsel başarı için çok önemlidir (Isenbarger ve Zembylas, 2006). Günümüz iş dünyasında, duyguları duygusal talebe göre düzenleme ve yönetmede çalışanların sahip oldukları çabalar ve deneyimler, aynı zamanda duygusal emek olarak adlandırılır ve kuruluşların performanslarını belirlemede ön plandadırlar (Çukur, 2009). Bu nedenle kuruluşların çalışanlarının, en değerli varlıklarının duygularını anlamaları ve ruh hallerini organizasyonun başarısına katkıda bulunacak şekilde etkilemesi gerekir.

Eğitim, sağlık, hizmet ve finans sektörünün vazgeçilmez bir parçası olan duygusal emek, farklı yaş gruplarındaki hastaların sağlığı ile duygusal ve bilişsel reaksiyonları etkileyen sağlık sektörü işgörenleri açısından da özel bir öneme sahiptir (Hochschild, 1983; Wharton, 1999; Sutton ve Wheatley, 2003).

Duygusal emek davranış kuralları işgörenlere ne kadar belirgin ve net olarak gösterilir ve öğretilirse duygusal davranış gösterim kuralları o kadar açık demektir. işgörenlerin duyguları üzerinde ne denli kontrolde bulunmak istiyorlarsa örgütün o oranda davranış kurallarını açıkça işgörenlerine aktarmaya çalışması gerekmektedir (Hochschild, 1983; şengül, 2009).

Hochschild (1983) yaş ilerledikçe işgörenlerin gösterilmesi gereken duyguları daha çok kolaylıkla gösterebileceklerini ifade etmektedir. Cinsiyet açısından da kadınların daha çok duygusal emek gösterimi ortaya koymada erkeklerden önde oldukları genel olarak belirtilmektedir. (Hochschild, 1983; Rafaelli ve Sutton, 1989; Morris ve Feldman. 1996; Köksel, 2009). Yapılan bazı çalışmalarda işgörenin evli olup olmaması duygusal emek gösterim düzeylerinde farklılık ortaya koymuş (Eroğlu, 2009) fakat diğer bazı çalışmalarda ise medeni durumun duygusal emek gösteriminde herhangi bir etkisinin olmadığı saptanmıştır (Oral ve Köse, 2011). İşgörenin duyguları ve buna bağlı davranışları hem çalıştığı sektöre göre hem de iş yeri ve iş yaşamındaki tecrübesine göre farklılık gösterebilmektedir (Kaya ve Özhan, 2012).

Kadınlar veya duygusal olarak daha iyi durumda ifadelerini ortaya koyabilenler ön saflarda müşteriyle ilgilenebilirler. Hem cinsiyet hem de farklı sosyo-kültürlerden gelenlerde farklı duygusal emek gösterim davranış sonuçları çıkabileceğine dair alanyazında çalışmalar mevcuttur (Hochschild, 1983).

Duyguları açısından olayı yaşayan ve müşteriler ile daha uzun sürelerde meşgul olan işgören duygularını yönetmektedir. Böylece duygu yönetimi ve duygusal emek gösterimi bir iielik durumu da gösterir. Duygusal emek işletme için iyi sonuçlar verebilir fakat işgörenin sağlığına dönük olumsuz sonuçları da olabilecektir. Derin rol davranış yüzeysel rol davranışa göre daha olumlu hizmet ortaya çıkarsa

da her ikisi de tükenmişlik, çözülme ve olumsuz iş tutumlarını sonuç verebilmektedir (Grandey, 2000; Brotheridge ve Lee, 2003; Seçer, 2005). Bu yaklaşımda derinlemesine ve yüzeysel rol içeren duygusal emek davranışları ayrı ayrı incelenmekte ve duygusal düzenleme kavramı da duygusal emek araştırmasına dahil edilerek çalışma ortamında kişinin bir uyarana karşılaştığında duygularını kontrol ederek duygusal dengesini sağlaması ve duruma uygun tepkiyi vermesi öngörülmektedir.

Duygularını engelleyebilenlere nazaran durumları yeniden değerlendirerek duygu durumlarını değiştirebilen işgörenler hizmet sunumu içeren meslekler için daha uygun olabilecektir. Yüzeysel rol davranışı ve derin rol davranışının çevre ile etkileşimlerinin incelenmesi gerekliliği de bu çalışmada vurgulanan diğer bir husustur (Diefendorff vd., 2005). Yüzeysel rol davranışının duygusal tükenmişliğe yol açtığı sonucuna ulaşan çalışmalar vardır (Hochschild, 1983; Kruml ve Geddes, 2000; Brotheridge ve Lee, 2003) fakat bazı çalışmalarda duygusal emek gösterim stratejileri ile duygusal tükenmişlik arasında ilişki bulunmayan, hatta çelişkili sonuçlar bulunduğu belirlenen çalışmalar da mevcuttur (Kruml ve Geddes, 2000; Brotheridge ve Grandey 2002; Chu, 2002; Brotheridge ve Lee, 2003; Chu ve Murrman, 2006).

Güngör Delen (2009) ise çalışmasında duygusal emek konusunu teorik olarak bütün boyutları ile incelemeye çalışmıştır. İş yaşamında yaygınlaşan ve özellikle müşteri ile yüz yüze ilişkiyi zorunlu kılan hizmet sektöründeki işlerde kendisini gösteren duygusal emek yaklaşımı, toplumun hizmet çalışanlarından güler yüzlü bir nezaket ve hizmet kalitesi beklediğini ileri sürmektedir. Duygusal emek kavramının, hizmet sektöründe özellikle müşterilerle bire bir ilişkide bulunan işgörenin emek ortaya koyması sürecinde kullanılan bir kavram olduğu ifade edilmektedir. Çalışanların düşünsel emeklerinin yanı sıra, duygularını da emek sürecine dâhil etmek zorunda kalmaları ile bu süreç yaşanmaktadır. Duyguların bir emek türü olarak kullanılması ise işgörenin ortaya koyabileceği son gücü olduğunu belirtenler olmuştur. Böylece işgörenin duyguları da piyasanın sağlıklı işleminin birer aracı haline gelmiş ve özel alandan tüketim alanına intikal ederek üretim ve satış sürecine dâhil olmuş bulunmaktadır (Güngör Delen, 2009).

Duygu düzenlemesi kavramı duyguların ve ifadelerin düzenlenmesinde yeniden değerlendirmeyi ve gerektiğinde bazı duyguları baskılamayı kullanırken duygusal emek derin duygusal emek rol davranışını ve yüzeysel duygusal emek rol davranışlarını kullanmaktadır. Bireysel ve toplumsal çıktılar açısından duygu düzenlemesi ve duygusal emek kavramları karşılaştırıldığında ise ruh halleri ve baskı bireysel, ilişkisel algılamalar ise toplumsal olarak duygu düzenleme süreçlerinin çıktısıdır. Duygusal emek sonuçları olarak ise tükenmişlik ve iş tatmini ile performans derecelendirmeleri söz konusu olmaktadır (Grandey, 2015).

Grandey ve Gabriel (2015), duygusal emek çalışmalarının geleceğinin sağlıklı gelişimi açısından sonuçların ve aracı değişkenlerin hem mesleki hem de örgütsel refah açısından birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Duygusal emek ve etkenleri arasındaki ilişkileri sınavı test edecek deneysel ve alan çalışmalarına gereksinim olduğu görülmektedir (Grandey vd., 2015).

Grandey, Rupp ve Brice'a göre (2015) duygusal emeğin gülümseme olarak hizmet etmesinin insani maliyetine dikkat çeken bir çalışmada, çalışanlardan önce olumlu duyguları sergileme zorunluluğu, hizmet sunumunu tehdit eden uygulamaları da değerlendirilmektedir. Duygusal uyumsuzluk ve kaynak eksikliğine odaklanmak için bir çağrıdır bu aynı zamanda. Bunun nedeni, duygu kurallarının oluşturulmasının işgörenin özgür iradesini sınırladığı, özerkliği, yetkinliği ve aidiyeti tehdit ettiği gibi görülen durumlardır.

Alanyazındaki bir son dönem araştırmasında (Chi ve Grandey, 2016) yeni bir modelde duygusal emek (DE) için önemli bir husus olan duygu istikrarı ele alınarak bunun olumlu ve olumsuz ruh halleri ile etkileşimlerinin hizmet sunumuna etkilerini araştırılmaktadır. Buna göre derinlemesine DE rol davranışı bazı kişilik özellikleri ile pozitif ilişkilidir ve bu durumda istenen etkin hizmet sunumu gerçekleşebilmektedir.

Bu modelin diğer bir varsayımı da aktif kişilik özelliklerden daha düşük motivasyonel eğilimlere yani, (dışa dönüklük, açıklık ve kabul edilebilirlik) sahip kişiler tarafından derin DE rol davranışı gösterilmesi istenen hizmetin etkin sunumu ile

daha fazla ilişkilidir. Yine yüzeysel DE rol davranışı kişilik özellikleri açısından yüksek engelleme odaklı motivasyon eğilimleri olan dikkatli ve duygusal istikrarlı kişiler tarafından kullanıldığında, sunulan hizmetin sekteye uğraması daha az söz konusu olmaktadır (Chi ve Grandey, 2016).

Duygusal emek kavramının bütün boyutları ile tartışılması ve duygusal emek çalışmalarının geleceğinin sağlıklı gelişebilmesi açısından öncüller, sonuçlar ve aracı değişkenlerin hem işgören hem de örgüt iyiliği için birlikte ele alınması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Yapı ve ölçüm karmaşıklığı, öncüllere dönük anlayış sınırlılığı gibi etkenlerin sağlıklı ve iyi sonuçlar için test edilmesi gerekliliğini de öneri olarak dile getirmektedirler (Grandey ve Gabriel, 2015).

Duygular aslında özel alana ait unsurlar iken işgörenlerin örgüte bağlılıklarını daha güçlü kılmak ve bu şekilde daha fazla katma değer üretmeleri ve daha etkin hizmet sunabilmeleri için işyerlerine de taşınmıştır (Güngör-Delen, 2017). Çalışanın duygularını derinden etkileyen inanç, maneviyat ve dindarlık gibi kavramlar da yine benzer gerekçelerle iş yaşamına taşınarak örgütsel davranış alanında ele alınmaya başlamışlardır (Ezilmez ve Eroğlu, 2017; Güngör-Delen, 2017; Ezilmez, 2018).

Duygusal emeğin yapısı örnek alınarak oluşturulan manevi emek kavramı, örgüt üyelerinin maneviyatının metalaştırılması, kodlanması ve düzenlenmesi olarak tanımlanmakta ise de (McGuire, 2010) görece yeni bir kavram olduğu için üzerinde anlaşılmiş net bir tanım veya ölçek henüz tam olarak oluşmamıştır (Güngör-Delen, 2017).

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, tartışmasız bir şekilde çalışanlar ve örgütler açısından büyük öneme sahip olan duygusal emeğin, hangi değişkenler ile ilişkilendirildiğini ve bu ilişkilerin yönünü ortaya koymaktır. Bu amaçla nicel bir araştırma yöntemi olarak bibliyometri analizi ile incelenecek araştırmalar dizinde duygusal emek olan lisansüstü tezler ile sınırlandırılmış ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ulusal tez mer-

kezi veri tabanında yer alan izinli tezler “duygusal emek” konu başlığı ile gerçekleştirilen son 10 yılın tezleri taranmıştır. Yapılan inceleme sonucunda alanda toplamda 75 (16 doktora, 59 Yüksek lisans) tezin hazırlanmış olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada Yüksek Öğretim Kurulunun (YÖK) ulusal tez merkezi veri tabanında yer alan lisan üstü tezleri kullanılan duygusal emek ölçekleri, araştırmanın değişkenleri ve sektörleri bakımından incelenmiştir. Bu çalışma ile duygusal emeğe ilişkin bir çerçevenin sunulması, eldeki sınırlı tezler ve kongre bildirimleri dâhilinde öncel ve sonuçlarının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Böylece alan yazında 1983 yılından bu yana yer tutmuş olmasına karşın farklı ölçeklerin ve farklı alt boyutların çalışıldığı duygusal emek kavramında belki de belirsizliklerin ortadan kalkmasını sonuç verebilecek çalışmalar gerçekleştirilebilir. Daha önce çalışılmayan ve az çalışılan değişkenler ile duygusal emek kavramının ilişkisinin ortaya konulması da böylece mümkün olabilecektir. Bu nedenle çalışma, konuya ilgi duyan araştırmacılara bir özet ve rehber olmak bakımından katkı sağlayacaktır. Tablolarda yıllara göre tezler, kullanılan ölçekler, bağımlı ve bağımsız değişkenler ve araştırmanın yapıldığı sektörler yer almıştır. Çalışmada Örgütsel Davranış Kongrelerinde sunulan duygusal emek ile ilgili bildirimler de gözden geçirilmiştir.

Bulgular

Yüksek Öğrenim Kurumu Ulusal Tez Merkezi’nde dizin tarama penceresinde “duygusal emek” konusu ile yapılan arama sonucu 95 lisansüstü tez bulunmuştur. Bunlardan araştırmacıların incelemesine açık olan 75 tanesi incelenmiştir. Bu 75 lisans üstü tezinin 16 tanesi doktora tez araştırması olarak bitirilen çalışmalar iken diğer 59 adet çalışma ise yüksek lisans tezidir. Aşağıda tablo 1’de görüleceği gibi 2009 yılı ile 2018 yılının bitmesine bir ay kala dönem içerisinde gerçekleştirilen lisansüstü tez sayıları artış göstermiştir. İzinsiz olan tezlerin izinli duruma gelmeleri bu sonuçları her an değiştirebilecektir. Örneğin izinli-izinsiz tezlerin toplamı 95 olarak karşımıza çıkarken 2018 yılı Aralık ayının 15. günü itibarıyla 75 tane izinli teze

ulaşılabilmiştir. Bu sayılar bize duygusal emek kavramının gerçekleştirilen akademik tez alımları açısından da önem kazandığını ortaya koymaktadır. Özellikle 2012 ve 2015 yıllarında bu konudaki araştırmaların ivme kazanmış olduğu da ayrıca ifade edilebilir.

Tablo 1: *Duygusal Emek Üzerine Gerçekleştirilen Lisansüstü Tezleri*

	Tezin Kabul Edildiği Yıl	İzinli Tez Sayısı	Toplam Tez Sayısı
1	2009	1	1
2	2010	3	3
3	2011	2	2
4	2012	6	6
5	2013	5	5
6	2014	14	14
7	2015	13	13
8	2016	14	17
9	2017	9	21
10	2018	9	11
	Toplam	75	95

Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> erişim: 15.12.2018

Ülkemizde son 10 yıl içinde gerçekleştirilen akademik lisansüstü tez çalışmalarında “duygusal emek” kavramı ile birlikte incelenen diğer değişkenlere bakıldığında ise sayıların ötesinde bu konuda yapılan tez araştırmalarının kapsamı hakkında bir fikir edinmek mümkün olabilecektir. Aşağıda yer alan çizelge 2’de gerçekleştirilen lisansüstü tez çalışmalarında sıklıkla kullanılan değişkenler öncüller ve sonuçlar olarak görülmektedir.

Tablo 2: *Duygusal Emek Araştırmalarında Sıklıkla Kullanılan Değişkenler*

Öncüller	Sonuçlar
<ul style="list-style-type: none"> • Kişilik • Demografik • Toplumsal Konum 	<ul style="list-style-type: none"> • İş tatmini • (Duygusal) Tükenmişlik • Duygusal uyumsuzluk

<ul style="list-style-type: none"> • İş Ünvanı • Ahlaki değerler • Örgütsel Destek algısı • Amir, ast ve Meslektaş desteği • Etik liderlik • Duygu durum • İletişim becerisi • Öğretmen davranışı • Liderlik Modelleri • Güdüleme • Olumlu duygulanım • Dindarlık • Motivasyon • Örgütsel kültür • Duygusal Zekâ • Psikolojik sermaye 	<ul style="list-style-type: none"> • Duygusal bulaşma • İşgören refahı • Çalışan Performansı • Çalışan iş bırakma • Müşteri tatmini • İş bırakma niyeti • Duyuşsal (etkin) hizmet sunumu • Geri çekilme davranışı • Algılanan prestij • Örgütsel özdeşleşme • İş stresi • Yabancılaşma • Duyarsızlaşma • İş sonuçları • Hizmet kalitesi • İş-aile çatışması
---	---

Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> erişim: 15.12.2018

Ulusal Tez Merkezinde izinli ve izinsiz olarak yer alan lisans-üstü ve doktora tez araştırmalarında sıkça kullanılan değişkenlerden ayrı olarak duygusal emek gösterim kuralları, duygusal emek gösterim sıklığı, duygusal emek gösterim süresi ve gösterilen duygusal emek çeşitliliği gibi duygusal emek kavramının bir parçası gibi görülebilecek konular da sıklıkla öncül değişken olarak araştırma konusu olmuşlardır.

Araştırmalarda sıklıkla değişken olarak kullanılan öncüllere ve sonuçlara bakıldığında neredeyse örgütsel davranış çalışmalarındaki temel konuların bütünüyle ele alındığı görülmektedir. Özellikle bireylerin ve çalışanların duyguları ile yakından ilgili olabilecek konulara artık günümüzde işletme biliminin yönetim organizasyon ve örgütsel davranış alanı çalışmalarında kolaylıkla kendilerine yer bulmaktadır. Günümüzde artık çalışanların duygularının işverenler tarafından ihmal edilmesi telafisi mümkün olmayacak sonuçlara yol açabilmektedir. Örgütler sundukları hizmetin üst düzey olabilmesinin rekabet edebilirlik açısından kaçınılmaz olduğunu bilmektedirler.

Denilebilir ki “duygusal emek” kavramı ile ilgili çalışmaların en sıkıntılı yanı araştırmalarda bu değişkeni ölçmek için alan yazında çok sayıda ölçek bulunuyor olmasıdır. Aşağıdaki bilgiler (Tablo 3) bu durumu doğrular mahiyettedir. Bu çalışma için gözden geçirilen seksene yakın tez araştırmasında da çok sayıda ölçek kullanılmıştır. İşletme biliminde ve sosyal bilimlerin birçok alanında (örneğin Tükenmişlik gibi, Duygusal Zekâ gibi) belli bazı kavramlar için neredeyse standart olmuş bir veya birkaç ölçek ile o alanda genel kabul görmüş bazı ölçekler söz konusudur.

Tablo 3’te de görüldüğü gibi Yüksek Öğrenim Tez Merkezi’nde kayıtlı tezlerde yapılan taramada sık kullanılan “duygusal emek” ölçekleri bile başlı başına bir tablo oluşturabilmektedir. Elbette, “duygusal emek” kavramının turizmden eğitime, sağlıktan çağrı merkezlerin ve hatta güvenlik güçleri ve adalet teşkilatı çalışanlarına kadar geniş bir yelpazede araştırılması bu durumu bir ölçüde anlaşılır kılmaktadır. Yine de çok farklı “duygusal emek” ölçeği ve tercümelere ortaya çıkan sıkıntılar bu alanda ölçeklere dönük olarak da çok çalışma yapılması gerektiğini bizlere söylemektedir.

Chu ve Murman (2006) tarafından geliştirilen ölçek daha çok turizm çalışmalarında tercih edilmektedir. Grandey (1999)’in doktora tezinde kullandığı ve sonrasında geliştirdiği ölçek de araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmekte ve duygusal emek çalışmalarına büyük faydaları olmaktadır. Basım ve Beğenirbaş (2012)’in oluşturdukları ölçek de Türkiye’de önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Çukur (2009)’un ölçeği ile birlikte düşünülürse, bu ölçekler araştırmacılar için önemli seçenek oluşturmaya başladıkları görülmektedir.

Tablo 3: *Duygusal Emek Lisansüstü Tezlerde Kullanılan Ölçekler*

	Ölçeğini Geliştiren Araştırmacı(lar)	Kullanıldığı Tez Sayısı
1	Chu ve Murrmann (2006)	16
2	Grandey (1999)	12
3	Diefendorff vd. (2005)	10
4	Basım ve Beğenirbaş (2012)	10

5	Brotheridge ve Lee (1998)	7
6	Kruml ve Geddes (2000)	6
7	Çukur (2009)	3
8	Hocshchild (1983)	1
9	Öz (2007)	1
10	Zapf vd. (1999)	1
11	Yarı yapılandırılmış görüşme	3
12	DE hakkında 1 Evet-Hayır sorusu	1
13	Derinlemesine görüşme	1
14	Ölçek Geliştirme + Yarı Yapılandırılmış Soru seti	1
15	Katılımcı-gözlemci araştırması	1
16	Ölçek kaynağı belirtilmemiş	1
	Toplam	75

Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, erişim: 15.12.2018

Duygusal emek araştırmalarında ölçeklerin tercih edilmesini belirleyen bir unsur da araştırmanın hangi sektörde yapılacağıdır. Hizmet iş kolunda olmak üzere duygusal emek birçok alanda geçerli bir olgudur. İşletmeler mal veya hizmetleri üretmekte veya ticaret işletmeleri olarak faaliyetlerini yürütmektedirler. İşgörenler duygularını kendilerine doğrudan hizmet sunumunda buldukları müşterilere dönük olarak ortaya koydukları için hizmet sektörü duygu yoğun bir sektördür. Tablo 4'te araştırmada öne çıkan sektörler görülmektedir.

Turizm, sağlık ve eğitim sektörleri duygusal emek açısından neredeyse stratejik iş alanlarıdır. Bu alanlarda müşterilere pozitif duyguların gösterimine dair kurallar önceliklidir ve bu gösterimlerin derin duygusal emek veya doğal duygusal emek stratejileri ile gerçekleştirilmesi beklenmektedir (Hocshchild (1983). Güvenlik, finans, spor ve cenaze hizmetleri gibi çok değişik alanların duygusal emek kavramı için araştırmacıları beklediği söylenebilir. Özellikle güvenlik ve adalet gibi alanlarda çalışmalar negatif duyguları daha çok gösterme üzerine odaklanabilir; yine istenen etkiyi ortaya koyabilme açısından derin duygusal emek veya doğal duygusal

emek stratejileri birlikte ele alınabilir (Grandey, 2000; Kruml ve Geddes, 2000; Chu ve Murman, 2006).

Tablo 4’te kesimlerine göre son on yılda gerçekleştirilen lisans üstü tez sayıları görülmektedir. Turizm, sağlık ve eğitim kesimleri en fazla duygusal emek çalışılan kesimler olarak öne çıkmaktadır. Bazı sektörlerde birden fazla meslek bir arada yer alabilmektedir. Örnek olarak; doktorlar, sağlık teknisyenleri ve hekimler gibi. Tablodaki iş kolları ve meslekler hizmet kesiminde oldukları için üretim-ticaret ve finans kesiminden farklı olarak duygusal emek yoğun özellik taşımaktadırlar.

Tablo 4: TEZ-YÖK’deki Duygusal Emek Çalışmalarının Sektörlere Göre Dağılımı

	Sektörler	Tez sayısı
1	Turizm	19
2	Sağlık	16
3	Eğitim	15
4	Kamu Kurumu-idari personel ve yerel yönetim çalışanları	10
5	Diğer Hizmet (kuaför, çağrı merkezleri vs.)	8
6	Finans-Bankacılar	6
7	Uçak Kabin memurları	3
8	Sivil Havacılık ve Antrenör-Sporcular	2
9	Avukatlar	2
10	Evde bakım hizmeti veren ev kadınları	2
11	Reklamcılık	1
12	Akademisyenler	1

Kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, erişim: 15.12.2018

İşletme biliminin gelişmesiyle birlikte muhasebe, üretim, yönetim ve organizasyon ile örgütsel davranış gibi yeni alanlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Beraberinde uzmanlaşmayı da sonuç veren bu gelişmelerin sonucunda 2013 yılında ilk defa örgütsel davranış çalışmalarına özgü olmak üzere müstakil bir kongre düzenlenmiştir. İnsan duygularının iş dünyasına bakan yönünü ifade eden “duygusal emek” kavramı da elbette Örgütsel Davranış Kongresi’nin alanına giren bir konu olacaktır. Bu

sebeple son beş yılın Örgütsel Davranış Kongre konuları da araştırmada gözden geçirilmiştir. Ne yazık ki akademik tezlerde belirgin bir şekilde artış gösteren “duygusal emek” araştırmaları bu kongrelerde henüz aynı ivmeyi yakalayamamıştır.

Çizelge 5: Örgütsel Davranış Kongrelerindeki (ÖDK) Duygusal Emek Çalışmaları Sayısı

Kongre ve Yılı	Çalışma Sayısı	Sektör	Araştırma Değişkenleri
1. ÖDK 2013	1	Özel sektör	-İş performansı -İşten ayrılma niyeti -Kişiler arası çarpıklık -Negatif duygusallık -Bağlamsal performans -İş-sosyal destekleri
2. ÖDK 2014	5	-Sağlık -Eğitim -Satış -Mağaza çalışanları -Turizm	-Psikolojik sermaye -İşe yabancılaşma -İş odaklı DE -Duygusal Tükenmişlik -Örgütsel bağlılık -Örgütte kalma niyeti -Mesleki bağlılık -İş tatmini -Kişi-iş uyumu -Toplumsal cinsiyet -Duygu yönetimi
3.ÖDK 2015	6	-Eğitim -Sağlık -Hastane hostesleri -Hasta ve yakınları	-İş stresi -Psikolojik sermaye -Psikolojik sözleşme -Mesleki özdeşleşme -Performans -Pro-sosyal motivasyon -İşe gömülmürlük -Normlar
4.ÖDK 2016	1	-Sağlık (112 acil)	- Ekip çalışması tutumları
5.ÖDK 2017	3	-Sağlık -Avukatlar	-Örgütsel Destek Algısı -Duygusal tükenmişlik -İşgören performansı -Dindarlık -İş performansı -İşe tutulma

Tablo 5'e göre "duygusal emek" konulu araştırmaların Örgütsel Davranış Kongrelerine katılan araştırmacılar tarafından yeterince önem verilmediğini söylemek mümkündür. Öte yandan lisans üstü tezlerinde en çok duygusal emek üzerinde çalışma yapılan sektörler ile kongredeki en çok duygusal emek çalışılan alanlar, sektörler aynı gibidir. Sağlık sektörü çalışanları, turizm sektörü çalışanları ve eğitim alanında emek ortaya koyan öğretmen ve yöneticiler dönük duygusal emek çalışmaları bu alanda bir mutabakatın adeta altın çizmektedir. Bu durum emek yoğun olan hizmet sektöründe duygulara dönük araştırmaların kaçınılmaz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Günümüz dünyasında insan ve duygularına yeterince önem verilmemesinden kaynaklanan yakınmaların var olduğunu düşünürsek önümüzdeki yıllarda bu kongrelerde de araştırmacılar tarafından "duygusal emek" kavramına hak ettiği önemin verilebileceği düşünülebilir.

Sonuç

Kişinin yani işğörenin işini yaparken sergilediği davranışları ile karşı tarafa belirli bir duygusal mesajın iletilmesini sağlamak, günümüzde artık üstlenilen iş rolünün bir özelliği olmaktadır. Dolayısı ile iş rolünü belli bir "duygu ifadesi" takınarak yapma ve karşı tarafa bu duygu ifadesini yansıtmaya boyutunda ele alınan duygusal emek çalışmaları özellikle sağlık, turizm ve eğitim gibi hizmet yoğun sektörlerin vaz geçilmezi olmuştur.

Bu çalışmada öncelikle duygusal emek hakkında hazırlanmış olan akademik tezler ve ilgili kongre bildirimleri gözden geçirilerek tezlerin öncülleri ve ardılları incelenmiştir. Ortaya çıkan bulguların ışığında duygusal emek kavramının gelecekteki gelişimi öngörölmeye çalışılmıştır. Böylece, bu çalışma, duygusal emek alanında çalışmak isteyen araştırmacılara yeni bakış açıları sunmayı da hedeflemiştir.

Lisansüstü tez çalışmalarında bu kavrama dönük yapılan araştırmaların gözle görölrü şekilde artması da bu duruma olan gereksinimi göstermektedir. Duygusal emek ile birlikte araştırılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerdeki çeşitlilik bu kavramın ilgili alan yazın açısından önemini kapsam bazında da ortaya koymaktadır.

Yine de daha önce duygusal emek araştırmalarına konu olmamış yeni sektörler, değişkenler ve yöntemler denenmelidir. Örneğin, reklamcılar ve akademisyenler üzerinde lisans üstü düzeyinde bu konu derinlemesine çalışılabilir. Evde bakım hizmeti veren ve bu işi aldıkları sosyal yardımlar ile gerçekleştiren, belki de vasıfsız diyebileceğimiz, ev hanımı (ve beyleri) ile bu alandaki maaşlı çalışanları karşılaştıracak çalışmalara da ilginç sonuçlar verebilecektir.

İş kolları açasından sağlık, turizm, çağrı merkezi, uçuş kabin görevlileri ve eğitim dışına da duygusal emek kavramı ile yenilikler getirip getiremeyeceğine bakabilecek araştırmacılar beklenmektedir. Yöneticiler, bankacılar ve siyasetçilere dönük duygusal emek çalışmaları da yok denecek kadar azdır. Ayrıca, üretim sektöründe çalışanların duygusal emek kullanımları hiç mi söz konusu değildir örneğin?

Araştırmacıların duygusal emek araştırmaları açasından çözmek zorunda kalacakları önemli bir husus ve aynı zamanda çalışılacak bir niş alan olarak duygusal emek kavramını daha sağlıklı bir şekilde değerlendirecek genel kabul görmüş bir ölçek oluşturma çalışmaları olabilir. Elbette, bu alanda Basım ve Beğenirbaş'ın (2012) geliştirdikleri ölçeğin önemi görmekten gelinemez.

Ayrıca, duygu düzenlemesi ve yönetimi ile duygusal emek kavramının birleştikleri ve ayrıldıkları noktaları açıklığa kavuşturacak çalışmalara da ihtiyaç olduğu vurgulanmalıdır. İnsan ve duygularını en çok etkileyen inanç, maneviyat ve dindarlık kavramları da duygusal emek açasından neredeyse hiç ele alınmayan konular olarak göze çarpmaktadır. Kongrelerde ve ikili görüşmelerde konuyu araştıran akademisyenlerin önemle vurguladıkları bir diğer konu da artık bu kavramın deneysel çalışmalarla da desteklenerek daha fazla anlaşılır kılınmasının sağlanmasıdır.

Bu çalışmanın bulgularından hareketle daha önce duygusal emek ile birlikte ele alındığında olumlu sonuçlar veren öncüllerin çalışılmasına ve daha önce çalışılmamış fakat olumlu sonuç verebileceği tahmin edilebilen değişkenler ile yapılacak çalışmaların teşvik ve tercih edilmesine günümüz hizmet iş kolunun ihtiyaçı olduğunu söylemek mümkündür.

İş veren ve iş görenlerin beklentilerine cevap verecek olumlu çalışma iklimi ve işgücünü yükseltecek şekilde oluşturulacak duygu gösterimi kuralları öncesinde ise sadece başarı ve üretim beklentilerinden vaz geçerek çalışanları duygu yönetimi ve duygusal emek konularında daha fazla bilgilendiren, destekleyen ve onlara daha fazla değer veren uygulamalarla yer verilmelidir.

İşgörenlerin örgütlerde duygularını nasıl gösterdikleri ve bu duyguların örgütsel amaçlar için nasıl kâr haline dönüştüğü hakkındaki duygusal emek çalışmaları işgörenlerin sosyal normlara ve iş yeri beklentilerine adapte olabilmek için duygularını kontrol edip yönetirken duygusal emek süreci sonunda ortaya çıktığı görülen bazı olumsuzluklar pozitif çalışma ortamı ve pozitif işgücünü yükseltmek suretiyle formüle edilecek duygusal davranış kuralları ve çalışana daha fazla destek veren ve değer yaratan insani uygulamalarla olumlu yönde değiştirilebilir.

Böylece, duygusal emek açısından önemli bir konu olan dikkat ve duygusal istikrarı ele alarak yeni bir model ortaya koyulabilir. Olumlu ve olumsuz duygu durumların hizmet sunumuna etkilerini deneysel olarak incelenebilir. Böylece derin duygusal emek gösterimi ve doğal duygusal emek davranışı gösterecek bazı kişilik özellikleri daha belirgin ve etkili bir şekilde tespit edilebilir. Yine, duygu ile ilgili bütün değişkenlerin (duygusal emek, duygusal zeka, duygusal sermaye, duygu yönetimi ve duygusal düzenleme gibi) bir arada ele alınacağı araştırmaların da alanyazına büyü katkı sağlayacağı vurgulanması gereken diğer bir husustur.

Özetle, duygusal emek kavramı araştırmaları günümüz rekabet dünyasında küçük bir fark ve fayda oluşturabilmek için genelde olumlu duygular ve tebessüm ile hizmet etmenin kaçınılmazlığına dikkat çekmelidir. Bu nedenle, araştırmalarda işgörenin olumlu duygular sergilemek amacıyla duygusal emek davranışı gösterme gerekliliğinin onda ortaya çıkardığı olumsuzlukları ve bunların kaynaklarını ortadan kaldırmaya odaklanacak yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Böylece olumlu duyguların doğallıkla ve derinlemesine gösterilebileceği hizmet sunumunu sonuç verecek duygu gösterim kuralları ve benzeri değişkenlere dönük araştırmalar gerçekleştirilmelidir. Çünkü hizmet sektöründeki kuvvetli rekabet anlayışlarından dolayı yoğun ve çok

sayıda duygu gösterim kurallarının oluşturulması iş özerkliği, işe bağlılığı ve tükenmişlik olgusundan uzak bir performansı olumsuz etkilemektedir. Bu gibi sakıncaları giderebilecek sonuçlara ulaşan bilimsel çalışmalar duygusal emek davranışının daha etkili ve bilinçli bir şekilde yaygınlaşmasına neden olabilecektir.

Kaynaklar

- Ahmed, S. (2004). *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburg, Edinburg University, 224.
- Ashforth, B. E. ve Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: the influence of identity. *Academy of Management Review*. 18. No. 1,88-115.
- Ashkanasy, N. ve Daus, C. (2001). Emotion in the workplace: the new challenge for managers. *Later published in Academy of Management Executive*, 16(1), 76 - 86.
- Barsade, S. ve Gibson D. (2007). Why does affect matter in organizations?. *Academy of Management Perspectives*, February, 36-59.
- Basım, H. N. ve Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma yaşamında duygusal emek: bir ölçek uyarlama çalışması. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(1) 77-90.
- Brotheridge, C. M., ve Lee, R. T. (2003). Development and validation of the Emotional Labor Scale. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76(3), 365-379.
- Brotheridge, C.; Grandey, A. (2002). Emotional labor and burnout: comparing two perspectives on 'people work'. *Journal of Vocational Behaviour*, 60, 17-39.
- Chi, N.-W. ve Grandey, A. A. (2016). Emotional labor predicts service performance depending on activation and inhibition regulatory fit. *Journal of Management*. 1-28.
- Chu, Hei-Lin K. ve Murrmann, S. (2006). Development and validation of the hospitality emotional labor scale. *Tourism Management*. 27, 1181-1191.
- Chu, Hei-Lin K. (2002). *The effects of emotinal labor on employee work outcomes*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Virginia: Polytechnic Institute and State University.
- Çaldağ, M. Ali. (2010). *Duygusal emek davranışlarının sağlık çalışanlarında iş sonuçlarına etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çukur, C. Ş. (2012). *Duygusal düzenleme ve duygusal işçilik konulu konferans*; Ankara: Atılım Üniversitesi.

- Deniz, E. Arslan, C. Özyeşil, Z. ve İzmirli, M. (2012). Öz-anlayış, yaşam doyumu, negatif ve pozitif duygu: Türk ve diğer ülke üniversite öğrencileri ile bir karşılaştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (23), 428-446.
- Diefendorff, J. M. Richard, M. Erin M. C. ve Meredith H. (2006). Are emotional display rules formal job requirements? examination of employee and supervisor perceptions. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. 79. 273-298.
- Diefendorff, J. M., Croyle, M. H., ve Gosserand, R. H. (2005). The dimensionality and antecedents of emotional labor strategies. *Journal of Vocational Behavior*, 66(2), 339-357.
- Dursun, S. Bayram, N. ve Aytaç, S. (2011) *Duygusal emeğin iş tatmini ve tükenme düzeyi üzerine etkisi*. 17.Ulusal Ergonomi Kongresi. 14-16 Ekim, Eskişehir.
- Erkuş, A. ve Günlü, E. (2008). Duygusal zekanın dönüşümcü liderlik üzerine etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi* , 187-209.
- Eroğlu, E. (2010). Örgütsel iletişimin işgörenlerin duygu gösterimlerinin yönetimine olan etkisi. *Selçuk İletişim*. 6(3) 18-33.
- Eroğlu, E. (2011). *İletişimci liderlik: yöneticilerin iletişimci biçimleri üzerine bir araştırma*. Konya: Literatür yayınları.
- Ezilmez, B. (2018). *Duygusal emek gösterimlerinin bireysel ve örgütsel öncülleri ile sonuçları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ezilmez, B. ve Eroğlu, U. (2017). *Bursa ili sağlık çalışanlarında duygusal emek gösterimi. 5. örgütsel davranış kongresinde sunuldu*. 1-3 Kasım, Antalya.
- Gardner, W. L. Fischer, D. ve Hunt; J. G. (2009) Emotional Labor and Leadership: A threat to authenticity?. *The Leadership Quarterly*. 20, 466-482.
- Goleman, D. (2007). *Duygusal Zeka*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Grandey, A. A. (2015). Smiling for a wage: what emotional labor teaches us about emotion regulation. *Psychological Inquiry*. 26(1) 54-60.
- Grandey, A. A. ve Gabriel, A. (2015). Emotional labor at a crossroads: where do we go from here?. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 323-49.
- Grandey, A. A. Rupp, D. ve Brice W. N. (2015). Emotional labor threatens decent work: a proposal to eradicate emotional display rules. *Journal of Organizational Behaviour*. 36, 770-785.

- Grandey, A. A.; Glenda M. F. Anna. S. M.; Karen J.; Lori A. S. (2005). Is “service with a smile” enough? authenticity of positive displays during service encounters. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 96, 38-55.
- Grandey, Alicia A. (2003). When “the show must go on”: surface acting and deep acting as determinants of emotional exhaustion and peer-rated service delivery. *Academy of Management Journal*. 46(1) 86-96.
- Grandey, A. A. (2000). Emotion regulation in the workplace: a new way to conceptualize emotional labor. *Journal of Occupational Health Psychology*. 5(1) 95-110.
- Grandey, A. A. (1999). *The effects of emotional labor; employee attitudes, stress and performance*. Unpublished Doctoral dissertation, Colorado State University.
- Güngör Delen, M. (2017). *Emek sürecinde son nokta: duygusal emek ve tinsel emek*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Güngör Delen, M. (2009). Duygusal emek kavramı: süreci ve sonuçları. *Kamu-İş*. 11(1) 167-183.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: the commercialization of human feeling*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Hochschild, A. R. (1979). Emotion work, feeling rules, and social structure. *American Journal of Sociology*, 85(3)551-575.
- Humphrey, R. Pollack, H. Jeffrey M. ve Hawver, T. (2008). Leading with emotional labor. *Journal of Managerial Psychology*, 23(2) 151-168.
- Isenbarger, L. ve Zembylas, M. (2006). The emotional labor of caring in teaching. *Teaching and Teacher Education*, 22, 120-134.
- Kanfer, R. ve Kantrowitz, T.M. (2002). Emotion Regulation: Command and Control of Emotion in Work Life. In Lord RG, Klimoski R, Kanfer R (Eds.), *Emotions in the workplace: Understanding the structure and role of emotions in organizational behavior* (433-472). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Kart, E. (2011). Bir duygu yönetimi süreci olarak duygusal emeğin çalışanlar üzerindeki etkisi. *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 3, 215-230.
- Kaya, U. Ç. ve Özhan, ÇK. (2012). Duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi: turist rehberleri üzerine bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*. 3(2) 109-130.

- Kervancı, Ü. F. (2008). *Büro çalışanlarının duygu yönetimi yeterlilik düzeylerinin geliştirilmesinde duygu yönetimi eğitimi programının etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Köksel, L. (2009). *İş yaşamında duygusal emek ve ampirik bir çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kruml, S. M.; Geddes, D. (2000). Exploring the dimensions of emotional labor: the heart of hochschild's work. *Management Communication Quarterly*, 14(1) 8-49.
- Leavitt, J. (1996). Meaning and Feeling in the Anthropology of Emotions. *American Ethnologist*, 514-519.
- Massumi, B. (2002). *Parables for the virtual: movement, affect, sensation*. London: Duke University Press.
- McGuire, Tammy. (2010). From emotions to spirituality: "spiritual labor" as the commodification, codification, and regulation of organizational members' spirituality. *Management Communication Quarterly*. 24(1) 74-103.
- Morris, J. A. ve Feldman, D. C. (1996). The dimensions, antecedents and consequences of emotional labor. *Academy of Management Review*. 21(4) 986-1010.
- Newman, M. A. Guy, M. Mastracci, M. E. ve Sharon H. (2009). Beyond cognition: affective leadership and emotional labor. *Public Administration Review*. January -February.
- Oral, L. Köse, S. (2011). Hekimlerin duygusal emek kullanımı ile iş doyum ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2) 463-492.
- Öz, E. Ü. (2007). *Duygusal emek davranışlarının çalışanların iş sonuçlarına etkisi*. İstanbul: Beta.
- Pugh D. S. (2001). Service with a smile: emotional contagion in the service encounter. *The Academy of Management Journal*. 44(5),1018-1027.
- Rafaelli, A. Sutton, R. (1989). The expression of emotion in organizational life. In B.M. Staw, L.L. Cummings (Ed.). *Research on organizational behavior*. Greenwich, CT: JAI Press.
- Seçer, Ş. H. (2005); Çalışma yaşamında duygular ve duygusal emek: sosyoloji, psikoloji ve örgüt teorisi açısından bir değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a Armağan Özel Sayısı. 0. 50. 813-834.

- Steinberg, R. J. ve Figart, D. M. (1999). Emotional Demands at Work: A Job Content Analysis. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 561. Emotional Labor in the Service Economy (January). 177-19.
- Sutton, R. E., ve Wheatley, K. F. (2003). Teachers' emotions and teaching: a review of the literature and directions for future research. *Educational Psychology Review*, 15(4), 327-358.
- Şengül, A. (2009). Hizmet işletmelerinde yüksek ilişik kalitesine ulaşılmasında sınır birim işgörenlerinin duygu işçisi olarak değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış*. 9(4) 1193-1211.
- Töremen, F. ve Çankaya, İ. (2008). Yönetimde etkili bir yaklaşım: duygu yönetimi. *Kuramsal Eğitimbilim*. 1(1) 33-47.
- Tsai, W. C. (2001). Determinants and consequences of employee displayed positive emotions. *Journal of Management*. 27, 497-512.
- Türkay, O. ve Ünal, A. (2010). *Duygusal Emek Davranışının Yönetilmesi: Sakarya Otelleri Örneği*; IX. Geleneksel Turizm paneli, Nisan. Sakarya.
- Türkay, O. Ünal, A. ve Taşar, O. (2011). Motivasyonel ve yapısal etkenler altında duygusal emeğin işe bağlılığa etkisi; *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 14.
- Weiss, H. ve Cropanzano, R. (1996). Effective events theory: a theoretical discussions of the structure, causes and consequences of affective experiences at work. in Barry M. Staw and Larry L. Cummings (Ed.) *Research in Organizational Behaviour*, 18, 17-19.
- Wharton, A. S. ve Erickson, ve R. J. (1993). Managing emotions on the job and at home: understanding the consequences of multiple emotional roles. *Academy of Management Review*, 18(3) 457-486.
- Wharton, A. S. (1999). The psychosocial consequences of emotional labor, *The Annals Of The American Academy of Political And Social Science*. 561: 158--Annals, Aapss. January.
- Wouters, C. (1989). The sociology of emotions and flight attendants: hochschild's managed heart. *Theory, Culture and Society*, 6, 95-123.
- Yalçın, A. (2010). *Emotional labour: dispositional antecedents and the role of affective events*. A thesis submitted to the graduate school of social sciences of METU, September.
- Zapf, D. Vogt, C. Seifert, C. Mertini, H. ve Isic, A. (1999). Emotion work as a source of stress: the concept and development of an instrument. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8, 371-400.

ESKİ HUKUK SİSTEMİNDEN YENİ HUKUK SİSTEMİNE GEÇİŞ SÜRECİ, NEDENLERİ VE TÜRK HUKUK DEVRİMİ

Hürol ERBAY*

Öz

Tarihte bölgelerine ve dünyaya hakim olan medeniyetler, kendilerine has güçlü güvenlik, sosyal ve hukuki sistemler kurmuştur. Medeniyetlerin ve devletlerin devamlılığını sağlayan bu sistemlerden, hukuka ait olanlar doğayı, insanı ve toplumsal yaşamı daha yakından ve derinden etkilemiştir. Dünyada geçmişten bu yana hangi hukuk sistemleri uygulanmıştır? Tarihte çoğunlukla bölgesel veya dünya gücü konumunda yer alan Türkler, hangi hukuk sistemlerini uygulamışlardır? Türkler, eski hukuk sistemlerinden yeni hukuk sistemlerine daha çok hangi savaş, gelişme veya nedenlerin etkisiyle nasıl geçmişlerdir? Türk Hukuk Devrimi ile en son hangi hukuk sistemine geçilmiştir? Bu yeni hukuk sisteminin toplumda yerleşmesi için Hukuk Devrimi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında hangi düzenlemeler yapılmış, hangi önemli kanunlar diğer ülkelerden alınmış ve kabul edilmiştir? Bu çalışmada; daha çok tarih ve hukuk kapsamında kaynak araştırması yapılmıştır. Elde edilen veri ve bilgiler karşılaştırmalı yöntemler kullanılarak yorumlanmıştır. Böylece, eski hukuk sistemlerinden yeni sisteme geçiş süreci ve Türk Hukuk Devrimi ile ilgili bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Türkler, Osmanlı, Türk hukuk devrimi, Cumhuriyet.

The Process and Causes of Succession from the Old Legal System to the New Legal System and The Turkish Law Revolution

* Doktora Öğr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, erbay19tr@yahoo.com

Abstract

The civilizations that dominated their regions and the world in history have established their own strong security, social and legal systems. From these systems, those belonging to the law ensured the continuity of civilizations and states, affected nature, human and social life more closely and deeply. Which legal systems have been applied in the world since the past? Which legal systems did the Turks, mostly regional or world power, practice in history? How did the Turks get through the old legal systems to the new legal systems with which effects of war, events, developments or causes? Which latest legal system has been adopted with the Turkish Law Revolution? What regulations have been made and what important laws have been quoted from other countries and adopted with the new Law Revolution and in the early years of the Republic for the establishment of this new legal system in the society? In this study; source research has been carried out moreover in the context of history and law. Obtained data and information has been interpreted by using comparative methods. Thus, some results have been tried to be obtained about the process of succession from the old legal systems to the new system and the Turkish law revolution

Keywords: Law, Turks, Ottoman, Turkish Law Revolution, Republic.

Giriş

Bu çalışmada temel amaç, medeniyetlerle devletlerin bekasında önemli bir role sahip bulunan, devletlerin uyguladıkları hak ve adalet düzenine, yani pozitif hukuk sistemlerine daha yakından bakmak; dünyada ve Türklerde geçmişten bu yana genel olarak hangi hukuk sistemlerinin kullanıldığını saptamak; Türklerin, eski hukuk sistemlerinden yeni hukuk sistemlerine hangi nedenlerle geçmiş olabileceklerini tespit etmek; yeni hukuk sistemine geçişin Cumhuriyet'ten oldukça önce, Osmanlı devleti zamanında başladığına dikkat çekmek ve o dönemde iktibas edilen bazı kanunları sıralamak; yeni hukuk sisteminin toplumda yerleşmesi için Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen, Türk Hukuk Devrimi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında iktibas edilen Medeni Kanun'un İsviçre'den alınma nedenlerini ve diğer temel sosyal, siyasal ve yasal düzenlemeleri belirlemektir. Bu çalışmada; daha çok tarih ve hukuk kapsamında kalınarak kaynak araştırması

şeklinde elde edilen veri ve bilgiler karşılaştırmalı yöntemlerden yararlanılarak, yorumlanmıştır. Bu suretle belirli problemlere cevaplar bulunmaya ve bazı sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.¹ Bu çalışmanın diğerlerinden farkı; Tanzimat'tan Meşrutiyet'e, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar İslam Hukuku haricinden Kıta Avrupası Hukuk Sisteminden uyarlanmaya başlanan yasalarla Türk Hukuk Devrimi ile yeni sistem içerisinde kabul edilen yasalara topluca değinilmiş olması ve gerektiğinde mevcut hukuk sistemlerini ve millî hedeflerini değiştirerek, devletlerinin ve toplumlarının devamlılığını sağlayan Türklerin, bu yön ve yapılarının incelenmesi neticesinde; inanç, hukuk, tarih ve uluslararası ilişkiler gibi çeşitli disiplinleri ilgilendiren bazı sonuçlara ulaşılmış olmasıdır.

Tarihi çağlardan bu yana bölgesel veya dünya gücü konumunda yer almış bulunan Türk milleti², kendine has güçlü liderlik, askerlik, töre, inanç, dil, örf, âdet, meslek, hak ve adalet algısı gibi özellikleri ile tarih sahnesinde sürekli rol almıştır. Tarih sahnesinde sürekli rol alışı, yaşanan çağa ayak uydurmayı, bilimsel, akıllı, zeki, varsıl, üretken ve adil olmayı zorunlu kılar. Medeniyetlerle devletlerin özünü ve temelini oluşturan her hukuk sistemi, maddi ve şekli kaynağını, toplumların kültürlerinden, inançlarından, hak ve adalet anlayışı ile yakın, ticari ve dostluk ilişkisi içerisinde bulunduğu diğer toplumların sosyal yapısından da etkilenecek şekilde şekillenir.

İster onarıcı ister cezalandırıcı olsun her hukuk sistemi,³ tüm öğeleriyle doğayı ve toplumsal yaşamı derinden etkiler. Toplumsal yaşam da çeşitli olayların

¹ Araştırma sırasında, bu konuyla ilgili birçok alanda çok sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Ancak bazı kaynaklara izin verilmediği için ulaşılamamıştır. Bunlar; “Çok Hukuklu Düzendenden Laik Hukuka” ve “Ana Hatları ile Türk Hukuk Devrimi” temalı tezlerdir. Bk. Ulusal Tez Merkezi; S. Nergiz, Çok Hukuklu Düzendenden Laik Hukuka (Türk Hukuk Devrimi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2000. ve H. Özatan, Ana Hatları ile Türk Hukuk Devrimi ve Cumhuriyet Sonrası Benimseme ve Kanunlaştırma Çalışmaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1997.

² Ayşe Âfet İnan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 26-34.

³ Cengiz Topel Çiftcioğlu, “Adalet Sistemine Dair Genel Bir İnceleme”, *Fasikül Hukuk Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 66, Mayıs 2015, s. 1-3.

saikiyle kendisinde zamanla meydana gelen değişim, gelişim ve dönüşümlerin etkisiyle içinde bulunduğu hukuk sistemini etkiler ve değiştirir. Bu karşılıklı etkileşim adil, yerinde, zamanında ve dengeli olduğu sürece, kurulu devlet yönetim sisteminin bekası çoğunlukla garanti altına alınmış olur. Ancak toplumsal uzlaşma sonrası kurulan bu hassas dengenin uzun süre muhafazası oldukça güçtür. Bu dengenin sarsılmasıyla hukuk sistemi içerisindeki bazı öge veya hükümlerin de belirli bir süre içerisinde değiştirilmesi zorunluluğu kaçınılmaz bir hâl alır. Sosyal ve siyasal açıdan bir hukuk sistemi içerisindeki bu tür hükümlerin değiştirilmesi gayet doğaldır. Çeşitli ticari, müttefiklik veya dostluk ilişkileri sebebiyle hukuk sistemleri arasında bazı uygulama ve kanunların uyarlanması ve değiştirilmesi de normal karşılanmalıdır. Ancak hukuk sistemlerinin tamamen değiştirilmesi, mevcudun bırakılarak başka bir sistemin benimsenmesi oldukça zordur ve olağan şartlarda Talas Savaşı (751) sonrası örneğinde olduğu gibi çok uzun zaman gerektirir. Atatürk liderliğindeki Türk Hukuk Devrimi ile yeni hukuk sistemine geçiş ise I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve Türk İstiklal Harbi (1919-1922) gibi toplumun ciddi ölüm ve yok ediliş sorunuyla karşı karşıya kaldığı, daha büyük siyasi, sosyal, askerî ve ekonomik olağan dışı elim olayların yaşandığı zor bir dönemden geçtikten sonra daha kısa bir sürede ve bilinçli bir şekilde gerçekleşmiştir.

Aralarındaki farkı daha iyi görebilmek ve karşılaştırma imkanı sağlamak için dünyada uygulanan hukuk sistemlerine geçmeden önce insan, toplum ve devlet hayatının düzenlenmesinde ve sosyal yaşamda başat bir rol oynayan hukukun ne anlama geldiğine kısaca değinmekte yarar vardır. Düşünürler tarafından, üzerinde anlaşılacak ortak bir hukuk tanımı henüz yapılamamıştır. John Austin'e göre hukuk; aklî bir varlığın yönlendirilmesi için, ondan daha güçlü başka aklî bir varlık tarafından koyulan kuraldır⁴. Hukuk sosyolojisi açısından ise hukuk; devlet ve

⁴ Michael D. Bayles, "Hukuk Felsefesi Neye Dairdir? Hukuk Kuramları, Tanımları, Kavramları ya da Kavrayışları mı?" (Çev. Uğur Dinç), *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 2015, Cilt: LXXIII, Sayı: 2, s. 395-396.

benzeri otoriteler tarafından saptanan hareket kuralları ya da yasalar bütünüdür⁵. Hukuki bir terim olarak hukuk, toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların tümüne denir ve tüze anlamında kullanılmaktadır⁶.

Tarihi devirlerden bu yana her toplumun kendisinin oluşturduğu veya başkalarından etkilenecek, kabul ettiği ve çeşitli uyarlama usulleriyle kendine özgü hale getirdiği ve belli bir zaman dilinde uyguladığı yazılı veya sözlü pozitif ve normatif kurallar düzeni olagelmıştır. Bu kurallar düzeninin bütününe o toplumun hukuk sistemi denilmektedir.

Yüzyıllar boyunca değişik ülkelerde uygulanmış Yahudi, Roma hukuku, kanonik ve örfi hukuk gibi farklı hukuk sistemleri ve çevreleri ortaya çıkmıştır. Bunların dışında halen uygulanmakta olan hukuk sistemleri niteliklerine, coğrafi bölge, ırk, dil, inanç gibi değişik ölçütlere göre farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Uluslararası hukuk dışarıda tutulacak olursa, bu sınıflandırmalara göre genel ve yaygın olarak uygulanmakta olan hukuk sistemleri dört başlık altında toplanmaktadır⁷. Bunlar, Kıta Avrupası Hukuku, Ortak Hukuk, İslam Hukuku ve Sosyalist Hukuktur. Kıta Avrupası Hukuk Sistemi, Birleşik Krallık hariç genellikle Avrupa ülkelerinde uygulanan, yargı birliği olmayan ve temeli Roma İmparatoru Justinyen'in M.S. 529 yılında kabul ettiği Corpus Iuris Civilis'e dayanan bir hukuk sistemidir⁸. Ortak Hukuk, 1215 tarihli Magna Carta ile ortaya çıkan ve genellikle Anglo-Sakson kültürünün egemen olduğu ülkelere, ortaklaşa yargı birliği doktrini ile uygulanan bir sistemidir⁹. İslam Hukuku, "Fıkıh" veya "Şer'i Hukuk" olarak da

⁵ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akinhay), Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999, s. 307.

⁶ Arapça hak sözcüğünün çoğulu olan hukuk, Türkçede haklar anlamına gelmektedir. Bk. Dil Derneği, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1998, c. I, s. 610.

⁷ Temuçin Faik Ertan, "Tanzimattan Cumhuriyet'e Hukuk Reformuna Genel Bir Bakış", *Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı'ya Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, Ağustos 1995, s. 213-233.

⁸ Haluk Emiroğlu, "Roma Hukuku'nun Bilgi Kaynaklarından Corpus Iuris Civilis ve Türkiye'de Hukuk Resepsiyonu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002, Cilt: 51, Sayı: 3, s. 85-96.

⁹ Ertan, *Abdurrahman Çaycı'ya Armağan*, s. 214, 215.

adlandırılan, İslam hukuku, İslam'a ait kuralların yanı sıra devlet ve özel yaşamla ilgili kurallardan oluşur¹⁰. İslam hukukunun, Kur'an-ı Kerim, sünnet, icma ve kıyas olmak üzere dört temel kaynağı bulunmakta olup, akıl, din, can, ırz ve mal olmak üzere beş temel değeri korumayı esas alır¹¹. Sosyalist Hukuk Sistemi ise XX. yüzyılın ilk yarısında Rusya'daki Bolşevik Devrimi (1917) sonrasında ortaya çıkmış ve sosyalist ülkelerce uygulanmaya başlanmış, Marksist- Leninist doktrini temel alan bir hukuk sistemidir¹².

Temel kaynağı insani irade ve akıl olan hukuk sistemleri laik veya seküler hukuk düzenleri olarak adlandırılmıştır. Bu tür hukuk düzenleri içerisindeki hükümler toplumsal uzlaşıyla tamamıyla değiştirilebilir. Buna karşılık kaynağı ilahi irade sayılan hukuk düzenleri vahiysel, nakli, dogmatik ve teosantrik nitelikte olup İlahi kaynaklı hükümler değiştirilemezler¹³. Bu durum da sürekli değişim içerisinde bulunan bireysel, toplumsal ve uluslararası yaşamı doğrudan etkilemektedir.

Farklı hukuk sistemleri arasındaki iktibas ve geçişkenlik, aynı hukuk sistemi içerisinde yapılan uyarlamalar kadar kolay ve kısa sürede olmasa da bölgesel ve dünyasal çaptaki siyasi, askerî, kültürel, turistik ve ticari ilişkilerin artması, güç merkezlerinin yer ve el değiştirmesi, bilimsel-teknolojik gelişmeler, düşünsel aydınlanma ve ruhsal olgunlaşmalar, hukuk sistemleri arasındaki geçişkenliği ve benzerliği çoğu zaman zorunlu kılmaktadır. Bu da değişmeyen tek şeyin değişim olduğunu gösterircesine, Mecelle'deki "ezmânın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz" genel hükmünü haklı çıkarmaktadır¹⁴.

¹⁰ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, DİB Yay., Ankara 2016, s. 23-26.

¹¹ İlhan Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2003, Cilt: 52, Sayı: 1, s. 167-181.

¹² Ertan, *Abdurrahman Çaycı'ya Armağan*, s. 216.

¹³ Zeki Hafızoğulları, "Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk Düzeni", *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 1996, Cilt: 45, Sayı: 1-4, s. 30-45.

¹⁴ Bu hüküm; zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz, anlamına gelmektedir. Bk. Ahmet Şimşirgil ve Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yay., İstanbul 2008, s. 79.

1. Türklerin Kullandıkları Eski Hukuk Sistemleri

İslamiyetten önce dünyanın değişik yerlerinde imparatorluklar, devletler ve beylikler kurmuş Türklerin, belirli bir hukuk düzenine ve anlayışına sahip oldukları epigrafik ve arkeolojik çalışmalarla elde edilen bilgi ve belgelerden anlaşılmaktadır. Hun Devleti'nde hukuki nizam, meşruiyetini Tanrı'ya hakimiyet yetkisinden almış olup ilahi bir nitelik yüklenmiştir. Göktürk Yazıtlarında devlet idaresi, ceza ve özel hukuka ait önemli bilgiler bulunmaktadır. Yine Uygurların da belirli hukuk kuralları ve anlayışına sahip oldukları, sosyal yaşamda iş, eylem ve ticarete hak ve adalet ilkelerine önem verdikleri belirlenmiştir¹⁵.

Türklerin kullandıkları ve korumaya çalıştıkları hukuk sistemi, yasa, anlamına gelen törü'den gelmektedir. Törü zamanla töre biçimine dönüşmüştür. Esasen Türk sözünün içinde bu anlam gizlenmiştir. Belki de bu açıdan eski Türk Hukuk Sisteminin tamamına "Türk Töresi" denilmiştir.

Eski Türk hükümdarları ve komutanları ile devlet adamları ülke, il ve yurtlarını Türk Töresine göre yönetirlerdi. Güvenlik, iase, savaş, avcılık, sosyal yaşam Türk Töresine göre düzenlenirdi. Kadın-erkek, yerli-yabancı ve inanç ayrımı yapılmaz, insan, töre gibi kavramlar öne plana çıkarılırdı. Bu açıdan bakıldığında Türk Töresi demokratik, laik ve evrensel izler taşımaktaydı¹⁶.

Türk Töresini, semadaki Gök Tengri adına hükümdar temsil ederdi. Hakanlar yarlıklarını (ferman), yarganlar kararlarını töreye uygun vermek zorundaydı. Bu nedenle töre hükümdardan ve yargandan daha kıymetliydi. Türk Töresinin dört temel ilkesi bulunmaktaydı. Bunlar, adil ve doğru kanun koymayı gerektiren "könilik" ilkesi; kişi, yurt ve milletin iyiliğine yarar işler yapılmasını öngören "uzluk" ilkesi; oğul ile eli, bey ile kulu bir tutan eşitlik, düzlük ya da "tüzlük" ilkesi ve insanların, vazifesini ihmal etmeyen, zulümden uzak duran,

¹⁵ Halil Cin, "Türk Tarihi ve Hukuk", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1984, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 3-16.

¹⁶ Mehmet Saray, *Türklerde Dini ve Kültürel Hoşgörü, Atatürk ve Laiklik*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 3-13.

bilgiyle temayüz etmesini teşvik eden, bu tür niteliklere sahip kişilerden kalem ve kılıç ehline çalışan insan seçmeyi öngören “kişilik/insanlık” ilkesidir¹⁷.

Abbasiler Döneminde, Türk (Karluk)-Arap Birleşik kuvvetleri ile Çin Ordusu arasında 751 yılında yapılan Talas Meydan Savaşı¹⁸, Türkler ile Araplar arasında iyi dostluk ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli bir etken olmuştur. Emeviler Döneminde (661-750) Hazar Türkleri (630-1016) ve diğer bazı Türk Boylarıyla-Araplar arasında zaman zaman yaşanan çatışma, mücadele ve çekişmeler, Çinlilerin olumsuz tutum ve davranışlarının da etkisiyle, yerini işbirliğine bırakmaya başlamıştır. Bu işbirliğinin etkisiyle de IX-XI. yy.larda Çin'in durdurulması, İslam İmparatorluğu'nun Çin ve Bizans'ın karşısında Afro-Avrasya bölgesinde etkin bir güç haline gelmesi¹⁹, Türklerin yönünü Uygurlar hariç, iyice Batı'ya çevirmesine ve Türkleri, Araplarla ve diğer Müslümanlarla birçok alanda çeşitli ortak çalışmaya yöneltmiştir. Bu yönelişin başlangıçta inançla pek ilgisi yoktur. Millî hedefler ve inançlardaki benzerliklerin de etkisiyle bazı Türk Devletleri zamanla Örfî hukukun yanında İslam hukukunu da kendi istekleriyle kabul etmeye başlamıştır.

Türk Tôresine göre Müslüman Karluk veya Yağma Türk sülalelerince kurulan ilk Türk devleti olan Karahanlılar Devleti'nin Araplarla iyi ilişkilerin başlamasından yaklaşık bir asır sonra 840 yılında kurulması²⁰, Türkler ile Müslümanlar arasında kurulan iyi dostluk ve stratejik ilişkilerin önemli bir göstergesidir.

Türkler, dünyanın pek çok sahasında ve çeşitli kıtalarda birçok devlet kurmuşlardır. Bazı Türk devletinde han, hakan ve kağanlar örf-adet ve geleneklerine uygun olarak Çengiz Yasası'nın uygulanmasında (XII. yy. ve sonrası)

¹⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1980, s. 13-22.

¹⁸ Milliyet, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi*, İstanbul 1986, Cilt: 21, s. 11183.

¹⁹ Milliyet, *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, s. 49-59.

²⁰ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Türk Diyanet Vakfı, Ankara 2014, s. 130-142.

olduğu gibi ortak ve benzer uygulamalar sergiledikleri gibi farklı aklî kural ve uygulamalar da ortaya koyarak ülkelerini idare etmişlerdir²¹.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1037-1194) ile onun yerine kurulan Anadolu Selçuklu Devleti (1075-1308) ve onun ardılı olan Osmanlı Devleti de Türk Tôresine uygun olarak kurulmuştur.²² Yeni İslam inanç anlayışının kabulü ve yaygınlaşmasıyla bu devletlerin sosyal hayatında o zamana göre yeni sayılan İslam hukuk sistemi de devlet ve toplum hayatında çok önemli bir rol oynamaya başlamıştır²³.

Tek tanrılı semavi dinler öncesinde, Tengricilik inancıyla tek tanrı inancına sahip olan tek millet, Türklerdir. Ancak Türklerin tamamı hiçbir zaman aynı inanca sahip olmamışlardır. Gök Tengri veya Gök Tanrı (Kutsal Tanrı) inancıyla birlikte Şaman, Mani, Buda ve diğer inançlara sahip Türkler de bulunmaktaydı. Zerdüş, Musevi, İsevi ve Müslüman Türklerin hepsi farklı veya aynı zaman diliminde birlikte veya ayrı devletlerde yaşamışlardır ve yaşamaktadırlar. İnanç yapısının yönetim ve hukuk sistemine yansması ve kendinden sonrakileri etkilemesi sosyolojik açıdan doğal olmasıyla birlikte Türkler başkalarının inançlarına karşı, daha saygılı davranmışlardır.

Tüm Türklerin Tôresini, hukuk düzenlerini, inanç ve yaşam yapılarının ayrıntılarını öğrenebilmek için hepsinin ayrı ayrı kaynakları incelenmelidir. Ancak genel Türk inanç, yaşam ve hukuk sistemlerini araştırabilmek için Göktürk Abecesini, Türk Kitabelerini (Yenisey ve Orhun), Kutadgu Bilig'i²⁴, Divanü Lügat-it Türk'ü, Türk Dilini, Türk destan, halk edebiyatını, halk türkülerini, şaman, kam, baksı ve ozanları, soy ve oymak yapısını, yaşam tarzını, devlet ve ordu teşkilatı ile askerlik ve tımar sistemini, günümüzdeki tüm Türk cumhuriyetlerinin ordularında

²¹ Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 7-14, 163-172.

²² Ercüment Konukman, *Anayurttan Anadoluya*, Ocak Yay., Ankara 2000, s. 178.

²³ Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, s. 61,63.

²⁴ Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Bir Siyasetnâme Olarak 'Kutadgu Bilig'", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013, Sayı: 34, s. 239-251.

halen izleri görülen Cengiz Yasası ve Timur Tüzükatını, Türk dini inançlarının içeriğini ve ilişkide buldukları ülkelerdeki ilgili eserleri incelemek gereklidir.

Türk hukuk sistemlerini derinliğine ve genişliğine araştırmak için yine yakın ilişki kurulan; Çin, Rus, Japon, Kore, İran, Arap, Paki, Hint, Macar, İngiliz, Fransız ve Alman kaynaklarıyla diğer Türk lehçelerindeki eser ve kaynaklar öncelikle ele alınmalıdır. Müslümanlaşan Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten sonra devletlerinde örfi hukuk sistemini çoğunlukla terk ederek zamanla İslam hukukunu benimsemişlerdir. Zaman ve mekanca çok derin ve geniş olan “Genel Türk Hukuk Tarihine” değinmek bile sınırlı koşullar nedeniyle çok zaman aldığından bu çalışmada sadece Türkiye Cumhuriyeti ve yakın öncülü Türk devletlerinin hukuk sistemine kısaca değinilmek zorunda kalınmıştır.

2. Osmanlı Devleti’nde Hukuk Sistemi

İslam hukuku ve yönetim anlayışında egemenliğin asıl sahibi Allah’tır. Devlet Başkanı, Peygamberin halefi olarak devleti yönetir. Halifenin yargı da dahil olmak üzere birçok yetkiye sahip olduğu bu sistemde, kuvvetler ayrılığı yoktur. Osmanlı hukuk sistemi de dini esaslara dayanmakta, devlet ve toplum hayatında dini kurallar geçerli olmaktaydı. Osmanlı hukuku Şer’i Hukuk ve Örfi Hukuk olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı²⁵.

Osmanlı klasik döneminde (XIV. ve XVII. yy.) özel hukuk alanı tamamen Şer’i Hukuk kaynaklarına göre düzenlenmişken, devlet yönetiminde Şer’i Hukukun yetersiz kaldığı yerde Örfi Hukuk devreye girmiştir. Örfi Hukuk, Şer’i Hukuku nakzetyecek (bozmayacak) ve ona ters düşmeyecek bir şekilde sisteme dâhil edilmiştir. Bu devrede iki hukuk sistemi uyumlu bir halde işlemiştir. Örfi Hukuk Osmanlı Padişahlarının eski Türk hukuk tarihi geleneğinden gelen emir, han, hakan ve kağanların tüze koymak anlayışının bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Fatih Sultan Mehmet Han ve Kanuni Sultan Süleyman Kanunnameleri buna iyi bir

²⁵ Esat Arsabük, “Türkiye’de Medeni Hukukun İnkişaf Safhaları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1. s. 11.

örnektir. Gayri Müslimler ise özel hukuk alanında kendi kilise kanunlarına tabi olmuşlardır²⁶.

Osmanlı İmparatorluğu'nda şer'i hukuk ve örfi hukukun kapsamı ve ağırlığı zaman zaman değişmiştir. Bunu etkileyen en önemli husus devletin bekası ve hanedanlığın varlığı ve tebaanın refahı idi. Örfi hukuka yani padişahın kanun yapmasını sınırlayan aynı zamanda ona yetki ve onay veren Şer'i hukuktu. Ancak zamanla, genişleyen, kalabalıklaşan ve ticareti büyüyen devletin ve toplumun hukuki boşlukları örfi hukuk ile dolduruldu ve bu alan daha genişleyerek başlı başına yeni bir sistem haline gelmiştir. Şer'i hukukun uygulandığı alanlar, özel hukuk ve medeni hukuk kapsamına giren şahıs hukuku, aile hukuku, borçlar hukuku, ticaret, miras ve eşya hukukuydu. Bu alandaki kararlar Fıkıh, yani İslam hukuku hükümlerine göre veriliyordu. Ceza hukukunda ise hükümler olayın çeşidine ve durumuna göre şer'i veya örfi hukuka göre verilebiliyordu²⁷.

Tanzimat öncesinde Osmanlı Devleti'nde yargı gücünü neredeyse tek başına etkili bir şekilde temsil eden ve uygulayan Şer'iyeye mahkemeleri ve kadılar, bağlı buldukları Kazaskerlik ve Sadrazamlıktan alınarak doğrudan Şeyhülislama bağlanmışlardır (1837). Yine II. Mahmut Döneminde Tanzimat'ın hemen öncesinde kadıların görevini kötüye kullanmaması için bir kanun (1838) çıkartılmıştır. 1867 tarihinde ise Şer'iyeye mahkemeleri dışında idari ve adli mahkemeler kurulmuştur²⁸. Böylece kadıların, Şer'iyeye mahkemelerinin ve dolayısıyla İslam hukukunun gücü ve etkisi iç ve dış dinamiklerin etkisiyle oldukça zayıflamaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti XVIII yüzyılın başlarından itibaren Batı karşısındaki üstünlüğünü kaybedip gerilemeye başladıktan sonra önce askerî alanda Batılı ülkelerden alınan yenilikler, hukuk alanına da yansımıştır. Özellikle Tanzimat döneminde hukuk sistemini düzeltmek aynı zamanda Osmanlıcılık akımı

²⁶ Arsabük, "Türkiye'de Medeni Hukukun İnkişaf Safhaları", s.15.

²⁷ Acun vd., *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, s. 214.

²⁸ Ahmed Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2009, Sayı: 14, s. 17-19.

doğrultusunda Müslim ve Gayrimüslim Tebaanın hukuken eşitliğini sağlamak için Batıdan yeni kanunlar alınmıştır. Eski hukukun yanında yeni hukukun kabulü hukuk alanında bir parçalanma ve ikilik meydana getirmiştir. Şer’i mahkemelerin yanında Nizamiye mahkemelerinin de kurulması, laik hukuk sistemine geçilmesinde bir kolaylık sağlamıştır²⁹.

Zamanın ihtiyaçlarına Şer’i hukukta icma yoluyla çözüm bulunabiliyordu. Ancak Hicret’in üçüncü yüzyılından itibaren artık icma yolu kalıplaşmış bir hale gelmiştir³⁰. Şer’i hukukta kadılar, Mecelle’de yazan bir hukuk prensibini seleflerinin anladığı şekilden başka türlü anlayamaz, zamanın ihtiyaçlarına tekabül edecek tarzda ona bir yorum getiremez ve mana veremezdi. Mecelle’deki “İçtihat ile içtihat nakzolunmaz ”ilkesine uymak zorundaydı³¹ Kur’an ve sünnet gibi kaynağı ilahi irade sayılan hükümler zaten değiştirilemezlerdi³². İcma yolunun kapanması, kıyas usulünün birçok konuda yetersizliği, sosyal yaşamda ve gelişen uluslararası ticari ilişkilerde bir takım zorluk, maddi kayıp ve gecikmelere neden oluyordu. Bu durum siyasi, sosyal, askerî ve ticari ilişkilerde çeşitli kayıplara neden olduğundan laik nitelikteki hukuk sistemlerinin bir kısmının özel hukuk alanında uygulanmasını zorunlu kılmıştır.

Yenileşme hareketleriyle öncelikle gayri müslim halkın işlerini düzenlemek için XIX. yy.dan itibaren Osmanlıya giren Batı hukuk anlayışı ve normları sonuçta Müslümanların da hukuk ve adalet anlayışlarının değişmesine etki etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı’ya kültürel yönden büyük ölçüde açılması süreci Tanzimat Fermanı (1839) ile başlamış ve Islahat Fermanı (1856) ile bu süreç hızlanmıştır. Osmanlı ve Batı hukuku sentezini oluşturma çalışmaları da yapılmış olup bu konuda Ahmet Cevdet Paşa’nın Başkanlığında bir komisyonca on yılda

²⁹ Ayten Sezer Arıç, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012, s. 199.

³⁰ Ertan vd., *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s.186.

³¹ Arsabük, “Türkiye’de Medeni Hukukun İnkişaf Safhaları”, s.15.

³² Hafızoğulları, “Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk Düzeni”, s. 30-45.

(1868-1878) hazırlanabilen Mecelle (Osmanlı Medeni Kanunu) buna iyi bir örnektir. Mecelle İslam ülkelerinin ilk Medeni Kanunu niteliğindedir³³.

Mecelle, İslâm hukukuna ve Hanefî mezhebine ait hükümlerin derlenmesiyle meydana getirilmiş, 1851 madde ve 16 kitaptan oluşan ve 1869'tan 1876'ya kadar değişik tarihlerde neşredilerek yürürlüğe girmiş ve 1926 yılına kadar yürürlükte kalmış, bazı alanlarda hukukun genel hükümlerini içeren kanunlar topluluğudur. Medeni kanuna benzer ancak Mecelle; şahıs, aile, evlenme, boşanma, nafaka ve nesep gibi aile ve şahıs hukukuna, mirasa, vasiyete ve vakfa dâir hükümler içermez. Mecelle'nin dışında kalan bu konular yine İslâm hukuku esaslarıyla düzenlenmiştir³⁴.

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nin dini kuralları sıkı bir şekilde takip etme çabasında olduğu ancak dinin kültürel ve siyasal alandaki etkinliğinin gittikçe azaldığı bir geçiş devridir.³⁵ Bu durum ilerleyen zamanlarda sosyal alanda kadınların daha görünür hale gelmesine ve bazı kadın hakları ile cemiyet kurma hakkının verilmesine de zemin hazırlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra Devlette tam beş çeşit yargı bulunmaktaydı. İslâm Hukuku'nu uygulayan Kadı Mahkemeleri; Batı'dan alınan hukuku uygulayan Nizamiye Mahkemeleri; salt ticaret işleriyle uğraşan Ticaret Mahkemeleri; eskiden beri süregelen Zimmî Cemaatlerin Mahkemeleri; Konsolosluk Mahkemeleri, diğer yandan yeni gelişmeye başlayan İdarî Yargıyı da bunların arasına eklemek gereklidir³⁶.

Osmanlıcılık fikri etrafında toplanan ve Fransız Devrimi'nin “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” sloganını benimseyen mutlakiyet karşıtı ve meşrutiyet yanlısı

³³ Acun vd., *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, s. 214, 215.

³⁴ Ahmet Şimşirgil ve Ekrem Buğra Ekinçi, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yay., İstanbul 2008, s. 55,56.

³⁵ Umut Karadoğan, “Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı 'Nisa Hapishaneleri Örneği'”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2018, Cilt: 5 , Sayı: 17, s. 324-327.

³⁶ Ahmet Mumcu, “Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Neden ve Nasıl Kuruldu? ”, ty., s. 541-552, Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2741.pdf>, 07.11.2018.

Yeni Osmanlılar ve Genç Türkler³⁷ (I. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında) ile İttihat ve Terakki Fırkası II. Meşrutiyet'te hukuk birliğini sağlamaya çalışmışlarsa da savaşlar ve diğer birçok nedenle buna imkân bulamamışlardır. Ancak bu çalışmalar Cumhuriyet için bir temel oluşturmuştur. Tam bir hukuk birliğinin sağlanamamış olması, ekonomi, ticaret, insan ve kadın haklarını belirleyen kuralların yetersiz olması, suç ve cezaların belirsizliği ile her türlü kapitülasyonun varlığı, ecnebi devletlerin müdahalesini kolaylaştırmış ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını ve parçalanmasını hızlandırmıştır³⁸.

Osmanlı Devleti'nin aksine Fransa, İtalya ve Almanya, gümrük birliğini, siyasal birliğini ve nihayetinde hukuk birliğini sağladıktan sonra güçlenmişler ve tüm zorlamalara rağmen parçalanmamıştır³⁹.

3. Yeni Hukuk Sistemine Geçiş Süreci ve Türk Hukuk Devrimi

İslamî hukuk sisteminin başta ticari alanlarda olmak üzere yavaş yavaş terkedilerek yerini Kara Avrupası Hukuk Sistemine terk etmeye başlaması, Osmanlı Devleti'nin gücünün oldukça zayıfladığı ve bunun fark edilerek tedbirlerinin hızla alınmaya çalışıldığı bir dönem olan Tanzimat Dönemi'nde başlamıştır.

1850'de Fransız Ticaret Kanunu'nun (1807) 1. ve 3. Kitapları İflas Kanunnamesi adıyla iktibas edilmiş ve bu şekilde süreç başlamıştır. 1858'de Fransız Ceza Kanunu (1810) tercüme edilerek, Ceza Kanunname-i Hümayun'u hazırlanmış ve bu süreç diğer iktibas edilen kanunlarla devam etmiştir. 1870'de Nizamiye Mahkemelerinin kurulması, 1879'da Fransız Hukuk Yargılama Kanun'unun iktibas, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ve 1916'da tüm mahkemelerin Adalet Bakanlığına bağlanmasıyla 1917 Aile Hukuku Kararnamesi'nin çıkarılması toplumsal ihtiyaç ve

³⁷ Arıç, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk*, s. 199.

³⁸ Ertan vd., *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 186,187.

³⁹ Coşkun Üçok, “Medenî Kanunumuz ve Türkiye'nin Hukukî Bünyesi”, ty., yy., s. 363-374, Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/308/2998.pdf>, 07.11.2018.

değişimin zorunluluğunu açıkça göstermiştir. Bu ihtiyaçlar ve değişimin zorunluluğu I. Dünya Savaşı'nda da devam etmiştir⁴⁰.

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi neticesinde yıkılan Osmanlı Devleti'nin razı olduğu yok olma anlaşmalarını kabul etmeyen Türkler; Gazi Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları liderliğinde başta İngiltere, Fransa, İtalya gibi zamanın en güçlü devletleri ve onların kullandıkları maşa devlet ve iç işbirlikçilere karşı yaklaşık dört yıl süren Mütareke döneminde yaptıkları Türk İstiklal Harbi'ni (1919- 1922) çok zor şartlar altında Kuvayı Milliye ruhuyla savaşıp kazanmışlardır. Böylece zamanın en büyük emperyalist ve sömürgeci devletlerinin savaş tehdidi ve zoruyla kabul ettirmeye çalıştıkları Mondros Mütarekesi (1918) ve sözde Barış Antlaşması Sevr (1920), Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin (1920-1923) uyguladığı, etkin askerî, hukuki, ekonomik ve sosyal politikalarla hükümsüz kılınmıştır. Üç Kıta'da uzun yıllar hüküm sürmüş bulunan ve çağın gereklerine ayak uyduramayan Yüce Osmanlı Devleti (1299-1922), Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157) gibi artık geri dönülmez bir şekilde devrini kapatmış ve yerini, Türklerin eski devlet kurma geleneğine uygun olarak kurdukları yeni Türk Devleti'ne terk etmek zorunda kalmıştır. 29 Ekim 1923'te ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti kendisinden önce kurulan Türk devletlerinin hukuki mirasçısı ve birçok bakımdan devamı niteliğindedir.

Örfî Hukuk Sistemi'nden İslam Hukuk Sistemi'ne ve İslam Hukuk Sistemi'nden Kıta Avrupası Hukuk Sistemi'ne geçiş Türk milletinin sürekliliğini sağlarken; siyasal, toplumsal, hukuksal, askerî, ekonomik ve kültürel birçok alanda olduğu gibi yaşanan coğrafyada ve uluslararası ilişkilerde de köklü ve stratejik değişikliklere yol açmıştır.

Türk İstiklal Harbi'nin kazanılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ve varlığını tüm dünyaya kabul ettirilmesi sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Yeni kurulan bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle uygar ve güçlü devletler

⁴⁰ Şafak Uğurlu, "Yalnız Ankara Ruhuyla Türk Hukuk Devrimi ve Bu Devrimde Ankara Hukuk Mektebi'nin Yeri ve Önemi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2009, Sayı: 85, s. 424-426.

arasında saygın bir yer edinmesi ve onurlu bir millet olarak yaşaması, varlığını ve bağımsızlığını koruyabilmesi için kişi, toplum ve devlet hayatında çağa uygun birçok hukuki değişiklik yapılması gereği ve gerçeği ortaya çıkmıştır⁴¹.

Lozan Antlaşması'nın TBMM'de onaylanması ile artık Türk Devrimi'nin Millî Mücadele ve Savaş Dönemi tamamen kapanmış, Türk halkı emperyalizm ve kapitalizmin baskısından, kapitülasyonların boyunduruğundan ve borç batağından kurtarılmış, Cumhuriyet'in ilk Anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile de millet iradesi ve egemenliği hukuken de hâkim kılınmıştır⁴².

Mudanya Ateşkesi ve akabinde imzalanan Lozan Antlaşması ile daha önce savaşılan tüm devletlerle iyi dostluk ilişkileri kurulmaya çalışılmıştır. Atatürk ilke ve devrimlerinin dış politikadaki temel parolası olan “Yurtta Barış, Dünyada Barış” ilkesi de uluslararası ilişkilerde olumlu bir hava yaratmıştır. Böylece Türklerin buldukları bölgede barış ve huzur içinde varlıklarının devamı öncelikle güvence altına alınmıştır. Bundan sonra halkı yoksulluktan kurtararak, refah ve mutluluğunu sağlamak; yeni Türk Devleti'ni ve milleti çağdaş bir hale getirmek, aydınlanmanın ateşini parlatabilmek için hukuk, eğitim, öğretim, kültür ve sanat gibi birçok alanda ihtiyaç duyulan yeni kanun ve uygulamaların yeri ve zamanı geldikçe gerçekleştirilmesine başlanmıştır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, çağa ayak uyduramayan geri kalmış ülkelerin ve milletlerin manda haline getirilerek nasıl sömürdüklerini ve her türlü kaynaklarının nasıl yok edildiklerini yakından gördüğünden, var olmak ve bağımsız yaşamak için modernleşmeyi ve kendi kaynaklarına dayanan kalkınmayı temel çözüm olarak görmüştür.⁴³ Bu nedenle devrimler gerçekleştirilirken ve kanunlar kabul edilirken, yabancı kanunlar olduğu gibi kabul edilmemiş, Türk

⁴¹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 19.

⁴² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012, s. 253-255.

⁴³ Temuçin Faik Ertan, Necdet Aysal, Alper Bakacak, Hasan Dinçer, Kadri Unat, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014, s. 185.

milletinin inancı, ahlakı, millî kimliği, benliği ve dili esas alınarak zamanın en ileri yasaları iktibas edilmeye çalışılmıştır.

Havza ve Amasya Genelgesi, ulusal kongreler ve Sivas Kongresi, harp koşullarında yapılan seçimler, yeni Türk Devleti'nin TBMM'ye dayanılarak kurulması, Millî Mücadelenin Meclis tarafından yapılması ve Gazi Mustafa Kemal'in hukuka saygılı tutum ve davranışları, İstiklal Harbi'nin halka dayanan meşru bir hukuk hareketi olarak başladığını ve devam ettiğini göstermektedir⁴⁴.

1789 Fransız Devrimi ile Avrupa ülkelerini etkileyen ulusal egemenlik kavramı 130 yıl sonra ilk kez Atatürk ile Türk milletinde gerçekleşmiştir. Türk Hukuk Devrimi, ulusal egemenlik ilkesinin Türk siyasi hayatında yer almasını ve kamu hukukuna girmesini sağlamıştır.⁴⁵ Artık egemenliği binlerce yıldır olduğu gibi belli bir aileden gelen tek kişi kullanamayacaktı. Kutsal ve sorumsuz padişahlık ve hilâfet makamı artık tarihe karışacaktı. Ulus, egemenlik gücünün hakiki kaynağı olacaktı. TBMM'nin 23 Nisan 1920'de açılması, Hukuk Devriminin en önemli basamağını da teşkil etmiştir. TBMM'nin 20 Ocak 1921'de kabul ettiği ilk Anayasa olan Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesi, Saltanat'ın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilânı ve Hilâfet'in kaldırılması ile siyasal devrimler gerçekleştirilirken aynı zamanda laik Hukuk Devriminin de ön hazırlıkları yapılmıştır. Atatürk'ün Hukuk Devrimini bu siyasal olaylardan soyutlamak ve onlarsız açıklamak mümkün değildir. Teokrasinin ana unsurları olan saltanat ve hilâfet makamı devam ederken gerçek manada bir hukuk devrimi yapılmış sayılamazdı⁴⁶.

Atatürk'ün Hukuk Devriminin kuşkusuz en önemli yanı ve temeli laik hukuk kurallarının kabul edilmiş olmasıdır. Kur'an'dan uzaklaşarak yozlaşan dini ya da ladini uygulamaların da hâkim olduğu çoklu hukuk sisteminin yürürlükte

⁴⁴ Bilgay Esemeli, “*Türk Hukuk Devrimi ve Atatürk*”, ty., s. 635-638. Web: <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1981-4/7.pdf>, 07.11.2018.

⁴⁵ Ertan vd., *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 186,187.

⁴⁶ Gülnihal Bozkurt, “Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1991, Cilt: VIII, Sayı: 22, s. 1-6.

bulunduğu Osmanlı Devleti'nin çöküşü, yerine kurulan yeni devletin hukuk sisteminin, eski sistemin özelliklerini taşıması kabul edilemezdi.

Osmanlı Devleti'nde kısmen Batı hukukunun benimsenmesine rağmen çoklu hukuk uygulanmasının nedeni, evrensel bir nitelik taşıyan ve inançlara saygılı bir laiklik ilkesinin olmayışıdır. Kapitülasyonları kaldıran Lozan Barış Anlaşması'yla Türkiye Cumhuriyeti, egemen bir devletin en doğal hakkı olan yargı gücünü de Hukuk Devrimi ile teminat altına almıştır. Hukuk devriminin bir başka yönü de "Hukuk Devleti"ne geçiştir. Teokratik devletten farklı olarak, hukuk devletinde devlet de vatandaş kadar hukuka saygılı ve hukukla bağlıdır. Devlet yönetiminde keyfilik değil, hukuka uygunluk vardır. İdarenin faaliyetlerinin kanuna uygunluğu denetlenir ve vatandaşların idare karşısındaki hakları korunur. Vatandaşın bu konudaki güvencesi de yeni hukuk düzenidir⁴⁷. Bu yönü ile Kıta Avrupası Hukuku ve eski Türk örfi hukuk sistemi kısmen benzerlik göstermektedir.

Teşkilatı Esasiye Kanunu Cumhuriyet'in ilk Anayasası olmak üzere savaş koşullarında 1921'de yapılmıştır. 20 Nisan 1924'de yeni Türk Devleti'nin ikinci Anayasası da tekrar "Teşkilatı Esasiye Kanunu" adıyla TBMM'de kabul edilmiştir. Zamanın savaş koşulları nedeniyle içerisinde demokratik ve laik ilkelere aykırı bazı hükümler bulunsa da uzun süre yürürlükte kalmıştır⁴⁸. Anayasa niteliğindeki bu kanunların kabulüyle Hukuk Devrimi'nin meşru kaynakları oluşturulmuştur.

Parlamentolarda en basit ve sade bir kanunu hazırlama çalışmaları bile uzun zaman alırken, bir sistemden başka sisteme geçiş, köklü ve uzun çalışmalar gerektirmektedir. Buna rağmen çok kısa bir zaman zarfında birçok unsuruyla İslam Hukuku Sisteminden Kıta Avrupası Hukuk Sistemine geçiş oldukça kısa sürede gerçekleştirilmiştir. Kilise Hukuk Sisteminden diğer hukuk sistemlerine geçiş Avrupa'da ve diğer yerlerde daha sancılı ve uzun süreli olmuştur. Bu nedenle inkılâp ya da reform yerine "Türk Hukuk Devrimi" terimi tercih edilmiştir.

⁴⁷ Bozkurt, "Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri", s. 45-50.

⁴⁸ Ertan vd., *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 187, 188.

03 Mart 1924'te Şer'îye Mahkemeleri ve Halifeliğin kaldırılması ile İslam hukukunun temel dayanaklarından ikisi kaldırılmıştır. Böylece hem yeniden çok başlı bir hukuk düzeninin önüne geçilmiş hem de laik siteme uygun ortam hazırlanmıştır.

1925 yılında Şeyh Said İsyanının çıkması üzerine devrimlerin tehlikeye düşebileceği endişesiyle sınırlı süreli olarak Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edilmiş ve İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur⁴⁹.

Yeni hukuk sistemini anlayacak ve uygulayacak modern hukukçulara ihtiyaç vardı. Bu nedenle Ankara'da, yeni hukuk ilkelerine göre araştırma ve öğretim yapabilecek bir kuruluş gerekliydi. Bunun için 05 Kasım 1925 günü, Atatürk'ün bir söylevi ile ilk Meclis binasında Ankara Hukuk Fakültesi, o günkü adıyla Ankara Adliye Hukuk Mektebi öğretime başlamıştır⁵⁰.

4. Yeni Medeni Kanun ve Diğer Önemli Yasal Düzenlemeler

Hukuk alanında çağdaşlaşma ve bir kanunun başka bir ülkeden örnek alınarak, ülkenin özellik ve ihtiyaçlarına göre bünyeye uydurularak kanunlaştırılması, yani iktibas; siyasi, askerî, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki nedenlerle Tanzimatla başlamış, İslahatla devam etmiş, Meşrutiyet ile hızlanmış ve Cumhuriyet ile tamamlanmıştır.

Devlet ve toplumun sosyal ve siyasal yapısını değiştiren Türk Hukuk Devrimi sürecinde iktibas edilen en önemli kanunlardan birisi Medeni Kanun'dur. Osmanlı Devleti ve İslam ülkelerinin ilk medeni kanunu olan Mecelle'nin tüm Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarına karşı yetersiz kalması nedeniyle 1917'de Aile Hukuku Kararnamesi çıkartılmıştır. Bu Kararname ile erkeğin mutlak boşanma hakkına ve birden fazla kadınla evlenmesine sınırlama getirilmiştir.⁵¹ Zamanın

⁴⁹ Ertan vd., *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 171-173.

⁵⁰ Mumcu, "Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Neden ve Nasıl Kuruldu?", s. 548-550.

⁵¹ Temuçin Faik Ertan, Oğuz AYTEPE, Adil Dağıstan, Mustafa Yılmaz, Yusuf Sarımay, Derviş Kılınçkaya, Ayten Sezer, Ayşe Aktaş, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s. 222-227.

koşulları nedeniyle Mecelle Cumhuriyet döneminde 1926'ya kadar yürürlükte kalmıştır. Bunun yerine Türk Medeni Kanunu 04 Ekim 1926'da yürürlüğe girmiştir. Böylece hukuk birliğine gidilmiş, kadın ve erkek arasında mirasta, mülkiyet haklarında ve şahitlikte eşitlik sağlanmıştır. Bu durum eski Türk Töresinin eşitlik ilkesine uygun bir çalışma olarak da değerlendirilebilir.

Türk Medeni Kanunu İsviçre Medeni Kanunu'ndan iktibas edildiğinden Türkiye de Kıta Avrupası Hukuk Sisteminin etkisine girmiştir Kıta Avrupası Hukuk Sistemi, teoride, Hâkimler tarafından geliştirilmek veya yapılmak yerine sadece yorumlanmaktadır⁵².

Yeni Medeni Kanun ile Türk aile yapısı modern bir görünüm kazanmış ve tek eşlilik kabul edilmiştir. Ayrıca boşanmada kadına da söz hakkı verilmiş, evlilik yaşları belirlenmiştir. Evlilik şahitler huzurunda yapılan resmi bir sözleşme haline getirilmiş ve kadın, kocasının soyadını almaya başlamıştır. Yaşanacak evi kocanın seçmesi ve aile reisliğini kocanın temsil etmesi kabul edilmiştir⁵³.

Bazı küçük değişikliklerle 2002 tarihine kadar yürürlükte kalan, 4 Bölüm 937 Maddeden oluşan 743 sayılı Türk Kanunu Medenîsi; 17 Şubat 1926'da TBMM tarafından oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu Kanun'un İsviçre'den iktibas edilmesini birçok nedeni vardı ama en önemli nedenlerinden biri İsviçre Medeni Kanunu'nun Avrupa'da hazırlanan ve yürürlüğe giren en son medeni kanun olmasıydı. Alman Medeni Kanunu'ndan daha sonra hazırlanmıştı. Ayrıca çağdaş, laik, açık, pratik, esnek ve anlaşılır olması, Hâkim'e takdir yetkisi tanınması, tüm vatandaşları kapsamaması, çoğunluk ve azınlık haklarını eşitlenmesi, Patrikhanenin dünyevi yetkilerini sınırlandırması, asıl metnin Fransızca olması, dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un İsviçre'de öğrenim görmesi de diğer nedenler arasında sayılabilir.⁵⁴ Bu devrede Medeni Kanun'dan başka, İsviçre Neuchatel'den Borçlar Hukuku (08 Mayıs 1926), İtalya'dan Ceza Kanunu (01 Mart 1926),

⁵² Ertan, *Abdurrahman Çaycı'ya Armağan*, s. 214, 215.

⁵³ Arıg, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk*, s.202.

⁵⁴ Ertan vd., *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 188,189.

Almanya'dan Ticaret Kanunu (10 Mayıs 1926) ve 1927'de yine İsviçre'den Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu iktibas edilmiştir. Daha sonra 1929'da Fransa'dan İdare Hukuku ile 1929'da Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu ve Deniz Ticareti Kanunu Almanya'dan; 1932'de İcra İflas Kanunu İsviçre'den iktibas edilmiştir.⁵⁵ 1930-1934 yılları arasında kadınlara yeni siyasal haklar tanıyan kanunlar çıkarılmış, yeni Mahkemeler ve Barolar kurulmuştur. 1937 yılında ise Atatürk ilkeleri Anayasa'ya dahil edilerek yeni hukuk sistemi teminat altına alınmıştır.

Türkiye'de yeni ve Avrupalı bir Medenî Kanun kabul edildiğinde, İtalya, İspanya, Yunanistan, Portekiz gibi pek çok Avrupa ülkesinde henüz bir medenî kanun yoktu. Kadınlara siyasal haklar tanındığı zaman dahi dünyanın pek çok ileri gelen ülkesinde bu haklar henüz tanınmamıştı. Türkiye'deki bu radikal değişim, yakın Avrupa tarihinde tek örnektir.

Bir hukuk sisteminin değiştirilerek, yerine başka bir hukuk sisteminin kabulü genellikle çok uzun zaman alan bir süreçtir ve sadece dış bir etki, bir sömürge ilişkisiyle ancak hızlı bir iktibas mümkün olabilir. Örneğin, Fransız Medenî Kanunu'nun Kuzey Afrika ülkelerindeki etkisi, Fransa'nın bu ülkelere bir zamanlar sömürge olarak sahip olmasından ve Fransa'nın zorlamasıyla kabul ettirilmesinden kaynaklanmıştır. Mandaterlikle emperyalist ülkelerin idare ettiği diğer sömürülmüş ülkelerde de benzer durumlar yaşanmıştır. Oysa Türkiye için böyle bir durum söz konusu değildir. Sistem değişikliği daha hızlı ve ihtilafsız bir şekilde hayata geçirilmiştir.⁵⁶ Türk toplumunun modernleştirilmesi hususunu, Gazi Mustafa Kemal'in daha Cumhuriyet kurulmadan önce düşündüğü ve günlüklerine not ettiği ortaya çıkarılmıştır.⁵⁷ Bu durum; sistem değişikliği yapılmasının

⁵⁵ Mehmet Ünal, "Medenî Kanunun Kabulünden Önce Türk Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler ve Özellikle 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi", ty., s. 195-231, Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/309/2961.pdf>, 07.11.2017.

⁵⁶ Arzu Oğuz, "Türk Medenî Hukuku'nun Gelişim Çizgisi ve Karşılaştırmalı Hukukun Rolü", *Ankara Üniversitesi Hukuk ;Fakültesi Dergisi*, 2006, Cilt: 55, Sayı:1, s. 195-205.

⁵⁷ Hakan Uzun, "Yazdığı Eserlerde Atatürk'ü Tanımak ve Anlamak: M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 59, Güz 2016, s.167-177.

zorunluğunun önceden fark edildiğini ve buna bilinçli olarak daha Osmanlı Devleti zamanında karar verildiğini göstermektedir.

Sonuç

Dünyada dil, inanç, soy, coğrafi bölge gibi çeşitli ölçütlere göre farklı biçimlerde adlandırılan ve değişik içeriğe sahip birçok hukuk sistemi uygulanmıştır. Yaygın olarak halen uygulanmakta olan dört temel hukuk sistemi bulunmaktadır. Bunlar Kıta Avrupası Hukuku, İslam Hukuku, Ortak Hukuk ve Sosyalist Hukuk Sistemidir. Bazı ülkelerde bu dört temel sistem başta olmak üzere kendilerine özgü sistemlerin karışımları ile bunların alt türevleri uygulanmaya devam etmektedir.

Tarih sahnesindeki varlıklarını beylik, hanlık, devlet ve imparatorluk gibi çeşitli sosyal yapılarla sürekli kılan ve çoğu zaman bölgesel veya dünya gücü konumunda yer alan Türkler; Museviliği, Hristiyanlığı veya İslamiyet'i kabul etmeden önce kendi sosyal yapılarından kaynaklanan Türk Töresi denilen Örfi Hukuk sistemini uygulamışlardır. İslam dışındaki tek Tanrılı dinleri kabul edenlerle kadim inançlarını devam ettiren Türk toplulukları, kendi yeni sosyal yapılarına uygun hukuk sistemlerini benimseyerek uygulamaya devam etmişlerdir. İslamiyet'i kabul eden Türk devlet ve toplulukları ise eskiden beri kullandıkları örfi hukuk sisteminin yanında zamanla İslami hukuk sistemini de benimsemişlerdir.

İslamiyet'i kabul sonrası örfi hukuk sisteminden İslam hukukuna geçiş bir zorlama, savaş veya devrimle kısa sürede değil İslamlaşma süreci sonucunda devlet yönetimlerinin kendi istek ve kararıyla uzun bir sürenin sonunda gerçekleşmiştir.

Bazı Türk topluluk ve devletlerinin İslam hukuk sistemini benimsemelerinde veya reddetmelerinde uluslararası husumet, çatışma ile işbirliği ve dostane ilişkilerin önemli etkisi olduğu görülmektedir.

Emeviler yönetimindeki Arapların Hazar Türkleriyle mücadele ve çatışmaları, Hazar Türklerini Musevileşmeye daha çok iterken, Abbasiler yönetimindeki Arapların, Talas Savaşı öncesinde Karluk Türkleriyle işbirliği,

Türk-Arap dostluk ilişkilerinin başlamasına ve Türklerin İslam'ı daha yakından tanımalarına vesile olmuştur. Türkler ile Araplar başlangıçta, zamanın Çin ve Bizans Devletlerine karşı stratejik amaçlı siyasi ve askerî bir işbirliği yapmış olup, bunun inançlarla herhangi bir ilgisi yoktur. Ancak sonraki dönemlerde her iki toplumun da tek Tanrı inancına sahip olması gibi ortak bazı özellikler bu ilişkilerin tüm Müslümanları kapsayacak şekilde gelişmesini ve devamını sağlamıştır. Neticede Türklerin büyük bir kısmı, zaman içinde İslam inancını kabul etmiş ve İslami hukuk sistemi içerisine müdahil olmuştur.

Osmanlı Devlet'inde Örfi hukuk ile İslam hukuku birlikte uygulanmış ancak bu iki sistem, Osmanlı İmparatorluğu'nun zamanla her alanda büyümesi sonucunda ortaya çıkan hukuki, siyasi, askerî ve sosyal ihtiyaçlarına adil ve hızlı bir şekilde cevap veremez olmuştur. Bu nedenle Tanzimat döneminde ilk defa İslam hukuku dışından ticaretle ilgili bir kanun Fransa'dan alınarak iktibas edilmiş ve böylece yeni bir hukuk sistemine doğru 1850 yılında önemli bir adım atılmıştır. Osmanlı Devleti yöneticilerince, devletin reformu ve tekrar kalkındırılması için Tanzimat'tan Meşrutiyet'e, Meşrutiyet'e Cumhuriyet'e kadar Ortak hukuk ve Kıta Avrupası hukuk sistemini uygulayan değişik ülkelerden birçok kanun, sistem, makine, silah, alet, kurum ve kuruluş örneği alınarak toplumsal hayata yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecinde; zamanın bölgesel ve dünya güçlerinin etkisiyle, örfi ve İslami hukuk ile birlikte özel alanda uygulanmaya başlanmıştır. Böylece, Osmanlı Devleti'nde beş farklı hukuk sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu hukuk sistemleri; Kadı Mahkemeleri, Nizamiye Mahkemeleri, Ticaret Mahkemeleri; Zimmî Cemaat Mahkemeleri, Konsolosluk Mahkemeleri ve İdarî Yargı Mahkemeleri olmak üzere altı farklı yargı alanında yaşama geçirilmiştir. Bu durum hukuk dağınıklığı yaratmış, adalet algısını ve devlet otoritesini zayıflatmış, dış güçlerin müdahalesini kolaylaştırmış, reform, birlik ve gelişme çabalarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Sanayileşme, üretim artışı ve adil paylaşımın sağlanamaması, askerî teknolojilerin yenilenememesi, eğitimin yaygınlaştırılmaması, İslami hukuk uygulamalarının temel ana kaynağından uzaklaşması, adalet algısının yönetilememesi ve hukuk birliğinin bozulması gerileme sürecindeki Osmanlı toplumunun mevcut kötü durumunun gittikçe ağırlaşarak yıkılma dönemine girilmesine ve bu suretle Devlet'in bekasının tüm unsurlarıyla bir bütün olarak tehlikeye düşmesine neden olmuştur.

Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Kuvayı Milliye ruhuyla başlatılan Türk İstiklal Harbi neticesinde Türk milleti, beka tehlikesini bertaraf etmiştir. Devlet'in adı değişmiş olsa da millet aynı adla tarih sahnesinde yer almaya devam etmiştir. Ancak yeni Türk Devleti'nce, Osmanlı Devleti'nin yıkılış nedenleri irdelenerek bazı millî tedbirler alınmış ve hedefler belirlenmiştir. Belirlenen yeni millî hedeflerin gerçekleştirilmesi için siyasal ve askerî alanla birlikte ekonomik, kültürel, eğitim gibi birçok sosyal alanda ulusallaşma ve çağdaşlaşma ile yeni bir hukuk sistemine geçiş zaruryeti ortaya çıkmıştır. Ulusallaşma, çağdaşlaşma ve yeni hukuk sistemine geçişin ayrıntıları Atatürk ilke ve devrimlerinde kendisini göstermiştir. Türk Hukuk Devrimi ile tüm Atatürk ilke, inkılap ve devrimleri teminat altına alınmaya ve gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Türk milleti, hukuk tarihinde devrim tarzında bir hukuk sistemi değişikliğini bir bütün olarak çok kısa sürede gerçekleştirebilen çoğunluğu Müslüman olan, tek millet olmuştur. Bu durum, zamanın sömürge altındaki milletlerine, yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelere ve diğer geri bırakılmış, yoksul toplumlara örnek olmuştur.

Geçilen yeni hukuk sistemi ve iktibas edilen Medeni Kanun Batı hayranlığı ile değil, o devirdeki dünyanın en yeni çağdaş sistemi ve kanunu olması; Türk toplumunun ruhuna ve niteliklerine daha uygun olması sebebiyledir. Yeni benimsenen Kıta Avrupası Hukuk Sisteminin önceki hukuk sistemlerinden farklı yönleri bulunmasına rağmen, birçok ortak yönü de bulunmaktadır. Bu yeni hukuk sisteminin yerleştirilmesi için Almanya, Fransa, İsviçre gibi diğer ülkelere başta

Medeni Kanun olmak üzere bazı kanunlar, toplumun o zamanki kültür yapısına uyarlanarak iktibas edilmiş veya yeni millî kanunlar hazırlanarak hayata geçirilmiştir. Ayrıca, yeni hukuk sistemi ve anlayışının geliştirilmesi ve yerleştirilmesi için yeni Mahkemeler kurulmuş, başta Ankara Hukuk Fakültesi olmak üzere yeni okullar açılmış ve eğitim-öğretime başlatılmıştır.

Türk Hukuk Devrimi, toplumsal yaşam içinde pozitif, akılcı, laik, barışçı, cinsiyet ayrımcılığı yapmadan temel insan haklarını güvence altına alan başlıca özellikleriyle en etkili Atatürk Devrimlerinden birisi olmuştur. Türk toplumu, Hukuk Devrimi ile dinsel kaidelerin değiştirilemez hükümlerinden sıyrılarak zamanın koşul ve ihtiyaçlarına en adil, uygun ve hızlı cevap verebilen yeni bir hukuk sistemine kavuşmuştur. Bu laik hukuk sistemiyle çoklu hukuk sisteminden çıkılmış, diğer devletlerin müdahale aracı haline gelen bazı azınlıklarla yabancılar üzerinde millî egemenlik tekrar hissettirilmiş, tüm vatandaşlar arasında eşitlik sağlanmış ve nihayet hukuk birliği sağlanmıştır.

Türk Hukuk Devrimi ile Türk milleti, tarihinde ikinci kez eski hukuk sisteminden yeni bir hukuk sistemine geçmiştir. Bu geçişlerin asıl nedeni; Türklerin, bu geçiş sürecinde ve sonrasında yeni dünya düzenine uyum ve tarih sahnesindeki kalıcılığını ve ölmezliğini sağlama çabasıdır. Bu nedenler; Türklerin devletlerinde, yurtlarında, bölgelerinde, ulusal ve uluslararası stratejik millî hedef ve ilişkilerinde birçok değişiklik ve yenilik meydana getirmiştir. Bu nedenler aynı zamanda Türk toplumunun; hukuksal, siyasal, askerî ve sosyal yapısında zorunlu, köklü birçok değişime yol açmıştır ama dünya milletleri arasında, onurlu ve bağımsız yaşama isteğini gerçekleştirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve kalıcılığı ile beka sorunlarının tekerrür etmemesi için bu Devlet'in kurucularına ve kuruluş felsefesine sadık kalınarak, yeni hukuk sistemi ve evrensel hukuk ilkeleri çerçevesinde zamanın toplumsal yaşamına uygun, adil, etik, onarıcı ve herkes için yararlı uygulama ve yasalar ortak akılla kabul edilmelidir.

Kaynakça

- Acun, Fatma vd., *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, Siyasal, Ankara 2015.
- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, “Bir Siyasetnâme Olarak 'Kutadgu Bilig'“, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013, Sayı:34, s. 239-253.
- Âfet İnan, Ayşe, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.
- Akbulut, İlhan, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2003, Cilt: 52, Sayı: 1, s. 167-181.
- Akgündüz, Ahmed, “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2009, Sayı: 14, s. 13-48.
- Arsabük, Esat, “Türkiye’de Medeni Hukukun İnkişaf Safhaları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1. s. 7-19.
- Arsal, Sadri Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012.
- Bayles, Michael D., “Hukuk Felsefesi Neye Dairdir? Hukuk Kuramları, Tanımları, Kavramları ya da Kavrayışları mı?” (Çev. Uğur Dinç), *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 2015, Cilt: LXXIII, Sayı: 2, s. 393-408.
- Bozkurt, Gülnihal, “Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1991, Cilt: VIII, Sayı: 22, s. 45-53.
- Bulut, Halil İbrahim, *İslam Mezhepleri Tarihi*, DİB Yay., Ankara 2016.
- Büyük Selçuklular’da Hukuk Sistemi, Web: <https://www.tarihbilimi.gen.tr/makale/buyuk-selcuklularda-hukuk-sistemi-2/>, 07.11.2018.
- Cin, Halil, “Türk Tarihi ve Hukuk”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1984, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 3-16.
- Çiftçioğlu, Cengiz Topel, “Adalet Sistemine Dair Genel Bir İnceleme”, *Fasikül Hukuk Dergisi*, 2015, Cilt: 7, Sayı: 66, s. 38-49.
- Dil Derneği, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1998.
- Emiroğlu, Haluk, “Roma Hukuku’nun Bilgi Kaynaklarından Corpus Iurus Civilis ve Türkiye’de Hukuk Resepsiyonu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002, Cilt: 51, Sayı: 3, s. 85-96.

- Erkan, Vehbi Umut ve Selin Özden Merhacı, *Türk Medeni Kanunu ve ilgili Mevzuat Madde Gereksinimleri İsviçre Medeni Kanunu, Almanca ve İngilizce İlgili Madde Metinleri*, Savaş Yay., Ankara 2015.
- Ertan, Temuçin Faik, Necdet Aysal, Alper Bakacak, Hasan Dinçer, Kadri Unat, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal, Ankara 2014.
- Ertan, Temuçin Faik, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hukuk Reformuna Genel Bir Bakış”, *Prof. Dr. Abdurrahman Çaycı’ya Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1995, s. 213-233.
- Ertan, Temuçin Faik vd., *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999.
- Ertan, Temuçin F., “Türk Hukuk Sisteminde Çağdaşlaşma”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002, Cilt: 17, s. 367-379.
- Esemenli, Bilgay, “*Türk Hukuk Devrimi ve Atatürk*”, ty., Web: <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/1981-4/7.pdf>, 07.11.2018.
- Gözler, Kemal, *Genel Hukuk Bilgisi*, Ekin, Bursa 2008.
- Hafizoğulları, Zeki, “Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk Düzeni”, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 1996, Cilt: 45, Sayı: 1-4, s. 30-45.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1980.
- Karadoğan, Umut, “Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı 'Nisa Hapishaneleri Örneği'”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2018, Cilt: 5, Sayı: 17, s. 295-333.
- Karahasanoğlu, Cihan Osmanağaoğlu, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2011, Sayı: 29, s. 93-124.
- Konukman, Ercüment, *Anayurttan Anadoluya*, Ocak Yay., Ankara 2000.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay), Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999.
- Milliyet, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi*, İstanbul 1986, Cilt: 21, s. 11183.
- Milliyet, *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, s. 49-59.
- Mumcu, Ahmet, “Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Neden ve Nasıl Kuruldu?”, ty., s. 541-552, Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/298/2741.pdf>, 07.11.2018.

- Oğuz, Arzu, “Türk Medenî Hukuku’nun Gelişim Çizgisi ve Karşılaştırmalı Hukukun Rolü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2006, Cilt: 55, Sayı:1, s. 195-205.
- Saray, Mehmet, *Türklerde Dini ve Kültürel Hoşgörü, Atatürk ve Laiklik*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.
- Sezer Arıç, Ayten, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012.
- Şimşirgil, Ahmet ve Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yay., İstanbul 2008.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*, Bilgi Yayınevi, 4. Bsk. Ankara 2012.
- Türk Medeni Kanunu, *T.C. Resmi Gazete*, 24607, 22 Kasım 2001.
- Türk Ticaret Kanunu, *T.C. Resmi Gazete*, 27846, 14.02.201.
- Uğurlu, Şafak, “Yalnız Ankara Ruhuyla Türk Hukuk Devrimi ve Bu Devrimde Ankara Hukuk Mektebi’nin Yeri ve Önemi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2009, Sayı: 85, s. 414-438.
- Uzun, Hakan, “Yazdığı Eserlerde Atatürk’ü Tanımak ve Anlamak: M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2016, Sayı: 59, s.165-180.
- Üçok, Coşkun, “Medenî Kanunumuz ve Türkiye’nin Hukukî Bünyesi”, ty., yy., s. 363-374, Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/308/2998.pdf>, 07.11.2018.
- Ünal, Mehmet, “Medenî Kanunun Kabulünden Önce Türk Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler ve Özellikle 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi”, ty., s. 195-231, Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/309/2961.pdf>, 07.11.2017.
- Yazıcı, Nesim, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Türk Diyanet Vakfı, Ankara 2014.

MONTESQUIEU’NÜN İKLİM TEORİSİ

Mustafa KARNİBÜYÜK*

Öz

Sosyal bilimlerin ele aldığı konular son derece karmaşık, dinamik ve değişken olguları içinde barındırır. Ele alınan olayları bilimsel bir çerçevede değerlendirebilmek için üç unsura ihtiyaç vardır. Bu unsurlar; zaman, mekân ve insandır. Bu unsurlardan biri eksik olduğunda bilimsel bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Tarihsel olaylar genellikle zaman boyutunda ele alınmaktadır. Mekân boyutu göz ardı edilmektedir. Ancak, olayların üzerinde gerçekleştiği mekânın önemi fark edilmiş ve bazı önemli düşünürler tarafından da ele alınmıştır. Ancak bu boyut ele alınırken daha somut bir ifade biçimi olan coğrafya kavramı kullanılmıştır. Tarih boyunca sosyal olgular ile coğrafya arasındaki ilişki düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Antik Yunan’dan günümüze kadar bu alanda pek çok düşünce geliştirilmiştir. Batı medeniyetinde bu düşünceleri sistemli bir şekilde ortaya koyan Montesquieu olmuştur. Olgular arasında nedensel bir ilişki olduğunu savunan Montesquieu, coğrafya ile sosyal olgular arasındaki ilişkiyi de bu bağlamda kurmuştur. Coğrafi faktör olarak iklimi öne çıkaran Montesquieu, iklimi geniş bir anlamda kullanarak “İklim Teorisi”ni geliştirmiştir. Makalede Montesquieu’nün bu teorisinin siyaset biliminin birtakım problemlerine verdiği cevaplar ele alınmıştır. Makalede ayrıca bu cevaplar hakkında geçmişten günümüze bazı yazarların görüşlerine yer verilmiştir. Makale sonucunda, teknolojik ilerleme ile birlikte göz ardı edilen coğrafya faktörünün Siyaset bilimi çerçevesinde yeniden ele alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Toplum, Coğrafya, İklim, Montesquieu.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, kamibuyuk@gmail.com

Montesquieu's Climate Theory

Abstract

Topics covered by social sciences include highly complex, dynamic and variable phenomena. Three factors are needed to evaluate the events in a scientific way. These elements are; time, space, and people. When one of these elements is missing, it is not possible to make a scientific assessment. Historical events are often handled in terms of time. But the extent of the space is overlooked. However, the importance of the place where the events took place was recognized and considered by some important thinkers. However, when this extent is analyzed, the concept of geography, which is a more concrete form of expression, has been used. Through out history, the relationship between social phenomena and geography has attracted the attention of thinkers. Many ideas have been developed in this area from ancient Greece to the presentday. Montesquieu was a systematic way of expressing these thoughts in Western civilization. Montesquieu, who argued that there is a causal relationship between the phenomena, also established the relation between geography and social phenomena in this context. Montesquieu, who emphasized climate as a geographical factor, has developed "Climate Theory" by using climate in a broad sense. In this article, the answers of Montesquieu's theory to some problematics of political science are discussed. In this article, some writers opinions are given about these answers from the past to the present. As a result of the article, it has been concluded that the geography factor which is ignored along with technological progress should be reconsidered within the framework of Political Science.

Keywords: Politics, Society, Geography, Climate, Montesquieu.

Giriş

Sosyal bilimlerin kendine has zorlukları vardır. İncelenen konuların önemli bir bölümü değişken ve dinamik olguları içinde barındırır. Objektif, değer yargısı içermeyen tanımlamalar yapmak oldukça zordur. Bununla birlikte tarihsel olayları sosyal bilimler çerçevesinde bilimsel olarak açıklayabilmek için olaylar içinde üç ana unsuru aramak gerekmektedir; zaman, mekân ve insan. Bu unsurlar gerekli oldukları gibi bu unsurlardan hiçbiri birbirinden bağımsız düşünülemez.

Sosyal ve siyasal olayları ele alırken de söz konusu unsurlara dikkat edilmelidir. Ancak genel kabul, sosyal ve siyasal olgu ve olayların özelliklerini tarih içinde yani zaman boyutu içinde kazandığı yönünde olmuştur. Bu nedenle bu olgu ve olayları anlayabilmek ve açıklayabilmek için öncelikle tarihe başvurulması gerektiğine inanılmıştır. Bu genel kabule karşın olaylarla ilgili tüm ilişkilerin mekân boyutu içerisinde gerçekleştiği göz ardı edilmemelidir. Olaylarla ilgili ilişkiler, olayların mekân boyutu ile de ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Olayların yaşandığı yer olması itibariyle mekânın, öncelikle yapıcı bir özelliği vardır. Toplumsal ve siyasal olaylarda bu özellik daha açık görülmektedir.

Mekân boyutunu ele alırken bu olgunun son derece karmaşık, değişken ve dinamik olduğuna dikkat edilmelidir. Zira insan ve zaman, mekândan bağımsız düşünülmemeyeceği gibi mekân da, insan ve zamandan bağımsız düşünülmemelidir. Mekân bir süreç içinde, bir etkileşim sonucunda meydana gelir ki bu etkileşimin aktörleri insan ve doğadır. İnsan sosyal, kültürel vb. süreçlerle; doğa ise meteorolojik, morfolojik vb. süreçlerle mekânı biçimlendirir, bu biçimlendirme, tüm bu süreçlerin sonuçlarını içeren bir birikime neden olur ve bu birikimin sahnesi de mekândır. Mekân, zamanın yükünü taşıdığı gibi gündelik, toplumsal veya politik olanın türlü boyutlarına da sahne olmaktadır. Bir birikim alanı olan mekân; edilgen değildir; girdi sağlar, değiştirici, yönlendirici işlevi vardır.

Gerek toplumsal ve siyasal ilişkilerde olsun gerek diğer ilişkilerde olsun, mekân, işlevleri itibariyle pek çok bilim dalının dikkatini çekmiştir. Mekânın farklı bilimler tarafından ele alınmış olması bu boyut hakkında soyut ve somut farklı adlandırmaları beraberinde getirmiştir. Bu adlandırmalardan bir kavram olarak *coğrafya* özellikle somut bir ifade biçimi ve mekân boyutunu temel alan bir bilim dalının da adı olması nedeniyle öne çıkmıştır. Coğrafya, olayların üzerinde gerçekleştiği, mekân boyutunu, somut bir ifadeyle, yeryüzünü ele alan bir bilim dalıdır. Bu kavramın kullanılması, sosyal ve siyasal olayların doğasını ifade etmede yardımcı da olmuştur. Çünkü yeryüzünde hiçbir coğrafi faktör eşit ve homojen bir dağılım göstermez. Bu durum insana çeşitli zorluklar çıkarır veya imkânlar sunar.

Yaradılışından bu yana önce yaşamının sonra daha iyi yaşamının çabası içinde olan insanlar da zorluklardan kaçınmak, imkânlardan faydalanmak için bir arada yaşamaya yönelmiştir. Topluluk halinde yaşam güç ilişkilerinin doğmasını beraberinde getirmiş, siyaseti ortaya çıkarmıştır. Coğrafya siyasetin yapıldığı yer olmakla kalmamış, insanların ihtiyaç duyduğu kaynakları barındırması itibariyle tarafsız olamamış siyasetin konusu, güç ilişkilerinin aracı da olmuştur.

Tekniğin gelişmesiyle birlikte günümüze kadar gelen süreçte coğrafyanın etkilerinin eskisi kadar belirleyici olmadığını kabul etmekle birlikte bu etkilerin hiç olmadığını söylemek de yanlış olacaktır. İnsan ve zamandan bağımsız olmadığı düşünüldüğünde coğrafyanın etkilerinin sosyal ve kültürel olarak taşındığı, gelenek göreneklere hatta politikalara yansdığı tarihsel olarak bir birikimin ve etkileşimin konusu olduğu açıktır.

Coğrafya ile toplumsal ve siyasal olgular arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusu olduğu, içinde bulunulan dönem ve şartlar itibariyle derecesi tartışmalı olsa da kabul edilmiştir. Coğrafya; konumdan yükseltiye, yer şekillerinden iklime, yerüstü ve yeraltı kaynaklarına kadar pek çok unsurdan oluşmaktadır. Coğrafi unsurların çeşitliliği etkileşimi de çeşitlendirmektedir. Bu durum, tarih boyunca toplumu ve siyaseti inceleyen düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Bu ilginin sonucunda bu ilişkiyi inceleyen pek çok çalışma ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaları yapan birçok ismin düşüncelerinin bir kısmı günümüz şartlarında tartışmalı ve yanlışlanabilir olsa da dönemi itibariyle çok ses getirmiş ve sonraki dönemlerde bu yönde araştırmaların yapılmasına ve zengin bir literatürün oluşmasına yardımcı olmuştur. Determinizmden kaçınıldığında ve beşeri faktörlerle birlikte ele alındığında coğrafi faktörler, sosyal olguları açıklamada yeni pencereler açacaktır. Günümüzde coğrafya ve siyasetin yan yana geldiği, bir arada kullanıldığı çalışmalar hatta araştırma alanları mevcuttur. Ancak bunlar siyasetin birtakım temel sorularına cevap arayan değil başka çalışma alanlarının ürünleridir. Jeopolitik ve Siyasi Coğrafya bu kavramları ele alsa da Siyaset Sosyolojisi penceresinden bu ilişkiyi sistemli bir şekilde ele alan son isim olarak Montesquieu kabul edilmiştir.

Kendisinden sonra coğrafya-siyaset ilişkisini konu alan çalışmalar ya Jeopolitik ya da Siyasi Coğrafya çerçevesinde ele alınarak determinist bir karakter kazanmış ve sosyolojik bakış açısı dışına çıkmıştır (Demir, 1998: 293-294).

1. Coğrafya-Sosyoloji ve Siyaset İlişkisine Dair Görüşler

Tarih boyunca, çeşitli sosyal ve siyasal olguların coğrafi unsurlar ile ilişkili olduğunu savunan ve söz konusu ilişkiyi açıklamaya yönelik sayısız görüş ortaya atılmıştır. Özellikle de coğrafya ile kültür, politika, ekonomi, din ve sağlık gibi önemli pek çok sosyal olgu arasında ilişki kurulmuştur. İnsanların ve toplumların tutum ve davranışları ile yaşadıkları çevre arasındaki ilişkinin, coğrafyanın siyasal ve toplumsal yaşam üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkilerinin araştırılması çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Bu konu hakkındaki düşüncelerin iki bin beş yüz yıllık bir geçmişinin olduğu belirtilmektedir (Sönmezoğlu, 1989: 397).

Tarihin en eski dönemlerinden günümüze ulaşan Doğu düşüncesinden birçok eski doküman, coğrafi unsurların yaşayışa dair etkilerine işaret etmektedir. Eski astrolojik inanışlar, esasında insanların alın yazılarının yıldızlar ve başka coğrafi koşullar tarafından yönetildiği üzerine fikirler vermektedir. Bunun yanında atasözleri ve adları günümüze kadar ulaşan yüzlerce fikir adamının görüşleri; coğrafi faktörlerin ruh, beden, sosyal ve tarihsel olaylar üzerindeki etkilerini çeşitli biçimlerde göstermiştir (Sorokin, 1994:102).

Çalışmaların siyasetle olan ilişkisi özelinde de benzer bir geçmiş söz konusudur. Bir toplumun siyasi karakteri, örgütlenmesi, davranışları ile coğrafi çevresinin ilişkili olduğuna dair düşünceler de çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu durum, Antik Yunanlılardan başlayarak, Eski Mısır ve Hint-İran medeniyeti vb. birçok kültürden düşünürün üzerinde çalışma yaptığı, fikir geliştirdiği bir inceleme alanı haline gelmiştir. Herodotos, Mısır'ın gelişmesinde ve önemli bir medeniyet olmasında Nil Nehri'nin rolüne dikkat çekmiştir (Herodotos, 1973: 133). Platon, devlet ve o devletin üzerinde bulunduğu araziyle olan ilişkisini incelemiş, doğal afetlerin devletleri çöküşe götürebileceğini belirtmiştir (Göze,

1983: 39). Hippocrates, yaşanılan yerin dağlık veya düz oluşunun, toprağın verimliliğinin, havanın kuru veya nemli oluşunun, suyun sertliğinin ve mevsimler arasındaki farklılıkların vb. o bölgelerde yaşayan insan ve toplumların fiziksel yapısı, sağlığı, gelenekleri, alışkanlıkları, zihniyeti, politik tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu vurgulamıştır. Antik Yunan medeniyetinde Aristoteles, toplum ile fiziki çevre arasındaki ilişkiyi sistematik olarak ele alarak sorunsallaştıran ilk düşünür olması nedeniyle diğer isimlerden ayrılmaktadır. Yaşadığı Atina'dan hareketle ülke konumunun önemini vurgulayan Aristoteles'e göre bir ülkenin, hem saldırılara karşı savunulması için dağ ve tepelerle korunuyor olması hem de deniz ticaretinden faydalanabilmek için deniz kıyısına yakın bir yerde kurulmuş olması gerekmektedir (Aristoteles, 1993: 207).

Roma İmparatorluğu zamanında da coğrafya-siyaset ilişkisine dair çalışmalar yapılmıştır. Cicero devletin, ülke unsuru üzerinde durmuş, bir ülkenin sosyal ve siyasal tehditlere karşı ne gibi şartlar taşıması gerektiği konusuna değinmiştir (Göze, 1959: 11). Strabon, Roma İmparatorluğu üzerinden yaptığı incelemeler sonucunda devletlerin siyasi faaliyetleri ve yaşadıkları coğrafyalar arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. Ayrıca dağlık kesimlerde yaşayanlarla ova ve sahil kesimlerde yaşayanlar arasında medeni bir karşılaştırma yapmış ve farklılıklarını coğrafi gerekçelere dayandırmıştır (Strabon, 2000: 110-111).

Orta Çağ'da Batı'da Machiavelli, Doğu'da İbni Sina çeşitli sosyal olgularla coğrafi koşulları ilişkilendiren isimlerdendir. Doğu'da ayrıca İbni Haldun yaşanılan yerin coğrafi özelliklerinin insanın tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu belirtmiş, kendinden önce hâkim olan ırksal yaklaşımı reddetmiştir (Say, 2011: 401). Aydınlanma Çağı ile birlikte Bodin, J. J. Rousseau, Michelet gibi fikir adamları devrimler, kölelik, yönetim biçimleri gibi çeşitli konularda farklı coğrafyaları karşılaştırmışlar, Doğu-Batı, Kuzey-Güney ayrımları üzerinden birtakım analiz ve sınıflandırmalar yapılmıştır (Kışlalı, 1987: 29). Bu dönemde yaşayan Montesquieu ise döneminde popüler olarak yapılan pek çok tartışmayı coğrafi faktörler üzerinden ele almıştır. Coğrafi faktörlerin bütüncül etkileri üzerinden Asya ve Avrupa toplumları arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur.

Coğrafi keşiflerin adeta bir yarışa dönüşmesi sonucu ortaya çıkan güç ilişkileriyle birlikte coğrafyaya olan ilgi artmış, hatta siyaset ve uluslararası ilişkiler gibi alanlar çerçevesinde ele alınış şekli değişmiştir. Kant öncülüğünde tarih ile birlikte coğrafya, özel bir yere kavuşmuştur. Kant, tarihin zamansal, coğrafyanın ise mekânsal yaklaşımı kullanmasından dolayı, neyi inceleyeceklerini değil nasıl inceleyecekleri üzerinde durmaları nedeniyle diğer bilimlerden ayrıldığını, tarih ve coğrafyanın diğer bilimlerle birlikte sınıflandırılmayacağını ileri sürmüştür (Tümertekin ve Özgüç, 2004: 33). Coğrafyaya atfedilen önem bu tarihlerden itibaren *Siyasi Coğrafya*'nın ayrı bir bilim dalı haline gelmesiyle hat safhaya çıkmıştır. Le Play, Herder, Braudel ve özellikle Ratzel öncülüğünde kurulan *Jeopolitik* bilimi ile birlikte bu ilginin determinist bir boyut kazandığı bir dönem yaşanmıştır. Zira bu bakış açısıyla birlikte neredeyse tüm sosyal olay ve olguların coğrafi faktörler tarafından belirlendiği görüşü ortaya atılmıştır (Akbulut, 2006: 828). Bu görüş 1930'lara kadar oldukça ilgi görmüştür. Bu fikre dayanılarak toplumların diğer toplumlar üzerinde egemenlik kurmalarını meşru gösterme amaçlanmış, üstünlük teorileri ortaya atılmıştır. Teknolojik gelişme determinist görüşün iddialarının aşırılığını kanıtlamış olsa da daha sonraki süreçte jeopolitik biliminin önemli isimlerinden Mackinder, Spykman, Haushofer gibi isimlerin öncülüğünde sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel olgular coğrafya ile ilişkilendirilerek politize edilmeye devam edilmiştir. Benzer çalışmalar yakın geçmişte Semple, Huntington, Lacoste gibi isimlerin fikirleri öncülüğünde jeopolitik bilimi altında devam etmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde coğrafya-siyaset ilişkisi birçok bilim dalının konusu olmuş, bu durum ilişkinin, Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik gibi alanlar tarafından bilim dallarının kendi dinamikleri içerisinde ele alınmasına neden olmuştur. Bu ele alış şekli Siyaset bilimi açısından çeşitli aşırılık ve sapmaları beraberinde getirmiştir. Söz konusu ilişkiyi siyaset bilimi çerçevesinde ele aldığımızda ise gerek içeriği gerek sistematik oluşları nedeniyle bazı düşünürlerin çalışmaları ön plana çıkmıştır.

1.1 İklim Teorileri

Görüldüğü üzere, coğrafyanın insan, toplum ve siyaset üzerine olan etkisinden bahsedenlerin sayısı oldukça fazladır. Bu isimler çeşitli sosyal olguları, çeşitli coğrafi unsurlarla ilişkilendiren çalışmalar yapmıştır. Siyaset bilimi açısından ise üç isim ön plana çıkmaktadır: Aristoteles, İbni Haldun ve Montesquieu. Bu farklı zamanlarda farklı medeniyetler içerisinde yaşamış üç isim hem iklimi ele alış biçimleriyle hem de ortaya koydukları sistemli yaklaşımla diğer isimlerden ayrılır.

İklim, bu üç isimde günümüzde kullandığımız klimatolojik bir ifade biçiminden daha fazlasını, yeryüzüne ilişkin bir tasviri ifade etmektedir. Yunan coğrafyacı Batlamyus'un *Yedi İklim* anlayışından itibaren yeryüzündeki farklı coğrafi bölgeler farklı iklimler olarak adlandırılmıştır. Bu anlayış üç ismin döneminde de kabul görmüştür. Bu isimler iklimler üzerinden karşılaştırmalı bir analiz ortaya koyarak siyaset biliminin birtakım temel konularını açıklama çabası içerisine girmişlerdir.

Fiziki çevre ile toplum arasındaki ilişkiyi sistematik olarak ele alan ilk düşünür olarak kabul edilen Aristoteles'e göre iklim, insanlara birtakım erdemler kazandırır. İklimsel farklılıklardan hareketle toplumlar arasındaki farklılıkları izah eden bir yaklaşım ortaya koyar. Bu yaklaşıma göre: Soğuk ülkelerde yaşayanlar askeri erdemlerini koruyabilirler; bu insanlar cesaretli, tutkulu fakat az becerikli ve az zekidir. Bu nedenle bağımsız kalabilirler ama siyasal birlik kuramazlar. Sıcak ülkelerde yaşayanlar kültürel gelişime açık, zeki ve becerili ama az cesaretli ve iradesiz insanlardır, bu nedenle de köleleşirler. Bu coğrafyaların ortasında bulunan Helen ırkı ise hem zeki hem cesaretlidir. Ilıman iklimlerde yaşayanlar hem bağımsızdırlar hem de idare kurabilirler ve bu nedenle uygarlık kurabilecek durumdadır (Aristoteles, 1993: 207). Bu bölgede yaşayan insanlarda kültürel ve askeri erdemlerin gelişimi beraber gerçekleşmektedir. Aristoteles de tıpkı 19. Yüzyıl sonrası Jeopolitikçiler gibi, kendi toplumunu merkez olarak tanımlayarak, Yunan toplumunun diğer toplumlardan üstün olduğu fikrini bir coğrafi faktör olan

iklime bağlamıştır. Ancak bu çabası bir kenara bırakıldığında Aristoteles'in yaklaşımının Siyaset bilimi açısından, iklimler ile toplumsal kişilik ve dahası siyasal rejimler arasında bağlantı kurulan bir değerlendirme olduğu ortaya çıkmaktadır (Kışlalı, 1987: 28).

İslâm medeniyetinin en önemli sosyologu olarak kabul edilen İbni Haldun da fiziki çevre ile bir takım sosyal olguların ilişkili olduğu görüşündedir. İbni Haldun'u öne çıkaran bir diğer nokta ise Aristoteles'in bu konudaki çözümlemesini bir aşama daha ileri taşımış olmasıdır (Kışlalı, 1987: 21-22). Ayrıca sert coğrafi koşulların insanları savaşı olmaya yönelttiği şeklindeki yaklaşım Hippocrates, Thucydides gibi isimler tarafından da ileri sürülmüş olmakla birlikte, bu yaklaşımın en gelişmiş hali İbni Haldun'un yazılarında ortaya çıkmıştır (Say, 2011: 401). Bu bağlamda başta iklimsel koşullar olmak üzere, toplumların yaşadığı çevrenin coğrafi özelliklerinin insanların tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu düşüncesindedir. Coğrafi unsurların fizyolojik etkilerinin de olduğunu ve ayrıca toplumsal ve siyasal olarak gündelik yaşamı da etkilediğini belirtmiştir (Belge, 2016: 65).

İbni Haldun *Mukaddime* adlı eserinde sistemli bir şekilde coğrafi koşulların, toplumların yaşayış ve kaderleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. İbni Haldun'a göre, insan yaşadığı toprağın bir ürünüdür ve yaşadığı coğrafyanın şartlarına göre olgunlaşmaktadır (Fındıkoğlu, 1940: 53). İbni Haldun, dönemine kadar kabul gören insan ve toplumlar arasındaki farklılık ve üstünlük iddialarını meşru gösteren ırksal yaklaşımın yanlışlığını ortaya koyarak, yaşanan coğrafyanın milletlerin kaderini belirleyen etkenlerin belki de en önemlisi olduğunu savunmuştur (El-Husri, 2001: 176).

İbni Haldun Yedi İklim anlayışına bağlı olarak coğrafyaları Sıcak, Ilıman ve Soğuk İklim Bölgeleri olarak sınıflandırmış, bu bölgeleri ayrıntılı şekilde tasvir etmiş, buralarda yaşayan insanları sosyolojik, dini, askeri, ekonomik vb. birçok yönden karşılaştırmıştır ve bunlardan hareketle bir takım genel yargılar ortaya atmıştır.

Montesquieu, Aristoteles'ten başlayıp İbni Haldun'la devam eden çizginin son durağı olarak kabul edilmektedir. İklimle çeşitli sosyal olgular arasına ilişki kuran yaklaşımları geliştirip *İklimler Kuramını* ortaya atan da o olmuştur (Kışlalı, 1987: 28-29). Montesquieu, toplumu etkileyen birçok faktörün olduğunu belirterek bunlar arasında iklimin mizaç ve karakter üzerinde etkili olduğunu *Kanunların Ruhu Üzerine* adlı eserinde savunmuş, Avrupa ve Asya kıtaları arasındaki siyasi ve toplumsal farklılıkları, iklim ve arazi yapısı başta olmak üzere coğrafi faktörler üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Montesquieu, kitabında insan ve toplumların mizaç ve karakterinin aynı ülkenin içinde, kuzey ve güneyinde yaşayan insanlar arasında da farklılaşabileceği fikrini ortaya koyarak coğrafi unsurların bazı hallerde nasıl toplumu belirleyen temel faktör olabileceğini açıklamıştır (Gürkan, 1988: 17).

2. Montesquieu ve İklim Teorisi

Batı'da, pozitivist düşünce biçimi on sekizinci yüzyıldan itibaren etkisini arttırmıştır. Bu dönemde Ampirizm, Rasyonalizmin yerini almış, aklın yanında deney ve gözlem de bilimsel araştırmalarda önem verilen kriterler olmuştur. Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan bu dönemin en önemli isimlerinden olan Montesquieu bu çağın tüm özelliklerini yansıtan bir düşünürdür. Montesquieu'nün coğrafi koşullar ve düşünce düzeni arasında kurduğu ilişki de bu çağdan itibaren yayılan gözlemcilikle akılcılığın bağdaştırılması tutumuna örnek olarak gösterilebilmektedir (Arslan, 2012: 268). Montesquieu Batı'da, devlet yapılarını içinde buldukları coğrafi şartlar üzerinden ele alarak devletlerin yükselme ve düşme sebeplerini kapsamlı olarak inceleyen ilk düşünürdür.

Kanunların Ruhu Üzerine'de bir iklim teorisi ortaya koyan Montesquieu'nün teorisini geliştirirken 1728 yılında, kitabı üzerine çalışmaya başlamadan önce çıktığı Avrupa seyahatinden ve seyahati sırasında okuduğu diğer kıtaları da konu alan seyahatnamelerden esinlendiği belirtilmektedir (Gürkan, 1988: 16).

Montesquieu, olgular arasında zorunlu olarak bir nedensellik bağının olduğunu savunmuştur. Bu zorunlu hali *kanun* olarak adlandırır. Ona göre, olayları, kuralları, kurumları ve yasaları birbirine bağlayan neden sonuç zinciri belirlendikçe asıl gerçek ortaya çıkacaktır (Arslan, 2012: 267). Kanunların kaynağı olarak doğayı gösteren Montesquieu doğayı tanımının yanında insanı anlamaya da çalışmıştır. *Kanunların Ruhü Üzerine*'nin henüz önsözünde, insanın değişken bir varlık olduğunu belirten Montesquieu'ye göre insanı değiştiren ve ona etki eden iklim, din, kanunlar, yönetsel politikalar, geçmişten alınan dersler, ahlak ve gelenekler gibi çok sayıda unsur vardır (Montesquieu, 1963: 535). Tüm bunlar, Montesquieu'nün *genel ruh* adını verdiği, toplumun karakterini belirlemektedir. *Genel ruh* coğrafya ve tarihin meydana getirdiği özel bir topluluğun varoluş, davranış, düşünüş ve hissediş biçimidir (Aron, 2000: 43). Bu etkenler tarih sahnesine farklı toplum, devlet ve kurumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir toplumda bu etkenlerden biri veya birkaçı daha kuvvetli olabilmektedir, böyle bir durumda diğerlerinin etkileri o ölçüde ortadan kalkmaktadır. Vahşi insan topluluklarında iklimin etkisi yoğundur, Çinlileri davranışları yönetir, kanunlar Japonları baskı altında tutar, zamanında Spartalılara ahlak yol göstermiş, Romalıları ise yol gösteren hükümet şekilleri ile gelenekleridir (Montesquieu, 1963: 538). *Kanunların Ruhü Üzerine*'de a priori olarak ileri sürülmüş gibi görünen bu ilkeler milletlerin tarihi deneyiminden çıkarılmıştır (Tütengil, 1956: 12). Ayrıca Montesquieu'ye göre tarihsel süreç içerisinde söz konusu etkenlerden biri veya birkaçı toplumlar üzerinde giderek belirleyici olabilmektedir. Eski toplumlarda maddi nedenlerin egemenliği karmaşıktır ya da Montesquieu'nün ifadesiyle, uygar toplumlardan daha zorlayıcıdır. Montesquieu, eski uluslar, örneğin Fransa ya da İngiltere için fiziki nedenlerin, iklimin ya da toprağın etkisinin ahlaki nedenlerle karşılaştırıldığında daha zayıf olduğunu belirtmektedir (Aron, 2000: 41).

Montesquieu'ye göre, toplum, bir sistemdir ve bu sistemi inşa eden öğeler arasında coğrafya, özellikle de iklim son derece önemlidir. Montesquieu, kültürü

dahi iklimin ürettiğini savunacak kadar ileri gitmiştir (Roskin, 2009: 154). Montesquieu yaptığı analizde daha çok coğrafya ve iklim üzerinden hareket etmiştir, bu unsurların toplumsal yapı, düzen ve gelişmelerini etkileyen ve bireyin karakter ve yeteneğini belirleyen önemli unsurlar olduğunu iddia etmiştir (Kızılcılık, 2006: 145). Öte yandan Montesquieu, toplumların belli bir gelişmişlik düzeyine ulaştıktan sonra, coğrafi çevrenin yoğun etkisinin eskisi kadar söz konusu toplumlar üzerinde belirleyici olmadığını da ifade etmektedir. Montesquieu'ye göre; toplumsal gelişme, salt fiziksel öğelerin etkisini zaman içinde zayıflatırken; ahlaki öğelerin etkisini de güçlendirmektedir (Swingewood, 1998: 32).

Montesquieu, genel kurallara ulaşma arzusunu, gözlemleriyle birleştirdiği Avrupa seyahatinde ilgi çekici tespitlerde bulunmuştur: Ona göre; Almanya gezmek için, İtalya kısa bir zaman kalmak için, İngiltere düşünüş için, Fransa ise yaşamak için iyidir (Havens, 1971: 114). Montesquieu'ye göre insan zihinsel anlamda iklime daima bağlı kalmaktadır, iklim öyle güçlü bir etkidir. Ona göre iklim, öncelikle insanın biyo-psikolojik yapısını dolayısıyla karakterini etkilemektedir (Gürkan, 1988: 17). Montesquieu insanların karakter ve eylemlerini iklim üzerinden ele alarak bunlar arasındaki farklılıkların insanların huy, duygu ve davranışlarına da yansıdığını belirtmektedir. Montesquieu bu konudaki düşünceleriyle Aristoteles'i yeniler niteliktedir. Montesquieu, iklimin etkilerini açıklarken sıcak-soğuk, mutedil-aşırı gibi zıtlıklar şeklinde sınıflandırma yaparak sistemli bir yaklaşım ortaya koymuştur.

3. Montesquieu'de İklimin ve Diğer Coğrafi Faktörlerin Etkileri

Montesquieu iklim teorisini geliştirirken kurduğu nedensellik bağımlı bilimsel bir temele oturtma çabasıdır. İklimin insana olan etkilerinin ilk olarak fizyolojik alanda olduğunu savunur. Montesquieu'ye göre soğuk hava vücudun liflerini etkilemektedir. Soğuk hava vücudun dış liflerinin uçlarını sıkıştırır. Bu nedenle vücudun hem esnekliği hem kuvveti artar. Ayrıca kanın dıştan kalbe dönüşü kolaylaşır, kalp daha iyi işler, vücut sıvıları daha dengeli olur. Bunların

sonucu olarak da kişi, kendisi hakkında daha iyi bir kanıya sahip olur, kendine daha çok güvenir, cesur olur, mert olur, öç alma isteği azalır, erdemli olmaya özen gösterir, kolay kuşkulalmaz, hile ve ikiyüzlülüğe başvurmaz, zevklerine düşkün olmaz, acıya karşı daha dayanıklı olur. Tıpkı bir delikanlı gibi gözü pek olurlar. Bu kişiler özgürlüğüne düşkün, samimi ve açık kalpli olurlar. Ancak soğuk havanın olumsuz etkileri de vardır. Öncelikle soğuk havaya maruz kalan insanlar az meziyetli insanlardır. Besinleri kolayca sindirdikleri için bu durum onların iri yarı olmalarına ancak yavaş hareket etmelerine sebep olmaktadır. Böyle insanlardan oluşan toplumlar; avlanmaya, seyahate, şaraba ve savaşa düşkün toplumlardır (Montesquieu, 1963: 415).

Montesquieu'ye göre, sıcak iklimlerde ise insanlar üzerinde yukarıda sayılan tüm biyolojik, psikolojik ve davranışsal durumların tersi gerçekleşir: sıcak hava nedeniyle sinir uçları en ufak etkilere karşı açık ve yumuşaktır. Sıcak iklimde yaşayan insanlar tembel, zevk ve şehvete düşkünlüdürler. Tutkular daha çabuk belirir, daha çabuk giderilir. Korkak fakat kurnaz olan bu insanlar sonsuz bir hayal gücüne sahiptirler (Gürkan, 1988: 17). Montesquieu, hayal gücü, tat alma, canlılık gibi bazı hadiselerin küçük duymalara bağlı olduğu görüşündedir. Sıcaklığın daha etkili olduğu güney ülkelerinde yaşayan insanların iklimin etkisiyle, dünyanın en kuvvetli etkilerini çabucak aldıkları görülür. Kuzeye gidildikçe soğuk nedeniyle derinin kalınlaşıp sinir hücrelerinin zayıfladığını bu etkiye maruz kalan insanların ancak ve ancak çok güçlü duymaları alabileceğini belirtmektedir.

Sıcak ve soğuk hava koşullarının etkileri konusunda Aristoteles'in görüşlerini daha sistemli bir şekilde geliştirerek, ortaya koyan Montesquieu, kısıtlı bir şekilde de olsa Aristoteles'in izah etmediği ılıman iklimleri de değinmiştir. Montesquieu'ye göre, ılıman iklimlerde yaşayan insanların davranışlarında, kusurlarında hatta meziyetlerinde kararsız oldukları görülmektedir. İlıman iklimlerde, iklim bu kararsızlıkları giderecek kadar insan ve toplum üzerinde kuvvetli bir etkiye sahip değildir (Montesquieu, 1963: 420). Montesquieu bu ortamda; insan, toplum ve bunlara dair olgular üzerinde etkili olan diğer unsurların daha belirleyici olduğunu belirtmektedir.

Montesquieu, iklimlerden hareketle insanları, enlemlere göre sınıflandırabileceğimizi söylemektedir. Seyahat ettiği birçok Avrupa ülkesini kuzey-güney ekseninde karşılaştırmıştır (Montesquieu, 1963: 30). İnsanların zevklere olan düşkünlüğünün kuzeyden güneye doğru arttığı, ahlaki tutum ve davranışlarının ise azaldığı gibi ifadeler kullanmıştır. Montesquieu'ye göre, Avrupa'nın güneyinde yaşayanlarla kuzeyinde yaşayanlar arasında bir çeşit denge vardır. Güneydekilerin imkânları çok, ihtiyaçları azdır, doğa onlara çok şey vermiş, karşılığında çok az şey istemiştir. Avrupa'nın kuzeyinde ise bu durumun tam tersi ile karşılaşılır. Denge doğanın, güneyde yaşayan toplumlara verdiği tembellikle, kuzeyde yaşayan toplumlara verdiği çalışkanlık sayesinde sağlanmıştır (Montesquieu, 1963: 30).

Montesquieu'ye göre, kuzeyde yaşayan toplumlar çok çalışmak zorundadır. Çalışmazlarsa hiçbir ihtiyaçlarını karşılayamaz, bunun sonucunda yabanileşirler. Güneyde ise imkânların daha rahat olması ve ihtiyaçların kolay giderilmesi tembelliği doğurmuştur. Güneyde köleliği doğal bir şekle sokan da bu olmuştur. Güneydeki insanlar zenginlikten kolaylıkla vazgeçebildiği gibi, özgürlüklerinden de vazgeçebilirler. Ama kuzeyliler ihtiyaçlarını giderebilmek için özgürlüklerine muhtaçtır (Montesquieu, 1963: 30). Montesquieu'ye göre, iklim ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılayacak imkânları etkileyerek kölelik ve özgürlük eğilimlerini belirlemektedir.

Montesquieu güney ülkelerinde ince ama duygulu bir makineye benzettiği insanın, kendini her türlü basit zevke kaptırabileceğini belirtmektedir. Bu durumda insan ahlaki tutum ve davranışlardan oldukça uzaklaşır. Sıcak iklimin hâkim olduğu yerlerde çeşitli tutkular yüzünden suçların sayısı da artar. Aşırı sıcaklığın etkili olması durumunda kişinin sivrilebilmesi kolay olmaz, kişi öylesine tembelleşir ki, eğilimleri edilgen bir hal alır. Kişi mutluluğu tembellikte bulur. Adeta vücut tembellikleri ruh tembelliğine dönüşür. Bu durum hareket, çaba, çarpışma gibi dinamizm gerektiren şeylerden kaçınmayı gerektirir. Bunun sonucunda kişi kendi kendini yönetmek yerine köle olarak yaşamayı dahi tercih eder (Montesquieu,

1963: 420). Montesquieu'ye göre bu nedenle, güney toplumlarında kölelik yaygındır ve meşru olarak görülmektedir.

İklimin, kölelik eğilimini olduğu gibi dış güçlerin hâkimiyetine girmiş milletlerin, bu duruma karşı tepkilerini de etkilediğini düşünen Montesquieu bu görüşünü Hintliler üzerinden örneklendirir. Düşünür, tabiatın Hintlilere cesaret vermediğini, birçok sebepten ölümden korkar gibi korktuklarını, Avrupalıların orada doğan çocuklarında dahi bu durumun görüldüğünü söyleyerek hayal güçleri nedeniyle akıl almaz şeyler yapmamaları için bu insanların akıllı uslu bir yasayla yönetilmesi gerektiğini belirtmektedir. Zira bu yargının Yeni Dünya'da da geçerliliği vardır. Montesquieu, Meksika ve Peru gibi baskıcı imparatorlukların Ekvator çizgisi çevresinde olduğunu, kıtada küçük ve hür milletlerin hemen hepsinin ise kutuplara yakın bölgelerde yaşadığını belirtmiştir (Montesquieu, 1963: 449). Kuzeyde, soğuk iklimlerde yaşanan duruma, oradaki toplumların söz konusu tutumuna da eski zamanlardan örnek verir; Montesquieu, Romalılar zamanında Avrupa'nın kuzeyinde yaşayan halkların, iklimin sağladığı sağduyu sayesinde Roma egemenliğine karşı koymuş olduklarını belirtmiştir (Montesquieu, 1963: 421).

Kanunların Ruhu Üzerine'nin çeşitli bölümlerinde köleliğin insan doğasına aykırı olduğunu savunmakla birlikte Montesquieu bunun iklimin yoğun etkisinin bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Maddi nedenlerin baskın olduğu, bütünlüğü pekiştirecek manevi unsurların etkin olmadığı durumlarda özgürlüğe düşkünlükteki farklılıklarının yalnızca ülkeler arasında değil, bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında da görülebileceğini belirten Montesquieu bu konuda, Çin ve Kore'nin kuzey ve güneyini örnek göstererek nispeten sıcak olan güneyde yaşayan insanların öteden beri köle halinde, nispeten soğuk olan kuzeyde yaşayan insanların ise hürriyet içinde yaşadığını ifade etmektedir (Montesquieu, 1963: 488). Hatta Montesquieu buradan hareketle, hükümet merkezlerinin seçiminde dahi iklim koşullarına dikkat edilmesi gerektiğini savunmuştur. Güneyde bir merkez seçildiği takdirde kuzeyin kontrolünün zor olacağını hatta elden çıkabileceğini, kuzeyde bir merkez seçilmesi halinde ise ülkenin güneyinin rahatlıkla elde tutulabileceğini savunmuştur (Montesquieu, 1963: 498).

Montesquieu'ye göre yaşanan yerin bir ada olması ve anakaradan belli mesafelerde uzak olması, toplumların özgürlüklerine düşkünlüklerini etkileyen bir başka coğrafi faktördür. Ana karadaki etkilerden yeterince uzak olması ve bir de iç ulaşım imkânlarının elverişli olması halinde ada, toplumunun siyasal birliğin sağlanmasına sürat kazandırır (Say, 2011: 398). Montesquieu, adalıların özgürlüklerine ana karada yaşayanlardan daha düşkün olduğunu söylemektedir. Genel olarak adaların alanları küçüktür. İnsanları bir arada yaşamaya zorlar. Bu nedenle halkın bir bölümünün, başka bir bölümünü baskı altında tutmak için elverişli ortam yoktur. Deniz, adalıları büyük imparatorluklardan ayırdığı için tiranlar oralara kadar uzanamaz; deniz, fetih akınlarını durdurur. İstila hareketlerinin dışında kaldıkları için adalılar, siyasal ve toplumsal kurumlarını kolayca muhafaza ederler (Montesquieu, 1963: 504). Kendilerini coğrafi avantajların yardımıyla dış etkilerden mümkün olduğunca koruyan ada milleti hürriyetlerini korumak için büyük kalelere, kara kuvvetlerine ihtiyaç duymaz. Böylece coğrafi faktörler belirleyicilikten çok destekleyici nitelik kazanır. Kara milletleri ise kaynaklarını hep kalelere, kara ordularına harcamak durumundadır. Ada devletinin, ticaretle uğraşması halinde denizlerde hâkimiyet kurması olanaklıdır (Montesquieu, 1963: 570). Montesquieu isim vermeden iki yıl kadar yaşadığı İngiltere'nin bir değerlendirmesini yapmıştır. Orada durmadan siyasetten söz edilmesini coğrafyanın, insanlara geniş görüş imkânı vermesine bağlamıştır (Montesquieu, 1963: 576). Duverger, Montesquieu'nün *ada* ifadesini geniş anlamda almak gerektiğini ileri sürmüştür. Duverger, çöllerin adaları demek olan vahaları, Nil gibi çöllerle çevrili kimi nehirlerin vadilerini, kesif ormanların içlerindeki açıklık alanları da denizlerdeki adalara benzetmektedir (Duverger, 1984: 52). Bu coğrafi unsurların da tıpkı bir deniz, okyanus gibi izolasyon ve istilalara karşı koruma sağlaması Duverger'in benzetmesini destekler niteliktedir.

Bu coğrafi unsurların yanında Montesquieu'ye göre, toprak verimliliği özgürlük eğilimi konusunda belirleyici unsurlardandır. Her ne kadar toprak konusundaki görüşlerinin özgünlüğü tartışmalı olsa da bir nedensel mantık ortaya

koyan Montesquieu'ye göre, bir ülkede toprağın verimli olması, o ülkede yaşayanların tabii olarak bağlılığını sağlamaktadır (Aron, 2000: 39). Montesquieu'ye göre, ekilebilir toprağı verimli ve geniş olan ülkelerde çiftçiler toprağı ekip biçmeye kafa yorduğundan özgürlükleriyle ilgili sorunlarla pek ilgilenmezler. Bundan dolayı tüm hükümet şekillerini eşit görürler. Sıcak iklimde yaşıyormuş gibi bolluktan gevşerler, canını seven insanlar yağmalardan ve ordulardan korkarlar, bunun sonucunda da verimli topraklardan kaçarlar. Bu nedenle bu bölgeler savunmasız kalarak, istilalara açık hale gelir. Bu nedenle yabancı saldırılara karşı koymak imkânsız hale gelir. Aslında bu insanların bir kez boyun eğdikten sonra artık özgürlük ruhunu yakalamaları da kolay olmaz. Verimli ovalarda paylaşılacak çok şey vardır ve aslan payı hep güçlüünün olmuştur. Topraktan elde ettikleri ürünler, bir bağlılık belirtisi halini alır. Buna karşın, ekilebilir toprağın az olduğu, dağlık topraklarda halklar az şeye sahip olduklarından bunları korumak da oldukça kararlı olurlar (Montesquieu, 1963: 500). Hürriyetleri dağlardaki insanların adeta tek nimetleri olduğu için de bu ülkeleri zapt etmek kolay değildir.

Montesquieu'ye göre, kıraç topraklarda yaşamak toplumları çalışkan, ciddi ve savaşçı olmaya zorlamıştır (Montesquieu, 1963: 504). Çünkü demokrasi özgürlükten başka kaybedecek şeyi olmayanların tercih ettiği rejimdir. Buradan hareketle Montesquieu, siyasi rejimler konusunda bir coğrafi kriter daha ortaya koymuştur: Tek kişinin yönetimi daha çok verimli ülkelerde, çok kişinin yönetimde söz sahibi olduğu hükümetler de toprağı verimli olmayan ülkelerde kurulur. Özgürlüklerine düşkün olmalarından dolayı burada ılımlı bir yönetimin ve kanunların olması gerekmektedir. Bu duruma örnek olarak da kıraç toprakların olduğu Atina'da hep demokratik yönetimler olmuşken, verimli toprakların olduğu Sparta'da aristokrasi egemen olması verilmiştir (Montesquieu, 1963: 501).

Montesquieu genel ifadelerle, iklim ile siyasi rejimler arasında ilişki kurmuştur. Ona göre cumhuriyet, özellikle tutkuların az ateşli olduğu soğuk memleketlerde, zorbalık ise sıcak ülkelerde görülmektedir. Monarşi ise kendisine

en elverişli olan ılıman iklimin hâkim olduğu ülkelerde ortaya çıkmaktadır (Mosca, 1968: 123). Montesquieu, bu konuyu diğer coğrafi faktörleri de analizine dahil ederek açmıştır. Rejimi belirleyen faktörler arasında başka coğrafi faktörleri de göstermiştir. Montesquieu, iklimin siyasal ve toplumsal olgular üzerindeki etkilerini değerlendirirken yalnızca kuzey-güney ayrımını dikkate almamıştır. Ülkelerin kendine özgü topografyalarının, konumlarının ve diğer coğrafi özelliklerinin de başta yönetim biçimleri olmak üzere pek çok şey üzerinde etkili olduğunu savunmuştur. Montesquieu'ye göre yönetim şekilleri fiziki çevre şartlarından doğmuştur (Montesquieu, 1963: 14). Montesquieu'nün, demokrasi, monarşi ve despotizm olarak sınıflandırdığı yönetim şekli ne olursa olsun toplumun coğrafyadan kaynaklanan özel yapısına uygun olmalıdır. Ona göre, demokrasi ancak coğrafi açıdan küçük ölçekteki toplumlarda, monarşi orta büyüklükteki toplumlarda, despotizm ise çok geniş ölçüğe sahip coğrafyada yaşayan toplumlarda olanaklıdır (Tütengil, 1977: 26). Cumhuriyetin yaşaması ülkenin hâkimiyet alanının küçük olmasına bağlıdır. Saltanat ise coğrafi açıdan küçük ülkelerde demokrasiye dönüşürken, büyük ülkelerde hükümdar, önemli görevlerdeki kişileri göz önünde tutamadığından itaat etmelerini sağlamak için despotizme dönüşmek zorundadır (Kışlalı, 1987: 33). Montesquieu, Eski Yunan ve Roma demokrasilerinin yıkılmasında devletlerin yayılmacı politikaların rolü olduğu görüşündedir.

Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*'nin bir bölümünde Asya ve Avrupa'nın coğrafi farklılıkları üzerinden iki kıtanın siyasi ve sosyal farklılıklarını karşılaştırır. Montesquieu'ye göre, istibdat yönetimleri, iklimin insanlarını korkak ve tembel hale getirdiği sıcak olan güney ülkelerinde ve yer şekillerinin geniş bir yayılıma imkân tanıdığı Asya'da egemendir. Asya, mutedillikten uzak hava koşullarının Avrupa'ya göre daha etkili olduğu bir kıtadır. Ilımanlıktan uzaklaşıp iklimsel koşulların sertleşmesi, insan üzerinde baskıya yol açmıştır. İnsan ya miskin ya da yırtıcı olur, bunun sonucunda zorbalık görülür (Arslan, 2012: 268). Montesquieu, Asya'nın kuzeyinde yaşayanların efendileri için istila ettiği,

Avrupa'nın kuzeyinde yaşayanların ise özgür insanlar olarak Avrupa'yı istila ettiği kanısındadır. Asyalılardaki bu ruh hali göç edilen yerlere de taşınır (Kışlalı, 1987: 32). Bu sebeple kuzeyden bir millet güneyde bir yeri fethettiğinde onların tüm kötü alışkanlıklarını alarak kendi milletine de köle gibi muamele etmeye başlar. Montesquieu'ye göre, ılıman iklimin geniş bir alanına yayıldığı Avrupa'da ise hürriyetlerine düşkün insanlar birbirlerini yenseler bile Asya tipi istibdat yönetimleri kurmaları söz konusu olmaz. Avrupa'da insanlar yapıcı bir ruha sahiptir. Yönetimleri ılımlı, insanları kanunlara saygılıdır. Oysa tarihte ne Asya'da ne de Güney Asya gibi sıcak bir iklime sahip olan Afrika'da insanların hürriyet arayışı hiç olmamıştır (Gürkan, 1988: 18). Tüm bunlar ortaya koyuyor ki Montesquieu'ye göre iklimin yanı sıra dağ, ova gibi arazi yapıları da özgürlük eğilimlerini, siyasi rejimleri etkileyen, iklimin etkisini kıran ya da yayan coğrafi koşullardandır.

Topografya, etkisini kırabilmesi nedeniyle iklim üzerinde etkili olan bir coğrafi unsurdur. Geniş düzlükler iklimin etkilerinin iç kesimlere kadar yayılmasını sağlamıştır. Bu nedenle Asya'da tam manasıyla mutedil bir bölge yoktur. Bunun yanına Montesquieu'ye göre, Asya'nın geniş düzlüklere sahip arazi yapısı, güçsüz toplumların kendilerini savunmalarına imkân veren doğal engellerin bulunmadığı anlamına gelmektedir. Asya, Avrupa'ya göre daha güneyde olduğundan, kıtanın su kaynakları daha çabuk kuruyan bir özelliğe sahiptir. Asya'nın iklimi ve dağlarda az kar bulunması, nehirlerin daha az kabarması bunların da etkisiyle saldırılara açık geniş bir arazi yapısına sahip olması baskıcı rejimleri gerekli kılmıştır (Montesquieu, 1963: 496). Güçlüler güçsüzleri istila etmiş ve bu durum geniş ve despotik imparatorlukların kurulmasına olanak sağlamıştır.

Montesquieu'ye göre, dağlık, engebeli ve birtakım coğrafi engellerin olduğu bölgelerde istila riski az olduğundan mutedil yönetim şekilleri benimsenmiştir. Avrupa'da mutedil bölge, iklim bakımından değişiklikler göstermesine rağmen topografik özelliklerinin yardımıyla oldukça geniştir (Montesquieu, 1963: 492). Avrupa'nın dağlar, göller ve nehirlerin doğal sınır ve

engeller oluşturduğu arazi yapısı ise daima geniş bir alana hâkim yönetimlerin kurulmasına imkân vermemiştir. Asya'da, Avrupa'daki gibi komşu ülkeler arasındaki coğrafi unsurlar genel itibarıyla benzer değildir. Bu nedenlerden dolayı Asya'daki milletler kuvvetli ve zayıf diye ayrışırlar. Cesurlarla korkaklar hemen hemen yan yana olurlar. Bu yüzden Asya halkının bir bölümünün istilacı bir bölümünün köle olması gerekir (Montesquieu, 1963: 492). Bu kölelik dayatmasını Avrupa'yı istila ettiklerinde de denemişlerdir ama bu ters tepmiş Avrupa'da toplumlar arasında özgürlük düşüncesinin giderek yükselmesinin sebebi olmuştur. Montesquieu'ye göre özellikle Kuzey Avrupa toplumları iklimin etkisiyle hürriyetlerine düşkün olduğu için, topografyanın da katkılarıyla yabancı güçlere kolay kolay boyun eğmezler. Montesquieu burada Asya'nın tarihte tam on üç kez istila edilmesini, Avrupa'da ise bu durumun sadece dört kez yaşanmasını bunların da Asya'dakilere göre çok zor gerçekleştirildiğini kanıt olarak göstermiştir (Montesquieu, 1963: 493).

Montesquieu'ye göre iklim, bireyin ve toplumun siyasete bakışını da etkileyen çeşitli sosyo-psikolojik hastalıklara sebep olmaktadır. Montesquieu'nün iklim hastalığı olarak da adlandırdığı şey ruhun bunalmasıdır. Montesquieu'ye göre bu hastalığa yakalanan bir millete en uygun hükümet tarzı, insanların değil kanunların hâkim olduğu hükümet tarzıdır (Aron, 2000: 55). Montesquieu'nün düşüncelerinde İngiltere böyle bir ülkedir. Eğer aynı milletin, içinde yaşadığı iklimden dolayı aynı şeylere uzun süre dayanamama, her zaman umutsuz olma gibi huyları varsa, bu tür bir sosyo-psikolojik rahatsızlık sabırsızlığa neden olur ve bu da eğer cesaretle birleşirse bu durum sosyal ve politik yönden önemli bir hal alır. (Montesquieu, 1963: 433). Böyle bir karaktere sahip olmak istibdat rejimlerine karşı son derece etkili olur. Ancak Montesquieu, aşırılık halinde bu durumun olumsuz sonuçlarının da olabileceği konusunda uyarmıştır. Politikayı; yıpratın, amacına yavaş yavaş ulaşan bir törpüye benzeten Montesquieu'ye göre söz konusu karakterdeki kişiler politikanın yavaşlığına dayanamaz, serinkanlılık gösteremezler. Diğer milletlerden daha az başarı sağlarlar, silahlarıyla kazandıklarını, anlaşmalarla kaybederler (Montesquieu, 1963: 434).

Sonuç

Sosyal ve siyasal konularda birey ve toplumun temel aktörler oldukları tartışılmaz bir gerçektir. Ancak bu aktörler de etkileyen ve belirleyen oldukları kadar etkilenen ve belirlenen bir niteliğe sahiptir. Bu güce sahip unsurlar arasında diğer insan ve toplumlar olduğu kadar yaşanılan fiziki çevre de vardır. Bu etkiyi bilimsel olarak ele almak için ihtiyaç duyulan unsurlar; insan, zaman ve mekândır. Olayların mekân boyutunun somut bir ifadesi olan fiziki çevre doğrudan veya dolaylı bir şekilde birey ve toplumu etkilemektedir. Bu nedenle sosyal ve siyasal olguları anlamak ve açıklamak için mekân boyutu oldukça önemli bir yere sahiptir. Foucault'ya göre, on dokuzuncu yüzyıl bir zaman çağı, yirminci yüzyıl ise mekânın öne çıktığı bir çağ olmuştur.

Coğrafya, hem bu somut olguları inceleyen bilim dalı olması hem de diğer fiziki unsurları kapsayan, geniş bir ifade biçimi olması nedeniyle mekân boyutunu ifade etme de daha çok kullanılan kavramdır. Zira sosyal ve siyasal olayların yaşandığı, tartışıldığı yer olan yeryüzünün, coğrafyanın ana konusu olması da bunu desteklemektedir. Coğrafyanın sosyal olguları etkilediği görüşü zaman içerisinde tekniğin ilerlemesiyle değişime uğramıştır. Teknolojinin yardımıyla insan eliyle coğrafyanın da değişime uğraması, coğrafyanın sanılanın aksine değişmez karakterde değil ama görece istikrarlı bir karakterde olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda etkinin karşılıklı olması yani bir etkileşimin söz konusu olması tarih boyunca düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Montesquieu de bu düşünürlerden biri olarak bir teori geliştirmiş, teorisinde coğrafyanın temel unsurlarından olan iklimi, klimatolojik anlamından daha geniş anlamda kullanarak *İklim Teorisini* ortaya koymuştur.

İklimi sistemli bir şekilde ele alış biçimiyle Aristoteles ve İbni Haldun'un devamı olan Montesquieu, Batı'da devlet yapılarını, içinde buldukları coğrafi şartlar üzerinden ele alarak devletlerin yükselme ve düşme sebeplerini kapsamlı olarak inceleyen ilk düşünürdür. Bu düşünceleri çağdaşı Voltaire'den günümüzdeki pek çok isme kadar eleştirilerin konusu olmuştur. İklimin aşırı etkisi

Montesquieu’de, birey ve toplumun önce bedenini sonra da ruhunu etkiler. En sonunda iklim; medeniyeti, ortaya çıkış ve gelişiminde olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Ancak bu bakış Montesquieu’nün bir coğrafi determinist olduğu anlamına gelmez. Çünkü Montesquieu insan faktörünün önemine vurgu yapan bir düşünürdür. Toplumların gelişmişlik düzeyine bağlı olarak coğrafyanın dışında diğer etkenlerin öne çıkabileceğini söylemektedir ki bu nedenle Montesquieu’nün görüşlerinde iklimin tek başına belirleyici faktör olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Montesquieu’nün analizlerinde iklimin rolünü sosyal ve siyasal olgular üzerinde belirleyici değil etkileyici ve yönlendirici bir işlevinin olduğu şeklinde ortaya koymak daha doğru olacaktır.

Montesquieu’nün ampirizmin etkisiyle teorisini temellendirdiği sınır uçlarına dair savı, döneminde doğrulanamadığı gibi, günümüz imkânlarında da doğrulanması mümkün değildir (Say, 2011: 398). Montesquieu, Fransız ve İngiliz toplumlarını eski toplumlar olarak kategorize ederek iklim gibi somut etkenlerden soyutlamıştır (Aron, 2000: 55). Ancak Doğu’da Çin’in bir kısmı dışında bu kategoriye sokulmuş bir toplum yoktur. İngiltere’nin, iklimin yoğun etkilerinden korunmasını yine bir coğrafi faktörle açıklamış olsa da teorisini destekleyen ikinci bir ada örneği yoktur (Gürkan, 1988: 18). Avrupa’nın çalkantılı siyasi tarihine ve gerek yakın gerek uzak geçmişte farklı rejimlerin bir arada görünmesine rağmen yapmış olduğu genellemeler pek çok isim tarafından oldukça aşırı bulunmuştur (Demircioğlu, 2014: 731).

Montesquieu’nün görüşlerinde Batı’ya olumlu yaklaşırken, diğer toplumlara önyargılı yaklaştığı bir gerçektir. Montesquieu, iklimi temel kıstas olarak göstermesine rağmen aynı paraleldeki Asya ve Avrupa toplumları arasında eğilimler, tercihler vb. konularda iki kıta toplumu arasında çok derin farklılıkların olduğu görüşündedir. Zira diğer toplumları değerlendirirken büyük oranda seyahatnameler gibi öznel yargıların yoğun olduğu kaynaklardan hareket etmiştir. Ancak coğrafya-siyaset ilişkisindeki özel durum tarih boyunca böyle olmuştur. Çok eski dönemlerden Aristoteles de yakın geçmişten Huntington da görüşlerini ortaya koyarken kendi medeniyetlerini merkeze yerleştirmiştir. Günümüz koşullarında

Montesquieu'nün iklimin belirleyiciliği yönündeki görüşleri pek geçerlilik göstermeyebilir. Ancak Montesquieu bu etkilerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini henüz kitabının başında kabul etmiştir. Bununla birlikte somut bir etken olan iklim ve coğrafyanın toplumu etkileyen gelenek-görenekler gibi soyut etkenlerde de bir takım yansımaları olmuştur. Coğrafi koşullara eskisi kadar bağlılık olmasa da bunlara bağlı özel günler ve kutlamalar halen devam etmektedir. Teknolojik gelişmelere rağmen, örneğin bölgelerin mimari yapılarında iklime bağlı farklılıklar etkisini göstermektedir. Kurak iklimlerdeki yapıların çatılarıyla, yağışlı iklim bölgelerindeki yapıların çatıları yalıtım konusundaki gelişmelere rağmen farklılaşmaktadır. Bu gibi kültüre yansıyan örnekler dikkate alındığında Montesquieu'nün görüşlerini günümüzde göz ardı etmek yanlış olacaktır. Nitekim kendi dönemi çerçevesinde değerlendirildiğinde görüşleri uzun yıllar rağbet görmüştür. Olayları nedensel bir bağ ile ortaya koyması onu bilim tarihinde özel bir yere konumlandırmıştır.

Kaynakça

- Akbulut, G. (2006). II. Dünya Savaşı Sonrasında Uygulamalı Coğrafya ve Amerika Etkisi. E. Eğribel ve U. Özcan (Editörler). *Sosyoloji yıllığı-kitap 15: sosyoloji ve coğrafya*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, s. 825-837.
- Aristoteles. (1993). *Politika*. (Çev. M. Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aron, R. (2000). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (4. Basım), (Çev. K. Alemdar). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arslan, M.(2012). Montesquieu'nün siyaset sosyoloji. *Sosyoloji Dergisi*. 3 (1), 263-288.
- Belge, R. (2016). *Bir Beşerî coğrafyacı olarak İbni Haldun*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, A. F. (1998). Jeopolitiğe günümüzden bir bakış. *Uluslararası politikada yeni alanlar yeni bakışlar*. (Der. F. Sönmezoğlu), İstanbul: Der Yayınları, 287-306.
- Demircioğlu, A. (2014). A comparison of the views of Ibn Khaldun and Montesquieu in terms of the effect of climatic conditions on human life. *The Anthropologist*. 17(3), 725-733.
- Duverger, M.(1984). *Politikaya giriş*. (2.Basım). (Çev. S. Tiryakioğlu). İstanbul: Varlık Yay.

- El-Husri, S. (2001). *İbn-i Haldun üzerine araştırmalar*. (Çev. S. Uludağ). İstanbul: Dergâh Yay.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1940) İbn Haldun: coğrafya telakkisi. İstanbul. *İş Üç Aylık Ahlâk ve İçtimaiyat Mecmuası*, 6 (22). 49-59.
- Göze, A. (1959). *Devletin ÷lke unsuru: sınırları ve devletle olan münasebeti*. İstanbul: İÜ Hukuk Fak÷ltesi.
- Göze, A. (1983). *Siyasal düşünce tarihi*. İstanbul: Fak÷lter Matbaası.
- Gürkan, Ü. (1988), Montesquieu ve Kanunların Ruhu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fak÷ltesi Dergisi*,40 (1), 9-31.
- Havens, G. R. (1971) *Fikirler çağı*. (Çev. B. Yeğen). İstanbul: MEB Sosyal Bilimler Komisyonu Yayınları.
- Herodotos. (1973). *Herodot tarihi*. (Çev. M. Ökmen). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları.
- Kızılcelik, S. (2006). Sosyolojide coğrafyacı görüşler: İbni Haldun, montesquieu ve fernand braudel ekseninde bir değerlendirme. E. Eğribel ve U. Özcan (Editörler). *Sosyoloji yillığı-kitap 15: sosyoloji ve coğrafya*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, s. 138-155.
- Montesquieu. (1963). *Kanunların ruhu üzerine*. (Çev. F. Baldaş). Ankara: MEB Yayınları.
- Mosca, G. (1968). *Siyasi doktrinler tarihi*. (2. Baskı), (Çev. S. Tiryakioğlu). İstanbul: Varlık Yay.
- Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş devlet sistemleri: siyaset, coğrafya, k÷ltür*. (Çev. B. Seçilmişoğlu). Ankara: Adres Yayınları.
- Say, S. (2011). *İbn Haldun 'un düşünce sistemi ve uluslararası ilişkiler kuramı*. İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Sorokin, P. (1994). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (Çev. M. M. R. Öymen). Ankara: K÷ltür Bakanlığı Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (1989). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Strabon. (2000). *Geographika: antik Anadolu coğrafyası*. (Çev. A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (Çev. O. Akinhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2004). *Beşer÷ coğrafya: insan, k÷ltür, mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tütengil, C. O. (1956). *Montesquieu'nün siyas÷ ve iktisad÷ fikirleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

**ALİ BOLAT, *EBÛ SAÎD HARRÂZ HAYATI,*
ESERLERİ ve TASAVVUF ANLAYIŞI,
E-YAZI YAY., SAMSUN, 2016, 162 S.**

Mehmet UYAR*

Tasavvuf, tarih boyunca Müslüman coğrafyanın hemen her köşesinde varlığını sürdürmüş, gerek bireysel ve gerekse toplumsal sahada İslâm düşüncesinde kendine yer edinmiş bir ilkeler manzumesi ve yaşam tarzıdır. Her ilim dalının olduğu gibi tasavvufun da bir doğuş ve gelişim hikâyesi vardır. Tabii olarak bu zaman çizgisi, dönemler, fikrîsel dönüşüm ve gelişimler, bölgeden bölgeye ya da bir zaman diliminden diğere farklılıklar gösterir. Fakat bütün bu değişim ve gelişime rağmen, erken dönemde yaşamış ve kurucu bir rol üstlenmiş şahsiyetler, o ilmin ilk elden anlaşılmasında, usulünün belirlenmesinde ayrıca önem taşırlar. Tasavvuf sözü konusu olduğunda bu şahsiyetler, hicrî ilk iki asrın sade zühd anlayışından, ifade edilmesi ve anlaşılması daha zor olan derûnî kavramların konuşulduğu tasavvuf dönemine geçişte, gerek derin bir ruhî vizyonu işaret eden sözleriyle, gerek içsel tecrübelerle şekillenen davranışlarıyla, bir köprü vazifesi görmüşlerdir. Dolayısıyla bu şahısları tanımak, anlamak, her yönüyle tasavvufu anlamının vazgeçilmez bir gereğidir. Elimizdeki eser, bu bakımdan yalnız bir şahsı tanıtmamakta, aynı zamanda gelişim döneminde tasavvufî düşüncenin derindeki köklerine inmemize de fırsat tanımaktadır.

Tanıtmaya çalışacağımız “*Ebû Saîd Harrâz Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*” adlı eserde yazar Ali Bolat, tasavvufun kurucu şahsiyetlerinden biri olan

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, uyarmehmet77@gmail.com

Ebû Saîd Harrâz'ın (ö. 286/899) hayatına ve tasavvuf anlayışına odaklanmaktadır. Tasavvuf gibi yalnız kitaplardan öğrenilemeyen, teorisi, tecrübî yanıyla beraber tamamlanan bir ilim şubesi için, kurucu şahsiyetlerin hayatlarının, davranış ve görüşlerinin bir bütün olarak bilinmesi ayrıca önem arz etmektedir: “Dinî ilimlerin klasik dönemlerinde yaşamış olan “kurucu” şahsiyetlerin, o ilmin anlaşılması usulünün ortaya konulması açısından tanıtılmasının önemi tartışılmaz bir gerçektir.” (Önsöz) Bu açıdan eser, tasavvufun “altın çağı” olarak nitelenen hicrî III. asrın mühim simalarından Harrâz'ın şahsında, dönemin tasavvufî atmosferini, düşünsel ve davranışsal alt yapısını daha yakından tanımaya da imkân sağlayan önemli bir fonksiyon icra etmektedir.

Eser, “Giriş”, iki bölüm, “Sonuç”, “Bibliyografya” ve Harrâz'ın çeşitli kütüphanelerde bulunan yazma eserlerine ait resimlerin verildiği “Ekler”den oluşmaktadır. Girişin ilk kısmında, Harrâz'ın hayatına dair bilgi veren temel kaynaklar tanıtılmış, ayrıca, Harrâz hakkında yapılan akademik çalışmalara da yer verilmiştir. Buna göre, gerek tabakât ve gerekse tasavvuf ilmini izah eden “er-Risâle” ve “Keş-fü'l-Mahcûb” gibi eserlerde, Harrâz'la ilgili çeşitli bilgilere ulaşılabildiğini görüyoruz. Girişin ikinci kısmında, Harrâz'ın yaşamış olduğu, III./IX. asırda tasavvuf dünyasının genel bir panoraması çizilmiş, dönemin tasavvuf tarihi açısından öne çıkan belli başlı özellikleri ortaya konulmuştur: Tasavvufun bir ilim olarak İslâmî ilim geleneğinde yerini almaya başlaması; bir ilmi işaret edecek anlamda “tasavvuf” kavramının kullanımı; Marûf Kerhî (ö. 200/815), Bayezîd-i Bistâmî (ö. 264/878), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Ebû Saîd el-Harrâz vb. gibi kurucu isimlerin ortaya çıkması; tasavvufî fikrini ayet ve hadislere göre kurgulayan Bağdat Mektebi ile fütüvvet ve melâmete dayalı Nişabur Mektebi'nin doğuşu; tasavvufun kendine has kavramlarının ortaya çıkması ve marifetin bir hedefe dönüşmesi; sûfilerin toplumda müstakil bir sınıf oluşturması; tasavvuf ilmini izah eden eserlerin yazılmaya başlanması gibi hususlar dönemin dikkat çekici olguları arasındadır. (s. 17-20) Bu dönemin ehemmiyeti yanında, Harrâz'ın hayatı ve görüşlerinin bu

dönemin anlaşılmasına katkısı ise yazar tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: “İslam kültürünün en canlı dönemine şahitlik eden Ebû Saîd el-Harrâz’ın söylemleri ve bunlara yönelik karşılaşmış olduğu tepkiler, bu döneme dair bir nebze de olsa ışık tutacak mahiyette görülebilir kanaatindeyiz.” (s. 22)

Eserin birinci bölümü, Harrâz’ın hayatı ve eserlerine ayrılmıştır. Sekiz başlık altında, doğumundan vefatına, hocalarından talebelerine, seyahatlerinden ilmi şahsiyetine varıncaya kadar geniş bir yelpazede, Harrâz’ın hayatı ve tasavvufî kişiliği etraflıca ortaya konulmuştur. Harrâz’ın doğum tarihi kesin olmamakla beraber –yazar kanaatini hicri III. asrın başı olarak belirtir- doğum yeri Bağdat’tır. Tasavvufun yanında, hadis ve tefsirle de meşgul olan Harrâz, İslâm coğrafyasının pek çok önemli merkezine seyahatlerde bulunmuştur. Bu seyahatlerin bir kısmı sûfliğin şiarından olsa da, bir kısmı, görüşlerinden dolayı sürgün edilmiş olmasıyla ilgilidir. (s. 27) Bu durum, o dönem görülen sûfilere karşı menfi tutumun, Harrâz’daki tezahürü olarak görülebilir. Bu bölümde, kaynaklarda dağınık halde bulunan bilgilerin derlenmesiyle, Harrâz’ın görüştüğü, feyz aldığı, hizmetinde bulunduğu mühim sûfi şahsiyetlere yer verilmiştir. Bişr-i Hâfî (ö. 227/841), Zünnûn Mısri (ö.245/860), Serî es-Sakafî (ö. 251/865) bunlardan birkaçıdır. Harrâz’ın hocaları olarak nitelenebilecek bu isimlerin yanında, etkilediği şahsiyetler, onun tasavvuf düşüncesine yön vermede ne denli etkin olduğunu göstermesi açısından hayli önem arz etmektedir. Örneğin, yanlılıkla Cüneyd’in müridi olarak gösterilen Harrâz, esasen Cüneyd’in hocasıdır. Cüneyd-i Bağdâdî’nin tasavvuf düşüncesindeki etkisi göz önüne alındığında, Harrâz’ın oynadığı rol daha iyi anlaşılacaktır. (s. 42) Birinci bölümde, Harrâz’ın ilmî ve tasavvufî şahsiyeti de ayrı birer başlık halinde verilmiştir. Hadis ilminde yetkin olduğu anlaşılan Harrâz’ın ilmi kişiliğinde dikkat çeken bir husus da ilk işârî tefsir örneklerini vermiş olmasıdır. Fakat Harrâz’ın asıl övgüyle bahsedildiği saha tasavvufî kişiliğinde aranmalıdır. Herevî onun için, “Peygamber olacak kadar şanı yüce bir zat idi.” demiştir. (s. 47) Harrâz’ın ruhsal ilerlemeye ve tasavvufî terbiyeye esas teşkil eden davranışları

örnek oluşturur; sözleri kendinden sonrakilere yeni yollar açar: “Çokça murakebe eden, tevekkül ehli, açlık ve uzleti bir riyazet yöntemi olarak benimsemiş ve çokça seyahat eden, ibadet, mücâhede ve vera‘ ehli” olarak kabul edilir. Yazar, onun asıl temayüz ettiği hususu ise “fenâ” ve “bekâ” konusunda konuşanların ilki olması ile açıklar. (47-48) Öyle ki Harrâz’ın görüşleriyle oluşan “Harrâziye” fenâ ve bekâ üzere kurulmuştur. Yazarın ifade ettiği gibi bütün bu belge ve örnekler, Harrâz’ın “tasavvuf yolunda kendine özgü bir ekol sahibi olmakla beraber tasavvufun kurucu isimleri arasında hatırı sayılır bir mevkiye sahip” (s. 49) mühim bir sima olduğunu göstermektedir. Birinci bölümün son kısmında Harrâz’ın eserlerini buluyoruz. Velûd bir müellif de olduğu anlaşılan Harrâz’ın, yedisinin mevcut ve kendisine aidiyeti kesin olmak üzere, kaynaklarda ismi geçip elde bulunmayan yahut isminin net olmadığı (Kitabu Rü’yeti’l-Kulûb gibi) eserlerle beraber, toplam on iki eseri zikredilir. Bunun yanında Harrâz’ın sûfilerle mektuplaşmaları ve şiirleri de mevcuttur. Harrâz’ın her bir eserinin, künyesi ile birlikte içeriği de okuyucuya aktarılmaktadır. (s. 51-59)

Eserin ikinci bölümünde Harrâz’ın tasavvufî görüşleri açıklanır. Yazar bu bölümde, temel tasavvufî kavramlara bakış açısını ortaya koyan bir yol izlemek suretiyle Harrâz’ın tasavvuf dünyasına giriş yapar. Bu minvalde on sekiz kavram ele alınarak, Harrâz’ın görüşleri çerçevesinde işlenir: 1. Şeriat, 2. Ubûdiyyet, 3. Mücâhede-Riyâzet, 4. Fakr, 5. Zühd, 6. Tevekkül, 7. Zikir, 8. Melâmet, 9. Nefsi Bilme, 10. Sıdk, 11. Sülûk, 12. Marifet, 13. Muhabbet, 14. Fenâ-Bekâ, 15. Kurb, 16. Mîsâk, 17. Velî-Velâyet, 18. Tevhîd. (63-145) Bu bölümde yazar, geniş bir kavram havzası üzerinden Harrâz’ın tasavvuf anlayışını ele almaktadır. Bahsi geçen her başlığın İslâm ve tasavvuf düşüncesindeki anlamı ve Harrâz’ın kavrama yaklaşımı verilir. Zikredilen her kavram, tasavvufî düşüncenin anlaşılması, gelişim çizgisinin takip edilebilmesi için büyük önem taşır. Bunun yanında, bir iki örnekle ifade etmeye çalışacağımız gibi, bazı kavramlara Harrâz’ın yaklaşımındaki orijinallik, onun tasavvuf düşünce çizgisine kattığı renkleri göstermesi açısından ayrıca

dikkate şayandır. Örneğin “Mücâhede ve Riyâzet” bahsinde Harrâz, bu zorlu süreci sabır, havf ve recâ, haya, murâkebe gibi kavramlarla mezcederek, mücâhede ve riyâzetin bir bakıma ruhî dinamiklerini ortaya koymuştur. Sabrın zâhirî ve bâtinî yönleri, haya duygusunu gerçekleştirebilecek hasletler gibi hususlarda Harrâz, kavramların tasavvufî özdeşleşen derûnî yorumlarının en güzel örneklerini verir. Böylece mücâhede ve riyâzetin arka planını oluşturan fikirsel ve ruhsal süreçlerin içeriği çok daha açık bir şekilde ortaya çıkmış olur. Zühd kavramında da Harrâz’ın kritik bir noktada durduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki, zühd döneminden tasavvuf dönemine geçişin köprülerinden biri olan Harrâz, bir önceki dönemden farklı olarak zühde daha derin ve soyut anlamlar yüklemiştir: “.. zühdü, maddî yokluk veya dünyayı reddetmeden ziyade masivaya aldanmamak, Hakk’tan başka hiçbir şeyin kalbde yer edinmemesi ve en nihayetinde zühd sahibi olduğu duygusundan da sıyrılması şeklinde yorumlamıştır.” (s. 84) Yine bir “fenâ” ve “bekâ” kavramlarına baktığımızda Harrâz’ın ayrıcalıklı yeri daha iyi anlaşılacaktır. Zira o, bu iki kavramı bir doktrin olarak ortaya koymuştur. Her ne kadar Harrâz bu iki kavramı ilk kullanan değilse de, onları tasavvufun esası yapan kişidir. (s. 128) Netice itibariyle, kitabın bu bölümünde, Harrâz’ın eser ve sözlerinden hareketle, kavramların tasavvuf literatüründe kendine yer edinmiş derûnî anlamlarını, gelişimlerini takip edebiliyoruz. Eserde, tasavvufun gelişim sürecinde Harrâz’ın rolünü öğrenmenin yanı sıra, tasavvufî düşüncenin zamanla nasıl geliştiğini, kavramların nasıl literal anlamlara büründüklerini de ilkesel anlamda takip edebiliyoruz.

Ebû Saîd Harrâz’ın hayatı ve tasavvuf anlayışını ele alan yüz altmış iki sayfalık eser, hem tasavvufun kurucu bir şahsiyetini yakından tanımamızı sağlamakta, hem de, tasavvufî düşüncenin, yaşam tarzının gelişim çizgisine dair ayrıntılı bilgiler içermektedir. Ayrıca tasavvufun kendine has literatürünün daha iyi anlaşılmasında, kavramların anlamsal izlerinin sürülmesinde de eserin katkılarını zikretmek gerekir. Eser, tasavvuf tarihini ve düşüncesini, kurucu bir şahsiyet üzerin-

den daha detaylı öğrenmek isteyen okuyucular için de bir başvuru kitabı niteliği taşımaktadır.